

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ**

**A.Ş.Şəkərəliyev, C.Q.Nuriyev,
A.Ə.Əliyev, Z.A.Şəkərəliyeva**

GÖMRÜK İŞİNİN TƏŞKİLİ VƏ İDARƏ EDİLMƏSİ

Dərslik

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
Tədris-Metodiki Metodiki Şurasının 20 yanvar
2016-cı il tarixli (protokol №3) qərarı ilə çapa
təvsiyə edilmişdir

Bakı - 2018

Elmi redaktor: i.e.n.prof. **M.Ə.Əhmədov**

Rəyçilər: i.e.d. prof. **Q.N.Manafov**
i.e.d. prof. **Ü.M.Əliyev**

A.Ş.Şəkərəliyev, C.Q.Nuriyev, A.Ə.Əliyev, Z.A.Şəkərəliyeva. Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi. Dərslik. Bakı: “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı – 2018. -292 səh.

© Müəlliflər kollektivi - 2018
© “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı - 2018

M Ü N D Ə R İ C A T

Ön söz.....	6
I Mövzu. Heydər Əliyev və Azərbaycan Respublikasının gömrük siyasəti.....	9
II Mövzu. İlham Əliyev Azərbaycanın XXI əsr gömrük siyasətinin memarıdır.....	14
III Mövzu. Azərbaycan Respublikasının gömrük siyasəti	18
IV Mövzu. Azərbaycanda gömrük işinin tarixi.....	34
V Mövzu. Gömrük nəzarəti.....	58
5.1. Gömrük nəzarətinin formaları və xüsusiyyətləri.....	58
5.2. Gömrük nəzarəti üçün tələb olunan sənədlər və onun həyata keçirilməsi prosesində gömrük orqanlarının rolu.....	76
VI Mövzu. Gömrük rəsmiləşdirilməsi.....	87
6.1. Əsas prinsipləri və xarici ticarət əməliyyatlarının rəsmiləşdirilməsi qaydaları.....	87
6.2. İlk əməliyyatlar	94
6.2.1. Qısa bəyannamə	94
6.3. Gömrük təmsilçisi və gömrük brokeri	97
6.4. Gömrük daşıyıcısı.....	98
6.5. Səlahiyyətli iqtisadi operatorlar.....	100
6.6. Bəyanətmə.....	102
6.7. Bəyanətmə formaları	103
6.8. Yük gömrük bəyannamələrinin doldurulması qaydaları.....	107
6.9. Bəyannaməçi.....	108
6.10. Fiziki şəxslər tərəfindən malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi.....	109
VII Mövzu. Xüsusi gömrük prosedurları.....	112
7.1. Tranzit	112
7.2. Saxlanc (müvəqqəti saxlanc və gömrük anbarlarında saxlanc).....	116
7.3. Sərbəst zona.....	119
7.4. Xüsusi istifadə (müvəqqəti idxal və son istifadə)....	120
7.5. Rüsumsuz ticarət mağazası.....	127
7.6. Emal (daxildə və xaricdə emal).....	128
7.7. İxrac rejimi.....	132
7.8. Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış.....	134
7.9. Təkrar idxal.....	136
7.10. Məhvetmə.....	137

7.11. Dövlətin xeyrinə maldan imtina.....	140
VIII Mövzu. Gömrük dəyəri və onun təyin edilməsi üsulları.....	142
8.1. Gömrük dəyəri anlayışı və təyin edilməsi sistemi.	142
8.1.1. Gömrük dəyəri	145
8.1.2. Malların gömrük dəyərinin təyin edilməsinin normativ-hüquqi bazası.....	146
8.2. Gömrük dəyərinin təyin edilməsi üsulları.....	148
8.2.1. Gömrük dəyərinin gətirilən malların sövdələşmə qiyməti ilə müəyyən edilməsi üsulu.....	148
8.2.2. Eyni malların sövdələşmə qiyməti üsulu.....	154
8.2.3. Eynicinsli malların sövdələşmə qiyməti üsulu.....	155
8.2.4. Dəyərin çıxılması üsulu.....	156
8.2.5. Dəyərin toplanması üsulu.....	158
8.2.6. Ehtiyat üsul	159
8.3. Alqı-satqı müqavilələrində mal göndərişinin bazis şərtləri və Beynəlxalq Konvensiyalar.....	160
IX Mövzu. Xarici-iqtisadi fəaliyyətin gömrük-tarif tənzimlənməsi	164
9.1. Gömrük-tarif tənzimlənməsinin prinsipləri və metodu.....	164
9.2. Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük-tarif tənzimlənməsinin inkişaf meyilləri və istiqamətləri.....	167
9.3. Gömrük-tarif tənzimlənməsinin dünya təcrübəsi.	175
X Mövzu. Xarici iqtisadi fəaliyyətin qeyri-tarif tənzimlənməsi.....	187
10.1. Qeyri-tarif məhdudiyyətlərinin təsnifatı.....	187
10.2. Qeyri-tarif tədbirləri.....	188
XI Mövzu. Gömrük ödənişləri və valyuta nəzarətinin təşkili.....	194
11.1. Gömrük rüsumları.....	194
11.2. Əlavə dəyər vergisi.....	201
11.3. Aksizlər.....	203
11.4. Yol vergisi.....	204
11.5. Gömrük yığımları.....	204
11.6. Valyuta nəzarəti.....	208
XII Mövzu. Gömrük statistikas, Xarici İqtisadi Fəaliyyətin Mal Nomenklaturası (XİF MN) və gömrük sistemində iqtisadi təhlil.....	214

XIII Mövzu. Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyəti.....	226
13.1. Hüquq-mühafizə fəaliyyəti anlayışı	226
13.2. Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyətinin inzibati-hüquqi və inzibati-prosessual formaları.....	228
13.3. Gömrük orqanlarının cinayət-hüquqi və cinayət prosesual formaları.....	233
13.4. Gömrük orqanlarının əməliyyat-axtarış fəaliyyəti.....	240
XIV Mövzu. Gömrük orqanları sistemində idarəetmənin təşkilati strukturları və idarəetmə prosesi.....	245
14.1. İdarəçilik münasibətlərinin və idarəetmənin təşkilati strukturlarının növləri.....	245
14.2. İdarəetmə strukturlarına verilən tələblər.....	247
14.3. İdarəetmə prosesinin mahiyyəti və məzmunu.....	249
14.4. Gömrük orqanlarında məqsədin müəyyən edilməsi.....	250
14.5. İdarəetmə prosesinin təşkili	252
14.6. İdarəetmə prosesində qərar qəbul edilməsi.....	253
14.7. İdarəetmənin psixoloji aspektləri	254
XV Mövzu. Azərbaycan Respublikası gömrük xidmətinin Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi (VAİS).....	257
İstifadə olunmuş normativ-hüquqi aktların və ədəbiyyatların siyahısı.....	274
Beynəlxalq hüquqi aktlar.....	274
Ədəbiyyat.....	289

Ön söz

Ötən əsrin sonlarında ölkəmiz ikinci dəfə müstəqillik əldə etdikdən sonra müstəqil gömrük siyasəti formalaşdırılmağa başlandı və Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən lazım olan gömrük qanunvericiliyi aktları qəbul olundu. Eyni zamanda, gömrük işinin daha səmərəli təşkil edilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən lazım olan təlimat və əsasnamələr işlənib hazırlandı. Bütün sənədlərin əsasını Azərbaycan Respublikasının suverenliyinin və iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi təşkil etməsidir. Həmin sənədlərdə ölkəmizin strateji inkişaf istiqamətinə uyğun olaraq yürüdülcək vahid gömrük siyasəti də öz əksini tapmışdır.

Ölkəmizin iqtisadi həyatında gömrük işinin xüsusi yeri vardır. Respublikamızın milli iqtisadiyyatı xarici iqtisadi əlaqələrin inkişafından çox asılıdır. Nəzərə alanda ki, Azərbaycan inkişaf etməkdə olan digər ölkələr kimi, iqtisadi inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsi və dünya təsərrüfat əlaqələri sisteminə inteqrasiya məsələsini eyni zamanda həll etməlidir, onda gömrük işinin təşkilinin nə qədər mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini görmək mümkündür. Gömrük işinin əhəmiyyətini xalqımızın Ümummilli Lideri, müasir Azərbaycan dövlətinin banisi və memarı Heydər Əliyevin dahiyənə fikirləri ilə çatdırırıq: “...Həqiqi gömrük işini təşkil etmək üçün iki əsas şərt lazımdır. Birincisi, gömrük işçisi gərək bilikli olsun, öz peşəsini yaxşı mənimsəmiş adam olsun, mənəviyyatca təmiz olsun, müstəqil Azərbaycanın iqtisadiyyatının möhkəmləndirilməsinə sadıq olsun. İkinci tərəfdən, gərək onun təcrübəsi ola, biliyi ilə yanaşı, maddi texniki bazası, müasir texnikası, ləvazimatları olsun. Bunları yaratmaq lazımdır. Bu da sizin vəzifənizdir...”

Azərbaycan xalqının böyük oğlu Heydər Əliyevin bu tapşırığını özlərinin gələcək fəaliyyət proqramı kimi qəbul edən Dövlət Gömrük Komitəsinin rəhbərliyi gömrük orqanlarının maddi-texniki bazasını genişləndirmək, müasirləşdirmək və gömrük sistemini inkişaf etdirməklə bərabər, yüksək səviyyəli gömrük işçilərinin hazırlanması üçün də çox işlər görmüşdür.

Milli Məclis tərəfindən 24 iyun 2011-ci ildə yeni “Gömrük Məcəlləsi” və 13 iyun 2013-cü ildə “Gömrük tarifi haqqında” qanunların qəbul edilməsidir. Məcəllənin layihəsi hazırlanarkən Avropa Birliyinin Təkmilləşdirilmiş Gömrük Məcəlləsinin qabaqcıl normalarından, eləcə də AB-yə üzv olan dövlətlərin - Estoniya, Latviya, Litva və İsveç Krallığının gömrük işi sahəsində əldə olunan təcrübələrindən geniş istifadə edilmişdir.

Yeni Gömrük Məcəlləsi 21 bölmə, 58 fəsil və 334 maddədən ibarətdir. Məcəllədə beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq gömrük təmsilçiliyi, səlahiyyətli iqtisadi operator, gömrük orqanlarının malların təsnifatı, mən-

şə ölkəsi və qiymətləndirmə metodologiyası ilə bağlı məcburi qərarları, məlumat mübadiləsi, məlumatların mühafizəsi, gömrük orqanlarının elektron-məlumat sistemi, malların gömrük ərazisinə gətirilməsi, bu ərazidən aparılması, bununla bağlı qısa idxal və ixrac və gömrük bəyannaməsinin eləcə də digər sadələşdirilmiş bəyannamələrin tərtib olunması, yoxlanılması, bəyannaməyə düzəlişlər edilməsi və onun ləğvi, gömrük statusu, gömrük prosedurları, o cümlədən, xüsusi gömrük prosedurları, malların yenidən yüklənməsi və kabotaj daşınması, yardım yükləri, gömrük orqanları tərəfindən təsdiq edilən malların təhlükəsiz ixrac sxemi, gömrük tarifi, malların tarif təsnifatı, onların preferensial və qeyri-preferensial mənşəyi, malların idxalı, ixracı üzrə gömrük borcu və borcun ləğv edilməsi qaydaları, gömrük borcu və təminatlar, mallara gömrük təminatının vurulması, gömrük qiymətləndirilməsi, beynəlxalq poçt göndərişləri, boru kəməri nəqliyyatı və elektrikötürücü xətlər vasitəsilə malların gömrük sərhədindən keçirilməsinin xüsusiyyətləri, risklərin təhlili, idarə edilməsi və qiymətləndirilməsi, gömrük auditi, gömrük orqanları tərəfindən həyata keçirilən ixrac nəzarəti, gömrük işində informasiya sistemləri və informasiya texnologiyaları, gömrük prosedurlarının elektron modeli, mallar və nəqliyyat vasitələri barədə məlumatların qabaqcadan elektron formada gömrük orqanlarına təqdim edilməsi, şəxslərin və nəqliyyat vasitələrinin gömrük ərazisinə daxil olması və bu ərazidən yola salınması, gömrük orqanları tərəfindən “bir pəncərə” prinsipinin həyata keçirilməsi ilə bağlı və digər yeni normalar nəzərdə tutulmuşdur.

Bir sıra mövcud normalar (gömrük brokeri, gömrük ödənişləri və onların qaytarılması, gömrük sərhədindən keçirilən malların nəzarətli göndərişi, ilkin qərarlar, mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi, gömrük rejimləri, gömrük rəsmiləşdirilməsi, gömrük nəzarəti, gömrük orqanlarının təhqiqat, istintaq və əməliyyat-axtarış fəaliyyəti, gömrük orqanlarının qərarlarından, hərəkət və hərəkətsizliyindən şikayətmə, gömrük orqanlarının beynəlxalq əməkdaşlığı və s.) isə beynəlxalq təcrübədə qəbul edilmiş normalara, standartlara, eləcə də mövcud qanunvericiliyə uyğunlaşdırılmışdır.

Yeni Gömrük Məcəlləsi gömrük sisteminin maddi-texniki bazasının daha da möhkəmləndirilməsinə, gömrük infrastrukturunun modernləşdirilməsinə, dövlət büdcəsi gəlirlərinin artmasına, idxal-ixrac əməliyyatlarında müasir tarif və qeyri-tarif tənzimlənməsi tədbirlərinin daha geniş tətbiq olunmasına, Azərbaycan Respublikasının ÜTT-yə üzv olma prosesinin sürətlənməsinə, gömrük sistemində avtomatlaşdırılmış idarəetmənin və informasiya texnologiyalarının tam tətbiq edilməsinə, gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsinin səmərəliliyinin artırılmasına, gömrük tarif siyasətinin təkmilləşdirilməsinə və inkişaf etdirilməsinə, ölkənin iqtisadi, milli təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsində və sosial-iqtisadi inkişafında

gömrük sisteminin rolunun artırılmasına, gömrük işi sahəsində hüquq-pozmalara qarşı mübarizənin gücləndirilməsinə, gömrük tənzimlənmə vasitələrinin beynəlxalq miqyasda qəbul edilən tənzimlənmə vasitələrinə uyğunlaşmasına, ticarət-iqtisadi münasibətlərdə idxal və ixrac əməliyyatlarının rəsmiləşdirilməsinin sadələşdirilməsinə əlverişli şərait yaradacaqdır.

Kitabın hazırlanması prosesində bizə koməklik göstərənlərin hamısına öz dərin minnətdarlığımızı bildiririk.

I Mövzu. Heydər Əliyev və Azərbaycan Respublikasının gömrük siyasəti

Azərbaycan Respublikası 18 oktyabr 1991-ci ildə müstəqillik əldə etdikdən sonra, 30 yanvar 1992-ci ildə dövlətçiliyin mühüm atributlarından biri olan Dövlət Gömrük Komitəsi yaradıldı.

Ölkəmizin seçdiyi dövlət quruluşu və inkişaf istiqamətləri iqtisadiyyatımızı xarici müdaxilənin zərərli təsirlərindən qorumağa, milli istehsalı müdafiə etməyə qadir olan və bütövlükdə ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyin, təmin edə biləcək orqanın yaradılmasını, ilk növbədə təsis edilməli olan dövlət idarəetmə sisteminin aparıcı elementlərindən birinin təşkilini la-büdləşdirdi.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin dövlət inhisarında saxlanıldığı keçmiş SSRİ-nin tərkibində olmuş Azərbaycan üçün bu sahədəki strateji və taktiki tədbirlər tamamilə yeni olmaqla, demək olar ki, sıfır səviyyəsindən başlanılmalı idi. Bu tədbirlər kompleks xarakterli olmalı və onların həyata keçirilmə mərhələləri müəyyənləşdirilməli idi. Lakin o zaman Azərbaycanda yaranmış ictimai-siyasi vəziyyət nəticəsində köklü tədbirlər planının işlənilməsinə, hazırlanmasına, mütərəqqi və səmərəli gömrük siyasətinin aparılmasına nail olunmadı. Ölkə daxilində və dövlət sərhədlərində işqabiliyyətli gömrük orqanları şəbəkəsinin yaradılması və onların texniki təminatı, gömrük xidməti kadrlarının hazırlanması, gömrük qanunvericiliyinin hazırlanması, qəbul edilməsi və tətbiqi, gömrük işçilərinin sosial məsələlərinin həlli kimi mühüm tədbirlər ön plana çəkilmədi.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin dövlət başçısı kimi gömrük siyasəti sahəsindəki fəaliyyətini iki mərhələyə bölmək olar:

1. 1969-1987-ci illəri əhatə edən sovet dönəmi;
2. 1993-2003-cü illəri əhatə edən müstəqillik illəri.

Azərbaycanın dövlətçilik tarixində xüsusi rolu və yeri olan Heydər Əliyev 14 iyul 1969-cu ildə Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin I katibi seçildikdən sonra qısa müddət ərzində ciddi addımlar atıldı. Məhz Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişindən sonra gömrük işi sahəsində uzun müddət ərzində hökm sürən qeyri-millilərin bu sahədəki hökmranlığına çox ustalıqla son qoyuldu. Belə ki, onun təkidi ilə ilk dəfə olaraq gömrük orqanlarına rəhbər vəzifələrə azərbaycanlılar təyin olundu. Qısa müddət ərzində Azərbaycanda fəaliyyət göstərən hər üç gömrükxananın (Bakı, Astara və Culfa) rəisləri azərbaycanlı olmaqla bərabər, milli kadrlar SSRİ-nin müxtəlif ali təhsil ocaqlarına oxumağa göndərildi.

Gömrük işi sahəsinə diqqətini artıran H.Əliyev Azərbaycanın gömrük tarixini araşdırmaqla yanaşı və ölkəmizdə ilk gömrükxananın açılmasının 175 illiyinin qeyd olunması barədə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin 31 mart 1981-ci il tarixli qərarını imzaladı.

Bu Qərarda diqqətdən kənar da heç nə qalmamışdır. Tarixi faktın vaxtında aşkarlanması və qeyd olunması Heydər Əliyevin müstəsna xidmətidir.

1993-cü ilin iyun ayında Azərbaycanda yaranmış gərginliyi aradan qaldırmaq, ölkəni parçalanmaqdan qurtarmaq, vətəndaş müharibəsinin qarşısını almaq, ölkənin müstəqilliyini və suverenliyini itirmək təhlükəsini aradan qaldırmaq, ümumiyyətlə, Azərbaycanın bir dövlət kimi məhv olmasının qarşısını almaq üçün xalqımız öz böyük oğlunu - Heydər Əlirza oğlu Əliyevi ikinci dəfə hakimiyyətə təkidlə dəvət etdi.

Ölkədəki problemləri zərgər dəqiqliyi ilə bir-bir həll edən Heydər Əliyev cənabları, 1995-ci ildən başlayaraq gömrük orqanlarının işinin yenidən qurmağa başladı. Əvvəlcə Dövlət Gömrük Komitəsinin rəhbərliyini dəyişdirdi. Bu seçim çox uğurlu oldu. Dövlət Gömrük Komitəsinə Heydər Əliyevin 17 yanvar 1995-ci il tarixli 295 sayılı Fərmanı ilə təyin olunan Kəmaləddin Fətəh oğlu Heydərov Ümummilli Liderin rəhbərliyi altında müstəqil Azərbaycan dövlətinin gömrük sistemini yenidən qurdu və onu dünya standartları səviyyəsinə gətirib çıxartdı. Onun bu xidmətləri xalqımızın Lideri Heydər Əliyev tərəfindən dəfələrlə yüksək qiymətləndirilmişdir. Azərbaycanın gömrük tarixində ilk dəfə olaraq gömrük xidməti sahəsində ən ali general rütbəsinə məhz K.F. Heydərov layiq görülmüş, 17 yanvar 2002-ci il tarixli 640 sayılı Fərmanı ilə ona gömrük xidməti general-polkovniki rütbəsi verilmişdir. O, Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində bu yaşda general-polkovnik rütbəsinə almış yeganə şəxsdir. Onun rəhbərliyi altında gömrük sistemi və infrastrukturu yenidən quruldu. Bütövlükdə gömrük işinin məzmununa yenidən baxıldı. İnkişaf etmiş ölkələrin gömrük təcrübəsinin öyrənilməsi, beynəlxalq tələblərə cavab verən gömrük qanunvericiliyinin yaradılması və tətbiqi, Azərbaycan Respublikası gömrük xidmətinin digər ölkələrin gömrük xidmətləri ilə sənədlərin və gömrük əməliyyatlarının unifikasiyası əsasında yaxınlaşması kimi mühüm prinsiplər bu yeniləşmənin əsasını təşkil etdi.

Təşkilati tədbirlərlə yanaşı dövlətin gömrük siyasətinin də formalaşdırılmasına başlandı. Ölkənin gömrük qanunvericiliyi təkmilləşdirildi. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi və "Gömrük Tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edildi.

Məcəllədə, gömrük orqanlarının qarşısında qoyulan vəzifələrdən çıxış edilərək, gömrük işinin əsas prinsipləri müəyyənləşdirildi. Məhz gömrük orqanları bu Məcəllənin müddəalarına görə, hüquq-mühafizə orqanı statusu aldı.

Gömrük tarifi və valyuta tənzimlənməsi haqqında qəbul edilən qanunlar, gömrük orqanlarına valyuta nəzarətini həyata keçirmək hüququnu verdi, habelə gömrük rüsumlarının dəqiq hesablanması və vaxtında yığılaraq dövlət büdcəsinə köçürülməsi tələbini qarşıya qoydu.

Gömrük qanunvericiliyinin inkişafında Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin 27 oktyabr 1998-ci il tarixli 6 sayılı Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi haqqında” Əsasnamə mühüm yer tutur. Əsasnaməyə görə Dövlət Gömrük Komitəsi Azərbaycan Respublikasında gömrük işi sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən Mərkəzi İcra Hakimiyyəti orqanıdır.

Heydər Əliyevin təklifi ilə gömrük siyasətinin strateji məsələlərinin müəyyən edilməsi mərhələsində Dövlət Gömrük Komitəsinə önəmli yer verildi. Belə ki, vahid gömrük sisteminin yaradılması; xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük-tarif tənzimlənməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi; milli bazarın xarici rəqabətin zərərli təsirindən qorunması; keyfiyyətsiz malların idxalının qarşısının alınması; ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi; qaçaqmalçılıq və gömrük qaydalarının pozulması hallarının qarşısının alınması və aradan qaldırılması; Azərbaycan xalqının bədii və arxeoloji sərvətlərinin, intellektual mülkiyyətinin, nadir flora və fauna nümunələrinin qeyri-qanuni dövriyyəsinin qarşısının alınması; valyuta əməliyyatlarına mükəmməl nəzarət sisteminin yaradılması; müasir mərhələdə gömrük siyasətinin hazırlanması və s. məsələlərdə Dövlət Gömrük Komitəsinə verilmiş səlahiyyətlər Heydər Əliyevin nə qədər uzaqgörən, bacarıqlı və əvəzolunmaz dövlət xadimi olmasını bir daha sübut edir.

Gömrük orqanlarının yaradılmasının beşillik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqda Heydər Əliyev gömrük sisteminin inkişafı və təkmilləşdirilməsi problemlərinə toxunaraq, Dövlət Gömrük Komitəsinin qarşısında duran birincidərəcəli məsələləri belə xarakterizə etmişdir: “Azərbaycan müstəqil bir dövlət kimi daim yaşayacaq. Azərbaycanın müstəqilliyini qoruyub saxlamaq və inkişaf etdirmək bütün istiqamətlərdə aparılan tədbirlər nəticəsində ola bilər. Bu istiqamətlərdən biri də yüksəksəviyyəli gömrük xidmətinin yaranmasıdır. Onun üçün bir daha qeyd edirəm, siz dünya təcrübəsindən istifadə etməlisiniz. Bizim Azərbaycanda nə gömrük məktəbi, nə gömrük universiteti, nə də gömrük akademiyası olubdur...”

Gömrük işçilərinin əksəriyyəti, cürbəcür ixtisaslar alıbdır. Amma sırf gömrük ixtisası üzrə təhsil alan adamlar çox azdır. Siz bu təhsili də işləyə-ışləyə almalısınız. Yəni işləyə-ışləyə gömrük elminin və gömrük biliklərinin mənimsənilməsi sahəsində özünüzü təhsilləndirirsiniz, təkmilləşdirirsiniz. Şübhəsiz ki, Gömrük Komitəsinin gərək xüsusi iş planı olsun. Gömrük Komitəsinin öz işçilərini təkmilləşdirmək, onlara xüsusi gömrük təhsili vermək, onların təcrübəsini artırmaq üçün gərək birillik, ikiillik, üçillik planı olsun və onun əsasında siz təhsil işi aparmalısınız. Bu, sizin sahəyə başqa sahələrə nisbətən ən çox lazımdır. Ona görə də Siz bunu etməlisiniz.

Həqiqi gömrük işini təşkil etmək üçün iki əsas şərt lazımdır. Birincisi, gömrük işçisi gərək bilikli olsun, öz peşəsini yaxşı mənimsəmiş adam

olsun, mənəviyyatca təmiz olsun, öz işinə sadıq olsun, Vətəninə, ölkəsinə sadıq olsun, müstəqil Azərbaycanın iqtisadiyyatının möhkəmləndirilməsinə sadıq olsun. İkinci tərəfdən, gərək onun təcrübəsi ilə, biliyi ilə yanaşı, maddi-texniki bazası, müasir texnikası, ləvazimatları olsun. Bunları yaratmaq lazımdır. Bu da sizin vəzifənizdir...”

Dövlət Gömrük Komitəsinin rəhbərliyi Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin bu çıxışını özünün fəaliyyət proqramı kimi qəbul edərək, bu dahi insanın fikirlərini ardıcıl olaraq həyata keçirməyə başladı.

Prezidentin tapşırığına uyğun olaraq gömrükxanaların maddi-texniki bazası müasirləşdirməklə bərabər, milli dildə ilk tədris vəsaitləri hazırlanmağa başlandı.

Gömrük işinin təşkil edilməsi və gömrük siyasətinin formalaşdırılması ilə bağlı Ümummilli lider Heydər Əliyevin imzası ilə 23 Qanun, 6 Fərman, 23 Sərəncam qəbul olunmuşdur. Heydər Əliyevin təklifi və təşəbbüsü ilə həyata keçirilmiş, Azərbaycan Respublikasının siyasi həyatında mühüm əhəmiyyət kəsb edən aşağıdakı xidmətləri qeyd etmək lazımdır:

- Binə hava limanının tikilməsi. Burada gömrük işi dünya standartları səviyyəsində qurulmuşdur;
- Naxçıvanda beynəlxalq standartlara cavab verən hava limanının tikilməsi və orada müasir tələblərə cavab verən gömrük işinin təşkili;
- Bakı, Naxçıvan, Biləsuvar, Astara, Xaçmaz, Tovuz, Lənkəran, Qusar, Qazax və Balakəndə müasir standartlara cavab verən gömrük orqanları binalarının və keçidlərinin tikilməsi və ya rekonstruksiyası;
- İran İslam Respublikası və Türkiyə Cümhuriyyəti ilə sərhədyanı vizasız gediş-gəliş üçün sazişin imzalanması;
- Qəzet kağızlarının əlavə dəyər vergisi və gömrük rüsumlarından azad edilməsi;
- Ölkəyə gətirilən qəzet və jurnalların əlavə dəyər vergisindən azad olunması;
- İran İslam Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında Astara-Astara dəmir yolunun çəkilməsinə razılığın alınması;
- Gömrük sisteminin təmərküzləşməsi, vahid uniforma və digər atributların hazırlanıb, qəbul edilməsi;
- Dövlət Gömrük Komitəsinin dünya arenasında özünəməxsus yer tutması və Ümumdünya Gömrük Təşkilatında aparıcı gömrük orqanlarından birinə çevrilməsi;
- Azərbaycan sərhədlərinin möhkəmləndirilməsi ilə bağlı gördüyü tədbirlərin nəticəsində qaçaqmalçılığın və narkotik vasitələrin ölkə ərazisindən keçirilməsinin tamamilə qarşısının alınması;
- Gömrük terminallarının yaradılması;
- Mütərəqqi gömrük siyasətinin formalaşdırılması;

- MDB məkənində ən yaxşı, müasir texniki təchizatı olan gömrük sisteminin yaradılması;
- Dövlətin mühüm atributlarından biri olan gömrük sistemə sərbəst fəaliyyətin qazandırılması və onun mühüm ideologiyaya çevrilməsi;
- Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin və suverenliyinin qorunması sahəsində Dövlət Gömrük Komitəsinin mühüm nailiyyətlər qazanması.

Azərbaycan Respublikasının ümummilli lideri Heydər Əliyevin gömrük işinin təşkil edilməsi sahəsindəki xidmətləri böyükdür. Belə ki, məhz onun rəhbərliyi altında ölkəmizin milli gömrük siyasəti formalaşmış, qanunvericilik bazası yaradılmış, müasir avadanlıqlar və texniki vasitələrlə təchiz olunmuş, dünya standartlarına cavab verən gömrük sistemi yaradılmışdır.

II Mövzu. İlham Əliyev Azərbaycanın XXI əsr gömrük siyasətinin memarıdır

Memarı və qurucusu xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev olan müstəqil Azərbaycan dövləti genişmiqyaslı inkişaf yolu ilə uğurla addımlayır. Bu dövr ərzində dünya təsərrüfatına inteqrasiya istiqamətində həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər, sosial-iqtisadi islahatlar Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə nüfuzunu qaldırmış və dünya birliyində layiqli mövqə tutmasını təmin etmişdir.

Ədalət naminə qeyd etmək lazımdır ki, yalnız hərtərəfli dünyagörüşünə malik, ictimai-siyasi hadisələrdən, mürəkkəb və çətin proseslərdən baş çıxaran şəxsiyyət xalqını öz arxasınca apara bilir və onu idarə etməyi bacarır. Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin fəaliyyəti buna parlaq misaldır. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin siyasi kursu bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir, ölkədə genişmiqyaslı iqtisadi və sosial tədbirlər həyata keçirilir.

Azərbaycanın iqtisadi inkişafı, onun suverenliyinin təmin edilməsi ölkədə aparılan gömrük siyasəti ilə də bilavasitə bağlıdır. Bütün bunlar nəzərə alınmaqla Azərbaycanda uğurlu gömrük siyasətinin təməli qoyulmuş, gömrük işinin təkmilləşdirilməsi, gömrük orqanlarının maddi-texniki və normativ-hüquqi bazasının möhkəmləndirilməsi, ümumdünya gömrük sisteminə inteqrasiyası istiqamətində uğurlu addımlar atılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev demişdir: "Müstəqillik bizim üçün ən böyük sərvət, ən böyük dəyərdir. Ancaq müstəqilliyi qoruyub saxlamaq, onu möhkəmləndirmək, əbədi, dönməz etmək daha çətin işdir. Azərbaycanın müstəqilliyi o deməkdir ki, biz müstəqil siyasət aparırıq. Biz Azərbaycan xalqının milli maraqlarını müdafiə edirik. Bu maraqları hər şeydən üstün tuturuq və istər xarici siyasət, istərsə də daxili siyasət, iqtisadi, sosial siyasət olsun, biz bütün sahələrdə siyasətimizi özümüz müəyyən edirik. Bunu etmək üçün, müstəqil ölkə kimi yaşamaq və müstəqilliyin bəhrəsini görmək üçün mütləq iqtisadi güc lazımdır. Biz bu iqtisadi gücü yaradıırıq".

Heydər Əliyev tərəfindən əsas qoyulmuş gömrük siyasətini onun layiqli davamçısı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, İlham Əliyev cənabları çox uğurla həyata keçirir.

İlham Əliyevin gömrük işinin inkişaf etdirilməsi sahəsində xüsusi xidmətləri vardır. Belə ki, onun imzaladığı 5 mart 2004-cü il tarixli 598 sayılı sərəncamı ilə təsdiq edilən "Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin tətbiq edilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununun" X bəndinə görə, Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə edilən dəyişikliklər və əlavələr nəti-

cəsində gömrük orqanlarına gömrük işi sahəsində cinayətlər haqqında işlər üzrə istintaq aparmaq səlahiyyəti verilmişdir. Bu, o deməkdir ki, gömrük orqanları gömrük işi sahəsində baş vermiş cinayətlərin istintaqını özü apara bilər. Gömrük orqanları, bu səlahiyyəti qazanmaqla gömrük siyasətini bütünlüklə həyata keçirən yeganə dövlət orqanına çevrilir. Bu isə gömrük işi sahəsində baş verən cinayətlərin qarşısının alınmasında və aradan qaldırılmasında “hüquqi inqilab” deməkdir.

18 may 2004-cü ildə Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsinin təşəbbüsü ilə Dünya Gömrük Təşkilatının Brüssel şəhərindəki iqamətgahının qabağında “Dədə Qorqud” abidəsinin açılışı oldu. Abidənin açılışında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, İlham Əliyev, DGT-nin baş katibi Mişel Dane və Oljas Süleymanov çıxış etdilər. “Dədə Qorqud” abidəsinin Avropanın “siyasi paytaxtı” olan Brüssel şəhərində qoyulması həm ümum-milli liderimiz Heydər Əliyevin müvafiq fərmanının icrası, həm də Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin Azərbaycanın milli sərvətinə olan xüsusi hörmətinin bariz nümunəsi kimi başa düşülməlidir.

Mərasimdən sonra DGT-nin iqamətgahında Dünya Gömrük Təşkilatı ilə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi arasında niyyət protokolu imzalandı. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev imzalanma mərasimində iştirak edirdi.

Azərbaycan Respublikasının gömrük işinə dair qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, gömrük işi ilə bağlı beynəlxalq standartların öyrənilməsi və onların tətbiqi işinin davam etdirilməsi, həmçinin, "Gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və uzlaşdırılması haqqında" Kioto Konvensiyasının müddəalarının milli gömrük qanunvericiliyində əks olunması məqsədilə Dövlət Gömrük Komitəsində Avropa İttifaqı və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı tərəfindən "Azərbaycan Respublikasının gömrük xidmətinin təkmilləşdirilməsi" layihəsi çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının yeni Gömrük Məcəlləsinin layihəsinin hazırlanması ilə bağlı işlər davam etdirilir.

Dövlət Gömrük Komitəsinə Atom Enerjisi üzrə Beynəlxalq Agentliyin Texniki Əməkdaşlıq Proqramı çərçivəsində stasionar radiasiya nəzarəti avadanlıqları verilmiş və həmin avadanlıqların quraşdırılaraq istismara buraxılması nəzərdə tutulmuşdur. Atom Enerjisi üzrə Beynəlxalq Agentlik tərəfindən Dövlət Gömrük Komitəsi üçün nəzərdə tutulan layihələr çərçivəsində müvafiq avadanlıqların əldə edilməsi, o cümlədən, bütün sərhəd keçid məntəqələrinin, həmçinin, beynəlxalq uçuşlara açıq hava limanlarının radioaktiv materialları müəyyən edən avadanlıqlarla təchiz olunması ilə bağlı mühüm işlər həyata keçirilir.

Heç kəsə sirr deyil ki, bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünü yaşayan ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da sahibkarlığın inkişafı prosesi çətin və ağır yol keçmişdir. Buna baxmayaraq, ölkə rəhbərliyi tərəfindən sa-

hibkarlığın inkişaf etdirilməsi, ona normal şərait yaradılması daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Gömrük orqanları da bu prosesdən kənar qalmamış, gömrükçü-sahibkar münasibətlərinin qurulması, çətinliklərin öyrənilməsi və problemlərin aradan qaldırılması üçün sahibkarlarla geniş tərkibdə görüşlər keçirilmiş, iş adamları ilə açıq dialoqa daha çox üstünlük verilmişdir.

Gömrük orqanlarının mühüm funksiyalarından biri də fiskal funksiyanın – gömrük vergi və rüsumları üzrə proqnozun yerinə yetirilməsidir. Son illərdə Azərbaycanda mövcud olan siyasi sabitlik, həyata keçirilən iqtisadi islahatlar öz bəhrəsini verir. Makroiqtisadi göstəricilər yüksələn xətlə artır. Nəticədə dövlət büdcəsinin ölkə üzrə artım tempi dünya üzrə orta göstəricini qabaqlamışdır.

Hal-hazırda bu sahədə DGK yeddi istiqamət üzrə işlər aparır: mal və nəqliyyat vasitələrinin dövriyyəsinə əhatə edən məlumatların yığımını təmin edən sistemin yaradılması; gömrük orqanları arasındakı informasiya mübadiləsinin təmin edilməsi; gömrük rəsmiləşdirilməsi və nəzarətinin avtomatlaşdırılması; qaçaqmalçılıq və gömrük qaydaları ilə mübarizənin informasiya təminatının təşkili; gömrük inspektorlarının avtomatlaşdırılmış iş yerlərinin yaradılması; mərkəzi aparata gündəlik daxil olan məlumatların yoxlanılması və müvafiq məlumat bazalarının yaradılması; xarici-iqtisadi əlaqələrin təhlilinin avtomatlaşdırılmış rejimdə aparılması. Görülən işlər, əsasən Birləşmiş Millətlər Təşkilatı İnkişaf ?

Məlumdur ki, 2006-cı il fevralın 2-3-də Bakıda Ümumdünya Gömrük Təşkilatı və Macarıstan Gömrük Xidmətinin birgə təşkilatçılığı ilə Avropa regionu gömrük xidməti rəhbərlərinin konfransı keçirilmişdir. Konfransda 40-a yaxın ölkənin gömrük xidmətlərinin, həmçinin, Ümumdünya Gömrük Təşkilatı, Avropa Komissiyası, İnterpol, Beynəlxalq Yol Daşımaları İttifaqı və SECI kimi beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri iştirak etmişlər. İclas zamanı gömrük işi ilə bağlı bir sıra məsələlər müzakirə edilmiş, sonda isə "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Macarıstan Respublikası Maliyyə Mühafizə Xidməti arasında əməkdaşlıq haqqında Protokol" imzalanmışdır.

Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsinin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri də digər dövlətlərin gömrük xidmətləri ilə əməkdaşlığın gələcək inkişafı və möhkəmləndirilməsinə yönəlmişdir. Ölkəmiz gömrük işi sahəsində ikitərəfli əməkdaşlığın genişləndirilməsi məqsədilə 30-dan çox dövlətlə hökumətlərarası və qurumlararası beynəlxalq sənədlər imzalamışdır. Gələcəkdə də gömrük işi respublikamızın iqtisadi inkişafına təkan verməklə ölkənin iqtisadi qüdrətinin artırılmasında, əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasında, Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi siyasi kursun reallaşmasında mühüm rol oynayacaq, gömrük əməkdaşları bu vəzifələrin reallığa çevrilməsinin təminatçısı olacaqdır.

2008-ci il dekabr ayının 25-də Bakı şəhərində Mərkəzi gömrük hospitalı istifadəyə verilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev mərasimdə iştirak etmişdir. Bu hospital Dövlət Gömrük Komitəsinin strukturlarına əlavə edilməsi haqqında Azərbaycan Prezidentinin 2004-cü ildə imzaladığı fərmana uyğun olaraq, gömrük orqanlarına xidmətə qəbul olunan əməkdaşların sağlamlıq vəziyyətinin müəyyən edilməsi, gömrük əməkdaşlarının tibbi xidmətə ehtiyaclarının ödənilməsi və tibbi təminatının yaxşılaşdırılması məqsədilə inşa edilən ən müasir sağlamlıq ocağıdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2011-ci il oktyabrın 17-də Dünya Gömrük Təşkilatının baş katibi Kunio Mikuriyanı və BMT-nin Vyana ofisinin rəhbəri, BMT-nin Narkotik və Cinayətkarlıq üzrə İdarəsinin icraçı direktoru Yuri Fedotovu qəbul etmişdir.

Dövlətimizin başçısı Bakıda “Narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə” mövzusunda keçirilən beynəlxalq konfransda dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan nümayəndələrin iştirakını konfransa olan marağın göstəricisi kimi qiymətləndirdi. Prezident İlham Əliyev narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizənin daha da gücləndirilməsi üçün səyləri birləşdirməyin vacibliyini vurğuladı.

Gömrük xidmətinin təkmilləşdirilməsi və inkişafı Prezident İlham Əliyevin daim diqqət mərkəzindədir.

Gömrük işinin təşkil və gömrük siyasətinin formalaşdırılması ilə bağlı İlham Əliyev tərəfindən 41 Fərman, 104 Sərəncam imzalanmışdır.

III Mövzu. Azərbaycan Respublikasının gömrük siyasəti

Gömrük işinin mahiyyəti və strukturunun izahı və əsaslandırılması məsələsi təkcə konseptual-nəzəri deyil, həm də təcrübi əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin ikinci maddəsinə görə, gömrük işi - gömrük sərhədindən keçirilən mallar və nəqliyyat vasitələri barəsində gömrük-tarif tənzimlənməsi tədbirlərindən, xarici ticarətin iştirakçıları tərəfindən gömrük qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qadağalara və məhdudiyyətlərə riayət olunmasını təmin edən üsullar toplusundan, gömrük siyasətinin həyata keçirilməsinin digər vasitələrindən ibarətdir. Gömrük tənzimlənməsi - gömrük sərhədindən malları və nəqliyyat vasitələrini keçirmək hüququndan istifadə edən şəxslərin riayət etməli olduğu norma və qaydaların müəyyən olunmasıdır. Gömrük tənzimlənməsi gömrük qanunvericiliyinə və xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsinə dair qanunvericiliyə, beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq həyata keçirilir. Bu qısa tərif gömrük işinin mahiyyətini bütünlükdə açmasa da, əsasən onu hərtərəfli səciyyələndirə bilir.

İlk baxışda gömrük işi mahiyyət etibarilə çox sadə görünür. Əslində isə sadə göründüyü qədər mürəkkəb və kompleks xarakterli olan gömrük işi, həm də elementlərinin həmcins olması ilə diqqəti cəlb edir. Bu isə, gömrük işinin müxtəlif məqsədli məsələlərin həlli yolları ilə əlaqədə olması ilə bağlıdır.

Gömrük işinin tərkibinə yuxarıda göstərilənlərdən başqa gömrük statistikasına və Xarici İqtisadi Fəaliyyətin Mal Nomenklaturasının (XİF MN) aparılması, qaçaqmalçılıq və gömrük işi sahəsindəki digər cinayətlərə qarşı mübarizə, gömrük qaydalarının pozulması ilə bağlı işlərin icraata götürülməsi və baxılması da aid edilir. Ancaq bu cür yanaşsaq, onda gömrük işinin strukturunu nəzəri cəhətdən tam şərh edə bilərik. Gömrük işinin mahiyyətini öyrənmək isə həm tələbələr, həm də bu işlə tanış olmaq istəyənlər üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İndi isə gəlin gömrük işinin strukturu ilə tanış olaq.

Yeni Gömrük Məcəlləsinə görə, gömrük işinin strukturu aşağıdakı bloklarda öz əksini tapmışdır:

1. Gömrük siyasəti;
2. Gömrük sərhədindən mal və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi prinsipləri;
3. Xüsusi gömrük prosedurları;
4. Gömrük-tarif tənzimlənməsi;
5. Gömrük ödənişləri;
6. Gömrük rəsmiləşdirilməsi;
7. Gömrük nəzarəti;

8. Gömrük statistikasını və xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasını;
9. Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyəti.

Sadalanan bu bloklar gömrük işinin təşkilində nə qədər müstəqil hesab edilsə də, bir o qədər də şərti xarakter daşıyır. Çünki onların adı, mahiyyəti, rolu və statusu müxtəlif olsa da, ümumilikdə gömrük işinin bütövlüyünə, daha geniş mənada isə ölkəmizin iqtisadi təhlükəsizliyinə xidmət edir.

Gömrük işinin ümumi səviyyəsi, mahiyyəti və strukturunu daha ətraflı şərh etmək üçün, gömrük işində istifadə olunan terminlərlə tanış olmaq lazımdır. Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin birinci maddəsində əsas terminlərin açılışı verilmişdir. Gömrük işinin təşkilində istifadə olunan əsas terminlər aşağıdakılardır:

- bəyanətmə - Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən, gömrük nəzarəti altında yerləşdirilən mallar və nəqliyyat vasitələri barəsində məlumatların gömrük orqanına şifahi, kağız üzərində yazılı və ya elektron formalarda bəyan edilməsi;

- gömrük orqanı - gömrük xidmətinin gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi səlahiyyəti verilmiş inzibati bölməsi;

- gömrük auditi - malların və nəqliyyat vasitələrinin buraxılışından sonra gömrük bəyannaməsində göstərilən məlumatların düzgünlüyünün müəyyən edilməsi, eləcə də şəxslərin mal və nəqliyyat vasitələri barəsində sərəncam verilməsinə dair məhdudiyyətlərə, tələblərə və şərtlərə riayət edilməsi haqqında öhdəliklərini yerinə yetirilməsinin yoxlanılması məqsədilə gömrük orqanları tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər;

- gömrük xidməti - gömrük qanunvericiliyinin tətbiqinə, habelə gömrük ödənişlərinin tutulmasına görə məsul olan dövlət xidməti;

- gömrük nəzarəti - qanunvericiliyinə riayət olunmasını təmin etmək məqsədi ilə gömrük orqanlarının həyata keçirdiyi tədbirlər;

- gömrük bəyannaməsi – malların müvafiq gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi üçün tələb olunan məlumatları əks etdirən, şəxslər tərəfindən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi formada gömrük orqanına təqdim olunan sənəd;

- gömrük ödənişləri - bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş hallarda gömrük orqanları tərəfindən alınan gömrük rüsumları, vergilər, gömrük yığımları, dövlət rüsumu və haqq;

- gömrük proseduru – bu Məcəllənin müddəalarına uyğun olaraq gömrük nəzarəti altında olan mal və nəqliyyat vasitələrinin yerləşdirilə biləcəyi ixrac, təkrar ixrac, müvəqqəti ixrac, sərbəst dövriyyə üçün buraxılış, təkrar idxal və xüsusi gömrük prosedurlarından biri;

- gömrük rəsmiləşdirilməsi – bu Məcəllənin tələblərinə uyğun olaraq malların və nəqliyyat vasitələrinin müvafiq gömrük proseduru altında yer-

ləşdirilməsi və bu prosedurun başa çatdırılması üzrə həyata keçirilən hərəkətlər;

- gömrük rüsumları - malların gömrük ərazisinə gətirilməsi və bu ərazidən aparılması zamanı gömrük orqanları tərəfindən alınan gömrük ödənişlərinin bir növü;

- gömrük sahəsi – bu Məcəlləyə uyğun olaraq müəyyən edilən gömrük sərhəd buraxılış məntəqəsi, gömrük terminalı, gömrük laboratoriyası, gömrük postu;

- gömrük sərhədindən keçirmə - malların və ya nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş üsullarla, o cümlədən beynəlxalq poçt göndərişləri, boru kəmərlərindən və elektrikötürücü xətlərindən istifadə etmək də daxil olmaqla, gömrük ərazisinə gətirilməsi və ya bu ərazidən aparılması üzrə hərəkətlər;

- gömrük tarifi - gömrük sərhədindən keçirilən mallara tətbiq edilən və xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasına uyğun sistemləşdirilmiş gömrük rüsum dərəcələrinin məcmusu;

- prosedur sahibi - gömrük bəyannaməsini hazırlayan və ya adından gömrük bəyannaməsi hazırlanan şəxs və ya həmin şəxsin gömrük proseduru ilə bağlı hüquq və öhdəliklərinin ötürüldüyü şəxs;

- risk – gömrük qanunvericiliyinin tələblərinin yerinə yetirilməməsi ehtimalı;

- səlahiyyətli iqtisadi operator - Ümumdünya Gömrük Təşkilatının normaları və standartlarına uyğun olaraq gömrük nəzarətinin sadələşdirilmiş forma və üsullarından istifadə edilməsinə Gömrük Məcəlləsinə əsasən səlahiyyət verilmiş hüquqi şəxs;

- vergilər - malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi ilə əlaqədar alınması gömrük orqanlarına həvalə olunmuş əlavə dəyər vergisi, yol vergisi və aksizlər;

Azərbaycan Respublikasının ərazisi vahid gömrük ərazisini təşkil edir. Gömrük ərazisinə Azərbaycan Respublikasının quru ərazisi, daxili suları, Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsi (o cümlədən, orada yerləşən adalar, süni adalar, qurğular və tikililər) və onların üzərindəki hava məkanı daxildir. Gömrük ərazisinin hüdudları, həmçinin sərbəst zonaların perimetrləri gömrük sərhədidir.

Gömrük sərhədi dedikdə, gömrük ərazisinin perimetri - bu ərazinin konturlarını hüdudlandıran xətt başa düşülür. Bir sözlə, gömrük sərhədi dövlətin qanunvericiliyinin qüvvədə olduğu məkan hüdudlarını müəyyənləşdirir və ərazicə bitişik ölkələrin gömrük ərazisini ayırır.

Gömrük Məcəlləsinin 3-cü maddəsinin 5-ci bəndinə görə, “Sərbəst zonaların perimetrləri istisna olmaqla, gömrük sərhədi Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədi ilə üst-üstə düşür”. Beləliklə, daxili və xarici

gömrük sərhədi anlayışları meydana çıxır. Belə ki, gömrük ərazisinin ətraf hüdudlarının xarici gömrük sərhədi olduğu anlaşılır.

Xarici gömrük sərhədi bilavasitə qonşu olan dövlətlərin gömrük ərazisini ayırır və adətən, dövlət sərhədi ilə üst-üstə düşür. Xarici gömrük sərhədində dövlət sərhədi barədə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş inzi-bati-hüquqi rejim tətbiq edilir. Xarici gömrük sərhədinin qorunması göm-rükçülər tərəfindən sərhəd qoşunları ilə birgə həyata keçirilir.

Daxili gömrük sərhədi gömrük ərazisinin daha içərilərində təşkil edilir. Daxili gömrük sərhədi zərurəti, sərbəst gömrük zonası və sərbəst gömrük anbarı rejimlərinin tətbiqi zamanı meydana çıxır. Hüquqi statusu-na görə daxili gömrük sərhədi xarici sərhədə bərabər tutulur. Azad zona-nın ərazisi sərhəd zonası kimi baxılır və oraya girişə xüsusi nəzarət-bura-xılış məntəqələrindən və icazə vəərəqələri tətbiq edilməklə icazə verilir. Daxili gömrük sərhədi gömrükçülər tərəfindən azad gömrük zonasının hakimiyyət orqanları ilə birgə qorunur. Bir qayda olaraq gömrük işi icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Azərbaycan Respublika-sının Dövlət Gömrük Komitəsi icra strukturu kimi Azərbaycan Respubli-kasının Prezidentinə tabedir.

Gömrük siyasəti - Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisində gömrük nəzarəti və mal dövriyyəsinin daha səmərəli tənzimlənməsi, daxili bazarın qorunması, milli iqtisadiyyatın inkişafının stimullaşdırılması, döv-lətin iqtisadi siyasətindən irəli gələn vəzifələrin həyata keçirilməsi, habelə gömrük işinin beynəlxalq normalara uyğun aparılmasıdır.

Gömrük siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsində işti-rak edən təşkilatların məcmusu, habelə onun həyata keçirilmə metodları, səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən gömrük tənzimlənməsi üsullarının istifadə qaydaları gömrük siyasəti mexanizmi anlayışını yaradır.

Gömrük siyasətinin əsasını, xarici ticarət fəaliyyətinin dövlət tən-zimlənməsinin aşağıdakı prinsipləri təşkil edir:

- Respublikanın xarici siyasətinin tərkib hissəsi olan vahid xarici tica-rət siyasəti;
- xarici ticarət fəaliyyətinin vahid dövlət tənzimləmə sistemi və onun həyata keçirilməsinə nəzarət;
- vahid valyuta nəzarəti siyasəti;
- ölkənin gömrük ərazisinin bütövlüyü;
- xarici ticarət fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsində iqtisadi tədbirlərə üstünlük verilməsi;
- xarici ticarət fəaliyyəti iştirakçılarının bərabərhüquqlu olması və hər hansı formada ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi;
- xarici ticarət fəaliyyəti iştirakçılarının hüquq və qanuni maraqlarının dövlət tərəfindən qorunması;

- dövlətin və onun ayrı-ayrı orqanlarının xarici ticarət fəaliyyətinə yersiz (lazımsız) müdaxiləsi nəticəsində onun iştirakçılarına və bütünlükdə ölkə iqtisadiyyatına ziyan vurulmasının istisna edilməsi.

Gömrük siyasəti dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə xidmət etməlidir.

İqtisadi təhlükəsizlik - ümumilikdə iqtisadiyyatın ölkənin sosial, siyasi, müdafiə qabiliyyətinin və mütərəqqi inkişafının kifayət edəcək səviyyəsinin təmin edə bilən vəziyyətini, tarazlaşdırma problemlərinin həlli yollarını, mümkün xarici və daxili təhlükələrə, onun iqtisadi maraqlarının xarici təsirlərdən asılı olmaması və kifayət qədər zərərdən qoruna bilməsi qabiliyyətini nəzərdə tutur.

İqtisadi təhlükəsizlik dedikdə milli təhlükəsizliyin bir hissəsi olan milli maraqların zəmanətli müdafiəsi, ümumilikdə dövlətin sosial təyinatlı inkişafı və kifayət qədər müdafiə qabiliyyətli olması başa düşülür. Ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsi ilə müəyyənləşdirilən iqtisadi təhlükəsizliyin lazımı şəkildə təminatı aşağıdakılara şərait yaradır:

- xaricdən heç bir maliyyə və digər kömək almadan müstəqil iqtisadi siyasət, xüsusilə də sərbəst iri iqtisadi tədbirlər həyata keçirmək üçün;

- ölkədə fəaliyyət göstərən iqtisadi normativlərin dayanıqlılığını qorumaq üçün (hər şeydən öncə insanların həyat səviyyəsinə təsir edən, onun dünya təcrübəsində qəbul olunmuş və ya müəyyən müddət üçün direktiv şəkildə təsdiq edilmiş standart normalara uyğunluğuna aid olanlar);

- beynəlxalq və ya regional maliyyə böhranlarından daha az itgi ilə çıxmaq, dünyadakı kəskin geosiyasi dəyişikliklərə vaxtında, düzgün reaksiya vermək və itirilmiş tarazlığı sürətlə bərpa etmək üçün;

- ölkənin iqtisadi maraqlarına mənfi təsir göstərə biləcək qonşu dövlətlərdə baş verən tənzimlənməyən iqtisadi vəziyyətlərdə onlara yardım göstərmək üçün.

Milli təhlükəsizlik sisteminin bir hissəsi olan iqtisadi təhlükəsizlik eyni zamanda onun strukturunda daxil olan maliyyə, enerji, ərzaq və müdafiə-sənaye təhlükəsizliklərinin də əsasını təşkil edir. Gömrük orqanları ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edə bilən gömrük siyasətini həyata keçirir.

Gömrük siyasəti, onun həyata keçirilməsi üçün başlıca zəmin olan gömrük xidmətinin fəaliyyətinə əsaslanır. Qeyd etmək lazımdır ki, gömrük tənzimlənməsini yalnız gömrük orqanlarının fəaliyyəti ilə eyniləşdirmək yanlış fikirdir. Gömrük siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi çox mürəkkəb bir proses olub, hakimiyyətin hər üç qolunun – qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətinin, həmçinin bu işdə maraqlı olan sahibkarlıq dairələrinin bilavasitə iştirakı ilə reallaşa biləcək bir məsələdir. Gömrük siyasətinin mahiyyəti – gömrük tarif qanunvericiliyində, müxtəlif istiqamətli beynəlxalq gömrük birlikləri ilə münasibətlərin yaradılmasında,

sərbəst gömrük və ticarət zonalarının təşkil edilməsində öz əksini tapır. Gömrük siyasəti dövlətin iqtisadi və xarici ticarət siyasətinin ayrılmaz hissəsi olduğu üçün, hökumətin ümumi iqtisadi strategiyasının məqsəd və vəzifələrindən asılıdır.

Daxili bazarın qorunması və milli iqtisadiyyatın inkişafına əlverişli şəraitin yaradılması üçün gömrük siyasətinin aşağıdakı formalarından daha çox istifadə olunur:

1. Himayədarlıq və ya proteksionizm;
2. Sərbəst ticarət və ya fritredizm.

Himayədarlıq (proteksionist) gömrük siyasəti yerli istehsalın inkişafı üçün daha əlverişli şərait yaradılmasına yönəldilib. Bu siyasət idxal edilən mallara gömrük vergi və rüsumların qoyulmasının daha yüksək səviyyəsini tətbiq etməklə əldə edilir.

Sərbəst ticarət siyasəti isə gömrük rüsumlarının minimum səviyyəsini nəzərdə tutur və daxili bazara xarici malların daha çox cəlb edilməsinə təhrək edir.

Gömrük siyasətinin həyata keçirilməsinin əsas vasitələri - gömrük rüsumları və yığımları (tarif və ya iqtisadi tənzipləmə), gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarəti əməliyyatları, xarici ticarətin icazələşdirilməsi (xüsusi icazə) və kvotalaşdırılması (qeyri-tarif və ya inzibati tənzipləmə) təcrübəsi ilə bağlı olan müxtəlif gömrük məhdudiyyətləridir.

Gömrük siyasəti gömrük hüquqi normaları əsasında həyata keçirilir. Gömrük siyasətinin dəqiq hüquqi əsaslandırılmaları ona görə vacibdir ki, onun həyata keçirilməsi zamanı bilavasitə və ya dolayısı ilə sahibkarlıq fəaliyyətinin bu və ya digər istiqamətlərini imperativ tənzimləyərkən istər-istəməz mülkiyyət münasibətləri sahəsinə müdaxilə edilir. Eyni zamanda, gömrük siyasətinin xarici münasibətlərə təsiri, dövlət üçün beynəlxalq-hüquqi xarakterli öhdəliklər yaratdığından onun normalaşdırılması zərurətini doğurur.

Gömrük-hüquq normaları – gömrük sərhədindən mal və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi prinsiplərini nizama salan və rəsmiləşdirilmə əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi üçün mövcud qanunvericiliyə əməl olunmasını təmin edəcək, dövlət tərəfindən müəyyənləşdirilən davranış qaydalarıdır. Bu qaydaların məcmusu Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin mühüm tərkib hissələrindən biri olan gömrük hüququnu əmələ gətirir. Bu və ya digər gömrük qaydaları yalnız müəyyən hüquqi formaya düşdükdən sonra hüquqi norma sayıla bilər.

Gömrük hüququnun mənbələri dedikdə, dövlət idarəetmə orqanları tərəfindən verilən hüquqi normalar toplusu başa düşülür. Gömrük hüququnun mənbəyini ixtiyarı hüquqi akt deyil, yalnız gömrük işinin ümumi qaydalarını əks etdirə bilən aktlar təşkil edə bilər. Deməli, gömrük hüququnun mənbəyi normativ xarakter daşmalıdır. Ona görə də, gömrük or-

qanlarının rəhbərlərinin vəzifə təyinatı, vəsaitlərin köçürülməsi, intizam cəzasının elan olunması, tabeçilikdə olan orqanların qeyri-qanuni verdiyi əmrlərin ləğv olunması və s. barədə verdiyi əmrlər, ümumi qaydaları özündə əks etdirmədiyinə görə hüquqi norma sayılmır və gömrük hüququnun mənbəyi hesab edilə bilməz. Ayırı-ayrı məsələlər üzrə verilən bu aktlar fərdi (individual) xarakterə malik olduğu üçün hüquqi fakt qismində çıxış edir. Daha doğrusu, bu cür aktlar gömrük sferasında konkret hüquq münasibətlərini ya dəyişdirir, ya da dayandırır.

Gömrük - hüquq aktlarında həm normativ tapşırıqlar, həm də operativ-icra və ya hüquq-mühafizə (hüquqqoruyucu) xarakterli tapşırıqlar da ola bilər. Bu cür aktların icraçıları, onların hansının normativ, hansınınsa fərdi xarakterli aktlar olmasını hər dəfə müəyyənləşdirməlidirlər. Gömrük hüququnun mənbələri – tərkib hissələri (elementləri) gömrük işinin hüquqi tənzimlənməsi məntiqinə uyğun olaraq, subordinasiya və ierarxiya (pilləvari) tabeçiliyi münasibətlərində olan vahid, bütöv bir sistem təşkil edir.

Gömrük hüququ mənbələrinin yaradılması sisteminin əsas prinsipləri konstitusiyaya əsaslanması və qanuni olmasıdır. Konstitusiyaya əsaslanma dedikdə, gömrük işinin tənzimlənməsinin əsas prinsiplərinin hüquqi mənbələrinin çox ciddi şəkildə konstitusiya maddələrinə uyğunluğu başa düşülür. Qanunilik isə, qəbul edilmiş fərman, qərar və sərəncamların tamamilə qanunda nəzərdə tutulmuş hüquqi normalara uyğunluğudur. Əks halda, qəbul edilmiş qanunaltı hüquqi aktlar etibarsız sayılır.

Gömrük hüququnun mənbələri sisteminin əsas elementlərinə aşağıdakılar daxildir:

1. ölkədaxili gömrük qanunvericiliyi;
2. gömrük işi ilə bağlı ölkənin qoşulduğu beynəlxalq hüquqi müqavilələr və sazişlər.

Gömrük işi barədə qanunvericiliyə Gömrük Məcəlləsi, “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, habelə Gömrük Məcəlləsinə uyğun olaraq qəbul edilmiş digər qanunvericilik aktları daxildir. Gömrük Məcəlləsi və “Gömrük tarifi haqqında” qanun, Azərbaycan Respublikasının gömrük təcrübəsində yaranan bütün hüquqi məsələlərə münasibət bildirir və gömrük münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsi mexanizmində əsas yer tutur. Hüquqi gücünə görə bu qanunlar yalnız Konstitusiyadan geri qalır və bütün gömrük qanunvericiliyinin hüquqi bazası hesab edilir.

Bu gömrük qanunlarının ayrı-ayrı hüquqi normaları, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən qəbul olunan qanunlar Milli Məclisin qərarı ilə və ya Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən verilən fərmanla təsdiq olunduqdan sonra tətbiq olunmağa başlayır.

Gömrük qanunvericiliyi çoxşaxəli və kompleks xarakterli olduğuna görə, hüququn digər sahələrinin ayrı-ayrı normalarından da istifadə edir. Belə ki, qaçaqmalçılıq, Azərbaycan Respublikasının və xarici ölkələrin incəsənət, tarixi, arxeoloji sərvəti olan əşyaları Azərbaycan Respublikasına qaytarmamaq, gömrük ödənişlərindən yayınmaq kimi hallar Cinayət Məcəlləsinin, gömrük daşıyıcının xidmətindən istifadə edərkən tərəflərin hüquq və vəzifələri, malın gömrük anbarında və müvəqqəti saxlanma yerlərində saxlanması ilə bağlı məsələlər Mülki Məcəllənin, gömrük qaydalarının pozulması ilə bağlı məsələlər İnzibati Xətalər və Mülki-Prosessual Məcəlləsinin hüquqi normaları ilə tənzimlənir.

Gömrük-hüquq tənzimlənməsinin mexanizmində qanunaltı aktlar mühüm rol oynayır. Qanunaltı aktlar, qanunlardan yararlanmaq və onları inkişaf etdirmək üçün istifadə olunur və bu aktlar qanunlardan kənara çıxmamalıdır. Bu cür aktlar Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib, qeydiyyat nömrəsi almaqla təşkilati-hüquqi cəhətdən zəmanət qazanır. Əks halda həmin aktların hüquqi gücü olmur.

Gömrük münasibətlərini tənzimləyən qanunaltı aktlar aşağıdakılardır:

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanları. Ölkə başçısının normayaradıcı fəaliyyətinin aktivliyi əsasən Gömrük Məcəlləsi qəbul edilən vaxta təsadüf edir. Həmin vaxtlarda prezident fərmanları gömrük münasibətlərinin əsas hüquqi tənzimləyicisi kimi yerinə yetirilirdi.

2. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları. Bu qərarlarla daha çox gömrük siyasətinin və gömrük hüququnun əsas məsələləri tənzimlənir.

3. Dövlət Gömrük Komitəsinin normativ aktları.

Gömrük Məcəlləsinə görə DGK öz səlahiyyətləri daxilində Azərbaycan Respublikasının bütün başqa dövlət orqanları, təbəçiliyindən və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq idarələr, müəssisələr və təşkilatlar, habelə vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar üçün icrası məcburi olan normativ aktlar qəbul edir. Bu normativ aktlar qanunvericiliyə uyğun olaraq həyata keçirilir.

Ümumi xarakterli normativ aktlar isə, onların özlərində ayrı müddət nəzərdə tutulmamışdırsa, dərc olunandan on gün sonra qüvvəyə minir. DGK-nin verdiyi normativ təlimatlar və əmrlər də gömrük hüququnun mənbələrinə aid edilir. Bundan başqa, komitənin rəhbərliyi gömrük orqanlarına göstəriş və məktublar da göndərə bilər. Bu sənədlərin əvvəlkilərdən fərqi isə ondan ibarətdir ki, onlarda bu və ya digər normativ aktın tətbiqi qaydaları haqqında izahat verilir və heç bir yeni gömrük hüquq norması nəzərdə tutulmur.

Dövlət suverenliyi hər bir dövlətə öz gömrük məsələlərini birtərəfli qaydada daxili qanunvericiliklə tənzimləməyə imkan verir. Eyni zamanda gömrük siyasətinin beynəlxalq mahiyyəti, gömrük məsələlərini müqavilə-

lərlə tənzimləmənin predmeti edir. Əgər dövlət gömrük məsələlərinin həllində digər ölkələrin maraqlarını nəzərə almırsa və ya yürütdüyü gömrük siyasəti bu ölkələrə ziyan vurursa, bu, bütünlükdə xarici iqtisadi əlaqələri və beynəlxalq münasibətləri gərginləşdirər, nəticədə isə “gömrük müharibəsi” yarana bilər. Gömrük işi sahəsində beynəlxalq-hüquqi əməkdaşlığı vacib edən əsas məsələlər müasir gömrük tariflərinin mürəkkəbliyi və beynəlxalq ticarətin inkişafına maneçilik törədən çoxsaylı yozucu gömrük formalizmidir.

Beynəlxalq ticarət dövriyyəsinin inkişafı, turist mübadiləsi, humanitar əlaqələr gömrük siyasətinin əsas istiqamətlərinin və müxtəlif dövlətlərin eyni tipli normativ aktlarının koordinasiyasını nəzərdə tutan gömrük qanunvericiliyinin eyniləşdirilməsini vacib edir. Milli normaların unifikasiyası beynəlxalq hüquq prinsipləri və hökumətlərarası müqavilələrdən irəli gələn normalara əsaslanır. Milli gömrük-hüquq sisteminin eyniləşdirilməsi beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın genişləndirilməsi və inteqrasiya proseslərinin dərinləşməsi üçün əlverişli şərait yaradır.

Gömrük qaydalarının əsas eyniləşdirmə vasitələri beynəlxalq müqavilələrin və ixtisaslaşmış beynəlxalq təşkilatların tövsiyələridir. Gömrük sahəsində beynəlxalq-hüquqi əməkdaşlıq, ilk növbədə-poçt göndərişlərinə nəzarəti; dəniz, dəmiryolu, hava, avtomobil yolları ilə və qarışıq daşımalarda gömrük qaydalarının eyniləşdirilməsini; daimi yaşamaq üçün başqa ölkələrə gedən şəxslərin hüquqi statusunu; sərnəşinlərdən ayrı gedən, müşayiət olunmayan baqajın gömrük rejimini əhatə edir.

Azərbaycan Respublikasının gömrük sahəsində beynəlxalq hüquqi əməkdaşlığı əsasən 4 istiqamətdə inkişaf edir:

1. Beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə əməkdaşlıq;
2. Müstəqil Dövlətlər Birliyinin gömrük rəhbərləri şurası çərçivəsində əməkdaşlıq;
3. İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində əməkdaşlıq;
4. Ayrı-ayrı dövlətlərin gömrük orqanları ilə ikitərəfli münasibətlər əsasında əməkdaşlıq.

Gömrük sahəsində tətbiq edilən normativ aktlara ilkin nəzarət daxili qanunvericiliyin qüvvədə olan beynəlxalq müqavilələrin müddəalarına uyğunsuzluq hallarını istisna etməyə imkan verir.

Gömrük işi sahəsində tənzimləmə münasibətlərinin beynəlxalq təcrübədə qəbul edilmiş qaydalarına görə, gömrük orqanı tərəfindən gömrük bəyannaməsinin və digər sənədlərin qəbul edildiyi gün qüvvədə olan qanunvericilik aktları tətbiq edilir.

Malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən qeyri-qanuni keçirilməsi halları müəyyən edildikdə meydana çıxan münasibətlərin

tənzimlənməsi üçün mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən faktiki keçirildiyi gün qüvvədə olan qanunvericilik aktları tətbiq edilir.

Bütün gömrük tədbirlərinin (gömrük ödənişlərinin alınması, gömrük rəsmiləşdirilməsi, gömrük nəzarəti və s.) həyata keçirilməsi üçün xüsusi gömrük orqanları yaradılır.

Gömrük orqanları hüquq-mühafizə orqanı olub, vahid sistem təşkil edir. Bu sistemə aşağıdakılar daxildir:

- DGK;
- məhəlli, ixtisaslaşmış idarələr;
- gömrükxanalar;
- gömrük postları.

Gömrük orqanları digər dövlət orqanları, müəssisələr, qurumlar, təşkilatlar və vətəndaşlarla qarşılıqlı münasibətlər qurur. Bəzi hallarda qanunvericiliyə uyğun olaraq gömrük orqanlarının səlahiyyətlərinə aid edilmiş məsələlərin digər orqanlar və müəssisələr tərəfindən yerinə yetirilməsinə yol verilir. Bu zaman gömrük orqanları həmin fəaliyyətə nəzarət etmək hüququna malikdir. Dövlət orqanları və vəzifəli şəxslər Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarına, onlara həvalə edilmiş vəzifə və funksiyaların yerinə yetirilməsinə kömək etməyə borcludurlar.

Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin 8-ci maddəsinə görə gömrük orqanlarının əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- Azərbaycan Respublikasının gömrük siyasətinin formalaşdırılmasında iştirak və bu siyasətin həyata keçirilməsini təmin etmək;
- icrasına nəzarət gömrük orqanlarına həvalə edilmiş qanunvericilik aktlarına riayət olunmasını təmin etmək;
- bu Məcəllənin və gömrük işi üzrə digər qanunvericilik aktlarının pozulması hallarının qarşısını almaq və müvafiq araşdırmalar aparmaq;
- qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada Azərbaycan Respublikasının iqtisadi və milli təhlükəsizliyini təmin etmək;
- gömrük nəzarətini və rəsmiləşdirilməsini həyata keçirmək və təkmilləşdirmək;
- mallar və nəqliyyat vasitələri gömrük sərhədindən keçirilərkən gömrük nəzarəti və gömrük rəsmiləşdirilməsi qaydalarına riayət olunmasını təmin etmək;
- gömrük rüsumlarını, müvafiq vergiləri və digər gömrük ödənişlərini yığmaq;
- malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsinin sürətləndirilməsi üçün əlverişli şərait yaratmaq;
- gömrük sərhədindən keçirilən mallar barəsində ticarət siyasəti tədbirlərinin işlənilib hazırlanmasında və həyata keçirilməsində iştirak etmək;
- gömrük işi sahəsində cinayətlərə, həmçinin gömrük qaydaları əleyhinə inzibati xətalara və digər hüquqpozmalara qarşı mübarizə aparmaq, narko-

tik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının, silahların, ozondağıcı maddələrin, xalqların mədəni, tarixi və arxeoloji sərvətlərinin, əqli mülkiyyət hüquqları obyektlərinin, yox olmaq təhlükəsi altında olan heyvanların və bitki növlərinin və başqa malların gömrük sərhədindən qanunsuz keçirilməsinin qarşısını almaq;

- Respublikanın dəmiryol vağzallarında, dəniz, çay limanlarında, habelə digər yerlərdə beynəlxalq nəqliyyat vasitələrinin fəaliyyətinə qanunsuz müdaxilənin qarşısının alınmasında və beynəlxalq terrorçuluqla mübarizədə digər hüquq mühafizə orqanlarına yardım göstərmək;

- milli təhlükəsizliyin, ictimai asayişin, insanların mənəviyyatının, həyat və sağlamlığının, heyvanlar və bitkilər aləminin, ətraf mühitin, xalqların bədi, tarixi və arxeoloji sərvətlərinin qorunması sahəsində tədbirlərin həyata keçirilməsində müvafiq dövlət orqanlarına yardım göstərmək;

- Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində bioloji sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi və qorunması üzrə dövlət siyasətinin həyata keçirilməsində iştirak, onlar gömrük sərhədindən keçirilərkən qanunvericiliyin tələblərinin yerinə yetirilməsi üzərində nəzarəti təmin etmək;

- insan alverçilərinin, habelə insan alveri qurbanlarının gömrük sərhədindən keçməsinin qarşısını qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada almaq;

- Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin gömrük statistikasını və xüsusi gömrük statistikasını beynəlxalq standartlara, təcrübəyə uyğun aparmaq təkmilləşdirmək;

- gömrük ərazisinə gətirilən mallara münasibətdə istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsində müvafiq dövlət orqanlarına yardım göstərmək;

- gömrük işini həyata keçirərkən şəxslərin hüquqlarının və maraqlarının qorunması üzrə tədbirlər görmək;

- milli və xarici valyutanın, digər valyuta sərvətlərinin gömrük sərhədindən müvafiq qanunvericiliyə uyğun olaraq keçirilməsinə nəzarət etmək, habelə bu Məcəllə ilə müəyyənləşdirilmiş hallarda valyuta nəzarətini həyata keçirmək;

- gömrük işi ilə əlaqədar beynəlxalq müqavilələrin layihələrinin işlənib hazırlanmasında iştirak, orada nəzərdə tutulmuş beynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməsini təmin etmək;

- qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada ixrac nəzarətini həyata keçirmək;

- dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən mallar üzərində qanunvericiliyə uyğun olaraq baytarlıq, fitosanitar və sanitariya nəzarətini həyata keçirmək;

- beynəlxalq avtomobil daşımalarını yerinə yetirən nəqliyyat vasitələrinə dövlət sərəhədinin buraxılış məntəqələrində qanunvericiliyə uyğun olaraq icazə blanklarını vermək;
  - gömrük işi sahəsində yeni informasiya sistemlərinin və texnologiyalarının layihələrinin hazırlanmasını və tətbiqini təmin etmək;
  - müasir texnologiyalardan və avadanlıqdan istifadə etməklə, gömrük işi sahəsində riskləri idarəetmə sistemi əsasında gömrük nəzarətini təkmilləşdirmək;
  - xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasının aparılması ilə əlaqədar müvafiq tədbirlər görmək;
  - gömrük işi sahəsində elmi tədqiqatlar aparmaq və bu sahəyə aid məsləhətlər vermək;
  - dövlət orqanlarına, hüquqi və fiziki şəxslərə gömrük məsələləri üzrə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada məlumatlar vermək;
  - dövlət orqanları ilə, xarici ticarətin iştirakçıları və səlahiyyətli iqtisadi operatorlarla məlumatların elektron formada mübadiləsini həyata keçirmək;
  - müvafiq qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş qaydada malların idxalı və ixracı barədə məlumatların digər dövlətlərin gömrük xidmətləri ilə elektron formada mübadiləsi, gömrük rəsmiləşdirilməsi və nəzarəti müddətinin mümkün qədər qısaldılması, beynəlxalq ticarət-təchizat zəncirinin kompleks idarə edilməsində iştirak etmək yolu ilə beynəlxalq ticarətin asanlaşdırılmasına şərait yaratmaq;
  - beynəlxalq ticarət-təchizat zəncirinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədi ilə xarici ticarətin iştirakçıları və səlahiyyətli iqtisadi operatorlarla tərəfdaşlıq əlaqələri yaratmaq;
  - digər dövlət orqanları ilə əməkdaşlıq etmək, həmçinin müvafiq məqsədlərə nail olmaq üçün qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda onların fəaliyyətini əlaqələndirmək;
  - qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər vəzifələri yerinə yetirmək.
- Gömrük sisteminə daxil olmayan, lakin DGK-nın tabeçiliyində olan qurumlar aşağıdakılardır:
- gömrük məqsədləri üçün malların ekspertizasını və tədqiqini aparmaqdan ötrü yaradılan gömrük laboratoriyaları;
  - gömrük işi sahəsində elmi-tədqiqat işlərinin aparılması, kadr hazırlığı və onların ixtisasının artırılması məqsədilə yaradılan elmi-tədqiqat müəssisələri, peşəyönümlü təhsil-tədris müəssisələri (məsələn, Tədris Mərkəzi);
  - gömrük fəaliyyətinin yerinə yetirilməsinə kömək edən hesablama mərkəzləri, poliqrafiya, tikinti-istismar idarələri və digərləri (məsələn, gömrük anbarları və ya müvəqqəti saxlanma anbarları).

Gömrük orqanlarının, gömrük laboratoriyalarının, elmi-tədqiqat və tədris müəssisələrinin, idarə və təşkilatların mülkiyyəti dövlət mülkiyyəti-dir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi hüquqi şəxsdir, onun üzərində Azərbaycan Respublikasının dövlət gerbi təsvir olunmuş və öz adı yazılmış girdə möhürü, müvafiq möhür və ştampları, banklarda və kredit təşkilatlarında manatla və valyuta ilə hesabları vardır.

Gömrükxanalar öz fəaliyyətlərini DGK-nin ümumi rəhbərliyi altında həyata keçirir. DGK gömrükxanaların fəaliyyət zonasının hüdudlarını müəyyən edir. Gömrükxananın tabeçiliyində, işin xarakteri və həcmindən asılı olaraq, gömrük postları yaradılır. Gömrükxanaların fəaliyyət zonalarının sərhədləri respublikanın ərazi bölgü prinsipi ilə müəyyən edilmiş bölgələrin inzibati sərhədləri ilə üst-üstə düşməyə bilər. Ehtiyac olduğu halda ixtisaslaşmış gömrükxanalar yaradıla bilər.

Onlara həvalə edilmiş vəzifə və funksiyaların yerinə yetitilməsini təmin etmək üçün gömrükxanalara aşağıdakı hüquqlar verilmişdir (GM, maddə 9):

- gömrük qanunvericiliyinə riayət olunması məqsədilə müvafiq tədbirlər həyata keçirmək;
- bu Məcəlləyə və gömrük işi üzrə digər qanunvericilik aktlarına əsasən gömrük orqanlarına təqdim olunması nəzərdə tutulan sənəd və məlumatları şəxslərdən tələb etmək;
- gömrük orqanlarına təqdim edilən məlumatların, sənədlərin və bəyanamələrin düzgünlüyünü araşdırmaq;
- şəxslərin xarici ticarət əməliyyatlarının gömrük auditini aparmaq;
- dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin sənədlərini, o cümlədən malların baytarlıq, fitosanitar, gigiyenik və digər sertifikatlarını qanunvericiliyə uyğun olaraq yoxlamaq;
- malların və nəqliyyat vasitələrinin buraxılışından sonra şəxslərin bunlar barəsində sərəncam verilməsinə dair məhdudiyyətlərə, tələblərə və şərtlərə riayət etmək öhdəliklərini yerinə yetirməsini yoxlamaq, gömrük prosedurlarına nəzarəti həyata keçirmək, hüquqpozmaların operativ surətdə qarşısını almaq, əməliyyat-axtarış fəaliyyətini sürətləndirmək və digər məqsədlər üçün gömrük orqanlarının sistemi daxilində mobil qruplar təşkil etmək;
- təhqiqatı və istintaqı gömrük orqanlarının səlahiyyətinə aid edilmiş cinayətlərin qarşısının alınması, aşkar edilməsi və açılması, onları hazırlayan, törədən və ya törətmiş şəxsləri müəyyənləşdirmək məqsədilə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirmək;

- cinayət-prosessual qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada təhqiqat və ibtidai istintaq aparmaq;

- müvafiq qanunvericiliyə uyğun olaraq inzibati xətalara bağlı işlər üzrə icraatı aparmaq, bu işlərə baxmaq və inzibati xətalara törətmiş şəxsləri məsuliyyətə cəlb etmək;

- gömrük işi sahəsində cinayətlərin qarşısını almaq, belə cinayətləri törətmiş, habelə onların törədilməsində şübhəli bilinən şəxslərin saxlanması və ya təqib edilməsi məqsədilə idarə, müəssisə və təşkilatlara (xarici dövlətlərin diplomatik, konsulluq və başqa nümayəndəliklərinə, beynəlxalq təşkilatlara məxsus olan və xüsusi təyinatlı nəqliyyat, rabitə vasitələri istisna edilməklə) məxsus olan rabitə və nəqliyyat vasitələrindən son zərurət vəziyyətində istifadə etmək;

- müstəqil surətdə, yaxud digər hüquq mühafizə orqanları cəlb edilməklə, gömrük nəzarəti zonasında rejim qaydalarına riayət olunmasına nəzarət etmək, gömrük xidmətinin infrastruktur obyektlərinin mühafizə sistemini təşkil etmək, gömrük sərhədinin qorunması məqsədilə başqa tədbirləri həyata keçirmək;

- malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi, həmçinin gömrük nəzarəti altında yerləşdirilən malların daşınması, saxlanması, onlar üzərində yük əməliyyatlarının aparılması ilə bağlı faktları və hadisələri sənədləşdirmək, audio yazılarını, video və foto çəkilişlərini aparmaq;

- bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada fiziki qüvvədən, xüsusi vasitələrdən (o cümlədən texniki vasitələrdən) və odlu silahdan istifadə etmək;

- öz funksiyalarını yerinə yetirmək məqsədi ilə şəxslərə gömrük qanunvericiliyinin pozulmasının aradan qaldırılması üçün yazılı formada xəbərdarlıq göndərmək və tələblərinin yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək;

- digər ölkələrin gömrük orqanları ilə, habelə beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq etmək;

- gömrük rəsmiləşdirilməsinin və nəzarətinin müasir metodlarının və vasitələrinin tətbiqi məsələləri üzrə xarici ticarət iştirakçıları ilə əməkdaşlıq etmək məqsədilə onlarla rəsmi münasibətlər yaratmaq, məsləhətləşmələr aparmaq;

- bu Məcəllədə və gömrük işi üzrə digər qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş başqa hüquqlardan istifadə etmək.

Gömrük postları öz fəaliyyətini bilavasitə gömrükxana rəhbərliyinin təbəçiliyi altında həyata keçirir. Ehtiyac olarsa birbaşa DGK-ya təbə olan gömrük postu da yaradıla bilər. Qəbul edilmiş ümumi qaydalara görə gömrük postları hüquqi şəxs statusuna malik olmur. Ancaq lazım olduqda DGK belə status müəyyən edə bilər. Bu halda gömrük postunun müstəqil balansı,

banklarda hesablaşma və digər hesabları yaradılır, post dövlət mülkiyyəti olan, ona verilmiş mülkiyyət üzərində operativ idarəetmə hüququ alır.

Mövcud qanunvericiliyin tələblərinin yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün ixtisaslaşdırılmış gömrük postu fəaliyyət göstərə bilər. Belə ki, Komitə sədrinin 20.02.1998-ci il tarixli 002 sayılı əmri ilə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 22.03.1997-ci il tarixli 24 sayılı qərarının tələblərinə müvafiq olaraq, respublika ərazisinə idxal edilən aksizli malların mərkəzləşdirilmiş qaydada gömrük rəsmiləşdirilməsini təmin etmək, aksiz markalarının tətbiqinə nəzarəti gücləndirmək, aksiz vergilərinin qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada düzgün hesablanıb tutulmasını və vaxtında dövlət büdcəsinə köçürülməsini təmin etmək məqsədilə, DGK-ya bilavasitə tabe olmaqla, Bakı şəhərində, fəaliyyət zonası bütövlükdə Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisi olan – Aksiz gömrük postu yaradılmışdır.

Gömrük postlarının əsas vəzifələri :

- nəzarətdə olan ərazidə gömrük işinin təşkil edilməsi;
- gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi;
- qaçaqmalçılıq və gömrük sahəsində digər hüquqpozmalara qarşı mübarizə aparılması.

İxtisaslaşmış aksiz gömrük postunun isə əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- xüsusi və aksiz yığımı markaları üçün idxal edənlərdən ərizələrin qəbul edilməsi;
- markaların satışından əldə olunan vəsaitlərin daxil olmasına və onların DGK-nın hesablarına köçürülməsinə nəzarət edilməsi;
- idxal olunan mallara aksiz markasının vurulması barədə idxalçılardan öhdəliyin alınması;
- aksiz markası alınacaq malların uçot jurnalının aparılması;
- markalanan malların gömrük rəsmiləşdirilməsinin həyata keçirilməsi və s.

Gömrük orqanlarının bayrağı və tanınma nişanları.

Gömrük Məcəlləsinin 11-ci maddəsinə görə gömrük orqanının bayrağı və tanınma nişanı vardır. Bayraq və tanınma nişanları Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən təsdiq olunur. Azərbaycan Respublikası DGK, onun yerli orqanları və təşkilatları, eləcə də gömrük orqanlarının sərəncamında olan dəniz və çay gəmiləri Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının bayrağını daşıyır.

Gömrük orqanlarının tanınma nişanları respublika gömrük orqanlarının şərəf və şöhrət rəmzidir. Tanınma nişanından gömrük orqanlarının sərəncamında olan avtonəqliyyat vasitələrində, hava gəmilərində, gömrük orqanları əməkdaşlarının xüsusi geyim formasında, gömrük orqanlarının

bütün növ blanklarında və inzibati binalarının girəcəyində, eləcə də digər yerlərdə istifadə olunur.

Tanınma nişanı kənarları tünd yaşıl rəngli xətlə haşiyələnmiş, ortasında xüsusi kompozisiya təsvir olunmuş səkkizgüşəli qızılı rəngli ulduz şəklindədir. Nişanın ortasında elementləri mavi və boz rəngli olan qalxan, onun arasında elementləri qara və bürünc rəngli olan qılınc təsvir edilmişdir. Qalxanı əhatə edən ağ rəngli lentdə tünd yaşıl rəngdə “Azərbaycan Respublikası gömrük xidməti” sözləri əks etdirilmişdir. Ulduzun aşağı hissəsində sağ və sol istiqamətlərinə yönəldilmiş yaşıl rəngli dəfnə çələngləri təsvir edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarının və onların sərəncamında olan dəniz və çay gəmilərinin bayrağı, nəqliyyat vasitələrinin isə tanınma nişanları olur. Tanınma nişanı gömrük orqanlarının bina və digər tikililərində, nəqliyyat vasitələrində, kollegiyanın iclas zalında, gömrük orqanları rəhbərlərinin kabinetlərində yerləşdirilə bilər.

IV Mövzu. Azərbaycanda gömrük işinin tarixi

Gömrük işi yüzilliklərdir ki, fəaliyyət göstərir və dünyanın istənilən dövlətində əsas struktur elementlərindən biri sayılır. Gömrük fəaliyyəti bilavasitə ticarətin inkişafı ilə bağlıdır. Gömrük işi barədə ilk məlumatlar bizim eradan əvvəl III yüzilliyə təsadüf edən Hindistanın qədim sənədlərindən sayılan “Artaşahastra”ya gedib çıxır. Bu sənəddə çar xəzinəsinin ən mühüm mənbələri, o cümlədən gömrük rüsumları barədə ətraflı məlumatlar öz əksini tapmışdır. Hətta çarın siyasi maraqlarına uyğun olaraq, xaricdən mal gətirən tacirlərin iqtisadi maraqlarını təmin etmək üçün rüsumlardan azad etmək güzəşti də nəzərdə tutulmuşdur.

Qədim hind “Manu qanunları”nda (bizim eranın əvvəllərinə təsadüf edir) ilk dəfə olaraq alış və satış qiymətlərini, yola və yeməyə çəkilən xərcləri nəzərə almaqla gömrük rüsumlarının hesablanması qaydaları verilmişdir.

Sankt-Peterburqdakı Dövlət Ermitajında qorunan Palmir gömrük tarifi bizim eranın 137-ci ilində Suriyada hazırlanmışdır. Qiymətli tarixi abidə sayılan bu sənəd gömrük işinin nə qədər vacib və diqqət yetirilən bir sahə olmasına rəsmi dəlildir. Palmir gömrük tarifinin ağırlığı 15 tondur. İlk dəfə olaraq bu sənəddə dövlət iqtisadiyyatını qorumaq üçün proteksionist (himayədar) tədbirlər öz əksini tapmışdır.

Azərbaycanın xarici ticarət əlaqələri çox qədim dövrlərə gedib çıxır. Bizim eradan əvvəl ikinci minilliyin ikinci yarısında yerli tayfalar Assur, Fələstin və Misir ölkələri ilə xammal və məhsullar mübadiləsi aparar, həmin ölkələrdən isə bəzək əşyaları və müxtəlif soyuq silahlar gətirərdilər.

Atropatenanın ərazisində olan Təbriz, Ərdəbil, Urmiya, Marağa, Miyana, Zəncan, Naxçıvan, Maku və digər şəhərlər ölkə daxilində mühüm ticarət mərkəzlərinə çevrilmişdir. Bu şəhərlər başqa dövlətlərlə təkcə quru ilə deyil, həm də dəniz yolu ilə ticarət əlaqələri yarada bilmişdir. Məşhur “Böyük ipək yolu” vasitəsilə Orta Asiya, Çin, Hindistan, Kiçik Asiya ölkələri, İberiya, Qafqaz Albaniyası ilə ticarət əlaqələri formalaşmışdı.

Ölkədə hazırlanmış xalçalar, bəzək şeyləri, yün məmulatları və s. ixrac olunaraq əvəzində lazım olan istehlak malları idxal olunurdu. Bu zaman satış üçün müxtəlif vergilər alınır ki, bu da müasir dövrdə gömrük vergiləri və rüsumları adlanır.

Bizim eranın əvvəllərində indiki Şimali Azərbaycanın və Cənubi Dağıstanın ərazisini əhatə edən Albaniya dövləti yarandı. Tarixi mənbələrdə bu ərazidə neft, təbii qaz, dəmir, mis və s. kimi qiymətli ehtiyatların olduğu göstərilirdi ki, bunlar da sonradan ticarət subyektlərinə çevrilirdi.

Şirvanda (Bakıda) neft və duz məhsullarının üzərinə vergi qoyulmuşdur ki, bu da müasir dildə mədən vergisi və aksiz vergisi kimi dəyərləndirilir.

Mənbələrin yazdığına görə, Azərbaycan ərazisində dövlət tərəfindən gömrük vergiləri rəsmi olaraq IX əsrin əvvəllərindən müəyyən edilməyə başlamışdır. Bəlkə IX əsrdən qabaq da bu vergilər mövcud olmuşdur, lakin bu barədə olan məlumatlar Ərəb xilafəti dövründə yandırıldığı üçün, bu barədə ancaq mülahizə yürütmək olar. Çünki artıq iri şəhərlərdə - Ərdəbil, Muğan, Naxçıvan, Bərdə, Beyləqan, Qəbələ, Şəki, Şəmkir, Dərbənd (Bab-əl-Əbvab), Şabran, Şamaxı və digərlərində ticarət məhəllələri (o zamanlar "ravad" adlanırdı) yaranmışdı.

Xarici ölkələrdən Azərbaycana müxtəlif parçalar, metal məmulatları, ətriyyatlar, ədəvalar, xəzlər və s. gətirilir, ölkədən isə xam ipək, ipək parçalar, pambıq, xalçalar, boyalar, neft, mal-qara, atlar və s. ixrac edilirdi. Ticarətə qoyulan gömrük vergi və rüsumları ölkə xəzinəsinin mühüm gəlir mənbəyinə çevrilmişdi.

XI-XII əsrlərdə karvan və ticarət yollarının bir-biri ilə, xarici ölkələrlə birləşdiyi Azərbaycan şəhərlərindən daxili və xarici bazarlara neft, pambıq, ipək, duz, meyvə, balıq, boyaq, ədviyyat və s. göndərilir, Şərqi və Qərbi ticarət əlaqələri saxlanılırdı.

Monqollara qədərki Azərbaycanın iqtisadi vəziyyəti məhsuldar qüvvələrin artması, ticarətin və mal-pul münasibətlərinin genişlənməsi ilə səciyyələnir.

XI-XII əsrlərin vergiləri əvvəlki dövrlərin qayda - qanunlarının çoxunu mühafizə etmişdir. O dövrün vergi sistemi haqqında ətraflı məlumat verən tarixçi Ravəndi yazırdı ki, vergilər dəftərlərdə xüsusi qeydlər aparılmaqla həyata keçirilirdi. Eyni zamanda Ravəndi qanunsuz vergilərdən "dəstərqə" (hədiyyə kimi qəbul edilən vergi növü), "şərab-baha" (içki üçün yığılan pul - indiki "aksiz" vergisi) və s.-nin də adını çəkir.

XII-XIII əsrlərdə Dərbənddən İran körfəzinə, Şərqi Avropaya gədən beynəlxalq karvan yolları Təbrizdə kəsişirdi. Azərbaycanın xam ipəyi Şamaxıdan Şimali İtaliya şəhərlərinə, həmçinin Fransaya ixrac olunurdu.

Volqaboyu, Rusiya və Şərqi Avropanı İran körfəzi ilə əlaqələndirən beynəlxalq karvan yolunun üstündə yerləşən şəhər Şamaxı idi.

XI-XIII əsrin əvvəllərində Dərbənddən sonra ikinci mühüm liman şəhəri, ağ neft və duz istehsalı mərkəzi Bakı şəhəri idi. Monqol əsarəti dövründə Azərbaycanda monqol vergi toplayanları (baskaklar) çox qəddarlıq edirdilər. Məhz monqollar ilk dəfə olaraq sənətkarlar və tacirlər üçün yeni vergi növü - "tamqa" tətbiq etmişdilər. Məhz bu vergi növünün tətbiqindən sonra XIII əsrin axırlarında Azərbaycanın xarici ticarəti tənəzzülə uğramışdı.

Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində məmurların özbaşınalığını məhdudlaşdırmaq, iqtisadiyyatı yüksəltmək və xəzinəni doldurmaq üçün ilk vergi

islahatını XV əsrdə Səfəvilər dövlətinin başçısı Uzun Həsən həyata keçirmişdir. Ağqoyunlu dövlətinin banisi Uzun Həsən Trabzon-Yunan dövləti ilə dostluq əlaqəsi yaratmışdı. O, Trabzon imperatorunun qızı Dəspinə (Feodra) Xatunla evlənmişdi. Uzun Həsən Trabzon şəhərində böyük bir daş körpü saldırmışdı. Çünki Trabzonun Ağqoyunlular üçün böyük ticarət əhəmiyyəti var idi. Belə ki, bu şəhər Ağqoyunlu tacirləri üçün Qara dənizə əlverişli çıxış yolu idi.

Müasirlərinin “Sultani-adil” (yəni “ədalətli sultan”) adlandırdıqları Uzun Həsən ilk vergi məcəlləsini - “Qanunnamə”ni hazırlamışdır. Maraqlıdır ki, bu “qanun” nəinki XV əsrdə, elə XVI əsrdə də, həm Səfəvilər dövləti ərazisində, həm də əvvəllər Ağqoyunlular dövlətinin tərkibində olmuş Osmanlı imperiyasının şərq vilayətlərində də qüvvədə idi.

1475-ci ildə Rusiya knyazı III İvan öz nümayəndəsi Markı ticarət və diplomatik münasibətləri genişləndirmək üçün Uzun Həsənin yanına göndərmişdi.

Səfəvi dövlətinin hökmdarı I Təhmasib sənətkarlığın və ticarətin inkişafını genişləndirmək məqsədilə 1565-ci ildə vilayətlərin hər birindən alınan 80 min tümənlik tamğa vergisini ləğv etdi.

Şamaxıdan Rusiya, İran, Suriya ölkələrinə və İrəvan şəhərinə tranzit ticarət yolları gedirdi. XVI əsrdə Şamaxıda İngiltərə-Moskva şirkəti təşkil edilmişdi. XVI əsrdə Cənubi Qafqazda ipək istehsalı əsas yer tutmuş və ticarətin hamısı Şamaxı və Ərəşdə cəmləşmişdi.

XVI-XVII əsrlərdə Azərbaycan Moskva dövləti, Avropa və Asiya ölkələri ilə irimiqyaslı xarici ticarət aparırdı. Azərbaycandan Moskva dövlətinə və digər ölkələrə parçalar, xalçalar, neft, duz, zəfəran, düyü, boyaq maddələri, soyuq silah ixrac edilirdi. Qızıl və gümüş məmulatları, lələcəvahirat, ədviyyat, ətir və s. isə idxal edilirdi.

Azərbaycan XVIII əsrin sonu, XIX əsrin əvvəllərinə qədər, yəni Azərbaycan Çar Rusiyası tərəfindən işğal olunana qədər sərbəst vergi və gömrük siyasəti yeritmişdir. Vergi və rüsumların yığılması vəzifəcə naibin səlahiyyətinə daxil idi.

XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəllərində Rusiya imperiyasının Cənubi Qafqazda daha fəal siyasət yeritməsi 1801-ci il Şərqi Gürcüstanın Rusiyaya birləşməsi ilə nəticələndi. Rusiyanın niyyəti Azərbaycanı tutmaq idi. General Sisyanovun bu işğal planında ilk hədəf Çar-Balakən oldu (1803-cü il). Sonra Gəncə xanlığı (1804-cü il), Qarabağ xanlığı (1805-ci il), Bakı xanlığı (1806-cı il), Quba xanlığı (1806-cı il), Talış xanlığı (1809-cı il) Rusiya imperiyasının tərkibinə qatılır. 1804-cü ildə başlamış Rusiya-İran müharibəsi 1813-cü ilin oktyabr ayının 12-də Qarabağın Gülcüstan kəndində sülh müqaviləsinin imzalanması ilə başa çatdı. “Gülcüstan müqaviləsi” Azərbaycanın Rusiya və İran arasında iki yerə bölünməsinin başlanğıcını qoydu. 1828-ci ildə bağlanan “Türkmənçay” müqaviləsindən

sonra Azərbaycanın şimal ərazisi Rusiyanın, cənub ərazisi isə İranın tərkibində qaldı. İndiyə qədər də bu tarixi haqsızlıq davam edir.

Azərbaycanı işğal edən Rus imperiyası İran və Türkiyə ilə həmsərhəd olan əraziləri tam nəzarətə gətirmək üçün təcili tədbirlər planı hazırladı. Həmin tədbirlər planında Bakı şəhərində gömrükxananın açılması məsələsi də göstərilmişdir.

Bakı şəhərində gömrükxana İmperator 1 Aleksandr tərəfindən Rusiya İmperiyası Senatına 25 yanvar (9 fevral) 1807-ci il tarixində təqdim olunmuş "Bakı şəhərində gömrükxananın təsis edilməsi barədə" 22,434 sayılı Fərmanı ilə təsis edilmiş və Həştərxan gömrük dairəsinin tərkibinə daxil edilmişdi. 5 mart 1807-ci ildə Davidov-Voronçov İmperator Fərmanının surətini Bakı gömrükxanasına göndərmişdi. Əldə etdiyimiz başqa bir arxiv sənəddə, artıq 1809-cu ilin sentyabr ayında Bakı gömrükxanası "Bakı liman və sərhəd gömrükxanası" adlanırdı.

"Gülüstan" (1813) və "Türkmənçay" (1828) müqavilələrindən sonra Azərbaycanda Rusiyanın gömrüklə bağlı qərarları qüvvəyə mindi. Həmin vaxt Rusiya ərazisində 1811-ci ildə qəbul olunmuş gömrük tarifləri qüvvədə idi.

1813-cü ildə Bakı gömrükxanasında reyestr üzrə aşağıdakı gömrük kitablarında qeydiyyatlar aparılırdı:

- 1) dəniz ilə gətirilən mallar və tutulan rüsumların yazıldığı kitab;
- 2) quru yolu ilə gətirilən mallar və tutulan rüsumların yazıldığı kitab;
- 3) dəniz ilə aparılan mallar və tutulan rüsumların qeydiyyatı kitabı;
- 4) quru yolu ilə aparılan mallar və tutulan rüsumların qeydiyyat kitabı;
- 5) dəniz gəmiləri ilə gələn sərnişinlərin qeydiyyat dəftəri;
- 6) quru yolu ilə gələnlərin qeydiyyatının aparıldığı dəftər və s.

5 mart 1815-ci ildə İmperiyanın Maliyyə Nazirliyindən Bakı gömrükxanasına göndərilən 1533 sayılı məktubda göstərilirdi ki, "1811-ci ildə qəbul olunmuş ticarət haqqındaki Əsasnamədə dəyişikliklər edilir və yeni maddələr əlavə olunur". Bu əlavələr dəniz və quru sərhədlərindən qanunsuz yolla keçirilən malların məhv edilməsi ilə əlaqədar idi.

Bakı gömrükxanası "Qafqaz və Zaqafqaziyada gömrük idarəetməsi barədə Əsasnamə"yə görə, 31 iyul 1831-ci il tarixindən Zaqafqaziya gömrük dairəsinin tabeliyinə verilmiş və 1832-ci ildən etibarən "Bakı anbar gömrükxanası" adını almışdır. Bakı gömrükxanası 4 may 1847-ildə Zaqafqaziya Karantin - Gömrük dairəsinin tabeliyində olan Bakı Karantin-Gömrük idarəsinə çevrilir. Qafqaz canişini – General-Feldmarşal Knyaz Baryatinski tərəfindən 31 mart 1861-ci ildə təsdiq edilmiş "Qafqaz və Zaqafqaziyada Karantin - gömrük hissəsinin yenidən təşkili və idarə edilməsi barədə Əsasnamə"yə görə, Bakı Karantin - Gömrük idarəsi Bakı Karantin-Gömrük kontoruna çevrilmiş və yeni yaradılmış Bakı Karantin-Gömrük dairəsinə tabe edilmişdir. Bakı

Karantin-Gömrük kontoru birincidərəcəli hesab edilməklə bərabər, 18 ştat (rəis, karantin üzrə direktor-həkim, katib-xəzinadar, 2 rüsum yığan, nəzarətçi, tərcüməçi, gəmi baxıcısı və 10 gömrükxana yoxlayıcısı) ayrılmışdır. Həmin Əsasnamənin 4-cü paragrafına görə Naxçıvan sahəsinə aşağıdakı gömrük təşkilatları tabe edilmişdir:

1. Naxçıvan Baş Karantin-gömrük Kontoru və Culfa Karantin gömrük-xanası;

2. Şərur Karantin-gömrük Zastavasası - ikinsidərəcəli;

3. Ordubad Karantin-gömrük Zastavasası - ikinsidərəcəli;

4. Ayırıcı karantin-gömrük postları:

- Şahtaxtı postu;

- Naxçıvan postu;

- Ordubad postu;

- Aladərə postu;

- Bazar postu.

5. Eriyan Tranzit postu.

Əsasnamənin 5-ci paragrafına görə Bakı Karantin-gömrük Dairəsi iki sahəyə ayrılır:

1. Cəbrayıl - Eriyan Quberniyasından İrən sərhəddi boyu Astara çayına qədər olan məsafə buraya aid edilir.

2. Bakı - Bakı Quberniyasının Xəzər dənizinin sahili boyu Astara çayından başlayaraq Dağıstan Vilayətinə qədər olan sərhəd məsafəsi buraya aid edilir.

Cəbrayıl sahəsinə aşağıdakı gömrük təşkilatları daxil edilir:

1) Cəbrayıl Karantin-gömrük Kontoru, ikincidərəcəli;

2) Biləsuvar Karantin-gömrük Zastavasası, birincidərəcəli;

3) Ayırıcı karantin-gömrük postu:

- Dağlıq Bəhramtəpə postu;

- Aslandüz postu;

- Maralyan postu;

- Xudafərin postu.

Bakı sahəsinə aşağıdakı gömrük təşkilatları daxil edilir:

1) Astara Karantin-gömrük Zastavasası - birincidərəcəli;

2) Nizova Karantin-gömrük Zastavasası - üçüncüdərəcəli;

3) Karantin-gömrük Zastavasası - üçüncüdərəcəli:

- Kür deltası zastavasası;

- Salyan zastavasası;

- Pereval zastavasası;

- Lənkəran zastavasası.

4) Apşeron Daimi karantin-gömrük postu;

5) Bakı ayırıcı karantin-gömrük postu.

Yeni ərazilərin işğalı hesabına Rusiyanın iqtisadi inkişaf potensialı artdığı üçün yeni təkmilləşdirilmiş “Gömrük tarifi” (1891) və “Gömrük nizamnaməsi” (1892) qəbul olundu. Yeni nizamnaməyə görə Rusiyanın Avropa və Asiya hissəsində gömrük işlərinin tənzimlənməsində vahid qaydalar tətbiq olundu. Eyni zamanda, sahil zonası və dəniz sahilindən 3 dəniz milində yerləşən sular da gömrük zonası elan edildi.

XX əsrin əvvəllərində, Rusiya dövlətinin gəlirləri içərisində gömrük yığımları spirtli içkilərin ticarətindən əldə olunan gəlirlərdən sonra ikinci yeri tuturdu.

1897-ci il dekabr ayının 8-də “Rusiyanın Avropa hissəsi və Qafqazda gömrük təşkilatlarının ştatları” barədə qanuna əsasən Bakı Karantin – Gömrük kontoru Bakı Gömrük dairəsi idarə heyəti tabeliyində Bakı gömrükxanasına çevrilir və 1 iyun 1911-ci ildə Tiflisdəki Qafqaz Gömrük dairəsinin idarəçiliyinə tabe etdirilir.

1911-ci ildən 1918-ci ilə qədər Bakı Gömrüyü Senat tərəfindən 21 yanvar 1911-ci ildə təsdiq edilmiş “Rusiya İmperiyası Gömrüklərinin Nizamnaməsi” əsasında fəaliyyət göstərmişdir. Bu dövrdə gömrükxana idxal və ixrac mallarının gömrük müayinəsini, gömrük rüsum və yığımlarının tutulmasını, gömrük anbarlarında gömrük sərhədini keçən malların müvəqqəti saxlancını, malların keçirilməsinə nəzarəti həyata keçirirdi. Gömrüyün funksiyalarına həm də, yoluxucu xəstəliklərin müəyyən edildiyi tədbirdə bütün sərnişinlərin və gəmi heyətinin sahilə müəyyən olunmuş müddətlərdə təcrid edilməsi də daxil idi.

Azərbaycan Demokratik Respublikasının (1918-1920-ci illər) vaxtında bu sahədə konkret bir iş görülməsə də, dövlətçilik baxımından bütün siyasi addımlar atılmışdı.

Bütün vergi siyasətinə maliyyə naziri N. Yusifbəyli rəhbərlik edirdi. 1919-cu ilin martında F.Xoyski hökuməti istefa verdikdən sonra, N. Yusifbəyli Baş nazir (14 aprel 1919) oldu. Nəsim bəy parlamentdə hökumətin yeni proqramı ilə çıxış edərək, digər sahələrlə yanaşı qonşu dövlətlərlə ilk iqtisadi əlaqələr yaradılmasını da xüsusi qeyd etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Hökuməti ölkənin iqtisadi dayanıqlığını təmin etmək, daxili bazarını qorumaq və ölkəyə lazım olan malların qanunsuz çıxarılmasının qarşısını almaq sahəsində əməli işlərini davam etdirirdi. 29 oktyabr 1919-cu ildə tərtib olunmuş Azərbaycanın sərhəd mühafizəsinin sxematik xəritəsi çox önəmlidir.

Birincisi, bu xəritə-sxemdə Azərbaycan Respublikasının həmin tarixə olan sərhədləri öz əksini tapmışdır. İkincisi, bu xəritə-sxemin ölkəni qonşu ölkələrlə, xüsusən də Ermənistan və Gürcüstanla olan sərhəd dəqiqləşdirilmələrində çox vacibdir. Nəzərə alsaq ki, Ermənistanın işğal etdiyi ərazilər yaxın tarix baxımından tamamilə Azərbaycan sərhədləri daxilində idi, xəritə-sxemdəki şərti işarələr əsasında Gürcüstan, Ermənistan, İran və

sahil zonasındaki açıq və qapalı sərhəd zastavalarının və nəzarət dəstələrinin məntəqələrini müəyyənləşdirmək olar. Gürcüstan sərhədi boyu olan sərhəd məntəqələri aşağıdakılardır:

Açıq məntəqələr:

1.mazımçay; 2.podarçay; 3.souxçay; 4.İlginçay; 5.Bostim-Binə;
6.Çardaxlı; 7.Muğanlı; 8.Podar; 9.Lələli; 10.Almalıq; 11.Gakürlü.

Bağlı məntəqələr, yəni açılması planlaşdırılanlar:

1.Qaraca Mirli; 2.Tarı-Delan; 3.Karaskım; 4.Aşağı Bayramlı;
5. Mula-Kulu; 6. Poylu; 7.Salahlı; 8.Aslanbəyli; 9.Qırmızı körpü.

Maraqlı odur ki, Ermənistanla sərhəd boyu bütün sərhəd məntəqələri bağlı şəkildə nəzərdə tutulmuş, yəni sərhədboyu heç bir gömrükxana və gömrük postunun açılmaması qərara alınmışdır. Sərhəd məntəqələri açılacaq kəndlərə diqqət yetirsək, onda bir çox məsələlərə aydınlıq gətirə bilərik. Belə ki, indi Ermənistanla sərhəddə olan Kəmərli kəndi o zaman daha çox içəridə olmuşdur.

Ermənistanla sərhəd boyu aşağıdakı məntəqələr yerləşirdi:

1.Kəmərli; 2.Parazlı; 3.Qızıl Hacılı; 4.Əksi-Barı(Əskipara); 5.Çaxmaxlı; 6.Hətəmağalı; 7.Əlibəyli; 8.Yuxarı Ağdam; 9.Aşağı Ağdam;
10. Eldar; 11.Şınıx-Ayrum; 12.Dilican; 13.Palad-Ayrum; 14.Mixaylovka;
15. Aşağı Saratovka; 16.Quşçu Dərəsi; 17.Böyük Məzrə; 18.Alagöl;
19.Arpa.

Xəritə-sxemdən görüldüyü kimi, Naxçıvan Azərbaycandan ayrı deyildir və Ermənistanın İranla heç bir sərhədi yoxdur. General-qubernatorluq isə Şuşa şəhərində yerləşirdi. Naxçıvanın Türkiyə ilə sərhədində Nuraşen (indiki Sədərək) məntəqəsi var idi.

İranla sərhəd boyu aşağıdakı məntəqələr var idi:

1.Alışarı; 2.Şahtaxtı; 3.Nehrəm; 4.Yayıcı; 5.Ordubad; 6.Culfa;
7.Əlidərə.

İranla sərhədboyu Bartazdan Astaraya qədər 25 məntəqə yerləşirdi ki, bunların çoxunda gömrükxanalar və gömrük postları nəzərdə tutulmuşdur.

Xəzər dənizinin sahili boyu isə şimaldan cənuba qədər aşağıdakı mənbələr yerləşirdi:

1.Məhərrəmkənd; 2.Mixaylovka; 3.Qızıl-Burun; 4.Giləzi; 5.Yaşma;
6.Buzovna; 7.Abşeron; 8. Zığ; 9.Bakı; 10.Duvanı; 11.Ələt; 12.Kür Burnu (Kür Kosa); 13.Sara adası; 14.Lənkəran; 15.Şıx-Ağac.

Vaxtilə Azərbaycan Respublikasının sərhəd məntəqələrinin olduğu yerlərdə təxminən 80 il sonra Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən gömrükxana və gömrük postları açılmışdır.

Lakin 1920-ci ilin Aprel inqilabı bu siyasətin başa çatdırılmasına imkan vermədi. 12 noyabr 1920-ci ildə “İdxal və ixrac mallarının qəbulu, saxlanması və buraxılması” haqqında RSFSR XKS Dekret qəbul etdi ki,

bu da 1924-cü ildə qəbul olunmuş SSRİ Gömrük Nizamnaməsinin hüquqi bazasını təşkil etmişdir.

1921-ci ilin əvvəllərində Bakı gömrükxanasının strukturu aşağıdakı kimi idi:

- 1) Dəftərxana;
- 2) Müsadirə şöbəsi;
- 3) Mühəsibat;
- 4) Gəmi kontoru.

Azərbaycan, 1922-ci il 31 mart tarixli dekretə görə 8 gömrük ərazisinin birinə–Zaqafqaziya dairəsinə daxil edilmişdir.

İlk “Gömrük Məcəlləsi” 1928-ci ildə hazırlanmış və qəbul olunmuşdur. Həmin vaxt bütünlükdə gömrük işlərinə 23 fevral 1922-ci ildən fəaliyyət göstərən Gömrük Tarif Komitəsi rəhbərlik edirdi.

1929-cu ildən gömrükxanaların fəaliyyəti Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin və Xalq Komissarları Şurasının 19 dekabr 1928-ci il tarixli müvafiq qərarı ilə tənzimlənmiş və əsas məsələlər kimi aşağıdakılar nəzərdə tutulurdu:

a) sərhədi keçən sərnişinlərin, baqajların, yüklərin və nəqliyyat vasitələrinin müayinəsi və onların buraxılması;

b) xarici ticarət inhisarçılığı haqqında qanunun yerinə yetirilməsinə faktiki nəzarət;

c) qaçaqmalçılığın müəyyən edilməsi və tutulması; qaçaqmalçılıq barədə işlərin həll edilməsi;

ç) yük və sərnişinlərin dövlət sərhədini keçdiyi anda gömrük rüsum və yığımlarının hesablanması və tutulması.

1946-cı ilin əvvəlində Bakı gömrükxanasının strukturu genişləndirildi və aşağıdakı kimi təşkil olundu:

- 1) Ümumi şöbə;
- 2) Mühəsibat;
- 3) Məhkəmə - müsadirə şöbəsi;
- 4) Yük şöbəsi;
- 5) Poçt sərnişin şöbəsi;
- 6) Gəmi şöbəsi.

1955-ci ildə gəmi və yük şöbələri birləşdirilərək, vahid gəmi-yük şöbəsi oldu, məhkəmə - müsadirə şöbəsi isə bəzi funksiyalarını itirərək, qaçaqmalçılığa qarşı mübarizə qrupuna çevrildi. 1956-1988-ci illərdə də Bakı gömrükxanasının strukturunda, funksiyalarında, adında və tabeçiliyində bir sıra dəyişikliklər baş vermişdir.

5 may 1964-cü ildə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Fərmanı ilə yeni “Gömrük Məcəlləsi” təsdiq olunmuş və bu Məcəllə 1991-ci ilə qədər fəaliyyət göstərmişdir.

İlk dəfə olaraq 1989-cu ilin birinci yarısında SSRİ Nazirlər Soveti yanında fəaliyyət göstərən Dövlət Gömrük Nəzarəti Baş İdarəsinin razılığı

və onun əmri ilə (17 sayılı, 27 yanvar 1989-cu il) ilə Azərbaycan ərazisində, bütün respublikaya nəzarət edən Respublika Gömrük İdarəsi yaradıldı.

1991-ci ildə SSRİ-nin “Gömrük Məcəlləsi” və “Gömrük tarifi haqqında” qanunları qəbul olundu. Qəbul olunmuş yeni Məcəllənin müddəalarına görə Dövlət Gömrük Nəzarəti Baş İdarəsi - Dövlət Gömrük Komitəsinə çevrildi. Eyni zamanda Gömrük-Tarif Şurası və narkotik maddələrin dövriyyəsinə qarşı Beynəlxalq Koordinasiya (əlaqələndirmə) Şurası yaradıldı.

18 oktyabr 1991-ci ildə Azərbaycan öz müstəqilliyini qazandı və Müstəqillik haqqında Konstitusiya aktı qəbul olundu. 30 yanvar 1992-ci ildə “Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 561 sayılı Fərmanı ilə Gömrük Komitəsi yaradıldı. Komitə, əsasən keçmiş Azərbaycan Respublikası Gömrük İdarəsinin bazasında yaradılmışdı.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin həmin Fərmanı əsasında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Soveti 1 iyun 1992-ci ildə 301 sayılı “Azərbaycan Respublikası Gömrük Komitəsinin məsələləri” haqqında qərar verdi. Bundan sonra NK 19 yanvar 1994-cü il tarixli qərarı ilə Gömrük Komitəsinin məsələlərinin və ona tabe təşkilatların siyahısı həll edildi və onun maddi-texniki bazası yaradıldı. Bu qərarla Gömrük Komitəsinin maddi-texniki təchizat məsələləri ilə yanaşı, yeni gömrük postlarının açılması da öz əksini tapmışdır. O zaman Azərbaycan Respublikası Gömrük Komitəsinə Naxçıvan MR Gömrük Komitəsi, Bakı Baş Gömrük İdarəsi, 12 gömrükxana, Mərkəzi laboratoriya, avtomobil təsərrüfatı və təsərrüfat hesablı “Azərterminal-kompleks” xarici iqtisadi birliyi daxil idi.

Azərbaycan Respublikası 24 sentyabr 1993-cü ildə Müstəqil Dövlətlər Birliyinə daxil oldu. Respublikamız MDB-nin yaratdığı iqtisadi ittifaqa üzv olsa da, Gömrük İttifaqına daxil olmamışdır (Dövlət Gömrük Komitəsi 13 mart 1992-ci ildə imzalanmış “Gömrük şurası haqqında Əsasnamə”yə qoşulmaqdan imtina etmişdir).

Azərbaycan MDB üzvi kimi 1995-ci il fevralın 10-da tarixində Almatıda imzalanmış “MDB ölkələrinin gömrük qanunvericiliyinin əsasları haqqında” sazişə qoşulmuşdur. Buna əsas səbəb isə MDB Nizamnaməsinə (1992) görə “üzv ölkələrə eyni qanunvericilik bazasına malik olmalıdırlar” bəndidir. 1997-ci il 25 iyulun 25-də Milli Məclis tərəfindən qəbul olunmuş “Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi”nin əsasını da məhz həmin sazişdəki müddəalar təşkil edir. Azərbaycan Respublikası beynəlxalq təşkilatlardan Ümumdünya Ticarət Təşkilatında müşahidəçi statusunda, Ümumdünya Gömrük Təşkilatında isə daimi üzv statusunda iştirak edir. Sonuncu təşkilatda ölkəmizi DGK təmsil edir. DGK ÜGT-nin Maliyyə Komitəsinin (1998) və Siyasi Şurasının (2000) üzvüdür.

Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin uyğun olaraq Dövlət Gömrük Komitəsi Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq iqtisadi in-

teqراسيyanın inkişaf etdirilməsi və möhkəmləndirilməsi üçün digər dövlətlərlə beynəlxalq hüquq normalarına uyğun sazişlər, protokollar və memorandum layihələri hazırlanmasında yaxından iştirak edir.

1992-ci ildən bu günə qədər Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən Azərbaycan Respublikasında dövlətin xarici və daxili siyasətinin tərkib hissəsi olan vahid gömrük siyasətinin həyata keçirilməsi sayəsində Komitənin beynəlxalq əlaqələri daha da genişlənmiş və keyfiyyətə yeni səviyyəyə çatmışdır.

Komitənin ikitərəfli və çəxtərəfli beynəlxalq sazişlərə üstünlük verməsi gömrük sisteminin təkmilləşdirilməsində öz bəhrəsini verir. Türkiyə Respublikası, İran İslam Respublikası, Gürcüstan, Özbəkistan, Qazaxıstan, Livan və Bolqarıstan respublikaları və Ukrayna gömrük orqanları ilə gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında sazişlər imzalanmışdır. MDB Gömrük Xidmətləri Rəhbərləri Şurası çərçivəsində və İqtisadi Əməkdaşlıq təşkilatına üzv olan ölkələrlə çəxtərəfli sazişlər mövcuddur. Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı hökuməti ilə Azərbaycan Respublikası hökuməti arasında gömrük orqanlarının qarşılıqlı inzibati yardım haqqında memorandum 7 iyul 1997-ci il tarixdə imzalanmışdır.

DGK MDB üzvü olan ölkələrin Gömrük Xidmətləri Rəhbərlər Şurasının iclaslarında fəal iştirak edir. Bunun nəticəsidir ki, MDB üzvü olan ölkələrin Gömrük Xidmətləri Rəhbərləri Şurasının 20-ci iclası Bakı şəhərində keçirilmişdir. Dövlət Gömrük Komitəsi Xarici İqtisadi Fəaliyyətin Mal Nomenklaturası əsasında vahid gömrük tarifinin işlənilib hazırlanması, gömrük rüsumlarının alınması, tətbiq edilməsi, malların mənşə ölkəsinin təyin edilməsini, gömrük məqsədləri üçün malların qiymətləndirilməsi də daxil olmaqla MDB üzvü olan ölkələrin gömrük siyasətinin əsas istiqamətləri üzrə təkliflərin hazırlanıb təqdim edilməsini təmin edir.

DGK, həmçinin gömrük orqanları üçün kadrların hazırlanması, avtomatlaşdırılmış informasiya sistemi, gömrük statistikasını, beynəlxalq əməkdaşlıq sahələrində MDB gömrük xidmətləri ilə əməkdaşlıq edir.

Ukrayna Dövlət Gömrük Xidmətindən daxil olmuş "Ukrayna Dövlət Gömrük Xidməti və Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi arasında qarşılıqlı yardım göstərilməsi qaydaları haqqında Memorandum" layihəsinin ekspertizası aparılmış və Azərbaycan Respublikası Hökuməti nümayəndə heyətinin 1999-cu il 30 iyul tarixli Ukraynaya səfəri zamanı imzalanmışdır.

Ümumdünya Gömrük Təşkilatlarının Baş katibi Mişel Danenin müraciət məktubuna əsasən Azərbaycan Respublikası "Malların təsviri və kodlaşdırılması üzrə harmonikləşdirilmiş sistem haqqında Beynəlxalq Konvensiya"ya qoşulmuş və bu Konvensiya Milli Məclisdə ratifikasiya

olunmuşdur. 2001-ci ilin yanvarından Azərbaycan bu konvensiyaya qoşulan 101-ci dövlətdir.

DGK Tasis proqramı çərçivəsində Avropa Gömrüyü ilə sıx əlaqələr yaradılması barədə intensiv iş aparır. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi ilə Avropa Gömrüyü, Tasis proqramı çərçivəsində Alman Gömrüyü ekspertləri tərəfindən Dövlət Gömrük Komitəsinin əməkdaşları üçün narkotiklərin müəyyən edilməsi, riskin təyin edilməsi, yükün nəzarətdən keçirilməsi və gəmilərin yoxlanılması, Hava və Dəniz limanlarında, dəmir yolunda, gömrük sənədlərində nəqliyyat vasitələrinə nəzarətə dair nəzəri və praktiki seminarlar təşkil olunmuşdur.

Avropa İttifaqının Tasis proqramı üzrə Azərbaycan Respublikasının milli və dövlətlərarası proqramları və Avropa İttifaqı Komissiyasının Texniki Yardım Proqramı çərçivəsində (1996-cı il oktyabr) Daşkənd şəhərində Avropa Gömrüyü və Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi arasında Tasis proqramı çərçivəsində "Təhsil", "İdarəetmə və Təşkil" Layihələri üzrə müqavilələr imzalanmışdır və layihələrdə nəzərdə tutulanlar mərhələlərlə həyata keçirilir.

Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizinin inkişafına həsr edilmiş Beynəlxalq konfransa hazırlıq üçün Bakı şəhərində keçirilən iştirakçı dövlətlərin işçi qruplarının üzvlərinin iclasında gömrük əməliyyatları və sənədləşdirilmənin aparılması üzrə Əsas Sazişin texniki əlavəsinin layihəsi hazırlanmışdır. DGK Avropa-Qafqaz-Asiya dəhlizinin inkişaf etdirilməsi üzrə imzalanmış "Çoxtərəfli Əsas Saziş" in gömrük prosedurası və sənədlərin işlənməsi üzrə texniki əlavədə nəzərdə tutulan müddəaların icrası ilə əlaqədar tədbirlərin həyata keçirilməsi işini davam etdirir.

Bu baxımdan Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Siyasi Komissiyasının 44-cü dekabr sessiyası öz fəaliyyəti dövründə ilk dəfə olaraq 5-8 dekabr 2000-ci il tarixində Bakı şəhərində keçirildi. Sessiyanın işində dünyanın 26 ölkəsindən gəlmiş 70-dən çox nümayəndə iştirak etmişdir.

MDB məkanında ilk dəfə olaraq Siyasi Komissiyanın dekabr sessiyasının Bakıda keçirilməsi, ölkəmizin dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiya olunmasını sürətləndirmək, qədim "İpək yolu" nun bərpası. Xəzər dənizi hövzəsinin enerjidaşıyıcılarını neft kəmərləri layihələrinin gerçəkləşdirilməsi sahəsindəki regional iqtisadi əməkdaşlıq imkanlarını genişləndirmək və Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin tənzimlənməsində səmərəli fəaliyyət göstərən mexanizmlərin qurulmasına köməklik etməklə bərabər, ölkəmizin gömrük fəaliyyətinə verilən yüksək beynəlxalq qiymətdir.

22-23 yanvar 2004-cü il tarixdə Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi ilə birgə təşkil etdiyi "Böyük İpək yolu dövlətlərində narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə" mövzusunda həsr olunmuş beynəlxalq konfrans keçirilmişdir. Konfransda Amerika Birləşmiş Ştatları, Fransa, Türkiyə, İran İslam

Respublikası, Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı, Rusiya, Belçika, Bolqarıstan, Çin, Gürcüstan, Macarıstan, İtaliya, Qazaxıstan, Polşa, Türkmənistan, Özbəkistan, Qırğızıstan, Latviya, Moldova, Pakistan və Rumıniyanın məsul vəzifəli şəxslərinin, gömrük xidmətləri rəhbərlərinin, həmçinin. Ümumdünya Gömrük Təşkilatının, BMT İnkişaf Proqramının, Avropa Komissiyasının, Cənubi-Şərqi Avropa Əməkdaşlıq Təşəbbüsünün (SECI), ABŞ-ın Narkotiklərə Qarşı Mübarizə Agentliyi, Şərqi və Mərkəzi Avropa üzrə, Qərbi Avropa üzrə, Asiya/Sakit Okean ölkələri üzrə Regional Məlumat Əlaqələndirmə İdarələrinin (RILO) nümayəndələri iştirak etmişlər. Beynəlxalq konfransın yekununda Bakı Bəyannaməsi qəbul edilmişdir.

Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi arasında səmərəli əməkdaşlığın davamı kimi, 18 may 2004-cü il tarixdə Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi arasında Niyyət Protokolu imzalanmışdır. 16-18 may 2005-ci il tarixdə Bakı şəhərində İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı Gömrük Xidmətləri Rəhbərləri Şurasının 4-cü iclası keçirilmişdir. 19-21 may 2005-ci iltarixdə Bakı şəhərində "Gömrük və Benyəlxalq Ticarətin Təhlükəsizliyi" mövzusunda 2-ci Ümumdünya Gömrük Sərgisi və Konfransı, 19 may 2005-ci il tarixdə isə "Prezident Heydər Əliyev və Azərbaycanda gömrük xidmətinin inkişafı" mövzusunda Simpozium keçirilmişdir. 13 iyul 2005-ci il tarixdə GUAM Ticarətə və Nəql etməyə Yardım üzrə layihənin həyata keçirilməsi üçün Rəhbəredici Komitənin üçüncü iclası keçirilmişdir. 25-27 iyul tarixində isə Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Bakıda yerləşən Regional Tədris Mərkəzində təsnifat və harmonikləşdirilmiş sistemə dair seminar keçirilmişdir. 14-15 sentyabr 2005-ci il tarixdə Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Bakıda yerləşən Regional Tədris Mərkəzində ÜGT-nin MDB ölkələri üzrə Regional Rabitə Qovşağı Milli Rəhbərliyinin IV iclası keçirilmişdir.

2-3 fevral 2006-cı il tarixdə Bakı şəhərində Ümumdünya Gömrük Təşkilatı və Macarıstan Gömrük Xidmətinin birgə təşkilatçılığı ilə Avropa Regionu Gömrük Xidməti Rəhbərlərinin Konfransı keçirilmişdir. 4-9 aprel 2006-cı il tarixdə Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Bakıda yerləşən Regional Tədris Mərkəzində Koreya Gömrük Xidmətinin Tədqiqat və Texnologiyalar üzrə Direktorluğunun və Koreya Respublikasının Sənayenin İnkişafına Yardım Agentliyinin (KIPA) nümayəndələrinin iştirakı ilə "Azərbaycan Gömrük Xidmətinin müasirəşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi layihəsi" çərçivəsində, informasiya texnologiyalarının tətbiqi sahəsində Koreya təcrübəsinin öyrənilməsinə həsr olunmuş seminar keçirilmişdir. 7 iyun 2006-cı il tarixdə Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsində Avropa Komissiyası və BMT-nin İnkişaf Proqramının birgə

layihəsi olan "Azərbaycan Respublikasında Gömrük Xidmətinin Təkmilləşdirilməsi Layihəsi" nin imzalanma mərasimi olmuşdur.

2007-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Tacikistana rəsmi səfəri çərçivəsində, mart ayının 15-də Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Tacikistan Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş imzalanmışdır.

2008-ci ildə Piratçılıqla mübarizədə gömrüyün rolu mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirilmişdir. Mayın 20-24-də Yunanıstanın Halkidiki vilayətinin Sithonia Peninsula regionunda Ümumdünya Gömrük Təşkilatı və Yunanıstan İqtisadiyyat və Maliyyə Nazirliyinin birgə təşkilatçılığı ilə "Kontra fakt və piratçılıqla mübarizədə gömrüyün fəaliyyəti və nailiyyətləri" mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirilmişdir. Konfransda Ümumdünya Gömrük Təşkilatının, Avropa Komissiyasının, Türkiyənin, Çinin, İordaniyanın, Tailandın, İtaliyanın, eləcə də CİOPORA-nın, Beynəlxalq Filipp Morris şirkətinin, Sony Ericsson şirkətinin, Imperial Tobakko şirkətinin, Phillips şirkətinin, İFPI-nin, eVay-ın, BASCAP-ın və digər təşkilatların nümayəndələri çıxış etmişdir. İyunun 9-dan 13-dək Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Bakıdakı Regional Tədris Mərkəzində harmonik sistem üzrə regional seminar keçirilmişdir. Tədbirdə Azərbaycan, Belarus, Gürcüstan, Moldova, Rusiya və Türkiyənin gömrük xidməti əməkdaşları iştirak etmişlər. İyunun 26-dan 28-dək Belçika Krallığının Brüssel şəhərində, Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Baş qarargahında Gömrük Əməkdaşlıq Şurasının 111/112-ci sessiyası keçirilmişdir. İyunun 27-də isə "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Slovakiya Respublikası Hökuməti arasında gömrük məsələləri üzrə əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş" imzalanmışdır.

2009-cu ilin Fevral ayının 17-dən 19-dək Çin Xalq Respublikasının Quanchjou şəhərində «Birgə Gömrük Nəzarəti», fevralın 20-21 tarixlərində isə «Tədris Tələbatlarının Qiymətləndirilməsi» mövzularında seminarlar keçirilmişdir. Çin Xalq Respublikası Baş Cömrük İdarəsi və Asiya İnkişaf Bankının maliyyə dəstəyilə Mərkəzi Asiya Regional İqtisadi Əməkdaşlıq Proqramı çərçivəsində təşkil olunan hər iki seminarda nümayəndə heyəti iştirak etmişdir. 18-19 may 2009-cu il tarixində Norveç Krallığının Bergen şəhərində 44 ölkəni təmsil edən 96 nümayəndənin iştirakı ilə Ümumdünya Gömrük Təşkilatının (ÜGT) Avropa Regionu üzrə Gömrük Xidməti rəhbərlərinin konfransı baş tutmuşdur. Konfransda ölkəmizi Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsinin nümayəndə heyəti təmsil etmişdir. 2010-cu il may ayının 11-də Helsinki şəhərində "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Finlandiya Hökuməti arasında Gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş", iyun ayının 26-da Brüsseldə "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük

Komitəsi və Makedoniya Respublikası Gömrük İdarəsi arasında kadrların peşəkarlığının artırılması və təkmilləşdirilməsi sahəsində əməkdaşlıq haqqında saziş”, sentyabr ayının 1-də “Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Avstriya Respublikası Federal Maliyyə Nazirliyi arasında gömrük hüquq pozuntularına qarşı mübarizə sahəsində əməkdaşlıq haqqında Anlaşma Memorandumu” və oktyabr ayının 28-də “Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Monqolustan Baş Gömrük İdarəsi arasında kadrların peşəkar hazırlığı və ixtisasının artırılması sahəsində əməkdaşlıq haqqında Protokol” imzalanmışdır.

Həmin ilin iyul ayının 6-9 tarixlərində Ümumdünya Gömrük təşkilatının Bakıdakı Regional Tədris Mərkəzində “Bir pəncərə” prinsipinin tətbiqi ilə bağlı Azərbaycan Nümunəsinin öyrənilməsi üzrə Mərkəzi Asiya Regional İqtisadi Əməkdaşlıq Layihəsi və “Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Avropa üzrə İqtisadi Komissiyası “Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi arasında qarşılıqlı Anlaşma Memorandumu”na müvafiq olaraq BMT Avropa İqtisadi Komissiyası, BMT-nin Asiya və Sakit Okean ölkələri üçün İqtisadi və Sosial Komissiyası və Asiya İnkişaf Bankı tərəfindən “Bir pəncərə” prinsipi və biznes prosesinin təhlili üzrə potensialın gücləndirilməsinə dair seminarlar keçirilmişdir.

2011-ci ilin fevral ayının 22-də Argentina Respublikasının Buenos-Ayres şəhərində “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Argentina Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş” imzalanmış, “Alvear Palase” otelində DGK və Azərbaycanın Argentinadakı səfirliyinin birgə təşkilatçılığı ilə “Argentinada Azərbaycan gömrüyü günü” adlı tədbir çərçivəsində “Azərbaycan gömrüyü: bəşəri dəyərlərin prizmasından” mövzusunda sərginin açılışı, həmçinin, “Azərbaycanın gömrük muzeyləri”, “Azərbaycan gömrüyü mədəni irsinin keşiyində”, “Azərbaycan gömrüyünün tarixi təsviri sənətdə” və “Azərbaycan gömrüyü: tarixi ənənələr və müasirlik” adlı kitabların təqdimat mərasimi keçirilmişdir.

Həmin ilin may ayının 3-də Bakı şəhərində “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş”, iyun ayının 8-də isə Belqrad şəhərində “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Birləşmiş Serbiya Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş” imzalanmışdır.

Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, 2011-ci ilin 11-15 aprel tarixlərində ÜGT-nin Bakı şəhərindəki regional tədris mərkəzində AR DGK-nın təşkilatçılığı ilə “Harmonik sistem 2012-nin tətbiqi və idarə olunması” üzrə ÜGT-nin Regional Seminarı, 12-13 aprel tarixlərində AR XİN və AR DGK-nın birgə təşkilatçılığı ilə BMT Təhlükəsizlik Şurasının 1540 sayılı Qətnaməsinin icrası üzrə Avro-Atlantika Tərəfdaşlıq Şurasının

seminarı və 24-25 may tarixlərində Demokratiya və İqtisadi İnkişaf naminə Təşkilat – GUAM Ticarətə və Nəqletməyə Yardım layihəsinin həyata keçirilməsi üzrə Rəhbəredici Komitənin 14-cü iclası keçirilmişdir.

2011-ci il iyun ayının 23-25-də ÜGT-nin Brüssel şəhərində Baş Qərargahda keçirilmiş Gömrük Əməkdaşlıq Şurasının 117-118-ci sessiyası zamanı AR Dövlət Gömrük Komitəsi Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Maliyyə Komitəsinə üzv seçilmişdir.

2011-ci il oktyabrın 12-14-də Ukrayna Dövlət Gömrük Xidmətinin sədri İ. Kaletnikin rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti Azərbaycanda səfərdə olmuşdur. Səfər zamanı qarşılıqlı maraq doğuran bəzi məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparılmış, eləcə də qaçaqmalçılığa qarşı mübarizə, kadr potensialının gücləndirilməsi, informasiya texnologiyalarının tətbiqi, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti, “bir pəncərə” prinsipinin tətbiqi sahəsində birgə əməkdaşlığın gələcək perspektivləri müzakirə olunmuşdur. “Azərbaycan Respublikası və Ukrayna gömrük orqanları arasında 2012-2013-cü illərdə əməkdaşlığın səmərəliliyinin yüksəldilməsinə yönəlmiş Tədbirlər Planı” imzalanmışdır.

2011-ci il oktyabrın 17-də Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Potensialın Gücləndirilməsi üzrə Avropa Regional Ofisinin Bakı şəhərində açılışı olmuş və “Narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə üzrə beynəlxalq konfrans” işə başlamışdır.

2011-ci ilin iyun ayının 24-də Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən qəbul olunmuş yeni “Gömrük Məcəlləsi” 15 sentyabr 2011-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Fərmanı ilə təsdiq olunmuşdur.

14 fevral 2013-cü il tarixdə Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Küveyt Dövləti Hökuməti arasında əməkdaşlıq üzrə Birgə Komissiyaın Bakı şəhərində keçirilmiş ikinci iclası çərçivəsində “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Küveyt Dövləti Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş” imzalanmışdır.

28 yanvar - 01 fevral 2013-cü il tarixdə Slovakiya Respublikasının Bratislava şəhərində Atom Enerjisi üzrə Beynəlxalq Agentliyi tərəfindən keçirilmiş regional seminarda Komitənin əməkdaşı iştirak etmiş və Atom Enerjisi üzrə Beynəlxalq Agentliyin (AEBA) Texniki Əməkdaşlıq Proqramı çərçivəsində 2014-2015-ci illər üzrə icrası nəzərdə tutulmuş “Gömrük sərhəd buraxılış məntəqələrində sanitariya (radioloji) nəzarət sisteminin tətbiq edilməsi” adlı layihənin reallaşdırılması məqsədilə mövcud layihə sənədi hazırlanaraq müvafiq elektron platformaya yerləşdirilmişdir. Həmin layihə noyabr ayında Atom Enerjisi üzrə Beynəlxalq Agentliyin (AEBA) Texniki Əməkdaşlıq Proqramı tərəfindən təsdiq edilmişdir.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının (ABŞ) Dövlət Departamentinin İxrac Nəzarəti və Əlaqədar Sərhəd Təhlükəsizliyi (EXBS) Proqramı çərçivəsində

proqram rəhbərləri Bakı şəhərinə ezam olunmuş, ABŞ nümayəndə heyəti ilə Dövlət Gömrük Komitəsində görüş keçirilmiş və proqrama müvafiq olaraq onların Azərbaycan Respublikasının müvafiq gömrük sərhəd buraxılış məntəqələrinə səfər etməsi təşkil edilmişdir.

BMT Narkotiklər və Cinayətkarlıq İdarəsinin Mərkəzi Asiya Regional İnformasiya Əlaqələndirmə Mərkəzi vasitəsilə Türkiyə Respublikasının gömrük xidməti ilə aparılmış məlumat mübadiləsi nəticəsində 11 mart 2013-cü ildə İran İslam Respublikasından Azərbaycan Respublikasına gələn Skania markalı KHK624/VV113 nömrə nişanlı avtomaşından 27 kq 500 q heroin aşkar olunaraq saxlanılmışdır.

14-21 sentyabr 2013-cü il tarixlərində Qırğızıstanın Bişkek şəhərində keçirilən MDB gömrük xidmətlərinin kinoloji strukturlarının çoxnövçülük üzrə birincilik yarışlarında DGK Kinoloji Mərkəzinin xidməti axtarış itləri 2-ci yerə layiq görülmüşdür.

27-29 iyun 2013-cü il tarixdə Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Baş Qərargahında keçirilmiş Gömrük Əməkdaşlıq Şurasının 121/122-ci sessiyaları zamanı Azərbaycan Respublikasının gömrük xidməti 2013-2014-cü illər üçün Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Avropa regionu üzrə sədr müavini seçilmişdir.

6-7 may 2013-cü il tarixdə Qəbələ şəhərində “e-Hökumət: Gömrük sahəsində innovasiyalar” mövzusunda V Beynəlxalq konfrans keçirilmişdir. Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin 90 illik yubiley tədbirləri çərçivəsində keçirilən konfransa 56 dövlət və 5 beynəlxalq təşkilatdan 102 nümayəndə qatılmışdır.

14-15 noyabr 2013-cü il tarixlərində Qəbələ şəhərində İpək Yolu Ölkələri arasında Ticarətə Yardım və onun asanlaşdırılması üzrə Gömrük idarələrinin roluna dair VI Beynəlxalq Forum keçirilmişdir. Foruma 11 ölkə, həmçinin, 5 beynəlxalq təşkilat daxil olmaqla, 30-dan çox nümayəndə qatılmışdır. Forumda İpək Yolu təşəbbüsü çərçivəsində gömrük-sərhəd keçid prosedurlarının sadələşdirilməsi, İpək Yolu ölkələrində tranzit sistemləri, gömrük-biznes əməkdaşlığına dair təcrübə mübadiləsinə dair məsələlər müzakirə olunmuş və yekun sənəd kimi Qəbələ Bəyannaməsi qəbul edilmişdir.

2013-2014-cü illər üçün Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Avropa Regionu üzrə sədr müavini olaraq Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Makedoniya Respublikası Gömrük İdarəsinin təşkilatçılığı ilə 25-26 noyabr 2013-cü il tarixlərində Skopye şəhərində Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Avropa Regionu Gömrük Təhqiqat və Araşdırma Xidməti rəhbərlərinin 20-ci iclası və 27 noyabr 2013-cü il tarixdə isə “Mədəni irsin qorunmasında gömrük xidmətinin rolu” mövzusunda regional konfrans keçirilmişdir.

9-11 dekabr 2013-cü il tarixlərdə Azərbaycan Gömrük Xidmətinin ÜGT-nin Avropa Regionu üzrə sədr müavini olaraq qatıldığı İrlandiya

Respublikasının Dublin şəhərində Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Siyasi Komissiyasının 70-ci sessiyası keçirilmişdir.

“Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Özbəkistan Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında” 27 may 1996-cı il tarixli Sazişə əsasən, 23-26 dekabr 2013-cü il tarixdə Özbəkistan Respublikasının Daşkənd şəhərində Azərbaycan və Özbəkistan gömrük xidmətlərinin nümayəndələrinin işçi görüşü keçirilmişdir. Görüşün keçirilməsində əsas məqsəd iki ölkənin dövlət sərhədlərindən keçən mal və nəqliyyat vasitələri barəsində ilkin məlumat mübadiləsinin təşkili məsələsini müzakirə etmək olmuşdur. Tədbirdə ilkin məlumat mübadiləsinin təşkili ilə bağlı texniki şərtlər, məlumat mübadiləsinin texnologiyası və digər məsələlərə aydınlıq gətirilmişdir. Səfər çərçivəsində Azərbaycan nümayəndə heyəti Özbəkistan Ali Hərbi Gömrük İnstitutunda da olmuşdur. 10 ildən artıq müddətdə fəaliyyət göstərən bu ali təhsil müəssisəsinin müəmməl maddi-texniki bazaya, gömrük laboratoriyasına, gömrük nəzarəti zamanı istifadə olunan texniki vasitələrə, eləcə də skaner qurğularından istifadə qaydalarının öyrədilməsi üçün səmərəli şəraitə malik olduğu qeyd edilmişdir. Ümumi tanışlıqdan sonra institutun rəhbərliyi ilə görüş keçirilmiş, bu ali təhsil ocağı və Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Gömrük Akademiyası arasında qarşılıqlı əməkdaşlıq əlaqələrinin yaradılması məsələsi müzakirə olunmuşdur.

22-24 yanvar 2014-cü il tarixdə Bakı şəhərində Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Avropa Regionu üzrə Milli Tədris Mərkəzləri Rəhbərlərinin I konfransı keçirilmişdir. 2013-cü ilin iyununda Gömrük Əməkdaşlıq Şurasının sessiyaları zamanı Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Avropa Regionu üzrə sədr müavini seçilən Azərbaycan Gömrük Xidmətinin planlaşdırdığı bir sıra tədbirlərin icrası məqsədilə keçirilmiş konfransda 42 ölkənin, eləcə də bir sıra beynəlxalq təşkilatların nümayəndə heyətləri iştirak etmişdir. Azərbaycan tərəfinin təşəbbüsü ilə ilk dəfə keçirilən tədbirdə gömrük işi sahəsində insan resurslarının inkişaf etdirilməsinə dair qabaqcıl təcrübə və fikir mübadiləsi, həmçinin müzakirələr aparılmış, “Gömrük peşəkarlığı və bacarıqlar” - milli insan resurslarının inkişafı və tədris strategiyaları - işçi heyətin təkmilləşdirilməsi, bacarıqlar və fəaliyyət, təşkilati və tədris strategiyaları arasında qarşılıqlı əlaqənin təmin edilməsi, “Təcrübə mübadiləsi” - milli təlim-tədris proqramları, karyeranın inkişafı üsulları, təlim-tədris proqramları və digər məlumatların mübadiləsinin təşkili, “Milli Tədris Mərkəzi təsis edərkən infrastruktur və təşkilati çətinliklər” - infrastruktur, proseslərin təşkili, maliyyə məsələləri, çətinliklər və digər məsələlər ətrafında çıxışlar dinlənilmişdir. Bununla yanaşı konfransda “Gömrük tədrisində innovasiyalar” - milli gömrük tədrisində innovativ öyrənmə metodları və Milli Tədris Mərkəzləri arasında yeni tədris alətlərini paylaşmaq yolları, “Milli Tədris Mərkəzləri: regionlaşma və tərəfdaş-

lıq” - ÜGT-nin regional strukturları və onların gömrük tədrisinin əlaqələndirilməsi və tədrisin inkişafı sahəsində Milli Tədris Mərkəzləri ilə əməkdaşlığı, tərəfdaş Milli Tədris Mərkəzləri ilə birgə təlim kurslarının təşkilində milli təcrübə və tərəfdaşlıq yolu ilə gömrüyün tədrisi, “Gömrük tədrisi üçün ümumi yanaşmanın yaradılması: milli gömrük tədris diaqnostik aləti üçün elementlər” məsələlərinə dair təqdimatlar dinlənilmişdir. Konfransın sonunda Avropada gömrük tədrisi sahəsində əməkdaşlığın gücləndirilməsi üçün təkliflər nəzərdən keçirilmişdir. Konfrans gömrük əməkdaşlarının peşə hazırlığı, onların bilik və bacarıqlarının artırılması sahəsində aparılan birgə iş öz töhfəsini verməklə yanaşı, bu sahədə qarşılıqlı əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsinə müsbət təsirini göstərmişdir.

10-15 mart 2014-cü il tarixdə Qırğız Gömrük Xidmətinin Tədris Mərkəzi və ATƏT-in Bişkek şəhərində yerləşən Ofisinin nümayəndələri Bakıda səfərdə olmuş və Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Gömrük Akademiyasının rəhbərliyi ilə görüş keçirmişlər. Səfərdə məqsəd Azərbaycan gömrük əməkdaşlarının tədris və təlim prosesi, həmçinin bu sahədə qabaqcıl təcrübəsi ilə yaxından tanış olmaq idi. Nümayəndə heyəti ilk olaraq Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Bakı şəhərindəki Regional Tədris Mərkəzinin strukturu və fəaliyyəti ilə yaxından tanış olmuşdur. Nümayəndə heyətinin üzvləri Azərbaycan gömrük orqanlarına yeni qəbul olunmuş və 4 aylıq ixtisasartırma kurslarında təhsil alan müdavimlərin tədris və təlim prosesini izləmiş, informasiya texnologiyalarının geniş tətbiq olunduğu interaktiv mühazirələrdə yaxından iştirak etmişlər. Səfər çərçivəsində qonaqlar Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Potensialın Gücləndirilməsi üzrə Bakı şəhərindəki Avropa Regional Ofisində də olmuşlar. Onlar ofisin iş prinsipi və fəaliyyət istiqamətləri ilə yaxından tanış olmuş, perspektiv məsələlər haqqında məlumatlandırılmışlar. Bununla yanaşı, Qırğızıstandan olan nümayəndələrə Dövlət Gömrük Komitəsinin Kinoloji Mərkəzində olarkən burada fəaliyyət göstərən təlim otaqları, baytarlıq xidməti və axtarış itlərinin yetişdirildiyi şərait haqqında ətraflı məlumat verilmişdir.

17-18 mart 2014-cü il tarixdə Gürcüstanın Tbilisi şəhərində Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Avropa Regionu üzrə sədr müavini kimi Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Gürcüstan Gəlirlər Xidmətinin birgə təşkilatçılığı ilə Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Avropa Regionu Gömrük Xidməti Rəhbərlərinin 2014-cü il Konfransı keçirilmişdir. Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Avropa Regionu üzrə sədr müavini kimi ÜGT-nin illik tədbirlər planına uyğun olaraq nəzərdə tutulmuş işlərin icrası məqsədilə keçirilmiş Konfransda İqtisadi Rəqabət paketi ilə bağlı keçirilmiş Regional Seminarın, Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Avropa Regionu Gömrük Təhqiqat və Araşdırma Xidməti Rəhbərlərinin 20-ci iclasının və ÜGT-nin Maliyyə Komitəsi ilə bağlı İşçi Qrupun

sonuncu iclasının nəticələri və qəbul edilmiş tövsiyələrlə bağlı görülmüş işlər, həmçinin gömrük-özəl sektor əməkdaşlığına dair məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparılmışdır. Konfrans çərçivəsində, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2972 nömrəli 25 iyun 2013-cü il tarixli Sərəncamı ilə verilmiş səlahiyyətə əsasən, “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Gürcüstan Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində qarşılıqlı inzibati yardım haqqında Saziş” imzalanmışdır.

7-8 aprel 2014-cü il tarixdə Bakı şəhərində Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Potensialın Gücləndirilməsi üzrə Avropa Regional Ofisində Dövlət Gömrük Komitəsinin təşkilatçılığı və Asiya İnkişaf Bankının Mərkəzi Asiya Regional İqtisadi Əməkdaşlıq Proqramı çərçivəsində “Ticarətin sadələşdirilməsi: Gömrük Əməkdaşlıq Komitəsinin texniki yardım üzrə birinci seminarı” keçirilmişdir. Seminarda Asiya İnkişaf Bankının Mərkəzi Asiya Regional İqtisadi Əməkdaşlıq Proqramının Gömrük Əməkdaşlığı Komitəsinin iştirakçı ölkələrinin gömrük xidmətlərinin gördükləri işlərin nəticələri, eləcə də strateji sahədə əldə etdikləri nailiyyətlər, üzv ölkələrin gömrük xidmətlərinin özünüqiymətləndirmə alətləri, risklərin idarə edilməsi, yaranmış vəziyyətin təhlili, “Gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və uzlaşdırılması haqqında” Beynəlxalq Konvensiyaya (dəyişdirilmiş redaksiyada) qoşulma məsələləri müzakirə edilmişdir.

12-14 may 2014-cü il tarixdə Dövlət Gömrük Komitəsi Azərbaycan Respublikasının Mərakeş Krallığındakı səfirliyi ilə birgə Rabat şəhərində bir sıra tədbirlər keçirmişdir. Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri, Heydər Əliyevin anadan olmasının 91 illiyinə həsr olunmuş tədbirlər çərçivəsində may ayının 12-də Mərakeşin paytaxtı Rabatda ölkənin ən nüfuzlu ali təhsil ocağı olan V Məhəmməd Universitetində “Azərbaycan və Heydər Əliyev” mövzusunda konfrans, V Məhəmməd Milli Teatrında Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 91 illiyinə həsr edilmiş “Gömrük mədəni irsin keşiyində” adlı sərgi, may ayının 13-də Mərakeş-Azərbaycan Dostluq Cəmiyyətinin və V Məhəmməd Universitetinin təşkilatçılığı, Azərbaycanın Mərakeşdəki səfirliyinin dəstəyi ilə Rabatdakı V Məhəmməd Universitetinin Rəyasət Heyətinin binasında simpozium keçirmişdir. Tədbirlər çərçivəsində Mərakeş Krallığının Rabat şəhərində “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Mərakeş Krallığı Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş” imzalanmışdır.

21-23 may 2014-cü il tarixdə “Gülüstan” sarayında Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Beynəlxalq Gömrük Universitetləri Şəbəkəsinin birgə təşkilatçılığı ilə “Bali Konfransından sonra Ticarətin Asanlaşdırılması: Siyasətin təcrübədə tətbiqi” mövzusunda Beynəlxalq Gömrük Universitetləri Şəbəkəsinin birinci Qlobal Konfransı keçirilmişdir. Konfransın yekunu olaraq qəbul edilmiş “Bakı Qətnaməsi”nin müddəaları-

na əsasən Beynəlxalq Gömrük Universitetləri Şəbəkəsinin Regional Ofislərinin inkişaf etdirilməsi məqsədilə ilk ofisin Azərbaycan Respublikasında yaradılması istiqamətində işlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

4 iyun 2014-cü il tarixdə Bakı şəhərində Müstəqil Dövlətlər Birliyi üzv dövlətlərin Gömrük Xidməti Rəhbərləri Şurasının 59-cu iclası keçirilmişdir. 3 oktyabr 2013-cü il tarixdə Qazaxıstan Respublikasının Aktau şəhərində keçirilmiş Müstəqil Dövlətlər Birliyi üzv dövlətlərin Gömrük Xidməti Rəhbərləri Şurasının iclasında qəbul edilmiş qərarın icrası məqsədilə təşkil olunmuş iclasda, üzv dövlətlərin gömrük xidməti rəhbərləri tərəfindən qəbul edilmiş illik plana müvafiq olaraq gömrük işinə dair məsələlər müzakirə edilmiş və bu sahədə fikir mübadiləsi aparılaraq müvafiq qərarlar qəbul edilmişdir. İclas çərçivəsində “Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Moldova Respublikası Maliyyə Nazirliyi yanında Gömrük Xidməti arasında kadrların peşəkar hazırlığı və ixtisasının artırılması sahəsində əməkdaşlıq haqqında Protokol” imzalanmışdır.

9-13 iyun 2014-cü il tarixdə Dövlət Gömrük Komitəsi Azərbaycan Respublikasının Argentina Respublikasındakı səfirliyi ilə birgə tədbirlər keçirmişdir. Azərbaycan Respublikasının Uruqvay Şərq Respublikasında təbliğ edilməsi məqsədilə keçirilmiş tədbirlər çərçivəsində Uruqvay Şərq Respublikasında ölkəmizin tanıtılması üçün Uruqvay Milli Kitabxanasına Heydər Əliyev Fondunun hazırladığı “Qarabağ həqiqətləri”, “Qədim Şuşa”, “Azərbaycan xalçaları” adlı nəşrlər və Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən nəşr etdirilmiş “Azərbaycan Gömrüyü mədəni irsin keşiyində”, “Azərbaycan gömrüyünün tarixi təsviri sənətdə”, “Azərbaycan gömrük xidməti: tarixi ənənələr və müasirlik”, “Azərbaycanın Gömrük Muzeyləri”, “Narkotiklərə Yox!”, “Gömrük muzeyinin xəzinəsi Azərbaycan poçt markalarında” adlı kitablar, Uruqvay Tarixi İncəsənət Muzeyinə Azərbaycan xalçası və rəsm əsəri hədiyyə edilmişdir. Uruqvayda təşkil edilən tədbirlər çərçivəsində Montevideo şəhərində “Gömrük mədəni irsin keşiyində” adlı sərginin açılış mərasimindən öncə “Odlar yurdu Azərbaycan” adlı qısametrajlı film nümayiş etdirilmişdir. İyunun 10-da Uruqvay Xarici İşlər Nazirliyində, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2915 sayılı 29 may 2013-cü il tarixli Sərəncamı ilə verilmiş səlahiyyətə əsasən, 10 iyun 2014-cü il tarixdə “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Uruqvay Şərq Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş” imzalanmışdır.

9-20 iyun, 11-22 avqust və 11-22 noyabr 2014-cü il tarixlərdə Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Potensialın Gücləndirilməsi üzrə Bakı şəhərində yerləşən Avropa Regional Ofisində Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin dəstəyi ilə Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Qlobal Qalxan Proqramının “Xəzər - mehriban qonşuluq” təşəbbüsü çərçivəsində Əfqanıstan İslam Respublikasının gömrük əməkdaşlarına təlim sessiyaları keçiril-

mişdir. Azərbaycanın Əfqanıstan ilə bütün sahələrdə, o cümlədən iqtisadi münasibətlərin və gömrük əməkdaşlığının inkişaf etdirilməsi istiqamətində işlərin davamı olaraq Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Qlobal Qalxan Proqramının “Xəzər - mehriban qonşuluq” təşəbbüsü çərçivəsində partlayıcı maddələrin hazırlanmasında istifadə olunan kimyəvi vasitələrin aşkar edilməsi üzrə nəzarətçi-təlimçilərin hazırlığı məqsədilə Bakıda Əfqanıstan Gömrük Xidməti hüquq mühafizə bölmələrinin əməkdaşları üçün 2014-cü ildə üç dəfə bu cür ikihəftəlik təlim kursları təşkil edilmişdir.

7-13 sentyabr 2014-cü il tarixdə Seneqal Respublikası İqtisadiyyat və Maliyyə Nazirliyi Baş Gömrük İdarəsi rəhbərinin müavini cənab Noia-ye Aliounun rəhbərliyi ilə nümayəndə heyətinin Bakı şəhərinə rəsmi səfəri olmuşdur. DGK-da keçirilmiş görüşdə qarşılıqlı maraq doğuran məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparıldıqdan sonra, qonaqlar Dövlət Gömrük Komitəsindəki “Hədəf” Mərkəzi və gömrük xidmətinin müasirləşdirilməsi layihələri ilə tanış olublar.

22-23 sentyabr 2014-cü il tarixdə Qırğız Respublikasının İssık-Kul vilayətinin Çolpon-Ata şəhərində Qırğız Respublikası Hökuməti yanında Dövlət Gömrük Xidmətinin təşkilatçılığı ilə Asiya İnkişaf Bankının Mərkəzi Asiya Regional İqtisadi Əməkdaşlıq Proqramı çərçivəsində keçirilmiş Gömrük Əməkdaşlıq Komitəsinin 13-cü iclasında Əfqanıstan İslam Respublikası, Çin Xalq Respublikası, Qazaxıstan Respublikası, Qırğız Respublikası, Monqolustan, Pakistan İslam Respublikası, Tacikistan Respublikası, Türkmənistan və Özbəkistan Respublikasının gömrük xidmətlərinin rəhbər vəzifəli şəxsləri iştirak etmişlər. Tədbirdə “Mərkəzi Asiya Regional İqtisadi Əməkdaşlıq Proqramının Nəqliyyat və Ticarətin Asanlaşdırılması Strategiyası 2020”nin həyata keçirilməsi üzrə təqdim edilmiş məlumatda sənədin əsas məqsədinin ticarətin genişləndirilməsi və rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsi olduğu qeyd edilmişdir.

29 sentyabr - 2 oktyabr 2014-cü il tarixdə İran İslam Respublikası Maliyyə və İqtisadi məsələlər üzrə Nazir müavini, Gömrük İdarəsinin Prezidenti cənab Məsud Kərbasiyanın rəhbərliyi ilə nümayəndə heyətinin Bakı şəhərinə rəsmi səfəri baş tutmuşdur. DGK-da keçirilmiş görüşdə gömrük işi sahəsində Azərbaycan-İran əlaqələrinin hazırkı vəziyyəti, mövcud imkanlar və gələcək perspektivlər barəsində ətraflı fikir mübadiləsi aparılıb.

7-10 oktyabr 2014-cü il tarixdə İsveçrə Konfederasiyasının Cenevrə şəhərində keçirilmiş BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyasının Nəqliyyatla bağlı Gömrük Məsələləri üzrə İşçi Qrupunun 138-ci və “BYD kitabçası tətbiq edilməklə beynəlxalq yükdaşımaları haqqında 1975-ci il tarixli Gömrük Konvensiyası”nın İnzibati Komitəsinin 59-cu sessiyalarında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Avropa İqtisadi Komissiyasının digər orqanlarının fəaliyyəti, “Sərhədlərdə yüklərin yoxlanılması şərtlərinin razılaşdırılması üzrə 1982-ci il tarixli Beynəlxalq Konvensiya”, “Sərhədlərdən sərnəşin və yük-

lərin dəmiryolu ilə daşınması şərtlərinin sadələşdirilməsi haqqında 1952-ci il tarixli Beynəlxalq Konvensiya” və xüsusən “BYD kitabçası tətbiq edilməklə beynəlxalq yükdaşımaları haqqında 1975-ci il tarixli Gömrük Konvensiyası”na dair məsələlər nəzərdən keçirilmişdir.

13-17 oktyabr 2014-cü il tarixdə Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Bakı şəhərindəki Potensialın Gücləndirilməsi üzrə Avropa Regional Ofisində BMT-nin Narkotik və Cinayətkarlığa Qarşı Mübarizə İdarəsinin və ÜGT-nin birgə layihəsi olan “Konteyner Daşımalarına Nəzarət üzrə Qlobal Proqram” çərçivəsində Azərbaycan, Qazaxıstan, Türkmənistan, Özbəkistan və Tacikistanın gömrük orqanlarının əməkdaşları, 27-31 oktyabr 2014-cü il tarixdə isə Əfqanıstan İslam Respublikasının gömrük, sərhəd və polis orqanlarının əməkdaşları üçün təlimlər keçirilmişdir. Təlimlərin keçirilməsində məqsəd gömrük sahəsində hüquqpozumların və narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinin qarşısının alınmasında nailiyyətlərin əldə edilməsidir.

2014-cü il oktyabrın 13-17-də Özbəkistan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Sədrinin rəhbərliyi ilə nümayəndə heyətinin Bakı şəhərinə rəsmi səfəri olmuşdur. Səfərin əsas məqsədi gömrük işi sahəsində ikitərəfli əlaqələrin inkişaf etdirilməsi idi. Səfər çərçivəsində DGK-da keçirilmiş görüşdə iki ölkə arasında perspektivlər müzakirə olunmuş və qonaqlar DGK-nın bir sıra strukturları ilə yaxından tanış olmuşlar. Görüş çərçivəsində “Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Özbəkistan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi arasında 2015-2016-cı illərdə gömrük işi sahəsində ikitərəfli əməkdaşlıq Planı” və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 772 sayılı 13 oktyabr 2014-cü il tarixli Sərəncamı ilə verilmiş səlahiyyətə əsasən, “Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Özbəkistan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi arasında dövlət sərhədindən keçirilən mallar və nəqliyyat vasitələri haqqında ilkin məlumat mübadiləsinin təşkili barədə Protokol” imzalanmışdır.

2014-cü il oktyabrın 21-də Mərkəzi Asiya Regional İqtisadi Əməkdaşlıq Proqramı çərçivəsində Azərbaycan gömrük xidmətinin nümayəndələri üçün “Səlahiyyətli İqtisadi Operator” Proqramı üzrə milli seminar keçirilmişdir. Səlahiyyətli İqtisadi Operatorların tətbiqi ilə bağlı biliklərin əldə edilməsi məqsədilə keçirilmiş seminarda Səlahiyyətli İqtisadi Operatorların Avropadakı statusu, Səlahiyyətli İqtisadi Operatorlar proqramında gələcək dəyişikliklər, Səlahiyyətli İqtisadi Operatorların vəsaitləri və təlimatları, Avropa İttifaqının təcrübəsi və digər mövzular ətrafında müzakirələr aparılmışdır. Qeyd olunan seminar zamanı gömrük əməkdaşları Səlahiyyətli İqtisadi Operatorların beynəlxalq ticarətin asanlaşması, təhlükəsizliyinin təmin olunması və gömrük-biznes əməkdaşlığının formalaşmasındakı müsbət rolu ilə tanış olmuşlar.

2014-cü il noyabrın 25-də Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Potensialın Gücləndirilməsi üzrə Avropa Regional Ofisində Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv ölkələrin Gömrük Administrasiyaları Rəhbərlərinin və Gömrük məsələləri üzrə İşçi Qrupun iclasları keçirilmişdir. 2014-2016-cı illər üçün Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının Gömrük məsələləri üzrə İşçi Qrupun Ölkə Əlaqələndiricisi kimi nəzərdə tutulmuş işlərin həyata keçirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən təşkil olunmuş və “Ticarətin asanlaşdırılmasında gömrük xidmətlərinin təşəbbüsü” mövzusunda həsr edilən toplantıya Bolqarıstan, Rumıniya, Ukrayna, Yunanıstan, Rusiya, Türkiyə, Moldova və Gürcüstan nümayəndə heyətləri qatılmışdır. Tədbirdə üzv ölkələrin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün gömrük xidmətləri arasında əməkdaşlığın vacib olması və qeyd olunan görüşün bu sahədə təcrübə mübadiləsi baxımından faydalı olacağı vurğulanmışdır. Tədbirin yekunu olaraq “Ticarətin asanlaşdırılmasında gömrük xidmətlərinin təşəbbüsü” adlı Bakı Bəyannaməsi qəbul edilmişdir.

2014-cü il dekabrın 8-də ÜGT-nin Potensialın Gücləndirilməsi üzrə Bakı şəhərində yerləşən Avropa Regional Ofisində ÜGT-nin Avropa Regionu üzrə Potensialın Gücləndirilməsinə dair Milli Əlaqələndirici Şəxslərin iclası və Resursların Səfərbər edilməsi üzrə Regional Seminar keçirilmişdir. Ümumdünya Gömrük Təşkilatının hazırladığı Potensialın Gücləndirilməsi Strategiyasının həyata keçirilməsi məqsədi ilə 21 üzv ölkənin, eləcə də Avropa Komissiyası və Ümumdünya Gömrük Təşkilatının nümayəndə heyətlərinin qatıldığı tədbirdə ÜGT strategiyası və prioritetləri, gömrük sisteminin modernləşdirilməsi və təşkilati inkişaf, potensialın gücləndirilməsi üzrə milli əlaqələndirici şəxslərin rolu və vəzifələri, potensialın gücləndirilməsinə regional yanaşma və digər məsələlər müzakirə olunmuşdur.

2014-cü il dekabrın 10-12-də Türkiyə Respublikasının İstanbul şəhərində Beynəlxalq Əməkdaşlıq Platformasının təşkilatçılığı və Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının dəstəyi ilə “Sabahın dəyişən ssenariləri: kompleks məsələlərin müəyyən olunması və dialoqların keçirilməsi” mövzusunda keçirilmiş 5-ci Bosfor Zirvə Toplantısına 70 ölkəni təmsil edən dünya liderləri, yüksək rütbəli dövlət məmurları, dünyanın tanınmış sərmayə şirkətləri və 100-dən artıq özəl şirkətin rəhbərləri qatılmışdı. Zirvə Toplantısında sərmayə imkanlarının araşdırılması, yeni bazar prinsipləri, İslam bankçılığı və dünyada dinamik dəyişən cəmiyyətin digər problemləri kimi məsələlər müzakirə edilmişdir.

2014-cü il dekabrın 15-18-də ÜGT-nin Potensialın Gücləndirilməsi üzrə Bakı şəhərində yerləşən Avropa Regional Ofisində İsveçrə Federal Gömrük xidməti ekspertlərinin iştirakı ilə Dövlət Gömrük Komitəsi əməkdaşları üçün Riskin İdarə olunmasına dair Seminar keçirilmişdir. Azərbaycan

Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və İsveçrə Federal Gömrük İdarəsi arasında 28 iyun 2014-cü il tarixdə imzalanmış “Gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq üzrə iclasın Protokolu”nun müddəalarının icrası məqsədilə keçirilmiş seminarda risklərlə bağlı məlumatın toplanması və paylaşdırılması, ümumi, xüsusi risklər və digər mövzular ətrafında fikir mübadiləsi aparılmış, təcrübi məşğələlər keçirilmişdir. Seminar risklərin idarə olunması sahəsində gömrük əməkdaşlarının biliyinin artırılmasına öz töhfəsini vermişdir.

2014-cü il dekabrın 17-də Ukraynada keçirilmiş Demokratiya və İqtisadi İnkişaf Naminə Təşkilat – GUAM Ticarətə və Nəqletməyə Yardım layihəsinin Rəhbəredici Komitəsinin iclasında gündəlikdə duran bir sıra məsələlərlə yanaşı “GUAM üzv-dövlətlərinin dövlət sərhədlərindən keçirilən mallar və nəqliyyat vasitələri haqqında ilkin məlumat mübadiləsinin təşkili barədə GUAM üzv-dövlətlərinin gömrük qurumları arasında Protokol” layihəsinin imzalanması məqsədilə dövlətdaxili prosedurların keçirilməsi vəziyyəti ilə bağlı məlumat verilmişdir. Protokol layihəsi ilə bağlı iclas iştirakçıları onun dövlətdaxili prosedurlardan keçirilməsini məqsədmüvafiq hesab etmişlər. Bundan başqa, ÜGT-nin tövsiyəsi ilə “Sərhəd gömrük keçid məntəqələrində buraxılış vaxtının ölçülməsi (Time Release Study-TRS) layihəsi”nin milli səviyyədə tətbiqi haqqında Azərbaycan nümayəndə heyəti tərəfindən bu sahədə görülmüş işlərlə bağlı təqdimat dinlənilmiş və GUAM üzv dövlətlərinin gömrük sərhəd buraxılış məntəqələrində TRS layihəsinin tətbiqi iclas iştirakçıları tərəfindən məqsədmüvafiq hesab edilmişdir. İclasın sonunda Demokratiya və İqtisadi İnkişaf naminə Təşkilat – GUAM Ticarətə və Nəql etməyə Yardım layihəsinin Rəhbəredici Komitəsinin 21-ci iclasının Protokolu imzalanmışdır.

2014-cü il dekabrın 26-29-da Tehran şəhərində İran İslam Respublikasının Gömrük İdarəsində keçirilmiş görüşdə gömrük işi sahəsində qarşılıqlı əməkdaşlıq və ilkin məlumat mübadiləsinə dair məsələlər müzakirə olunmuşdur. Tədbir çərçivəsində “İran İslam Respublikasının Gömrük İdarəsi və Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi arasında gömrük məlumatlarının ikitərəfli mübadiləsinə dair Anlaşma Memorandumu”nun layihəsi hazırlanmışdır.

Azərbaycan və Özbəkistan gömrük xidmətləri arasında informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sahəsində ikitərəfli əməkdaşlığı inkişaf etdirmək məqsədilə, 2015-ci il yanvarın 15-də Özbəkistan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən təşkil edilmiş görüşün keçirilməsində məqsəd Özbəkistan gömrük xidmətinin imkanlarını öyrənmək, mövcud vəziyyəti qiymətləndirmək və təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təkliflər hazırlamaq olmuşdur.

V Mövzu. Gömrük nəzarəti

5.1. Gömrük nəzarətinin formaları və xüsusiyyətləri

Mövcud qanunvericiliyə görə mallar və nəqliyyat vasitələri bəyan ediləndən, gömrük rejimi altında yerləşdirilənə qədər gömrük nəzarəti altında olur.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev cənablarının 11 noyabr 2008-ci il tarixli «Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında «bir pəncərə» prinsipinin tətbiqi haqqında» olan 12 sayılı Fərmanı ilə dövlət sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılması zamanı süni maneələrin aradan qaldırılması, idxal-ixrac əməliyyatlarının müasir tələblərə uyğun aparılması məqsədilə münbit şəraitin yaradılması üçün Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında «bir pəncərə» prinsipi 2009-cu il yanvarın 1-dən tətbiq edilmişdir.

Yeni Gömrük məcəlləsinin 13-cü maddəsinə görə, “Beynəlxalq ticarətin asanlaşdırılması məqsədilə gömrük orqanları dövlət sərhədinin buraxılış məntəqəsində mallara baytarlıq, fitosanitar və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi digər nəzarət növlərini “bir pəncərə” prinsipi əsasında mümkün qədər qısa vaxtda həyata keçirir. Gömrük orqanları və digər dövlət orqanları risklərin azaldılması, beynəlxalq ticarət-təchizat zəncirinin fəaliyyətinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, xarici ticarətin asanlaşdırılmasına şəraitin yaradılması məqsədilə gömrük sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük ərazisinə daxil olması, çıxması, tranziti ilə bağlı əldə edilən məlumatların öz aralarında və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada başqa ölkələrin gömrük və digər səlahiyyətli dövlət orqanları ilə mübadiləsini həyata keçirir”.

Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinin birinci maddəsinə görə, gömrük nəzarəti - gömrük qanunvericiliyinə, həmçinin, icrasına nəzarət gömrük orqanlarına həvalə olunmuş digər qanunvericiliyə riayət edilməsini təmin etmək məqsədilə gömrük orqanları tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər toplusudur.

GM-nın 82-ci maddəsinin üçüncü bəndinə görə, “Məcəllədə nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, gömrük ərazisinə gətirilən və oradan aparılan bütün mallar və nəqliyyat vasitələri, gömrük rüsumu və vergilərin tutulma obyektləri olub-olmamağından asılı olmayaraq, gömrük nəzarətindən keçməlidir”.

Fiziki şəxslər tərəfindən istehsal, yaxud kommərsiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan mallar Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən güzəştli və sadələşdirilmiş qaydada keçirilir və bu mallara münasibətdə gömrük nəzarəti Gömrük Məcəlləsinə əsasən tənzimlənir. Gömrük nəzarəti

gömrük qanunvericiliyinə riayət olunmasını təmin etmək məqsədilə gömrük orqanlarının həyata keçirdiyi tədbirlər toplusudur. Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanları tərəfindən gömrük nəzarətini həyata keçirmək üçün qanunvericiliklə müəyyən olunmuş forma, üsul və vasitələrdən istifadə edilir.

Bu Gömrük Məcəlləsinin 92.2-ci maddəsinə əsasən müəyyən edilir. Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri gömrük nəzarətinin müstəsna forması kimi şəxsi yoxlamaları gömrük idarəsinin və ya struktur bölməsinin rəhbərliyinin qərarı əsasında həyata keçirirlər. Seçilmiş gömrük nəzarətinin formasının tətbiqi zamanı səmərəliliyi artırmaq üçün həyata keçirilən tədbirlər gömrük nəzarəti üsullarını təşkil edir. Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri gömrük nəzarətini aşağıdakı üsullarla həyata keçirirlər:

- gömrük təminatı vasitələrindən istifadə etməklə;
- gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsinə yardım üçün mütəxəssisləri və ekspertləri cəlb etməklə;
- gömrük nəzarəti zonalarını yaratmaqla və qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər üsullarla.

Gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi zamanı gömrük orqanları aşağıdakı vasitələrdən istifadə edir:

1. texniki nəzarət vasitələrindən (detektorlar, rentgen aparatları, sürət-çıxaran avadanlıqlar, mexaniki, elektrik, elektron cihazlar, gömrük nəzarəti üzrə müşayiət qurğuları, qlobal mövqetəyinetmə sistemi (GPS) və s.);
2. dəniz (çay) və hava gəmilərindən;
3. gömrük orqanlarının informasiya resurslarından;
4. xidməti itlərdən və gömrük nəzarətinin məqsədlərinə nail olmaq üçün siyahısı Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilmiş digər vasitələrdən.

Gömrük nəzarəti beynəlxalq konvensiyalarda və dövlətlərarası sazişlərdə nəzərdə tutulduqda, gömrük ərazisindən kənar ərazidə də həyata keçirilə bilər. Gömrük nəzarəti formaları milli və beynəlxalq səviyyədə işlənilib hazırlanmış meyarlar əsasında riskləri müəyyən etmək, qiymətləndirmək və bu cür risklərin qarşısını almaq üçün zəruri tədbirləri həyata keçirmək məqsədilə məlumatların elektron emalı üsulları vasitəsilə həyata keçirilə bilən davamlı riskin idarə edilməsi təcrübəsinə və risk analizinə əsaslanmalıdır (GM., m.92).

Mal və nəqliyyat vasitələrinə gömrük nəzarəti bir-birindən seçilir. Mallara gömrük nəzarəti dedikdə, idxal (gətirilən), ixrac (aparılan) və tranzit mallarına gömrük nəzarəti növləri nəzərdə tutulur.

Gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsində malların ayrı-ayrı mühüm xassələri böyük əhəmiyyət kəsb etdiyindən gömrük nəzarətinin yarımnovləri kimi əlyükünə, müşayiət olunan və olunmayan baqaja gömrük nəzarətini qeyd etmək olar.

Nəqliyyat vasitələrinə gömrük nəzarəti onların növündən asılı olaraq aşağıdakı kimi təsnifatlandırılır:

- a) dəniz gəmilərinə gömrük nəzarəti;
- b) çay gəmilərinə gömrük nəzarəti;
- c) dəmiryol qatarlarına gömrük nəzarəti;
- ç) hava gəmilərinə gömrük nəzarəti;
- d) avtonəqliyyat vasitələrinə gömrük nəzarəti.

Əməkdaşlıq edən ölkələrin gömrük orqanlarının gömrük nəzarətində iştirakının xarakterindən asılı olaraq aşağıdakı nəzarət növləri seçilə bilər:

- 1) ikitərəfli gömrük nəzarəti (hər ölkənin gömrük orqanı ayrılıqda gömrük müayinəsi həyata keçirir);
- 2) birtərəfli gömrük nəzarəti (ölkələrdən birinin gömrük orqanı gömrük nəzarəti (müayinəsi) həyata keçirir);
- 3) birgə gömrük nəzarəti (hər iki dövlətin gömrük orqanlarının birgə gömrük nəzarəti (müayinəsi) həyata keçirilir).

Gömrük nəzarəti birdəfəlik və təkrar ola bilər.

Birdəfəlik gömrük nəzarəti o vaxt nəzərdə tutulur ki, gömrük sərhəddi ancaq bir istiqamətdə və gömrük nəzarəti (müayinəsi) isə bir dəfə keçirilir. Əgər mal və nəqliyyat vasitələri nisbətən qısa müddət ərzində gömrük sərhəddini iki dəfə keçirsə, onlar təkrar gömrük nəzarəti altına düşür. Təkrar gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün gömrük sərhəddinin bir neçə dəfə keçilməsi həmişə tələb olunmur. Belə ki, xaricə üzən dəniz gəmisi təyinat limanına gələndə gömrük məntəqəsini keçərkən gömrük müayinəsinə cəlb edilmişsə, bir qayda olaraq, təkrar gömrük nəzarəti həyata keçirilmir. Lakin qaçaqmalçılıq barədə məlumat olduqda gömrük orqanlarının gəmini liman suları hüdudunda və limanda dayanarkən təkrar gömrük müayinəsinə təşkil etmək hüququ vardır. Analoji qaydalar digər nəqliyyat vasitələrinə də şamil edilir.

Gömrük nəzarətinin həyata keçirilmə formalarına görə aşağıdakı növləri var:

- 1) mal və nəqliyyat vasitələrinin sənədlərinin yoxlanılması;
- 2) mal və nəqliyyat vasitələrinə gömrük baxışı;
- 3) mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük müayinəsi.

Gömrük nəzarətinin birinci forması sənədli, ikinci və üçüncü formaları faktiki nəzarət kimi xarakterizə edilir.

Gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün aşağıdakı sənədlər tələb olunur:

- a) *nəqliyyat sənədləri*;
- b) *mallar və nəqliyyat vasitələri barədə məlumatları özündə əks etdirən bəyannamə*.

Gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi məqsədilə tələb olunan nəqliyyat sənədləri şəxslər tərəfindən gömrük orqanlarına təqdim edilir. Gömrük nəzarətinin və gömrük rəsmiləşdirilməsinin həyata keçirilməsi məqsədilə şəxslər tərəfindən gömrük prosedurlarının tələblərinə uyğun olaraq gömrük bəyannaməsi verilir. Gömrük bəyannaməsində göstərilən məlumatlar üzrə gömrük orqanları tərəfindən tələb olunduğu hallarda şəxslər müvafiq təsdiqediciləri gömrük orqanına təqdim edirlər. Gömrük Məcəlləsinin 40.2-ci maddəsinə uyğun olaraq, tələb olunan sənədləri təqdim edən şəxslər onlarda göstərilən məlumatların düzgünlüyünə və tamlığına görə cavabdehdir.

Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisində gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi zamanı gömrük orqanları sərəncamında olan dəniz(çay) gəmilərindən istifadə edə bilər. Dəniz (çay) gəmilərindən Azərbaycan Respublikasının daxili sularında və Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində gömrük qanunvericiliyinə riayət olunmasını təmin etmək məqsədilə müşayiət və patrul məqsədləri üçün istifadə olunur. Gömrük orqanları sərəncamında olan dəniz (çay) gəmilərindən gömrük qanunvericiliyinin tələblərini pozan və gömrük ərazisini tərk edən dəniz (çay) gəmilərinin saxlanması, onların geri qaytarılması üçün istifadə edir.

Gömrük ərazisində gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi zamanı gömrük orqanları sərəncamında olan hava gəmilərindən istifadə edə bilərlər. Hava gəmilərindən gömrük ərazisində gömrük qanunvericiliyinə riayət olunmasını təmin etmək məqsədilə patrul məqsədləri üçün istifadə edilir.

Gömrük orqanları gömrük qanunvericiliyinin pozulması hallarına əsaslı şübhə olduqda gömrük ərazisində olan dəniz (çay) və hava gəmilərinə gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün, digər orqanlara sərəncamlarında olan dəniz (çay) və hava gəmilərindən istifadə məqsədilə yardım üçün müraciət edə bilər.

Gömrük sərhədindən keçirilən (gömrük ərazisinə gətirilən və bu ərazidən aparılan, o cümlədən tranzit keçirilən) mallar və nəqliyyat vasitələri üzərində gömrük orqanları tərəfindən həyata keçirilən gömrük nəzarəti malların və nəqliyyat vasitələrinin keçirilmə xüsusiyyətindən asılı olaraq gömrük nəzarətinin asanlaşdırılması, tezləşdirilməsi, Azərbaycan Respublikasına gətirilməsi və Azərbaycan Respublikasından aparılması qadağan olunmuş malların buraxılmamasının təmin edilməsi işinə xidmət edir.

Gömrük sərhəd buraxılış məntəqələrində mallar və nəqliyyat vasitələri üzərində gömrük nəzarəti bir-birini tamamlayan üç əsas mərhələdə həyata keçirilir:

1. malları və nəqliyyat vasitələrini gömrük orqanına təqdim edən şəxslər tərəfindən məlumatlandırma və gömrük orqanları tərəfindən qeydiyyat ;

2. sənədli nəzarət;
3. çatdırılmaya nəzarət.

Məlumatlandırma və qeydiyyat mərhələsi malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədini keçərək gömrük ərazisinə faktiki daxil olduğu andan və ya gömrük ərazisini tərk etmək məqsədilə gömrük sərhəd buraxılış məntəqəsinə daxil olduğu andan başlanılır. Məlumatlandırma və qeydiyyat mərhələsinə aid hərəkətlər aşağıdakılardır:

- gömrük ərazisinə gələn (gömrük ərazisindən çıxan) nəqliyyat vasitələrinin bilavasitə gömrük sərhəd buraxılış məntəqəsinə daxil olmasına icazə verilməsi;
- gömrük nəzarəti məqsədilə gömrük orqanlarına təqdim edilməsi tələb olunan, mallar və nəqliyyat vasitələri barədə məlumatları əks etdirən sənədlərin qəbul edilməsi;
- nəqliyyat vasitələri üzərində gömrük baxışının keçirilməsi;
- nəqliyyat vasitələri üzərində gömrük baxışının nəticəsi üzrə gömrük qaydalarının pozulması və ya digər risk halları müəyyən edildikdə, gömrük yoxlanılmasının aparılması;
- şəxsi yoxlama aparıldıqda, bu barədə protokolun tərtib olunması;
- mallara və nəqliyyat vasitələrinə dair məlumatların qeydiyyatının aparılması.

Mallara və nəqliyyat vasitələrinə gömrük baxışı, nəqliyyat vasitəsinin və ya onun yük hissəsinin açılmadan, eləcə də malların qablaşdırılması pozulmadan gömrük orqanının vəzifəli şəxsi tərəfindən malların və nəqliyyat vasitələrinin, plomb və digər eyniləşdirmə vasitələrinin, fiziki şəxslərə məxsus malların xarici vizual müayinəsinin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Məlumatlandırma və qeydiyyat mərhələsinə aid edilən hərəkətlər ardıcıl və ya eyni vaxtda həyata keçirilir.

Nəqliyyat vasitələri gömrük nəzarəti zonasına faktiki daxil olmasından əvvəl gömrük orqanlarında ilkin məlumatların qeydiyyatının aparılması məqsədilə fiziki və ya hüquqi şəxslər tərəfindən Gömrük Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş qaydada mallara və nəqliyyat vasitələrinə dair ilkin məlumatlar təqdim oluna bilər. Sənədli nəzarət mərhələsinə aid edilən hərəkətlər aşağıdakılardır:

- gömrük prosedurları əsasında gömrük qanunvericiliyinə riayət olunmasını təmin etmək məqsədilə nəzarət tədbirlərinin həyata keçirilməsi;
- gömrük sərhəd buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin sənədlərinin, o cümlədən malların baytarlıq, fitosanitar və sanitariya nəzarəti məqsədilə sənədlərin, həmçinin Azərbaycan Respublikasının üzv olduğu beynəlxalq konvensiyalarla və müqavilələrlə müəyyən olunmuş sənədlərin yoxlanılmasının həyata keçirilməsi;
- gömrük orqanlarına təqdim edilmiş malların və nəqliyyat vasitələrinin sənədlərdə göstərilən məlumatlarla uyğunluğunun müəyyən edilməsi;

- yol vergilərinin hesablanması, icazə blanklarının verilməsi və onlara nəzarət;
- ödənilməli olan gömrük ödənişlərinin alınmasının təmin edilməsi;
- əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması üzrə müəyyən edilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi məqsədilə qanunvericiliklə müəyyən olunmuş digər tədbirlərin görülməsi.

Çatdırmaya nəzarət mərhələsi gömrük nəzarətində olan malların və nəqliyyat vasitələrinin, o cümlədən onlara dair sənədlərin gömrük ərazisində yerləşən göndərən gömrük orqanından təyinat gömrük orqanına çatdırılmasına nəzarəti əhatə edir, iki gömrük orqanı arasında daşınan mallar və nəqliyyat vasitələri üzərində gömrük nəzarətinin, gömrük rəsmiləşdirilməsinin həyata keçirilməsi qaydaları əsasında təşkil olunur. Çatdırmaya nəzarət mərhələsində riskli hallar müəyyən olunduqda, gömrük nəzarətinin müvafiq formalarından istifadə etməklə, nəqliyyat vasitəsilə bağlı əlavə gömrük nəzarəti həyata keçirilir.

Malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçmə məqsədlərindən asılı olaraq gömrük sərhəd buraxılış məntəqələrində gömrük nəzarəti mərhələləri daxilində gömrük hərəkətlərinin biri və ya bir neçəsi həyata keçirilir. Bu hərəkətlər avtomobil, dəmiryolu, hava və dəniz nəqliyyat növləri ilə gömrük sərhədindən keçirilmə xüsusiyyətləri əsasında müvafiq müddəalarla tənzimlənir. Gömrük sərhəd buraxılış məntəqələrinin fəaliyyət xüsusiyyətləri və infrastruktur imkanları nəzərə alınaraq, gömrük nəzarəti mərhələləri ardıcıl və ya eyni vaxtda həyata keçirilə bilər. Gömrük nəzarəti mərhələsində gömrük hərəkətlərinin yerinə yetirilməsində bir və ya bir neçə gömrük əməkdaşı iştirak edə bilər.

Məlumatlandırma və qeydiyyat mərhələsində gömrük orqanı tərəfindən həyata keçirilən gömrük hərəkətləri malların və nəqliyyat vasitələrinin hərəkət istiqaməti (gömrük ərazisinə gəlmə və ya gömrük ərazisindən getmə) əsasında müəyyən olunur və aşağıdakıları əhatə edir:

1. gömrük ərazisinə gətirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədini keçdiyi andan gömrük nəzarətinə alınması;
2. gömrük orqanları tərəfindən malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük nəzarəti zonasında yerləşən gömrük baxışı yerinə çatdırılmasına icazə verilməsi;
3. malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük ərazisini tərk etməsi ilə bağlı gömrük hərəkətlərinin həyata keçirilməsi.

Gömrük təminatları olmayan nəqliyyat vasitələri üzərində risklər əsasında gömrük məqsədləri üçün gömrük baxışı və (və ya) gömrük yoxlaması aparılır. Gömrük nəzarətinin formalarının tətbiqi tamamlandıqdan sonra daşıma sənədində nəzarəti həyata keçirən gömrük orqanının vəzifəli şəxsi tərəfindən zəruri qeydlər aparılır. Gömrük nəzarətinin formalarının nəticəsi

üzrə mallara və nəqliyyat vasitələrinə dair məlumatların qeydiyyatı üzrə hərəkətlərə başlanılır.

Mallara və nəqliyyat vasitələrinə dair məlumatların qeydiyyatı mal müşayiət sənədlərində göstərilən məlumatlar və (və ya) qısa idxal (ixrac) bəyannaməsinin məlumat göstəriciləri əsasında aparılır. Malların və nəqliyyat vasitələrinin qeydiyyatı tamamlandıqdan sonra gömrük nəzarətinin növbəti mərhələsi olan sənədli nəzarət mərhələsinə başlanılır.

Sənədli nəzarət mərhələsinə aid edilən hərəkətlər aşağıdakıları əhatə edir:

1) gömrük sərhədindən keçirilmə məqsədlərini təsdiqləyən sənədlərin yoxlanılması (gömrük ərazisinə gəlmə, gömrük ərazisindən getmə, tranzit);

2) qeydiyyata alınmış mallara və nəqliyyat vasitələrinə dair məlumatların və sənədlərin yoxlanılması;

3) qadağa və məhdudiyətlərə, eləcə də malların idxal-ixracı ilə bağlı bütün tənzimlənmə qaydalarına riayət olunmasının yoxlanılması;

4) qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda malların gömrük sərhədindən keçirilməsi üçün icazə sənədlərinin və ya məlumatların mövcudluğunun yoxlanılması;

5) qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda sənədli nəzarəti həyata keçirən gömrük orqanının vəzifəli şəxsi tərəfindən malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük yoxlanılması (gömrük yoxlanılması sənədli nəzarəti həyata keçirən gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin tapşırığına əsasən, sənədli nəzarət mərhələsində gömrük hərəkətlərini aparan gömrük orqanının digər vəzifəli şəxsi və ya məlumatlandırma və qeydiyyat mərhələsində gömrük hərəkətlərini aparan gömrük orqanının vəzifəli şəxsi tərəfindən həyata keçirilə bilər);

6) mallar beynəlxalq yükdaşınması kitabçası istifadə edilməklə daşındıqda, onların «Beynəlxalq yükdaşınması kitabçası tətbiq etməklə beynəlxalq yükdaşımaları haqqında 1975-ci il tarixli Konvensiya»nın tələblərinə uyğunluğu əsasında beynəlxalq yükdaşınması kitabçasının rəsmiləşdirilməsi.

Gömrük orqanlarına həvalə edilmiş beynəlxalq avtomobil daşımalarını tənzimləyən «icazə» blanklarının verilməsinə nəzarəti və bu sahədə qanunvericiliyin tələblərinə riayət olunmasını təmin etmək məqsədilə aşağıdakılar həyata keçirilir:

- «icazə» blanklarının verilməsi və buna görə «Dövlət rüsumu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş məbləğdə dövlət rüsumunun alınması;

- yol vergilərinin hesablanması;

- beynəlxalq avtomobil daşımalarına aid Azərbaycan Respublikası ilə hökumətlərarası sazişi olan xarici dövlətlərin yük və sərnişin avtomobil

daşıyıcıları üçün giriş-çıxış və tranzit keçid hüququnu müəyyənləşdirən kvotaların və beynəlxalq icazələrin, həmçinin müntəzəm sərnişin daşımalarında qabaqcadan müəyyən edilmiş marşrut və hərəkət cədvəlinin yoxlanılaraq qeydə alınması.

Dəmiryol buraxılış məntəqələrində məlumatlandırma və qeydiyyat mərhələsində gömrük orqanı tərəfindən həyata keçirilən gömrük hərəkətləri malların və nəqliyyat vasitələrinin hərəkət istiqaməti (gömrük ərazisinə gəlmə və ya gömrük ərazisindən getmə) əsasında müəyyən olunur və aşağıdakıları əhatə edir:

a) beynəlxalq daşımaları həyata keçirən operatorlar tərəfindən qatarların ölkəyə daxil olduğu ana qədər gömrük ərazisinə gələn sərnişinlər barədə təqdim olunan məlumatların yoxlanılması və təhlillərin aparılması;

b) beynəlxalq daşımaları həyata keçirən operatorlar tərəfindən qatarların yola düşməsi anına qədər gömrük ərazisindən kənar əraziyə yola düşən sərnişinlər barədə təqdim edilmiş məlumatların yoxlanılması və təhlillərin aparılması;

c) dəmiryol qatarının və onlarda daşınan yüklərin gömrük sərhədini keçdiyi andan gömrük nəzarətinə alınması;

ç) dəmiryol qatarı ilə daşınan mallara dair məlumatların qeydiyyatının aparılması;

d) dəmiryol qatarı üzərində gömrük baxışının aparılması.

Dəmiryol qatarının və onlarda daşınan mallara dair məlumatların qeydiyyatı mal müşayiət sənədlərində göstərilən məlumatlar və (və ya) qısa idxal (ixrac) bəyannaməsinin məlumat göstəriciləri əsasında aparılır.

Beynəlxalq hava və dəniz limanlarında gömrük nəzarəti. Hava, dəniz nəqliyyatı və onlarda daşınan mallara dair məlumatların qeydiyyatı mal müşayiət sənədlərində göstərilən məlumatlar və (və ya) qısa idxal (ixrac) bəyannaməsinin məlumat göstəriciləri əsasında aparılır. Hava və dəniz nəqliyyatı ilə daşınan mallar üzərində «Məlumatlandırma və qeydiyyat», «Sənədli nəzarət» və «Çatdırmaya nəzarət» mərhələlərinə aid edilən gömrük hərəkətləri Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2013-cü il 18 yanvar tarixli 7 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş «Gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi Qaydaları»na uyğun olaraq həyata keçirilir.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi yerlərində malların və nəqliyyat vasitələrinin yerləşdirildiyi müvafiq gömrük prosedurunun tələblərinə riayət olunmasını təmin etmək məqsədilə gömrük nəzarəti həyata keçirilir. Gömrük rəsmiləşdirilməsi yerlərində gömrük nəzarəti mərhələlərinə aşağıdakılar aid edilir:

1. gömrük bəyannamələrinin qeydiyyatı və uçotu;
2. seçilmiş gömrük prosedurunun tələblərinə riayət edilməsinə nəzarət;
3. xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasına uyğun olaraq malların kodunun və mənşə ölkəsinin müəyyənləşdirilməsinin düzgünlüyünə,

məhdudiyət və qadağalar üzrə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş tələblərə riayət edilməsinə nəzarət;

4. valyuta nəzarəti və gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinə nəzarət;

5. gömrük ödənişlərinə nəzarət;

6. gömrük baxışı;

7. gömrük bəyannamələrinin Gömrük Məcəlləsinin 151-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş şərtlərə uyğunluğunun yoxlanılması və təsdiqi.

Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanları lazım olduqda Gömrük Məcəlləsində nəzərdə tutulan gömrük nəzarətinin bütün formalarından istifadə edə bilər. Bu Məcəllə gömrük orqanlarının gömrük nəzarəti formalarının verilmiş hal üçün daha məqsəduyğun olanını seçmək və istifadə etmək hüququnu müəyyən edir.

Gömrük nəzarəti formasının seçilməsi, gömrük sərhədindən keçirilən mal və nəqliyyat vasitələrinə gömrük nəzarətinin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsinin yetərliyi (kifayət etməsi) prinsipi ilə aparılır. Ayrı-ayrı formaların kifayət edib-etməməsi qanunvericiliklə və ya Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələri ilə nəzərdə tutula bilər.

Konkret hal üçün kifayətmə prinsipi normativ aktlarda öz əksini tapmırsa, yetərli gömrük nəzarəti forması gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri tərəfindən seçilir. Gömrük orqanları əməkdaşlarına belə səlahiyyətlərin verilməsi Dövlət Gömrük Komitəsinin normativ aktları ilə reallaşdırılır. Gömrük nəzarəti formalarının seçilməsinə dövlət təhlükəsizliyinə və ictimaiyyətin maraqlarına zərər vurmada yol verilməlidir. Bununla əlaqədar, gömrük orqanlarının səlahiyyətli şəxsləri gömrük sərhədindən silah, narkotik maddə, əntiq əşyalar və s.-nin qanunsuz keçirilməsi cəhdlərinin qarşısının alınması üçün tədbirlər görülməsinə xüsusi diqqət yetirməlidirlər.

Digər tərəfdən gömrük nəzarətinin kifayətmə prinsipi insan hüquq və azadlığı normalarını pozmamalıdır. Elə buna görə də, şəxsi yoxlama qanunvericilikdə “Gömrük nəzarətinin müstəsna forması” kimi nəzərdə tutulur.

Amma bununla belə, gömrük nəzarətinin digər formalarının tətbiq edilməməsi və ya onlardan azad etmə heç də şəxsləri Gömrük Məcəlləsinin müddəalarına, Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarına və beynəlxalq müqavilələrinə riayət etmək vəzifəsindən azad etmir. Gömrük Məcəlləsinin bu müddəası vəzifəli şəxsin gömrük nəzarətinin bu və ya digər formasının tətbiqinin yetərli olub-olmayacağı məsələsini həll etdiyi zaman gömrük sahəsində qanunilik prinsipinin reallaşdırılmasının hüquqi təminatıdır.

Qeyd edildiyi kimi, gömrük xidmətinin vəzifə və funksiyalarının yerinə yetirilməsini təmin edərkən gömrük orqanları, lazım gəldikdə gömrük nəzarətinin bütün formalarından istifadə edə bilər.

Gömrük orqanları gömrük məqsədləri üçün təkrar gömrük baxışı keçirə, sənədlərdə göstərilən məlumatları yenidən yoxlaya bilər. Şəxsi əşyaları gömrük baxışından azad edilən şəxslərin gömrük sərhədindən buraxılması zamanı gömrük nəzarəti, sadəcə olaraq belə güzəşt verilmiş şəxslərin sənədlərinin yoxlanılmasından ibarət olur. Bəzi hallarda gömrük nəzarəti mal və nəqliyyat vasitələrinin sərhəddən keçirilməsinin qanuniliyini müəyyən etmək üçün gömrük təminatları pozulmadan həyata keçirilən gömrük baxışından ibarət ola bilər.

Gömrük baxışından fərqli olaraq, gömrük müayinəsi tikililərin, nəqliyyat vasitələrinin, tara və qablaşdırılmaların açılması ilə müşayiət olunur. Gömrük müayinəsi zamanı malların adı və keyfiyyəti, həmçinin miqdarı müəyyən edilir. Malların gizli keçirilməsinin müəyyən olunması üçün də gömrük müayinəsinə istifadə edilir.

Baxış mərhələsində gömrük müayinəsinin tətbiq edilməsinin məqsəddəməvafiqliyi - mal və nəqliyyat vasitələrinin yük bölmələrinin, malın tarası və qablamalarının açılıb-açılmaması məsələsi həll edilir.

Qanun və ya beynəlxalq müqavilələrlə mal və nəqliyyat vasitələrinin ayrı-ayrı növlərinin gömrük nəzarəti sferasından çıxarılmasının konkret halları müəyyən edilə bilər.

Şəxsi yoxlama barədə qərar gömrük orqanının rəisi və ya onu əvəz edən şəxs tərəfindən qəbul olunur. Müayinədən əvvəl gömrük orqanının vəzifəli şəxsi qəbul edilmiş qərarı fiziki şəxsə elan edir, ona hüquq və vəzifələrini başa salır və həmçinin gizlədilmiş malların könüllü olaraq verilməsini təklif edir.

Şəxsi müayinə gömrük orqanının müayinə edilən şəxslə eynicinsli səlahiyyətli şəxsi tərəfindən sanitariya-gigiyena tələblərinə cavab verən otaqda aparılır. Digər fiziki şəxslərin həmin otağa girməsi və müayinə prosesinin onlar tərəfindən müşahidə oluna bilmə ehtimalı istisna edilməlidir. Nəzarətə götürülən şəxsin bədən üzvlərinin müayinəsi tibb işçisi tərəfindən aparılmalıdır.

Şəxsi müayinənin aparılması barədə protokol tərtib edilir. Həmin protokol gömrük orqanının vəzifəli şəxsi, hal şahidləri, müayinə edilən şəxs və bədən üzvləri müayinə edildikdə isə, həmçinin tibb əməkdaşı tərəfindən imzalanır. Müayinə edilən şəxs öz rəyini protokola qeyd edə bilər. Gömrük nəzarətinin predmeti gömrük sərhədindən keçirilən mal və nəqliyyat vasitələrinin (qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər hallardan başqa) istənilən növü ola bilər.

Gömrük Məcəlləsinin 1-ci maddəsinin 34-cü bəndinə görə, mallar - gömrük sərhədindən keçirilən valyuta, valyuta sərəvətləri, qaz, neft, elektrik enerjisi də daxil olmaqla, istənilən daşınan əmlak, o cümlədən bu Məcəllənin 1.0.42-ci maddəsində qeyd edilən nəqliyyat vasitələri istisna olmaqla, nəqliyyat vasitələri və s. ola bilər.

Sərnişin və malların beynəlxalq daşımalarından istifadə olunan, konteyner və digər nəqliyyat avadanlığı da daxil olmaqla bütün vasitələr - nəqliyyat vasitəsi kimi gömrük nəzarətinin obyektidir. Digər məqsədlər üçün gömrük sərhədindən keçirilən nəqliyyat vasitələri əmtəə kimi gömrük nəzarətinə cəlb edilir.

Gömrük orqanlarının vəzifəsi gömrük sərhədindən keçirilən bütün mallara gömrük nəzarəti təşkil etməkdir. Gömrük nəzarəti predmetinin spesifikasiyası bəzi hallarda gömrük nəzarətinin təşkilində mühüm əhəmiyyətli xüsusiyyətləri şərtləndirir. Belə ki, valyuta və valyuta qiymətlilərinin gömrük sərhədindən keçirilməsinə nəzarət edərəkən, gömrük orqanları qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər orqanlarla birlikdə dövlət valyuta nəzarətinin həyata keçirilməsində iştirak edir.

Xarici ticarət obyektidir olan bəzi spesifik malların gömrük nəzarətinə cəlb edilməsi əlahiddə yanaşılma tərzini tələb edir. Məsələn, xam neft, qaz, neft və qaz məhsulları, enerji və s. Belə hallarda gömrük nəzarəti mexanizmi nəinki malların xüsusiyyətlərini, həmçinin nəql etmə üsullarını da nəzərə almalıdır. Bunun üçün gömrük orqanları qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada fiziki qüvvə, müxtəlif texniki vasitələr, odlu silah və digər vasitələr tətbiq edə bilər.

Bir qayda olaraq, mal və nəqliyyat vasitələri gömrük nəzarətinin başladığı andan onun seçilmiş gömrük rejiminə uyğun olaraq bitməsinə qədər gömrük nəzarəti altında yerləşir. Başqa sözlə, mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük nəzarəti altında yerləşməsi müddəti bilavasitə seçilmiş gömrük rejimindən asılıdır. Əgər mallar sərbəst dövriyyəyə buraxılış üçün bəyan edilirsə, bu müddət günlərlə ölçülür, əgər misal üçün gömrük anbarı rejimi altında bəyan edilirsə, bu müddət üç ilə qədər ola bilər. Bu halda gömrük nəzarətinin müddəti də rejim başa çatana qədər uzadılır.

Mal və nəqliyyat vasitələrinin gətirilməsi zamanı gömrük nəzarətinin başlanğıcı onların Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhəddini keçdiyi an hesab edilir. Mal və nəqliyyat vasitələrinin ölkədən çıxarılması zamanı gömrük nəzarəti – gömrük bəyannaməsinin təqdim edildiyi andan başlanılır.

Gömrük nəzarətinin bitmə vaxtını Gömrük Məcəlləsinin müvafiq bəndləri müəyyən edir. Bu məcəllədə nəzərdə tutulan hallar istisna edilməklə, mallar və nəqliyyat vasitələri buraxıldığı andan gömrük nəzarəti başa çatır. Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılan mallar və nəqliyyat vasitələri buraxılarkən, onlar Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhəddini keçdiyi andan gömrük nəzarəti başa çatır.

Gömrük nəzarəti altında malların yerləşdirilməsinin minimum müddətlərinin müəyyən edilməsi Dövlət Gömrük Komitəsinin səlahiyyətinə daxildir. Bu barədə texniki və texnoloji xarakterli qərarlar qəbul edilərkən aşağıdakı mühüm ictimai-hüquqi prinsiplər nəzərə alınmalıdır:

- dövlət təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;
- qanunun aliliyi;
- insan hüquq və azadlıqlarına hörmət və riayət edilməsi.

Təqdim edilmiş gömrük bəyannaməsinin, mal və nəqliyyat vasitələrinə gömrük nəzarəti üçün tələb olunan digər sənədlərin yoxlanılması üçün mövcud qanunvericilik maksimum müddət olaraq on gün müəyyən edilir. Bu müddətin başlanğıcı olaraq gömrük bəyannaməsinin qəbul edildiyi və lazımı sənədlərin təqdim olunduğu gün hesab edilir.

Əgər gömrük rəsmiləşdirilməsi prosedurası mal və nəqliyyat vasitələrinin təqdim edilməsini nəzərdə tutursa, onda bu müddət təqdim etmə anından başlanır.

Gömrük nəzarətindən azad etmə həm daxili qanunvericiliyə, həm də beynəlxalq konvensiyalara uyğun olaraq həyata keçirilir. Gömrük Məcəlləsinin 84-cü maddəsinə görə aşağıdakılar gömrük yoxlamasından azaddır:

1) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və onunla birlikdə gedən ailə üzvlərinin şəxsi baqajları;

2) Xidməti vəzifələrinin icrası ilə əlaqədar gömrük sərhədindən keçən Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin, onun müavinlərinin, Azərbaycan Respublikası müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının rəhbərlərinin, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatlarının və Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkilinin (ombudsmanın) şəxsi baqajları.

Öz yoluna davam edən xarici hərbi gəmilərin, hərbi hava gəmilərinin, eləcə də digər hərbi texnikanın gömrük yoxlamasından azad edilməsi dövlətlərarası sazişlərlə tənzimlənir. Beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq gömrük nəzarətinin müəyyən formalarından azad etmə bu sazişlər təsdiq edildikdən (ratifikasiya olunduqdan) sonra həyata keçirilir. Beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq gömrük nəzarətinin müəyyən formalarından azad etmə bu sazişlər təsdiq edildikdən (ratifikasiya olunduqdan) sonra həyata keçirilir.

Əvvəlcə, gömrük güzəştlərini vacib edən beynəlxalq konvensiyaların şərtləri ilə tanış olaq.

Diplomatik orqanlara gömrük güzəştləri verilməsi qaydalarının hüquqi tənzimlənməsinin əsas xüsusiyyəti beynəlxalq-hüquqi (konvension) normaların üstün tutulmasıdır. Belə universal konvensiyalara diplomatik münasibətlər barədə 1963-cü il Vyana Konvensiyası, universal xarakterli beynəlxalq təşkilatlarda dövlətlərin təmsilçiliyi barədə 1975-ci il Vyana Konvensiyası, xüsusi missiyalar barədə 1969-cu il Konvensiyası, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının üstünlük və immunitetlər barədə 1946-cı il Konvensiyası, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ixtisaslaşdırılmış təşkilatlarının üstünlüyü və immunitetləri barədə 1947-ci il Konvensiyası aiddir.

Universal konvensiyalardan başqa hüquq mənbəyi kimi digər beynəlxalq təşkilatların üstünlüyü və immunitetləri barədə konvensiyalar, diplomatik münasibətlərin yaranması və təmsilçiliklərin təsis edilməsi barədə ikitərəfli müqavilələr də götürülə bilər. Ayrı-ayrı dövlətlər öz aralarında diplomatik üstünlüklər və immunitetlərin qarşılıqlı olaraq genişləndirilməsi barədə xüsusi sazişlər də imzalaya bilər.

Diplomatik münasibətlər barədə 1961-ci il Vyana Konvensiyasında diplomatik nümayəndəliklərin başçılarının təsnifatı verilmişdir. Xarici ölkələrin diplomatik nümayəndəlikləri üçün gömrük güzəştləri diplomatik immunitetin bir növüdür.

Diplomatik orqanlara aşağıdakılar aiddir:

- dövlətlərin diplomatik nümayəndəlikləri;
- beynəlxalq diplomatik qurultaylarda, beynəlxalq təşkilatlarda, konfrans və müşavirələrdə iştirak edən nümayəndələr;
- ümumi siyasi-universal xarakterli, siyasi xarakterli müxtəlif beynəlxalq komissiyalarda, dövlət təntənələrində və s. iştirak edən müvəqqəti nümayəndələr, habelə xüsusi missiyaların və komissiyaların üzvləri.

Prinsip etibarilə siyasi vəzifələr daşımayan, adətən, siyasi nümayəndəlik xarakterində olmayan, immunitətdən istifadə etməyən və ya ondan məhdud istifadə edən orqanlar qeyri-diplomatik orqanlar hesab olunur. Konsul nümayəndələri, müxtəlif texnika və mədəniyyət, radio, nəqliyyat, poçt, teleqraf, səhiyyə, ədliyyə və s. sahələr üzrə beynəlxalq saziş və müqavilə bağlamaq məqsədilə keçirilən konfrans və qurultaylara göndərilən nümayəndələr, habelə beynəlxalq sərgi, pavilyon və yarmarkaların komissarları qeyri-diplomatik orqanlara aiddir.

Müəyyən konkret diplomatik və qeyri-diplomatik tapşırıqla, adətən, qısa müddətə xaricə göndərilən nümayəndəliklərə müvəqqəti orqanlar deyilir. Belə orqanlardan həm diplomatik, həm də qeyri-diplomatik xarakterli beynəlxalq qurultaylara, konfranslara və müşavirələrə göndərilən, müxtəlif beynəlxalq komissiyalarda, dövlət təntənələrində və s. iştirak edən nümayəndələri göstərmək olar.

Müəyyən olunmuş qaydada başqa dövlətlərə göndərilib, orada öz dövlətini təmsil edən, öz ölkəsinin vətəndaşlarının hüquq və mənafələrini qorumaq məqsədilə xarici münasibət məsələləri ilə məşğul olan orqana diplomatik nümayəndəlik deyilir.

Beynəlxalq hüquqda məlum olan immunitetin mühüm növlərindən biri də diplomatik immunitətdir. Buna əsasən, diplomatlara, öz vəzifələrinin həyata keçirilməsini təmin etmək üçün, yerləşdiyi ölkənin ərazisində bir sıra xüsusi hüquq və üstünlüklər verilir. Diplomatik immunitet və üstünlüklərin təsnifində diplomatik nümayəndəliyin, onun başçısının və qalan diplomatik heyətin immunitet və üstünlükləri fərqlənir.

Diplomatik nümayəndəliyin immunitet və üstünlüklərindən aşağıdakıları göstərmək olar:

a) xidmət binasının toxunulmazlığına əsasən, nümayəndəlik başçısının xahişi və ya razılığı olmadan həmin binalara yerli hakimiyyət orqanlarının nümayəndələri daxil ola bilməz. Həmin binaların mühafizəsi də yerli hakimiyyət orqanlarının vəzifəsidir. Bu binalar, oradakı əşyalar, habelə nəqliyyat vasitələri toxunulmazdır. Bu binalarda axtarış, həbs və s. əməliyyat keçirilə bilməz;

b) fiskal immunitetə əsasən nümayəndəliyin bütün binaları, o cümlədən, kirayə alınmış binalar da, dövlət vergilərindən və yerli vergilərdən, hər cür rüsumlardan və xərclərdən azad olunur;

c) yerindən asılı olmayaraq, bütün arxiv və sənədlər toxunulmazdır;

ç) maneəsiz əlaqə saxlamaq hüququ. Buna əsasən məxfi yazışma (şifr), məktub göndərilməsinə nəzarət edilməməsi, diplomatik kuryerin toxunulmazlığı təmin olunmalıdır.

Şəxsi diplomatik immunitet aşağıdakılardan ibarətdir:

1) diplomatik nümayəndənin şəxsi toxunulmazlığı;

2) onun şəxsi mənzilinin toxunulmazlığı;

3) məhkəmə immuniteti, yəni diplomatik nümayəndənin yerli məhkəmə aidiyyətindən kənar olması;

4) maliyyə immuniteti, yəni onun vergi, gömrük və digər rüsumlar verməkdən azad edilməsi;

5) məxfi yazışma (şifr) və s. istifadə edərək, maneəsiz əlaqə saxlamaq hüququ, diplomatik yazışma və göndərişlərin toxunulmazlığı.

Maliyyə toxunulmazlığına əsasən diplomatik nümayəndəliklər yerləşdiyi ölkədə müxtəlif vergi və rüsumlardan, habelə qarşılıqlı prinsiplərə əsasən gömrük xərclərindən azad olmur.

Diplomatik kuryerin müşayiəti ilə göndərilən diplomatik poçt toxunulmazdır. Bu poçt, yük və kuryerin daşınması üçün haqq verilməsi şərtilə, sərhədlərdən azad buraxılmalıdır. Diplomatik nümayəndələrin hüquqi vəziyyəti beynəlxalq hüquq, beynəlxalq adətlər və daxili qanunvericilik aktları əsasında nizama salınır. Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilən və ya bu ərazidən aparılan diplomatik nümayəndəliklərin rəsmi istifadəsi üçün nəzərdə tutulmuş mallar gömrük ödəncələri ödənilməsindən azad edilir. Avtonəqliyyat vasitələri, mebel, ofis texnikası, tikinti materialları, dəftərxana ləvazimatı və s. belə mallara aid edilir. Bu malların təyinatı diplomatik nümayəndəlik başçısının rəsmi məktubu ilə müəyyən olunmuş qaydada təsdiq olunmalıdır. Malların təyinatı müqavilədə və ya başqa bir yolla da göstərilə bilər. Diplomatik nümayəndəliklər tərəfindən gətirilməsinə icazə verilən avtomobillərin miqdarı, adətən Xarici İşlər Nazirliyi tərəfindən müəyyən edilir.

Xarici dövlətlərin diplomatik nümayəndəliklərinin rəsmi istifadəsi üçün nəzərdə tutulan mallar adi qaydada gömrük rəsmiləşdirilməsindən keçir. Diplomantik nümayəndəliklərin rəsmi istifadəsi üçün gətirilən mallar gömrük nəzarətindən azad edilmir. Gömrük güzəştləri yalnız gömrük ödəncələrinin ödənilməsindən azad etməkdən ibarət olur. Lakin bu halda da aşağıdakılar ödənilməlidir:

- 1) saxlanca görə gömrük yığıcı;
- 2) gömrük orqanlarının müəyyən edilmiş iş yerindən və ya iş vaxtından kənarında gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün gömrük yığıcı;
- 3) məlumatlandırma və məsləhət verməyə görə, ilkin qəbul edilmiş qərara görə ödəncələr.

Diplomatik nümayəndəliklərə gömrük güzəştləri Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçərkən mövcud qanunvericiliyə tam əməl edildiyi təqdirdə verilir.

Diplomatik güzəştlərdən qazanc məqsədilə istifadə olunmasına yol verməmək üçün, diplomatik təmsilçiliyin kommertiya fəaliyyəti ilə bir araya sığmazlığı prinsipindən (1961-ci il Vyana Konvensiyasının 42-ci maddəsi) çıxış edərək, Gömrük qanunvericiliyi diplomatik təmsilçiliklərin rəsmi istifadəsi üçün nəzərdə tutulan bəzi mallara görə məhdudiyətlər müəyyən edə bilər.

Diplomatik heyətin üzvləri müvafiq təmsilçiliyin diplomatik dərəcəsi olan üzvlərinə deyilir. Müşavirlər, ticarət nümayəndələri, hərbi, hərbi-dəniz, hərbi-hava, gömrük attaşələri, birinci, ikinci, üçüncü katiblər, diplomatik attaşələr, təsərrüfat sahələri üzrə attaşələr, arxivçikateblər diplomatik dərəcəsi olan heyət hesab edilir.

Diplomatik heyətin tərkibinə həmçinin ticarət nümayəndələrinin müavinləri, attaşələrin köməkçiləri də daxildirlər. 1961-ci il Vyana Konvensiyasının “diplomantik agent” termini diplomatik təmsilçiliyinin başçısı və üzvlərini nəzərdə tutur.

Gömrük Məcəlləsinə görə gömrük güzəştləri diplomatik təmsilçiliyin başçısının və diplomatik heyət üzvlərinin ailə üzvlərinə də şamil edilir. Bu hüquqi norma 1961-ci il Vyana Konvensiyasının 37-ci maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun gəlir: “Diplomatik agentin onunla birlikdə yaşayan ailə üzvləri, əgər onlar qaldıqları ölkənin vətəndaşı deyillərsə, diplomatik agent üçün nəzərdə tutulmuş 29-36-cı maddələrdə göstərilən üstünlük və immunitetlərdən istifadə edirlər”. Ailə üzvləri dedikdə arvad (ər), həddi-bülüğa çatmamış uşaqlar və öhdəsində olan digər şəxslər başa düşülür.

Diplomatik təmsilçiliyin rəsmi istifadəsi üçün nəzərdə tutulmuş mallar kimi diplomatik agentin və onun ailə üzvlərinin şəxsi istifadəsi və həmçinin ilkin təsərrüfat üçün lazım olan mallar da daxil olmaqla, gömrük rüsumları və yığımlarından azaddırlar. Bu güzəşt saxlanca,

gömrük orqanlarının iş yerindən və iş vaxtından kənarında gömrük rəsmiləşdirilməsi, məlumatlandırma və məsləhət verməyə görə tələb olunan ödəncələrə və s. şamil edilmir.

Diplomatik agentin şəxsi baqajı dedikdə diplomatın şəxsi istifadəsi üçün əşyalar olan baqaj nəzərdə tutulur. Adətən belə baqaj diplomatik agentlə birgə hərəkət edir. Şəxsi baqajın gömrük müayinəsindən azad edilməsi mütləq xarakter daşımır. 1961-ci il Vyana Konvensiyasının 36-cı maddəsinə (2-ci bənd) görə diplomatın və onun ailə üzvünün baqajında şəxsi istifadə üçün nəzərdə tutulmayan və yaxud yerli qanunvericilikdə respublikaya gətirilməsi və ya aparılması qadağan edilmiş malların olduğunu güman etməyə kifayət qədər əsas varsa, həmin baqaj gömrük müayinəsinə cəlb oluna bilər.

Gömrük orqanının səlahiyyətli şəxsi nəinki sorğu-sual, həmçinin sərənişin bəyannaməsinin doldurulmasını təklif edə bilər. Eyni zamanda baqaj və əlyükünün gömrük müayinəsini keçirə bilər. Diplomatin şəxsi baqajına gömrük nəzarəti (müayinəsi) gömrükxana rəisi, yaxud onu əvəz edən şəxs tərəfindən sanksiyalandırılır. Əgər gömrük nəzarəti nəticəsində gömrük qanunvericiliyinin pozulması faktı aşkar edilərsə, gömrük orqanının səlahiyyətli şəxsi xüsusi akt tərtib edir. Bu halda protokol tərtib edilmir, belə ki, diplomatik agent məhkəmə immunitətinə malikdir və qaldığı ölkənin qanunlarına görə hüquqi məsuliyyətə cəlb oluna bilməz.

Adətən Xarici İşlər Nazirliyi diplomatik agentin işlədiyi səfirliyə müvafiq təqdimat göndərir. Bu təqdimatda diplomatik statusdan sui-istifadə faktı göstərilir. Gömrük müayinəsi zamanı aşkar edilmiş şəxsi istifadəyə aid olmayan mallar geri göndərilməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, diplomatın şəxsi baqajı onun və ya səlahiyyətli nümayəndəsinin iştirakı olmadan gömrük baxışına (müayinəsinə) cəlb edilə bilməz.

Beynəlxalq hüquq diplomatik və konsul poçtunun gömrük sərhədidən keçirilməsinin xüsusi xarakterini müəyyən edir. Diplomatik və konsul poçtu toxunulmazdır.

Müasir beynəlxalq ictimai hüquqi ümumiliklə qəbul edilmiş bu prinsipi diplomatik təmsilçiliyin təmsil etdiyi ölkə ilə münasibətlərin sərbəstliyinin təmin edilməsinə zəmanət verir. Diplomatik poçtun köməyi ilə xidməti istifadə üçün rəsmi yazışmalar, sənədlər və müxtəlif əşyalar çatdırılır. Onlar diplomatik valizə (çantaya) qablaşdırılır. Diplomatik valiz dedikdə müəyyən olunmuş qaydada bağlanmış, möhürlənmiş və ya plomblanmış, onun xarakterini göstərən gözlə görünə bilinən zahiri əlamətləri olan qab (kisə, çanta, paket, zərf və s.) nəzərdə tutulur. Diplomatik poçtun ayrı-ayrı subyektləri ölçülərinə və çəkisinə görə məhdudlaşdırılmır. Qarşılıqlı razılaşmaya əsasən diplomatik poçtun ümumi çəkisi məhdudlaşdırıla bilər. Tranzit diplomatik poçtun çəkisi məhdudlaşdırılmır. Diplomatik poçtun tərkibində yalnız rəsmi istifadə üçün nəzərdə tutulmuş sənəd və mallar ola bilər.

Hər diplomatik valiz diplomatik poçtun bir yeri sayılır və ünvana diplomatik kuryerin müşayiəti ilə, yaxud belə müşayiət olmadan adi rabitə kanalı ilə çatdırıla bilər.

Əgər diplomatik poçtun bütün baqajları (yerləri) onları fərqləndirən və diplomatik poçta aid olduğunu müəyyən etməyə imkan verən əlamətlərə malikdirsə, belə poçt açıla və ya yubadıla bilməz. Belə hallarda gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri zahiri baxış keçirir və poçtun markalanmasının tələblərə və kuryer vərəqində yazılanlara uyğun olmasına nəzarət edir.

Diplomatik poçtu maneəsiz göndərmək və almaq hüququ olanlar aşağıdakılardır.

a) Azərbaycan Respublikasının diplomatik və konsul münasibətləri yaratdığı dövlətlərin xarici işlər nazirlikləri;

b) Bu dövlətlərin üçüncü ölkələrdəki diplomatik və konsul təmsilçilikləri;

c) Azərbaycan Respublikası ərazisindəki beynəlxalq təmsilçilikləri;

ç) Beynəlxalq təşkilatların Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq öhdəlikləri ilə müəyyən edilmiş qaydada ölkədə yerləşən təmsilçilikləri.

Azərbaycan Respublikasının diplomatik və konsul münasibətləri yaratmadığı dövlətlərin diplomatik poçtu ölkə ərazisindən tranzit qaydada maneəsiz keçmək hüququna malikdir. Konsul valizi məfhumunun açıqlanması Konsul münasibətləri barədə 1963-cü il Vyana Konvensiyasının 35-ci maddəsində verilmişdir: "Konsul təşkilatları yerləşdikləri yerdən asılı olaraq təmsilçisi olduğu ölkənin hökuməti, diplomatik və digər konsul təmsilçilikləri ilə mümkün olan bütün vasitələrdən, konsul valizi də daxil olmaqla, istifadə edə bilərlər". 1963-cü il Vyana Konvensiyasının 35-ci maddəsinin 2-ci hissəsi müəyyən edir ki, konsul təşkilatının rəsmi yazışması toxunulmazdır.

Diplomatik poçtun ünvanına çatdırılması tapşırılan şəxslərə diplomatik kuryer deyilir. Diplomatik kuryer vəzifəsi 1961-ci il Vyana Konvensiyası, konsul kuryeri vəzifəsi isə 1963-cü il Vyana Konvensiyası ilə təsbit edilmişdir.

Diplomatik (konsul) kuryerləri daimi və müvəqqəti (*ad hoc*), yalnız verilmiş diplomatik poçtun daşınması üçün təyin edilmiş ola bilər. Axırınçılara güzəştlər yalnız xidməti vəzifələrini yerinə yetirdikləri müddətdə şamil edilir.

Diplomatik poçt bilavasitə mülki təyyarənin ekipajının komandirinə həvalə edilə bilər. Bu halda diplomatik (konsul) təmsilçilik öz nümayəndəsini diplomatik (konsul) poçtun bilavasitə və maneəsiz olaraq təyyarə komandirindən alınması üçün göndərə bilər. Nəzərə almaq lazımdır ki, belə hallarda təyyarə komandiri diplomatik kuryer sayılmır. Diplomatik kuryerin müvafiq statusa malik olduğunu təsdiq edən əsas sənəd kimi ona verilən kuryer vərəqi götürülür. Kuryer vərəqində diplomatik kuryerin

statusu göstərilir və ona bu vərəqdə göstərilən qədər diplomatik poçtun maneəsiz keçirmə hüququ bildirilir.

Kuryer vərəqinin doldurulması və təsdiq olunması qaydaları dövlətlərarası qarşılıqlı razılaşmaya əsasən müəyyənləşdirilir və bu barədə gömrük orqanları xəbərdar edilir. Diplomatik (konsul) kuryerin şəxsi baqajı gömrük baxışından azad edilir. Lakin baqajda kuryerin şəxsi istifadəsi üçün nəzərdə tutulmayan mallar, yaxud gətirilməsi (aparılması) mövcud qanunvericiliklə qadağan edilən malların olması gümanına əsas varsa, o zaman kuryerin baqajı həmin kuryerin və ya səlahiyyətli nümayəndəsinin iştirakı ilə gömrükxanada müayinə edilə bilər.

Diplomatik agent üçüncü ölkə ərazisindən xidməti vəzifələrinin yerinə yetirilməsi ilə bağlı keçərkən bu ölkədən bütün immunitetləri alır. Bu normanın təsiri onun ailə üzvlərinə də şamil edilir.

Maneəsiz tranzit keçidi hüququ diplomatik kuryerlərə və diplomatik poçta aid edilir. Beynəlxalq təşkilatların əməkdaşları üstünlük və immunitetlər barədə çoxtərəfli və ikitərəfli müqavilələrə əsasən, xidməti vəzifələrini yerinə yetirdikləri müddətdə funksional üstünlük və immunitetlərə malik olurlar. Bir qayda olaraq, beynəlxalq təşkilatların rəhbər vəzifəli şəxsləri diplomatik şəxslərə bərabər üstünlüyə və immunitetlərə malik olurlar.

İkitərəfli və çoxtərəfli beynəlxalq müqavilələrlə gömrük güzəştləri, əsasən aşağıdakı təşkilatların və onların təmsilçiliklərinin heyəti, həmçinin onların ailə üzvləri üçün nəzərdə tutulur:

- Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhsil, Elm, Mədəniyyət Təşkilatı (UNESCO)
- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Sənaye İnkişafı Məsələləri Təşkilatı (UNIDO)
- Beynəlxalq Valyuta Fondu
- Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı
- Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası
- Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası
- Avropa Cəmiyyətləri Komissiyası
- Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı
- Beynəlxalq Elmi-Texniki Mərkəz
- Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı
- Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi
- Elmi-Texniki İnformasiya Beynəlxalq Mərkəzi
- Beynəlxalq İnvestisiya Bankı
- Beynəlxalq İqtisadi Əməkdaşlıq Bankı
- digər beynəlxalq təşkilatlar.

Qeyd etmək lazımdır ki, gömrük güzəştləri şamil olunan digər beynəlxalq təşkilatları Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti müəyyən edir.

5.2. Gömrük nəzarəti üçün tələb olunan sənədlər və onun həyata keçirilməsi prosesində gömrük orqanlarının rolu

Mal və nəqliyyat vasitələrini gömrük sərhədindən keçirən, yaxud gömrük orqanlarının nəzarət sahəsinə aid fəaliyyətlə məşğul olan şəxslər gömrük nəzarəti üçün tələb olunan sənəd və məlumatları təqdim etməlidirlər (GM.maddə 94).

Sənədlərin və məlumatların siyahısını, həmçinin onların təqdim edilmə qaydasını bu Məcəlləyə və gömrük işinə dair digər qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir.

Gömrük orqanları gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün gömrük sərhədindən malları və nəqliyyat vasitələrini keçirən şəxslərin, gömrük brokerlərinin və ya bu cür fəaliyyətlə məşğul olan digər şəxslərin, icrasına nəzarət gömrük orqanına həvalə olunmuş əməliyyatları haqqında aidiyyəti təşkilatlardan məlumatlar və arayışlar almaq hüququna malikdir. Digər hüquq mühafizə orqanları, həmçinin vergi və başqa dövlət nəzarət orqanları öz təşəbbüsləri ilə və ya gömrük orqanlarının sorğusu əsasında qanunvericiliyə uyğun olaraq gömrük nəzarəti üçün lazım olan məlumatları gömrük orqanlarına təqdim edirlər (GM. maddə 96).

Gömrük nəzarəti üçün tələb olunan sənədlər təyinatına görə aşağıdakı qruplar üzrə təsnifatlandırılır:

1. Ticarət sənədləri. Bu sənədlərə müqavilə, hesab, faktura, spesifikasiya, invoys (qiymətlərin siyahısı), qablaşdırılma sənədləri və s. aiddir. Gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün müqavilələrin hər hansı, o cümlədən faksimil surəti və həmçinin, belə müqavilələrdən çıxarışlar da qəbul edilə bilər. Lakin müqavilələrin surətləri və onlardan çıxarışlar müqaviləni bağlayan təşkilatın rəhbərliyinin imzası və bu təşkilatın möhürü ilə təsdiqlənməlidir. Bununla belə təqdim edilən sənədlərdə məlumatların dəqiq olmadığını güman etməyə kifayət qədər əsas olarsa, gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri müqavilələrin orijinal nüsxələrini tələb edə bilərlər. Müqavilə tərəfləri barədə məlumatların təsdiqi üçün, qeydiyyat və bank rekvizitləri göstərilmiş təşkilatın rəhbəri və baş mühasibi tərəfindən imzalanmış, möhürlə təsdiq edilmiş məktub-ərizə qəbul edilə bilər.

2. Nəqliyyat sənədləri. Sadalanan nəqliyyat sənədlərinə əsasən mallar gömrük sərhədindən keçirilir: konosament (beynəlxalq gəmiçilikdə yüklərin daşınması prosesində daşıyıcı və yük sahibi arasındakı münasibətləri müəyyən edən sənəddir), qaimə, dəmiryol nəqliyyatı üçün - yol-daşınma cədvəlləri, vaqon vərəqi, təhvil cədvəlləri, baqaj qəbzləri.

3. Gömrük sənədləri. Belə sənədlər gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri tərəfindən verilir və şəhadətləndirilir. Gömrük bəyannamələri, təyinat gömrükxanasına təqdim edilməsi tələb olunan digər sənədlər (çatdırılmaya nəzarət sənədləri), gömrük təminatları altında daşınmaya buraxılmış nəqliyyat vasitələrinin şəhadətnaməsi, gömrük orqanları tərəfindən verilən müxtəlif icazələr, ixtisas attestatları və s. gömrük sənədləridir.

4. Gömrük nəzarəti üçün tələb olunan digər sənədlər. Belə sənədlərə xarici iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olmaq hüququ verən təsisat sənədləri; uyğunluq və keyfiyyət sertifikatları; digər dövlət nəzarət orqanları tərəfindən verilən karantin, icazə sənədləri; sərəhəd buraxılış vərəqələri və s. aid edilə bilər.

Sadalanan sənədlər mal və nəqliyyat vasitələrinin seçilmiş rejimin tələblərinə uyğun olaraq buraxılması və istifadə olunmasına qədər gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri tərəfindən diqqətlə yoxlanılır. Sənədlərin yoxlanılmasının məqsədi, onların mövcud qanunvericilik qaydalarına uyğun olması və sənədləşməni tam əhatə etməsinə əmin etməkdir.

Gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin deklarantdan gömrük məqsədləri üçün əlavə sənədlər tələb etmək hüququ var. Belə sənədlərin siyahısı gömrük orqanları tərəfindən gömrük sərəhədidən keçirilən mal və nəqliyyat vasitələrinə gömrük nəzarətinin məqsədlərindən asılı olaraq müəyyən edilir, deklarantlar və digər maraqlı şəxslərin nəzərinə çatdırılır.

Gəmilərdə gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün lazım olan sənədlərə xüsusi tələblər qoyulur. Xaricdən gələn gəminin kapitanı “Kapitanın yazılı ifadəsi”ni təqdim edir. Bu sənəddə gəminin adı, onun bayrağı, limanın adı, gəlmə tarixi, kapitanın soyadı, ekipaj üzvlərinin sayı, sərnişin və baqajın miqdarı, yola düşmə limanı, valyuta, yüklərin adı və miqdarı, konosamentlər, manifestlər göstərilir.

Gəmi şəhadətnaməsi, ekipajın siyahısı, sərnişinlərin və baqajın siyahısı (sərnişinin soyadı, adı, atasının adı, onun sənədinin adı və nömrəsi, vətəndaşlığı, haradan gəldiyi, əl yükünün miqdarı), gəmi təchizatının (ərzaq da daxildir) siyahısı və daşınan yükün sənədləri “Kapitanın yazılı ifadəsi”nə əlavə edilir.

Təyyarələrə gömrük nəzarəti “Beynəlxalq Mülki Aviasiya barədə” 1944-cü il Çikaqo Konvensiyası ilə rəqlamentləşdirilir. Həmin Konvensiyanın 16-cı maddəsinə görə, hər bir ölkənin səlahiyyətli orqanları əsassız gecikməyə yol vermədən üzv ölkələrin hava gəmilərində onların enmə və qalxma vaxtını gömrük nəzarəti həyata keçirə bilər.

İlk dəfə beynəlxalq daşımalarla məşğul olan hava gəmilərinə aid gömrük və digər proseduraların beynəlxalq standartları və tövsiyə olunan təcrübəsi 25 mart 1949-cu ildə Mülki Aviasiya Beynəlxalq Təşkilatının (IKAO) Şurası tərəfindən bəyənilib və “Beynəlxalq hava daşımalarında rəsmiləşdirmənin sadələşdirilməsi” adlı Konvensiyaya 9 sayılı əlavə şəklində

təsdiq edilmişdir. Bu əlavədə qeyd edilmiş beynəlxalq standartlara görə, tərəf-müqabil dövlətlər məlumatın digər münasib yolla alınması mümkün olan hallarda əsas bəyannamənin təqdim edilməsini tələb etmirlər. Eyni zamanda, hava gəmisində qalan ərzaq ehtiyatı barədə də yazılı bəyannamə tələb olunmur. Hava gəmisinə yüklənən və boşaldılan ehtiyatlara gəlincə, yazılı bəyannamə tələb edən tərəf dövlətlər öz tələblərini lazım olan məlumatlar barədə minimuma endirir və mümkün qədər gömrük rəsmiləşdirilməsini sadələşdirir. Bu halda hava gəmisi qəbul edildiyi zaman aşağıdakı sənədlərin təqdim edilməsi tələb olunur:

- 1) əsas bəyannamənin üç nüsxəsi;
- 2) yük cədvəlinin üç nüsxəsi;
- 3) bort ehtiyatlarının sadə siyahısının iki nüsxəsi.

Sərnişin daşıyan avtonəqliyyat vasitələrinə gömrük nəzarəti həyata keçirilərkən, onları idarə edənlər gömrük orqanlarına daşıma üçün müvafiq icazə sənədi təqdim etməlidirlər. Bu sənədlər də aşağıdakılar göstərilməlidir:

- 1) daşıyıcının adı və yerləşdiyi yeri;
- 2) avtobus xəttinin adını;
- 3) icazənin verildiyi dövlətin ərazisində avtobus xətti trassı göstəricilərini;
- 4) icazə verən dövlətin ərazisində sərnişinlərin mindirildiyi və düşürüldüyü dayanacaqların adı;
- 5) daşınma müddəti və avtobusların hərəkət cədvəlini;
- 6) əgər icazə verən dövlətin ərazisində sərnişinlərin mindirilməsi və endirilməsi üçün dayanacaqlar nəzərdə tutulmuşsa, sərnişinlərin və baqajın daşınması üçün müəyyən edilmiş tarif ödəmələrini;
- 7) daşıyıcının vəzifələrini;
- 8) icazənin qüvvədə olan müddətini;
- 9) avtobus xəttinin istismara verilmə tarixini.

Avtomobilə yükdaşımaları gömrük orqanlarına qaimə təqdim edilməsi ilə müşayiət olunur. Bu qaimələrdə aşağıdakılar göstərilməlidir:

- onların tərtib edilmə yeri və tarixi;
- göndərənin adı və ünvanı;
- daşıyıcının adı və ünvanı;
- yükün daşınmaya qəbul edildiyi yer, tarixi və təhvil verilməsi nəzərdə tutulan yer;- alıcının adı və ünvanı; yükün qəbul edilmiş şərti işarəsi və qablaşdırılma üsulu, təhlükəli yüklər daşındıqda isə, onların, adətən, istifadə olunan şərti işarəsi;
- yük yerlərinin sayı, onların markalanma işarələri və nömrələri;
- yükün brutto və ya başqa cür ifadə edilmiş kütləsi;
- daşınma xərcləri.

Lazım olan hallarda aşağıdakılar qaimədə əks etdirilə bilər:

- boşaldılıb-yüklənmənin qadağan olduğunu göstərən tapşırıq;
- alıcının öz öhdəsinə götürdüyü xərclər;
- əlavə olunan xərclərin məbləği (yük təhvil verildikdə geri qaytarılan);
- yükün elan edilmiş qiyməti; yükün sığorta edilməsi üzrə təlimat;
- daşınmanın razılaşdırılmış müddəti, daşıyıcıya verilmiş sənədlərin siyahısı;
- sərhəd-keçid məntəqələri.

Beynəlxalq Yük Daşımaları kitabçası ilə yük daşımaları zamanı gömrük orqanlarına bu kitabçalar (karnetlər) təqdim olunur. Gömrük orqanlarının yükü gömrük sərhədindən keçirən şəxslərin, gömrük brokerlərinin, yaxud nəzarəti gömrük orqanlarına həvalə olunmuş fəaliyyətlə məşğul olan digər şəxslərin barəsində bank və digər kredit idarələrindən məlumat və arayış almaq hüququ Gömrük Məcəlləsi ilə təsbit edilmişdir.

Gömrük nəzarəti üçün lazım olan məlumatların mənbələri kimi vergi və digər nəzarət orqanlarının təşəbbüsü ilə və gömrük orqanlarının sorğusu əsasında çıxış edə bilər. Gömrük nəzarəti üçün istifadə olunan sənədlər üç ildən az olmayaraq saxlanılmalıdır.

Gömrük sərhədinə bitişik ərazi *gömrük nəzarəti zonası* adlanır. Gömrük sahələrində, gömrük sərhədi boyunca, gömrük rəsmiləşdirilməsi yerlərində, sərbəst zonalarda, gömrük anbarlarında, malların yükləmə-boşaltma və müvəqqəti saxlanma yerlərində, gömrük nəzarəti altında olan malların daşınmasını həyata keçirən nəqliyyat vasitələrinin dayanacağında, gömrük orqanlarının olduğu yerlərdə və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi digər yerlərdə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən gömrük nəzarəti zonaları yaradılır və rejim qaydaları müəyyən edilir (GM.maddə 93.1).

Gömrük nəzarəti zonaları gömrük sərhəddi boyu, gömrük rəsmiləşdirilməsi aparılan, gömrük orqanları yerləşən, sərbəst zonalar, gömrük anbarları və həmçinin Dövlət Gömrük Komitəsinin müəyyən etdiyi digər yerlərdə yaradılır.

Gömrük nəzarəti zonasının rejimi yüklərin yerinin dəyişdirilməsi və onlarla davranışda qaydaların daha ciddi rəqlamentasiyası ilə fərqlənir. Bu zonalarda istehsal və kommersiya fəaliyyəti, həmçinin, malların, nəqliyyat vasitələrinin, digər dövlət orqanlarının vəzifəli şəxsləri də daxil olmaqla bütün şəxslərin hərəkəti yalnız gömrük orqanlarının icazəsi və onların nəzarəti altında həyata keçirilə bilər. Gömrük nəzarəti zonası rejiminin pozulmasına görə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada cəza tətbiq edilir.

Gömrük anbarlarının, müvəqqəti saxlanma anbarlarının, rüsumsuz ticarət mağazalarının əraziləri və xüsusi gömrük rejimlərinin təsir göstərdiyi digər ərazilər də gömrük zonası hesab edilir. Gömrük zonasında tikilən və qurulan anbar və digər funksional sahələrə nəzərdə tutulan əsas tələb müəy-

yən gömrük rejimi altında yerləşdirilmiş malların gömrük nəzarətindən kənar götürülməsi və ya gətirilməsini istisna etməkdir. Belə sahələrin quruluşu və təchizatı kənar şəxslərin daxil olmasına imkan verməməlidir. Gömrük nəzarəti gedişində gömrük nəzarəti zonasındakı operativ şəraitə vizual müşahidə mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Vizual müşahidə - gömrük zonalarının konkret şəraitində müəyyən və qeyri-müəyyən şəxslərin davranışı barədə qərarı sərnişin özü qəbul edir. Belə seçim bəyanətmə aktı mənasını daşıyır və əgər gömrük nəzarəti həyata keçirilərkən, “yaşıl” dəhlizin seçilməsinin qeyri-qanuni olduğu aşkara çıxarsa, sərnişin hüquqi məsuliyyətə cəlb edilə bilər.

Yeni Gömrük Məcəlləsinin 17-ci bölməsi “Fiziki şəxslər tərəfindən malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi” adlanır. Həmin məcəllənin 300-cü maddəsində göstərilir ki, fiziki şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən malların bəyan edilməsinin sadələşdirilmiş qaydasının həyata keçirilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhəd məntəqələrində ikikanallı buraxılış sistemi tətbiq edilir: «Yaşıl kanal» və «Qırmızı kanal».

«Yaşıl kanal» fiziki şəxslər tərəfindən malların (müşaiyyət olunmayan baqajda keçirilən və poçt göndərişlərində göndərilən mallar istisna olmaqla) konklyudent formada bəyan edilməsi üçün nəzərdə tutulur. Konklyudent bəyanətmə forması fiziki şəxslər tərəfindən müşaiyyət olunan baqajda və əl yükündə keçirilən mallara şamil edilir, o şərtlə ki:

a) bu malların miqdarı və dəyəri Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan gömrük qanunvericiliyi ilə həmin malların gömrük ödənişləri alınmadan keçirilməsinə yol verilən miqdar və dəyərindən artıq olmasın;

b) həmin mallara Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan gömrük qanunvericiliyinə uyğun olaraq qadağalar və ya məhdudiyyətlər qoyulmasın.

Fiziki şəxslər «Yaşıl kanal»ı keçdikdə yazılı formada gömrük bəyannaməsi doldurulmur və verilmir. «Yaşıl kanal»da gömrük nəzarəti seçmə üsulu ilə aparılır. Zərurət olduqda gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri «yaşıl kanal»da gömrük nəzarətinin Azərbaycan Respublikasının gömrük qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş istənilən formasını tətbiq edə bilər. «Yaşıl kanal»da gömrük nəzarətinin ayrı-ayrı formalarının tətbiq edilməməsi, fiziki şəxsləri Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarının tələblərindən irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsindən azad etmir.

«Qırmızı kanal» malların yazılı formada bəyan edilməsi üçün nəzərdə tutulur. Mütləq yazılı surətdə bəyan edilməli olan malların siyahısı qüvvədə olan normativ-hüquqi sənəd əsasında müəyyən edilir.

Yazılı gömrük bəyannaməsinin qəbulu və rəsmiləşdirilməsi qüvvədə olan qanunvericiliyə uyğun həyata keçirilir. Elm və texnikanın müxtəlif sahələrində, xüsusi biliklərə malik olmadan gömrük nəzarətinin ayrı-ayrı forma

və metodlarından (şəxsi müayinə, uçot və hesabat sisteminin yoxlanılması) istifadə olunması, bəzi mal növlərinin və nəqliyyat vasitələrinin (xammal, minerallar, hərbi texnika və s.) yoxlanmasının həyata keçirilməsi mümkün deyil. Nəzərə alsaq ki, gömrük əməkdaşları bəzi hallarda lazımi xüsusi biliklərə malik olmaya bilirlər. Bu halda müəyyən sahələrdə peşəkar olan mütəxəssislərin xidmətinə müraciət edilməsi təbii sayılmalıdır.

Qanunvericilik gömrük orqanlarına gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsinə kömək üçün ekspertlərin və digər nəzarət və hüquq-mühafizə orqanlarının, mülkiyyət forması və tabeçiliyindən asılı olmayaraq müəssisə və təşkilatların mütəxəssislərinin cəlb edilməsi hüququnu verir. Mütəxəssis və ya ekspertin cəlb edilməsi barədə gömrük orqanının müraciəti, bu mütəxəssisin çalışdığı qurumun rəhbərliyi üçün məcburi xarakter daşıyır.

Mütəxəssis və ekspertlərin cəlb edilməsi ilə bağlı xərclər, gediş-gəliş haqqı, otaqların kirayəsi, sutkalıq xərclər və zəhmət haqqı (əgər bu iş mütəxəssislərin xidməti vəzifələrinə daxil deyilsə), gömrük orqanları tərəfindən ödənilir. Gömrük orqanının çağırışı ilə dövlət mütəxəssislərinin ekspert sifətində çalışdığı müddətdə, orta aylıq əmək haqqı saxlanılır.

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri xidməti vəsiqə əsasında istənilən əraziyə və istənilən bağlı sahəyə - əgər bu yerlərdə gömrük nəzarətinə cəlb ediləcək mal və nəqliyyat vasitələri, gömrük nəzarəti üçün lazım olan sənədlər yerləşirsə, yaxud nəzarəti gömrük orqanlarına həvalə olunmuş fəaliyyət göstərilirsə, - daxil olmaq hüququna malikdirlər.

Məsələn, gəminin gömrük yoxlanılması zamanı gömrük orqanı nümayəndələrinin tələbi ilə həmin gəminin kapitanı (onu əvəz edən şəxs) gəmidə olan bütün sahələri, bölmələri, otaqları açmağa borcludur.

Gömrük əməkdaşları gömrük anbarlarına, müvəqqəti saxlanma anbarlarına, rüsumsuz ticarət mağazalarına və s. mənəəsiz girə bilirlər. Bir sıra hallarda gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin gömrük nəzarətinə cəlb edilən fəaliyyət həyata keçirilən yerlərdə bilavasitə iştirakı normativ aktlarda birbaşa nəzərdə tutulur.

Mal və nəqliyyat vasitələrini gömrük sərhədindən keçirən şəxslərin, gömrük brokerlərinin, yaxud nəzarəti gömrük orqanlarına həvalə olunmuş fəaliyyətlə məşğul olan digər şəxslərin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin yoxlanılması - gömrük məqsədləri üçün lazım olan sənəd və məlumatların yoxlanılması kimi gömrük nəzarəti formalarından biridir.

İcrasına nəzarətin gömrük orqanlarına həvalə olunduğu Azərbaycan Respublikası Qanunvericiliyinin və Azərbaycanın iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrin şərtlərinin riayət edilmədiyini güman etməyə kifayət qədər əsas olduqda, maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin yoxlanılmasından istifadə olunur.

Qanunvericilik maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin yoxlanılması zamanı gömrük orqanının vəzifəli şəxslərinə aşağıdakı səlahiyyətlər verilir:

a) gömrük işinə və gömrük orqanlarının funksiyalarına aid olan xarici iqtisadi və digər təsərrüfat fəaliyyəti barədə istənilən sənədlər (bank sənədləri daxil olmaqla) və məlumatın əvəzsiz təqdim edilməsini tələb etmək və onlarla tanış olmaq;

b) vəzifəli şəxslərdən və digərlərindən arayış, yazılı və şifahi izahat almaq;

c) tikililəri möhürləmək;

ç) müəyyən edilmiş formada tərtib edilən akt əsasında sənədləri (əgər onların yoxlanılması başqa bir yerdə həyata keçiriləcəksə) götürmək.

Lazım olduğu təqdirdə gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri sənədlər və məlumatla tanış olmaq üçün yer və vaxt müəyyən edə bilirlər. Götürülmüş sənədlər mümkün qədər qısa müddətdə qaytarılmalıdır.

Gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini yoxladıqları subyektlərə qanuna zidd hərəkətləri ilə ziyan vurmamalıdır. Yoxlama nəticəsində əldə edilən bütün məlumatlar gizli sayılır. Gömrük nəzarətinə cəlb ediləcək mal və nəqliyyat vasitələrinin olduğu, həmçinin gömrük nəzarəti altında olan yerlər, gömrük nəzarəti predmetlərinin özləri gömrük orqanları tərəfindən eyniləşdirilə bilər. Plomb, möhür qoyulması, rəqəmli, hərflə və digər növ markalanma, eyniləşdirilmə işarələri, ştamp vurulması, prob və nümunələrin götürülməsi, mal və nəqliyyat vasitələrinin təsvir edilməsi, layihələrin, miqyaslı görünüşlərin hazırlanması, fotoqrafiya, illüstrasiya tətbiq edilməsi, mal-müşayiət sənədlərindən istifadə edilməsi və s. əsas eyniləşdirmə vasitələri hesab edilir.

Beynəlxalq təcrübədə “eyniləşdirmə” vasitələri əvəzinə “gömrük təminatı atributları” məfhumundan istifadə edilir. Gömrük nəzarəti bitdikdən sonra gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri gömrük, nəqliyyat və mal-müşayiət sənədlərinə müvafiq imza, ştamp, möhür qoymaqla, mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilərək yoluna davam etməsinə icazə verə bilirlər.

Ayrı-ayrı yük bağlamalarına, nəqliyyat vasitələrinin yük hissələrinə, konteynerlərə gömrük təminatı atributları qoyulmalıdır. Gömrük təminatları aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

a) möhür, ştamp, markalanma, imza izlərinin saxtalaşdırılması qeyri-mümkün olmalıdır;

b) gözlə görünən izlər qoyulmadan gömrük təminatlarının tamlığının pozulması mümkün olmamalıdır;

c) ştempeller, izqoyan materiallar, yazı vasitələri (pasta, mürəkkəb, möhür, yapışqan örtük) xarici iqlim təsirlərinə davamlı olmalıdır;

ç) gömrük təminatları atributlarının izləri və qeyd edilən yazılar aydın olmalıdır;

d) sənəd və bağlamalara gömrük təminatı atributlarının vurulması və qeydlər edilməsi minimum vaxt almalıdır.

Yuxarıda qeyd olunanları bir qədər də açıqlamağa çalışaq. Daxili gömrük tranziti prosedurası üzrə malların daşınması zamanı plombların, möhürlərin və digər gömrük təminatlarının mövcudluğu ümumi tələblər sırasındadır. Mallar elə bağlamalarda, nəqliyyat vasitələrində və ya konteynerlərdə daşınmalıdır ki, onların daşındığı vasitələrdən çıxarılması (yaxud həmin vasitələrə nəyinsə qoyulması iz qoymadan, gömrük təminatlarını zədələmədən) mümkün olmasın. Məlgöndərən və daşıyıcının plomblarından da istifadə edilməsinə müəyyən şərtlərlə yol verilir.

Eyniləşdirilmə vasitələri yalnız gömrük orqanları tərəfindən, yaxud onların icazəsi ilə dəyişdirilə və məhv edilə bilər. Bu qayda mal və nəqliyyat vasitələrinin məhv edilməsi, itirilməsi üçün real təhlükə olduqda və kifayət qədər xarab olması hallarına şamil edilmir. Eyniləşdirilmə vasitələrinin dəyişdirilməsi (formaca), qoparılması, yaxud məhv edilməsi barədə təxirəsalınmadan gömrük orqanlarına məlumat verilir. Bu məlumat təhlükənin olduğu barədə sübutlarla möhkəmləndirilir.

BYD tətbiq edilməklə yük daşınması zamanı gömrük orqanlarının qoyduğu möhür və plombların zədələnməsi, həmçinin yol boyunca malların zədələnməsi və məhvi zamanı avtonəqliyyat vasitəsinin sürücüsü bu barədə gömrük orqanlarına təcili məlumat verməlidir. Yaxınlıqda gömrük orqanı olmazsa, baş vermiş hadisə barədə protokol tərtib etmək hüququ olan digər dövlət orqanlarına məlumat verilməlidir.

Müvafiq orqanların nümayəndələri avtonəqliyyat vasitəsinə baxış keçirdikdən, lazım olduqda isə müayinə apardıqdan sonra, BYD kitabçasının nömrəsi, daşıyıcının adı, zədələnmənin xarakteri və səbəbləri, həmçinin yükün qorunması barədə görülmüş tədbirlər qeyd edilməklə protokol tərtib edirlər.

Əgər gömrük orqanı yükün daşınma qaydalarının pozulduğunu müəyyən edərsə, bu halda da protokol tərtib olunur. Protokol onu tərtib edən orqanın nümayəndəsi və sürücü (arzu edərsə müvafiq izahat verməklə) tərəfindən imzalanır. Aksizli mallara tətbiq edilən aksiz markaları da eyniləşdirilmə vasitələri hesab edilir.

Gömrük orqanları tərəfindən nəzarətin həyata keçirilməsi məqsədilə mallardan prob və nümunələr götürülür. Prob və nümunələr minimal miqdarda götürülür və əsas məqsədi malların keyfiyyət xarakteristikası barədə ətraflı məlumatlar əldə etməkdir.

Problar birdəfəlik, birləşdirilmiş və yoxlama kimi 3 qrupa bölünür. Malların gömrük nəzarəti altında daşınması zamanı gömrük orqanları mövcud qanunvericiliyə riayət olunmasını təmin etmək üçün bütün lazımi tədbirləri görməlidirlər. Bu tədbirlər mal və nəqliyyat vasitələrinin qorunmasına zəmanət verməli, malların əsas keyfiyyət və kəmiyyət xarakteristikalarının dəyişilməz qalmasını, nəhayət gömrük nəzarəti altında daşınan

mallara münasibətdə hər hansı qeyri-qanuni hərəkətlərin qarşısının alınmasını təmin etməlidir.

Gömrük orqanları gömrük nəzarəti altında malların daşınmasının marşrut və müddətlərini müəyyən etmək hüququna malikdir. Daşınma müddətlərini təyin edərkən gömrük orqanı adi halda yerinə çatdırma müddətlərini, konkret nəqliyyat növünün imkanlarını, seçilmiş marşrut və digər daşınma şərtlərini nəzərə almaqla qərar qəbul edir.

Daşıyıcı gömrük orqanının göstərdiyi marşrutla hərəkət etməlidir. Quru ərazidən idxal edilən bütün mallar, gömrük rəsmiləşdirilməsi nəzərdə tutulan gömrük orqanına leqal, yaxud gömrük yolu adlanan ən qısa marşrutla çatdırılmalıdır. Bilavasitə təyinatı gömrük orqanına aparan dəmiryolu, çay və s. leqal (gömrük) yolu hesab edilir.

Dünya təcrübəsi gömrük əməkdaşlarına leqal yollarla hərəkət edən nəqliyyatı vasitələrini saxlamaq və daşınmaya əsas verən nəqliyyat sənədlərini tələb etmək hüququ verir. Belə nəzarətin məqsədi daşıyıcının öz yükünü təyinat gömrükxanasına aparmasına əmin olmaqdır.

Gömrük orqanlarının bu hüququna, daşıyıcının mal, nəqliyyat vasitəsi və yol-nəqliyyat sənədlərinin müəyyən edilmiş marşrut üzrə və daşınma müddətlərinə ciddi əməl etməklə təyinat gömrükxanasına çatdırmaq vəzifəsi uyğun gəlir.

Gömrük qanunvericiliyi nəzərə alır ki, malların gətirilməsi (aparılması) barədə xəbərdarlıq edildikdən dərhal sonra daşıyıcının mal və nəqliyyat vasitələrinin, həmçinin mal-müşayiət sənədlərinin təbii aşınma və itkidən başqa qablaşdırma vasitələrini və malın vəziyyətini dəyişmədən, tam qorunmaqla təyinat gömrükxanasına çatdırmaq vəzifəsi yaranır. Yükün müəyyən gömrük rejimi altında yerləşdirilməsi anıadək gömrük ödənişlərinin ödənilməsi məsuliyyəti daşıyıcının üzərinə düşür. Qəza, yaxud qarşısıalınmaz qüvvənin təsiri şəraitində daşıyıcı aşağıdakı hallarda məsuliyyətdən azad edilir:

1) yükün saxlanması və ondan qeyri-qanuni istifadənin qarşısının alınması üçün tədbirlər görmüşsə;

2) yaranmış vəziyyət barədə yaxınlıqdakı gömrük orqanına nəqliyyat vasitəsinin yeri dəqiq göstərilməklə məlumat vermişsə.

Yüklərin gömrük nəzarəti altında daşınması zamanı qanunvericiliyə riayət edilməsi məqsədilə görülən əsas tədbirlər aşağıdakılardır:

1) gömrük müşayiəti;

2) gömrük daşıyıcısının xidmətlərindən istifadə edilməsi;

3) nəqliyyat vasitələrinin müəyyən olunmuş qaydada təchiz edilməsi üzrə təşkilati-texniki tədbirlər kompleksi.

Gömrük müşayiəti dedikdə mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsi mərhələsində elə daşınma üsulu başa düşülür ki, bilavasitə gömrük əməkdaşları tərəfindən müşayiət olunur. Gömrük müşayiəti

daşınılan yüklərin yüksək qorunma dərəcəsinə və gömrük qanunvericiliyinə riayət olunmasına zəmanət verir. Bu tədbirin istifadə edilməsi nəqliyyat xərclərinin artmasına, gömrük kadrlarının digər işlərdən ayrılması və bu səbəbdən çatışmazlığına gətirib çıxarır. Ona görə də gömrük müşayiətindən, digər tədbirlər gömrük nəzarətini təmin etmək üçün yetərli olmadıqda istifadə edilir.

Adətən gömrük müşayiəti barədə qərarı gömrük orqanları aşağıdakı hallarda verir:

1) gömrük nəzarəti altındakı malların daşınması gömrükdaşıyıcısı tərəfindən həyata keçirilə bilmədikdə;

2) əgər gömrük orqanı tərəfindən sərhad müvəqqəti saxlanc anbarlarında mallara baxış keçirilməsi barədə qərar qəbul edilmişsə;

3) gömrük qanunvericiliyinə riayət edilməsinin təmin edilməsi digər üsullarla mümkün olursa.

Gömrük müşayiəti, malların gömrük nəzarəti altında daşınması qaydaları nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir.

Gömrük Məcəlləsinin 98-ci maddəsinin 1-ci bəndinə görə, “Gömrük auditi gömrük orqanları tərəfindən, malların və nəqliyyat vasitələrinin buraxılışından, o cümlədən, şərti buraxılışından sonra gömrük bəyannaməsində göstərilən məlumatların düzgünlüyünə əmin olmaq, eləcə də şəxsin mallar və nəqliyyat vasitələri barəsində sərəncam verilməsinə dair məhdudiyyətlərə, tələblərə və şərtlərə riayət etmək öhdəliklərinin yerinə yetirməsinin vəziyyətini müəyyənləşdirmək məqsədilə aparılır. Bunun üçün gömrük orqanları idxalatçının, ixracatçının, mal sahibinin, bəyannaməçinin, mallar barəsində səlahiyyəti olan digər şəxslərin və ya onların nümayəndələrinin həmin mallar və nəqliyyat vasitələri ilə əlaqədar apardığı əməliyyatlara və beynəlxalq ticarət sövdələşmələrinə dair kommertiya sənədlərini və məlumatları yoxlayır”.

Gömrük orqanları mal və nəqliyyat vasitələrinin, o cümlədən şərti buraxılmış mal və nəqliyyat vasitələrinin buraxılışından sonra gömrük bəyannaməsində qeyd olunan məlumatların düzgünlüyünə əmin olmaq üçün göstərilən mallarla bağlı idxalatçının, ixracatçının, mal sahibinin, deklarantın, yaxud onların nümayəndələrinin apardığı əməliyyatları və bütün beynəlxalq ticarət sövdələşmələri daxil olmaqla, kommertiya əməliyyatlarına dair kommertiya sənədlərini, məlumatları, eləcə də mal və nəqliyyat vasitələri üzərində sərəncam verilməsinə dair məhdudiyyətlərə, tələblərə və şərtlərə riayət edilməsi haqqında şəxsin öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinin vəziyyətini yoxlamaqla, Gömrük Məcəlləsinin müvafiq maddəsinə uyğun olaraq gömrük auditini apara bilərlər. Gömrük auditi gömrük bəyannaməsində qeyd olunan malların gömrük nəzarəti altında olan mallar statusunun itirilməsindən sonra üç il ərzində həyata keçirilə bilər.

Ümumi gömrük auditi gömrük orqanının rəisinin və ya onu əvəz edən şəxsin yazılı qərarı əsasında həyata keçirilir. Ümumi gömrük auditi keçirilməmişdən əvvəl, auditin keçirilməsinə dair yazılı qərarın surəti audit keçiriləcəyi şəxsə təqdim olunur. Ümumi gömrük auditi üç iş günündən artıq olmaqla minimum müddətdə həyata keçirilməlidir. Auditin keçirilməsi şəxsin istehsal və kommersiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə mane olmamalıdır. Eyni mallara dair təkrar ümumi gömrük auditinin həyata keçirilməsinə icazə verilmir.

Xüsusi gömrük auditi aşağıdakı hallarda həyata keçirilir:

1. Xarici ticarət iştirakçılarında münasibətdə - ümumi gömrük auditinin və ya Gömrük Məcəlləsilə müəyyən olunmuş gömrük nəzarətinin başqa formalarının tətbiqi nəticəsində gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün təqdim olunan məlumatların qeyri-dəqiqliyini təsdiq edən dəlillər aşkar olunduqda və yaxud mallar üzərində sərəncam verilməsi yaxud onlardan istifadə edilməsinə dair müəyyən olunmuş tələblərin və məhdudiyyətlərin pozulması ilə həyata keçirilərsə, bunun nəticəsində gömrük rüsumlarının, vergilərin ödənilmə qaydasının pozulması, həmçinin, Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsini təmin edən qanunvericiliyə müvafiq olaraq müəyyən edilmiş məhdudiyyət və qadağalara əməl olunmaması faktı aşkar olunduqda.

2. Gömrük brokerlərinə, müvəqqəti saxlanma anbarlarının və gömrük anbarlarının sahiblərinə və gömrük daşıyıcılarına münasibətdə - gömrük sərhəddən keçirilən malların uçotunun və onlar haqqında hesabatın düzgün aparılmaması, yaxud Gömrük Məcəlləsilə müəyyən olunan müvafiq fəaliyyət növünün həyata keçirilməsinin bu və ya digər tələb və şərtlərinin yerinə yetirilməməsi faktı aşkar edildikdə.

Gömrük yoxlamasına məruz qalan malları, nəqliyyat vasitələrini, sənədləri və şəxsləri, habelə bu cür yoxlamanın dərəcəsini müəyyən etmək üçün gömrük orqanlarında risklər təhlil edilir və bu təhlilin nəticəsinə əsaslanaraq, gömrük nəzarətinin formasını müəyyənləşdirilir. Gömrük orqanları sistemində risklərin idarə edilməsi sisteminin tətbiqi qaydaları və formaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunur. Beynəlxalq ticarət-təchizat zəncirində yüklərin etibarlı və fasiləsiz hərəkətinə, informasiya mübadiləsinin dəqiq və vaxtında həyata keçirilməsinə əlverişli şərait yaratmaq məqsədilə gömrük orqanları arasında risklərin idarə edilməsi üzrə razılaşma sistemi yaradılır. Bu razılaşma sistemi gömrük orqanlarına riskləri daha səmərəli idarə etmək, beynəlxalq ticarət-təchizat zənciri haqqında daha dolğun və ətraflı informasiya əldə etmək imkanı verir (GM. Maddə 101).

VI Mövzu. Gömrük rəsmiləşdirilməsi

6.1. Əsas prinsipləri və xarici ticarət əməliyyatlarının rəsmiləşdirilməsi qaydaları

Gömrük Məcəlləsinin 1- ci maddəsinin 19-cu bəndinə görə, **gömrük rəsmiləşdirilməsi** - bu Məcəllənin müddəalarına və tələblərinə uyğun olaraq malların nəqliyyat vasitələrinin müəyyən gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi və bu prosedurun başa çatdırılması üzrə həyata keçirilən hərəkətlərdir.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi, həmçinin, mal və nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycanın gömrük sərhədindən keçirilməsinə gömrük nəzarətinin təmin edilməsi və belə keçirilməyə dövlət tənzimləmə vasitələrinin tətbiq edilməsi məqsədilə gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri tərəfindən aparılan əməliyyatların məcmuu kimi də anlaşıla bilər. Gömrük rəsmiləşdirilməsinin həyata keçirilməsinin xüsusiyyətləri aşağıdakılardan asılı olaraq fərqləndirilir:

- gömrük sərhədindən keçirilən malların kateqoriyasına görə;
- gömrük sərhədindən keçirilmə zamanı istifadə olunmuş nəqliyyat vasitəsinin növünə görə;
- malları keçirən şəxsə görə.

Malların mənşəyindən, göndərilmə və təyinat ölkəsindən asılı olaraq, gömrük prosedurları eyni cür tətbiq olunur (GM., maddə 103).

Gömrük rəsmiləşdirilməsi qaydaları həm Gömrük Məcəlləsinin müddəaları, həm də Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin digər aktları ilə müəyyən edilə bilər. Qanunvericilik dedikdə təkcə qanunlar deyil, həm də Azərbaycan Respublikasının icra hakimiyyəti orqanlarının, ilk növbədə, Dövlət Gömrük Komitəsinin qanun aktları nəzərdə tutulur.

Gömrük rəsmiləşdirilməsinin hüquqi tənzimlənməsi qanunvericilik aktları ilə yanaşı beynəlxalq konvensiyalarla nəzərdə tutulmuş normalarla da həyata keçirilə bilər. BYD kitabçaları tətbiq edilməklə Beynəlxalq yükdaşıma konvensiyası avtonəqliyyat vasitələri və konteynerlərlə daşınan yüklərin gömrük rəsmiləşdirilməsinin qayda və şərtlərini tənzimləməklə ümumilikdə qəbul edilmiş normalar kimi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Gömrük Məcəlləsinə görə gömrük rəsmiləşdirilməsi, bu iş üçün gömrük orqanının fəaliyyət göstərdiyi malgöndərən və ya müəssisənin, yaxud onun struktur bölməsinin yerləşdiyi ərazidə, xüsusi müəyyən edilmiş yerlərdə həyata keçirilir. Gömrük rəsmiləşdirilməsi gömrük orqanının müəyyən edilmiş iş vaxtı ərzində həyata keçirilməlidir. Gömrük orqanlarının iş rejimi DGK ilə razılaşdırılmalıdır. Bununla belə, Gömrük Məcəlləsi gömrük rəsmiləşdirilməsinin digər yerlərdə və gömrük orqanının işdən kənar vaxtlarda da həyata keçirilməsini mümkün sayır. Bunun üçün maraqlı şəxs gömrük rəsmiləşdirilməsini aparın gömrük orqanının razılığını almalıdır

və bu halda meydana çıxan bütün xərclər maraqlı şəxs tərəfindən ödənilməsidir. Başqa yerlərdə və işdən kənar vaxtda da aparılan gömrük rəsmiləşdirilməsi əməliyyatları üçün ikiqat haqq alınır.

Dövlət Gömrük Komitəsi ayrı-ayrı kateqoriyalı malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsinin aparılmasını müəyyən gömrük orqanlarına həvalə edə bilər. Məsələn, DGK-nın 20 fevral 1998-ci il tarixli 002 sayılı əmri ilə idxal edilən aksizli malların mərkəzləşdirilmiş qaydada gömrük rəsmiləşdirilməsini təşkil etmək, aksiz markalarının tətbiqinə nəzarəti gücləndirmək məqsədilə fəaliyyət zonası bütövlükdə Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisi olan yeni struktur vahidi – Aksiz gömrük postu yaradılmışdır.

Xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçıları tərəfindən idxal olunan və gömrük ərazisində keçirilən etil (yeyinti) spirtinin, alkohollu içkilərin və bütün məmulatlarının gömrük rəsmiləşdirilməsini bu post həyata keçirir.

Gömrük rəsmiləşdirilməsinin yerinin və vaxtının müəyyən edilməsi bir sıra faktordan asılıdır:

- 1) keçirilən malın xarakter və xassələri (məsələn, aksizli malların gömrük rəsmiləşdirilməsinin xüsusiyyətləri və s.);
- 2) malların daşındığı nəqliyyat növü (gəmi, qatar, avtomobil);
- 3) keçirilən malların rəsmiləşdirildiyi gömrük rejimi;
- 4) keçirilən malların mənşə ölkəsi;
- 5) malların göndəricisinin, yaxud alıcısının yerləşdiyi məkan.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi yerləri müvafiq gömrük rejimləri üzrə hazırlanan təlimatlarla da müəyyən edilə bilər.

Mal və nəqliyyat vasitələrini gömrük sərhədindən keçirən şəxslər, daşıyıcı, anbar sahibi, eləcə də mal və nəqliyyat vasitələrinə münasibətdə səlahiyyətlərə malik digər şəxslər gömrük rəsmiləşdirilməsi yerinə daxil olmaq hüququna malikdirlər. Gömrük orqanı onların iştirakını tələb etdikdə bu hüquq vəzifəyə çevrilir, belə ki, bu mərhələdə adı çəkilən şəxslər gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı bu orqanın vəzifəli şəxslərinə kömək etməlidirlər. Belə kömək dedikdə prob və nümunələrin götürülməsi nəzərdə tutulur.

Gömrük orqanları gömrük rəsmiləşdirilməsi məqsədilə mallardan prob və nümunələr götürmək onların gömrük ekspertizasını aparmaq hüququna malikdir. Gömrük rəsmiləşdirilməsi məqsədi ilə mallardan prob və nümunələrin götürülməsi ilə bağlı məsələlər bu Məcəllənin 158-ci maddəsi ilə tənzimlənir.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi Azərbaycan dilində aparılır. Bununla belə Gömrük Məcəlləsinin müddəalarına əsasən Dövlət Gömrük Komitəsinin icazəsi ilə rəsmiləşdirməni aparan gömrük orqanına bu orqanın vəzifəli şəxslərinin bildiyi xarici dildə tərtib edilmiş sənədlər təqdim oluna bilər.

Bir dövlətin ərazisində verilmiş və hüquqi qüvvəsi olan sənədlər digər dövlətin ərazisində, beynəlxalq müqavilə və sazişlərdə başqa hal nəzər-

də tutulmamışsa, yalnız müəyyən edilmiş qaydada təsdiq edildikdən (şəhadətləndirildikdən) sonra istifadə oluna bilər. Məsələn, mülki, ailə-cinayət işləri üzrə hüquqi münasibətlər və hüquqi yardım barədə 22 yanvar 1993-cü ildə qəbul edilmiş Beynəlxalq Konvensiyaya görə, bu konvensiyanın üzvü olan ölkələrin birinin ərazisində sənədlər ona verilmiş səlahiyyətlər daxilində və müəyyən edilmiş formada xüsusi səlahiyyətli orqan və ya təşkilat tərəfindən hazırlanmış, yaxud şəhadətləndirilmişsə (təsdiq edilmişsə), digər ölkənin ərazisində təsdiq edilməsi, yaxud şəhadətləndirilməsi tələb olunmur. Belə sənədlərə təkcə notarius təsdiqi yetərli olur.

Təcrübədə xarici sənədlərin şəhadətləndirilməsinin ən çox iki üsulundan istifadə edilir: konsul leqallaşdırılması, apostil qoyulması. Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən və baytarlıq, fitosanitar, ekoloji və digər dövlət nəzarəti növlərinə cəlb edilməsi lazım olan mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsi, yalnız belə keçirilməyə səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən verilmiş icazənin gömrük orqanlarına təqdim edilməsindən sonra həyata keçirilə və tamamlana bilər.

Gömrük rəsmiləşdirilməsinin və gömrük nəzarətinin təşkili Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarına uyğun olmalıdır. Gömrük qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olunmaqla, gömrük rəsmiləşdirilməsi tamamlanmamış mal və nəqliyyat vasitələrindən istifadəsi və onların üzərində sərəncam verilməsi qadağan edilir.

Gömrük orqanına təqdim edilmiş malların, nəqliyyat vasitələrinin həmin mallar və nəqliyyat vasitələri üzərində gömrük rəsmiləşdirilməsi başa çatmadan istifadə olunması və onlar barəsində sərəncam verilməsi aşağıda göstərilmiş şərtlərə tam əməl edilməklə gömrük orqanının icazəsi ilə həyata keçirilir:

1. Mallar üzərində gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi mümkün olduqda;

2. Mallara və nəqliyyat vasitələrinə dair gömrük ödənişləri ödənildikdə və ya onlara görə gömrük borcunun yarandığı və yarana biləcəyi hallarda həmin borcun ödənilməsinə təminat verildikdə;

3. Mallara və nəqliyyat vasitələrinə dair Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən tələb olunan hallarda müvafiq icazə sənədi və ya xüsusi razılıq (*lisenziya*) mövcud olduqda.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi başa çatmamış mallardan istifadə edilməsi üçün mallara dair səlahiyyətli şəxs rəsmiləşdirilmənin başa çatdırılmaması səbəblərini və istifadənin təyinatını göstərməklə, gömrük orqanına ərizə ilə müraciət etməlidir. Gömrük orqanlarına təqdim edilmiş ərizəyə gömrük orqanları tərəfindən 3(üç) iş günündən artıq olmayan müddətdə baxılır. Gömrük orqanları gömrük rəsmiləşdirilməsi başa çatmamış mallardan və nəqliyyat

yat vasitələrindən istifadə edilməsinə və onlar barəsində sərəncam verilməsinə dair hər bir halda ayrı-ayrılıqda qərar qəbul edir.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi başa çatmamış mallardan, nəqliyyat vasitələrindən istifadə edilməsinə və onlar barəsində sərəncam verilməsinə yalnız yerləşdirildiyi gömrük prosedurunun tələblərinə uyğun olaraq yol verilir. Gömrük rəsmiləşdirilməsi başa çatmamış mallar və nəqliyyat vasitələri üzərində istifadə hüququna malik olan şəxsdən başqa həmin mallardan və nəqliyyat vasitələrindən istifadə və sərəncam hüququ digər şəxsə verilə bilməz.

Bəyannaməçi gömrük rəsmiləşdirilməsinin başa çatdırılması üçün gömrük bəyannaməsini Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş müddətdə gömrük orqanlarına təqdim etməlidir. Gömrük rəsmiləşdirilməsi başa çatdırılmış mallardan, nəqliyyat vasitələrindən istifadə edilməsi və onlar barəsində sərəncam verilməsi seçilmiş gömrük proseduruna uyğun həyata keçirilir.

Gömrük Məcəlləsinə görə, gömrük orqanlarının icazəsi ilə belə mallar və nəqliyyat vasitələri ilə gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün zəruri olan yük əməliyyatları və başqa əməliyyatlar aparıla bilər. Bu qadağanın yerinə yetirilməsi üçün gömrük rəsmiləşdirilməsi mərhələsində, bir qayda olaraq, yüklərin daşınması bağlı nəqliyyat vasitələrindən istifadə edilməklə həyata keçirilir. Ağırçəkili, irihəcimli mallar, həmçinin qum, çınqıl və s. açıq nəqliyyat vasitələrində (məsələn, dəmiryol platformalarında) daşına bilər. Bu halda belə malların dəyişdirilməsinə yol verməmək üçün gömrük orqanları bütün tədbirləri görməlidir (yol-nəqliyyat sənədlərində müfəssəl məlumat olmalıdır, mallara tanınma nişanları və digər eyniləşdirilmə vasitələri vurulmalıdır).

Gömrük rəsmiləşdirilməsi başa çatmamış mallardan və nəqliyyat vasitələrindən istifadə edilməsinə və onlar barəsində sərəncam verilməsinə yalnız yerləşdirildiyi gömrük prosedurunun tələblərinə uyğun olaraq yol verilir. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2012-ci il 24 dekabr tarixli 316 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş «Gömrük rəsmiləşdirilməsi başa çatmamış mallardan və nəqliyyat vasitələrindən istifadə edilməsi və onlar barəsində sərəncam verilməsinə dair Şərtlər və məhdudiyyətlər»-in müddəalarına uyğun həyata keçirilir.

Barəsində gömrük rəsmiləşdirilməsi tamamlanmamış mal və nəqliyyat vasitələrindən istifadə olunması, onlar üzərində sərəncam verilməsi üzrə şərtlər müəyyən edilməsi və məhdudiyyətlər qoyulması hüququ Dövlət Gömrük Komitəsinə məxsusdur.

Azərbaycanın gömrük sərhədindən keçirilən malların ayrı-ayrı kateqoriyalarının gömrük rəsmiləşdirilməsi sadələşdirilmiş formada və prioritet qaydada aparıla bilər. Belə mal kateqoriyalarına təbii fəlakətlərin, qəzaların, bədbəxt hadisələrin nəticələrinin ləğv edilməsi üçün tərtib olunan

mallar, canlı heyvanlar, tez xarab olan mallar, radioaktiv maddələr, kütləvi informasiya məqsədləri üçün məlumatlar, Azərbaycan Respublikasının ali qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının ünvanlarına göndərilən və digər bu qəbildən olan mallar aid edilir.

Sadələşdirilmiş gömrük rəsmiləşdirilməsi qaydalarının tətbiqinin hal və şərtlərini Dövlət Gömrük Komitəsi müəyyən edir.

Bu cür gömrük rəsmiləşdirilməsinin xüsusiyyətlərini açıqlamağa çalışaq. Belə malların rəsmiləşdirilməsinin prioritetliyi gömrük orqanlarına təqdim edildikdən sonra həmin malların ilk növbədə rəsmiləşdirilməsi deməkdir.

Sadələşdirilmiş qayda – müşayiət, nəqliyyat və digər sənədlərin (əgər bu sənədlərdə daşıyıcının, mal göndərən və alan şəxslərin barəsində və həmçinin, malların adı, mənşəyi, miqdarı və dəyəri barədə məlumatlar varsa) – gömrük orqanlarına təqdim edilməsi ilə malların bəyan edilməsinə yol verir. Əgər gömrük orqanlarında malların başqa adla, saxta sənədlərlə keçirilməsini, təqdim edilən sənədlərin lazım olan məlumatları əks etdirmədiyini güman etməyə kifayət qədər əsas varsa, o zaman deklarantdan çatışmayan məlumatları əks etdirən əlavə sənədlər tələb oluna bilər (bəzi hallarda qoyulan tələbləri özündə əks etdirən sərbəst formada yazılmış ərizə də kifayət edə bilər).

Sadələşdirilmiş qayda deklaranta xeyli vaxta qənaət etməyə imkan verir. Mallar və nəqliyyat vasitələri ilə gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün zəruri olan yük əməliyyatları və başqa əməliyyatlar dedikdə malların daşınması, çəkilməsi və ya miqdarının digər üsulla təyini, malların yüklənməsi, boşaldılması, başqa nəqliyyat vahidinə keçirilməsi, zədələnmiş qablamaların düzəldilməsi, taranın açılması, qablaşdırılması, gömrük rəsmiləşdirilməsi tələb olunan mal və nəqliyyat vasitələrinin yenidən qablaşdırılması, mal və nəqliyyat vasitələrinin ola biləcəyi bina, irihəcmli qab və digər yerlərin açılması və s. nəzərdə tutulur.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün yük və digər əməliyyatların aparılması, yalnız gömrük orqanının müvafiq tələbi olduqda məcburi hesab edilir. Əgər bu mal və nəqliyyat vasitələri barəsində gömrük rəsmiləşdirilməsi tamamlanmamışsa, yük və digər əməliyyatlar, yalnız gömrük orqanının icazəsi ilə aparıla bilər. Belə əməliyyatlar gömrük orqanları üçün heç bir əlavə xərcə səbəb olmamalıdır.

Prob və nümunələr onların tədqiqatı (ekspertizası) üçün götürülür. **Prob** – gömrük laboratoriyasına təqdim edilməsi məqsədi ilə tədqiqat üçün tələb olunan minimum miqdarda (sayda, ölçüdə) götürülmüş və malın bütün həcmnin tərkib və xassələrini xarakterizə edən mal və ya malın bir hissəsidir. **Nümunə** – bütün mal (məhsul) partiyasının və ya seriyasının struktur, tərkib və xassələrinə uyğun gələn mal (məhsul) vahidi, yaxud yazılı və ya digər təsvir etmə formalarında təqdim edilmiş tək obyektidir. Prob və nü-

munələrin götürülməsi gömrük orqanları tərəfindən, yaxud onların icazəsi ilə mallara münasibətdə səlahiyyətə malik şəxslər, bu şəxslərin nümayəndələri və digər dövlət orqanları (məsələn, ekoloji, baytarlıq nəzarəti orqanları) tərəfindən nəzarətin həyata keçirilməsi məqsədilə tətbiq edilir.

Gömrük Məcəlləsinin 158-ci maddəsində prob və nümunələrin götürülməsi qaydaları müəyyən edilir. Onlar tədqiqata imkan verən minimal miqdarlarda götürülür. Prob və nümunə bütün malın (partiyanın) təcəssümü hesab edilir, buna görə də, laboratoriya təcrübəsi üçün onun elə minimal hissəsi götürülməlidir ki, malın gömrük sərhadini keçdiyi halında bütün keyfiyyət xarakteristikasını müəyyən etmək mümkün olsun. Təhlil nəticəsində nümunə götürüldüyü malın tərkibi və xassələri barədə laboratoriya tədqiqatlarının dəqiqliyi həddlərində fikir söyləmək mümkündür.

Prob aşağıdakı kimi təsnifatlandırılır:

1) birdəfəlik (nöqtəvi) prob dedikdə bir qəbul (analiz) üçün götürülən prob nəzərdə tutulur. Bu cür problemlər malın bir bağlısında, rezervuarın, yaxud nəqliyyat vasitəsinin verilmiş səviyyəsində malın keyfiyyətini xarakterizə edir;

2) birləşdirilmiş (orta) prob bir neçə nöqtəvi problemin birləşdirilməsi nəticəsində tərtib edilir. Nöqtəvi problemlər uyğun qaydada və uyğun mütənəsibliklə seçilməlidir;

3) yoxlama (arbitraj) probu birləşdirilmiş problemin analiz üçün istifadə olunan hissəsidir və arbitraj sınaqları tələb olunduqda istifadə etmək üçün qorunub saxlanılır.

Problemlərin götürülməsi üç mərhələdə aparılır:

- 1) mal partiyasına ümumi baxış;
- 2) nöqtəvi problemlərin və ya nümunə götürüləcək hissələrin seçilməsi;
- 3) orta problemin tərtib edilməsi.

Əgər prob və nümunələr gömrük orqanları tərəfindən götürülürsə, mal barəsində səlahiyyətli şəxslər və onların nümayəndələrinin bu əməliyyatlarda iştirak etmək hüququ var. Sonuncular problemlər götürülərkən gömrük orqanlarına kömək etməlidirlər (məsələn, yük əməliyyatlarını öz hesablarına aparmalıdırlar).

Əgər prob və nümunələrin götürülməsinə mal barəsində səlahiyyətləri olan şəxslər və onların nümayəndələri təşəbbüs göstərsə, bu zaman gömrük orqanlarının səlahiyyətli şəxsləri iştirak etməlidirlər. Gömrük əməkdaşları, həmçinin digər dövlət nəzarət orqanlarının səlahiyyətli şəxsləri tərəfindən prob və nümunələrin götürülməsi prosesində iştirak etməlidirlər. Bu halda aparılmış tədqiqatların nəticələri barədə gömrük orqanlarına məlumat verilməlidir.

Mallar barədə səlahiyyəti olan şəxslər və onların nümayəndələrinin onların malından götürülmüş prob və nümunələrin tədqiqatının nəticələri

ilə tanış olmaq hüququ var. Götürülmüş prob və nümunələr gömrük ekspertizasına daxil olur.

Yeni Gömrük məcəlləsinin 322-ci maddəsinin birinci bəndinə görə, gömrük ekspertizasının aparılmasının məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir:

1. malların tərkibinin və texniki göstəricilərinin müəyyən edilməsi;
2. malların xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasına uyğun olaraq aidiyyətinin, təsnifat kodunun müəyyən edilməsi və eyniləşdirilməsi;
3. malların mənşə ölkəsinin, emal prosesində hasilat normalarının, istehsal tarixinin və keyfiyyətinin müəyyən edilməsi;
4. ixrac nəzarətinə düşən malların ikili təyinatlı olmasının yoxlanılması;
5. malların kimyəvi və mineraloji tərkibinin müəyyən edilməsi;
6. ekoloji baxımdan təhlükəli, tərkibində ozondağıdıcı maddələr olan malların və tullantıların müəyyən edilməsi;
7. radiasiya təhlükəsi olan malların müəyyən edilməsi;
8. malların gömrük dəyərinin təyin olunması;
9. malların tarixi və sənətsünaslıq baxımından dəyərliliyinin müəyyən edilməsi.

Gömrük ekspertizası ilkin qərar qəbulətmə prosesində və digər gömrük məqsədlərlə aparıla bilər. Bu zaman bütün hallar üçün müəyyən olunan prob və nümunəgötürmə proseduralarından istifadə olunur. Digər dövlət nəzarət orqanları, habelə mallar barədə səlahiyyəti olan şəxslər və onların nümayəndələri tərəfindən mallardan prob və nümunələr götürülərkən Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri iştirak edirlər. Göstərilən şəxslər və onların nümayəndələri, Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri tərəfindən mallardan prob və nümunələr götürülərkən onlara kömək etməlidirlər.

Azərbaycan Respublikası gömrük orqanları mallardan prob və nümunələrin götürülməsi ilə əlaqədar şəxs tərəfindən çəkilən xərcləri ödəmir. Prob və nümunələrin tədqiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası gömrük orqanları və gömrük laboratoriyaları tərəfindən çəkilən xərclər, şəxsin öz təşəbbüsü ilə aparılan tədqiqat xərcləri istisna olmaqla, şəxs tərəfindən ödənilir.

Mallardan prob və nümunələrin götürülməsi qaydasını, onların tədqiq olunma müddətlərini, həmçinin, onlar barəsində sərəncam vermə qaydalarını Azərbaycan Respublikasının gömrük işini aparan icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir.

6.2. İlk əməliyyatlar

İlkin əməliyyatlar mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsinin asanlaşdırılması və sürətləndirilməsi məqsədilə aparılır. Onlar əsas gömrük rəsmiləşdirilməsi icraatına qədər aparılır və hazırlıq mərhələsi hesab edilir.

İlkin əməliyyatlar gömrük sərhədinin Azərbaycan ərazisinə gətirilməsi qadağan edilmiş mal və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsindən müdafiə edilməsini təmin edir.

Bu mərhələdə mallar gömrük məqsədləri üçün eyniləşdirilir. İlk əməliyyatlara aşağıdakılar aiddir:

- Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçmə barədə və ya malların, nəqliyyat vasitələrinin gömrük ərazisindən kənara aparılması niyyəti barədə Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarına məlumat verilməsi;
- malların, nəqliyyat vasitələrinin və onlara aid sənədlərin gömrük orqanının müəyyən etdiyi yerlərə çatdırılması;
- malların və nəqliyyat vasitələrinin çatdırıldığı yerlərdə gömrük nəzarətinə təqdim edilməsi.

6.2.1. Qısa bəyannamə

Qısa bəyannamənin təqdim edilməsi, gömrük sərhədinin keçilməsi barədə gömrük orqanlarına məlumat verilməklə iki halda zəruridir:

- a) xarici gömrük ərazisindən Azərbaycanın gömrük ərazisinə mal və nəqliyyat vasitələrinin gətirilməsi zamanı (qısa idxal bəyannaməsi);
- b) Azərbaycanın gömrük ərazisi hüdudlarından çıxarılması zamanı (qısa ixrac bəyannaməsi).

Belə məlumatın verilməsi daşıyıcının vəzifəsidir. Mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük ərazisindən çıxarılması niyyəti barədə məlumat – onları çıxaran şəxs tərəfindən verilməlidir. Əgər malları çıxaran şəxs bu məlumatı verməmişsə, bu vəzifə daşıyıcıya həvalə olunur.

Qısa idxal bəyannaməsində risklərin təhlili, gömrük nəzarətinin düzgün aparılması üçün zəruri olan məlumatlar əks edilməlidir. Qısa idxal bəyannaməsi mallar gömrük ərazisinə gətirilməzdən əvvəl də elektron formada gömrük orqanlarına təqdim edilə bilər (GM. Maddə 113). Qısa idxal bəyannaməsi məlumatların elektron emalı üsullarından istifadə olunmaqla, elektron sənəd formasında təqdim edilir. Qısa idxal bəyannaməsi gömrük orqanlarına kağız üzərində yazılı formada da təqdim edilə bilər. Həmin bəyannamə risklərin idarə olunmasını, məlumatların gömrük orqanları arasında mübadiləsini elektron formada verilən qısa idxal bəyannaməsinə analogi səviyyədə təmin etməsi şərtlə gömrük orqanları tərəfindən təsdiq olunur. Qısa idxal bəyannaməsi malları gömrük ərazisinə gətirən və ya da-

şınmasına cavabdeh olan şəxslər, onların nümayəndələri, idxalatçı, malın alıcısı, yaxud malları gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün gömrük orqanına təqdim edən şəxs tərəfindən verilə bilər.

Gömrük ərazisindən malların aparılması üçün gömrük bəyannaməsi və ya təkrar ixrac bildirişinin tələb olunmadığı hallarda, gömrük orqanlarına qısa ixrac bəyannaməsi təqdim edilməlidir. Riskin təhlili və gömrük nəzarətinin düzgün tətbiqi üçün zəruri olan məlumatları özündə əks etdirən qısa ixrac bəyannaməsinin formasını və təqdim olunması qaydalarını müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir. Qısa ixrac bəyannaməsi məlumatların elektron emalı üsulundan istifadə olunmaqla, elektron sənəd formasında təqdim olunur. Qısa ixrac bəyannaməsi gömrük orqanlarına kağız üzərində yazılı formada da təqdim edilə bilər. Həmin bəyannamə risklərin idarə olunmasını, məlumatların gömrük orqanları arasında mübadiləsini elektron formada verilən qısa ixrac bəyannaməsinə analogi səviyyədə təmin etməsi şərtlə gömrük orqanları tərəfindən təsdiq olunur (GM. maddə 129).

Gömrük ərazisinə gətirilən mallar gömrük orqanlarına aşağıdakı şəxslərdən biri tərəfindən təqdim oluna bilər:

1. malları gömrük ərazisinə gətirmiş şəxs;
2. malları gömrük ərazisinə gətirmiş şəxsin adından çıxış edən şəxs;
3. mallar gömrük ərazisinə gətirildikdən sonra onların daşınmasına görə məsul olan şəxs;
4. malları dərhal müvafiq gömrük proseduru altında yerləşdirən şəxs;
5. saxlanma yerlərinin təsis edilməsi üçün verilmiş lisenziyanın sahibi və ya sərbəst zonada fəaliyyət göstərən şəxs. (GM. Maddə 121).

Qısa ixrac bəyannaməsi aşağıdakı şəxslərdən biri tərəfindən təqdim edilə bilər:

1. malları gömrük ərazisindən aparən və ya onun daşınmasına görə cavabdeh olan şəxs;
2. malları ixrac edən və ya göndərən, yaxud bu Məcəllənin 129.5.1-ci maddəsində qeyd olunan şəxsin adından çıxış edən digər şəxs;
3. malları səlahiyyətli gömrük orqanına təqdim edən və ya təqdim etməli olan istənilən şəxs. (GM. Maddə 129).

Mal və nəqliyyat vasitələri müəyyən edilmiş gömrük rejimi altında yerləşdirilənə qədər qısa bəyannamə tətbiq edilə bilər. Qısa bəyannamə gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün məcburi atribut hesab edilmir. Qısa bəyannamə daşıyıcı tərəfindən malların və nəqliyyat vasitələrinin təqdim edilməsi ilə bir vaxtda, yaxud təqdim edilmədən sonrakı iş günü ərzində verilir. Axırıncı halda gömrük orqanının xüsusi icazəsi tələb olunur. Əgər mallar təqdim edilmə ilə eyni vaxtda və ya göstərilən müddətdə müəyyən gömrük rejimi altında yerləşdirilsə, qısa bəyannamə verilmir.

Qısa bəyannamədə aşağıdakı məlumatlar öz əksini tapmalıdır:

- mal göndərən şəxs, mal göndərən ölkə;
- malı alan şəxs, təyinat ölkəsi;
- daşıyıcı;
- nəqliyyat vasitəsi barədə məlumat;
- nəqliyyat sənədlərinin nömrələri;
- malın adı;
- yerlərin sayı;
- brutto çəkisi;
- plomblar və digər eyniləşdirmə vasitələri;
- digər məlumatlar.

Əgər gömrükdaşıyıcısı tərəfindən qısa bəyannamə vermək üçün səlahiyyətli şəxs müəyyən edilməmişsə, yaxud gəlməmişsə, gömrük məqsədləri üçün belə şəxs gəmi kapitanı, sürücü ola bilər. Gömrük Məcəlləsi gömrük orqanlarının icazəsi ilə qısa bəyannamə kimi, nəqliyyat, kommersiya və digər sənədlərin istifadə edilməsinə yol verir, bu şərtlə ki, bu sənədlər qısa bəyannamədə tələb olunan məlumatları özündə əks etdirsin. Gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı qısa bəyannamə kimi əmtəə və nəqliyyat sənədləri istifadə olunur. Bu sənədlər, bir qayda olaraq, göndərilmə məntəqəsindən təyinat məntəqəsinədək yükü müşayiət edir və ona görə də *mal müşayiət sənədləri* adlanır. Əmtəə sənədləri malın dəyər, keyfiyyət və miqdar xassələri barədə məlumatı əks etdirir.

Gömrük ərazisinə gətirilərək, gömrük orqanlarına təqdim edilən mallar müvafiq gömrük proseduru altında yerləşdirilməlidir. Malların dərhal digər xüsusi gömrük proseduru altında və ya sərbəst zonada yerləşdirildiyi hallar istisna olmaqla, gömrük orqanlarına təqdim edilmiş xarici mallar Gömrük məəcəlləsinin 178-ci maddəsinə uyğun olaraq müvəqqəti saxlanma xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş hesab edilir. Gömrük orqanlarına təqdim edilmiş xarici mallar üzrə qısa idxal bəyannaməsinin verilmədiyi müəyyənləşdiril-dikdə, onların sahibi bu bəyannaməni dərhal gömrük orqanlarına təqdim etməlidir.

İlk növbədə müvəqqəti saxlanma anbarı və gömrük rejimlərinin bir növü olan gömrük anbarı məfhumlarını bir-birindən ayırmaq lazımdır. Gömrük anbarı rejimində gətirilən mallar gömrük nəzarəti altında gömrük rüsum və vergiləri tutulmadan və iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmədən 3 il müddətində saxlanıla bilər(GM. Maddə 179).

Mallar müvəqqəti saxlanma anbarına isə bəyannamə verilməsi və gömrük rejimi seçilməsinə hazırlıq ərafəsində yerləşdirilir. Müvəqqəti saxlanma anbarı elə bir yerdir ki, mallar gömrük orqanına təqdim edildiyi andan, müəyyən gömrük rejiminin seçilib, onların buraxılmasına qədər gömrük nəzarəti altında yerləşdirilir. Beləliklə elə hal ola bilər ki, mal müvəqqəti saxlanma anbarından gömrük anbarına göndərilsin və gömrük anbarlaşdırılması rejimində saxlanması davam etsin.

6.3. Gömrük təmsilçisi və gömrük brokeri

Bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünün müasir mərhələsində peşəkar vasitəçilik fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki və hüquqi şəxslərin maraq göstərdiyi sahələrdən biri də gömrük işi sahəsində özünəməxsus yer tutan gömrük təmsilçisi və gömrük brokeri peşələridir.

Hər bir şəxs gömrük orqanları ilə münasibətlərində bu Məcəllədə və gömrük işi üzrə digər qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş fəaliyyəti həyata keçirmək üçün gömrük təmsilçisi təyin edə bilər. Gömrük təmsilçiliyi birbaşa (təmsil edilən şəxsin tapşırığı ilə onun adından və onun mənafeyi üçün), yaxud dolaylı (təmsil edilən şəxsin tapşırığı ilə öz adından və onun mənafeyi üçün) ola bilər. Gömrük təmsilçiliyi fəaliyyətini tənzimləyən qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir. Gömrük təmsilçisi hansı şəxsin mənafeyi üçün fəaliyyət göstərdiyini və gömrük təmsilçiliyinin birbaşa, yaxud dolaylı həyata keçirildiyini gömrük orqanına bildirməlidir. Gömrük təmsilçisi kimi fəaliyyət göstərdiyini bildirməyən, yaxud bunu bildirən, lakin müvafiq səlahiyyəti olmayan şəxs, öz adından və özünün mənafeyi üçün fəaliyyət göstərən hesab olunur. Gömrük orqanı gömrük təmsilçiliyini birbaşa, yaxud dolaylı ilə həyata keçirən şəxsdən ona müvafiq səlahiyyətin verildiyini təsdiqləyən sənədin təqdim olunmasını tələb etməlidir (GM. Maddə 21).

Mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq yaradılmış və DGK-dan icazə almış hüquqi şəxslər gömrük brokeri ola bilərlər. Malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük ərazisinə gətirilməsi, bu ərazidən aparılması və ya tranzit keçirilməsi ilə əlaqədar başqa şəxsin tapşırığı ilə onun mənafeyi üçün öz adından gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə müxtəlif əməliyyatlar apararkən və gömrük işi sahəsində təmsilçilik funksiyalarını həyata keçirərkən gömrük orqanları ilə münasibətdə olan və qanunvericiliyə uyğun yaradılmış hüquqi şəxslər gömrük brokeri fəaliyyətini həyata keçirə bilərlər.

Broker xidməti üzrə müqaviləyə görə gömrük brokeri təmsil etdiyi şəxsin tapşırığı və onun hesabına öz adından gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə istənilən əməliyyatı və digər vasitəçilik əməliyyatları apara bilər.

Gömrük nəzarəti və gömrük rəsmiləşdirilməsi əməliyyatları zamanı, o malların əsil sahibi qədər onun vəzifələrini yerinə yetirir və məsuliyyət daşıyır. Nəzərə alaq ki, gömrük brokeri təmsil etdiyi şəxsin tapşırığını yerinə yetirərkən təmsilçinin deyil, öz adından çıxış edir, bu halda broker xidməti göstərilməsi barədə müqavilədən doğan üç növ hüquqi münasibətlərin şahidi oluruq:

- 1) gömrük brokeri ilə təmsil etdiyi şəxs arasında;
- 2) gömrük brokeri ilə üçüncü şəxslər arasında;
- 3) təmsil olunan şəxslə üçüncü şəxslər arasında (məsələn, broker icazəsinin fəaliyyəti dayandırıldıqda).

Gömrük brokeri fəaliyyətini həyata keçirmək üçün verilmiş lisenziyanın ləğv edilməsi və fəaliyyətinin dayandırılması qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilir (GM, maddə 24).

Gömrük brokeri fəaliyyətini həyata keçirmək üçün verilmiş lisenziya ləğv edildikdə, habelə onun fəaliyyəti dayandırıldıqda, gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə mütəxəssisin ixtisas attestatı ləğv edildikdə, etibarsız sayıldıqda, fəaliyyəti dayandırıldıqda və ya məhkəmənin qərarı ilə onlardan məhrum edilmə halları olduqda, lisenziyanın və ya attestatın verilməsi, həmçinin, onların fəaliyyətinin bərpasına görə alınmış dövlət rüsumu və yığım qaytarılmır.

Gömrük brokerinin fəaliyyəti hüquqi cəhətdən Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən 23 yanvar 2014-cü il təsdiq edilmiş "Gömrük təmsilçiliyi, o cümlədən gömrük brokeri fəaliyyətini tənzimləyən Qaydalar" haqqında 17 sayılı Qərarla tənzimlənir.

6.4. Gömrük daşıyıcısı

Gömrük daşıyıcısı Azərbaycan Respublikası Qanunvericiliyinə uyğun olaraq yaradılan, Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən gömrük nəzarəti altındaki yüklərin daşınması üçün icazə verilmiş hüquqi şəxsdir. Qeyd etmək lazımdır ki, o, malları gömrük müşayiəti olmadan və gömrük ödənişləri ödənmədən daşıyır.

Gömrük daşıyıcısından istifadə həm könüllü, həm də məcburi ola bilər. Gömrük daşıyıcısından könüllü istifadə o zaman olur ki, marağı olan şəxs gömrük daşıyıcısının xidmətindən gömrük orqanını xəbərdar etməklə şəxsi təşəbbüsü əsasında istifadə etsin.

Gömrük orqanının vəzifəli şəxsi daşınan malların xarakteri və statusu barədə məlumat əsasında, gömrük qanunvericiliyinin pozulmasının mümkünlüyünü güman etdikdə, daşınmanın spesifikasiyasını nəzərə alaraq gömrük rəsmiləşdirilməsi mərhələsində həmin malların gömrük daşıyıcısı tərəfindən daşınması barədə qərar qəbul edə bilər. Belə daşınma məcburi xarakter daşıyır, çünki mal üzərində sərəncam vermək hüququ olan şəxs gömrük orqanının qəbul etdiyi qərara etinasız qala bilməz.

Gömrük orqanının gömrük daşıyıcısından istifadə edilməsi barədə qərarı həm daşıyıcı, həm malgöndərən və malalan, həm də gömrük daşıyıcısının özü üçün məcburidir. Belə qərar adi daşıyıcının, malgöndərən və malalanın tərəfindən gömrük daşıyıcısının istifadəsi ilə meydana çıxmış xərclərin ödənməsi üçün əsas ola bilər.

Aşağıdakı mallar barədə gömrük orqanı, hətta gömrük ödənişləri ödənməsinin təminatı olduqda belə, gömrük daşıyıcısından istifadə edilməsi üçün qərar verə bilər:

a) Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilməsi və ölkədən çıxarılması qadağan olunmuş mallar.

b) İcazə alınmalı, sertifikatlaşdırılmalı və digər orqanların nəzarətinə cəlb edilməli (əgər belə nəzarət həyata keçirilməmişsə) mallar.

BYD kitabçaları tətbiq edilməklə və gömrük müşayəti ilə yük daşınması zamanı gömrük daşıyıcısından istifadə edilməsi məcburiyyəti tətbiq edilmir.

Gömrük daşıyıcısına tələbləri, texniki və maliyyə tələbləri olmaqla iki qrupa bölmək olar:

1) gömrük daşıyıcısı ödəməqabiliyyətli olmalıdır. Onun maliyyə imkanları tələb olunan bütün gömrük ödənişlərinin təxirəsalınmadan ödəniləcəyinə zəmanət verməlidir;

2) gömrük daşıyıcısı öz fəaliyyətini sığortalamaq üçün müvafiq müqavilə bağlamalıdır.

Texniki tələblərə gəlinə, gömrük daşıyıcısının nəqliyyat vasitələri gömrük orqanları tərəfindən müəyyən edilmiş “Gömrük möhür və plombları altında malların daşınması üçün nəqliyyat vasitələrinin təchiz edilməsi və onların yük daşınmasına buraxılması qaydalarına” uyğun olmalıdır.

Malgöndərən və gömrük daşıyıcısı arasındakı münasibətlər müqavilə əsasında qurulur. Bağlanmış müqavilədə digər müddəalarla bərabər, gömrük nəzarəti altında malların daşınması ilə bağlı gömrük daşıyıcısının xərclərinin ödənilməsi də tənzimlənir. Müqavilə ilə təsbit edilmiş hüquq və vəzifələrdən başqa gömrük daşıyıcısı aşağıdakı öhdəlikləri də yerinə yetirməlidir:

1) malları təyinat gömrükxanasına onların tarası və ya mövcud halı dəyişilmədən çatdırmalı;

2) gömrük orqanları tərəfindən müəyyən edilmiş çatdırılma müddətlərinə və hərəkət marşrutuna riayət etməli;

3) malları və sənədləri təyinat gömrükxanasına yetirməli, lazım gəldikdə təqdim etməli;

4) gömrük nəzarəti altında olan mallarla birgə digər malları daşımamalı;

5) gömrük nəzarəti altındakı daşımaların uçotunu aparmalı, gömrük orqanlarına müvafiq hesabat verməli;

6) malgöndərəndən alınmış kommersiya, bank, qanunla qorunan digər sirləri açıqlamamalı;

7) malları təyinat gömrükxanasına çatdırdıqdan sonra, onları nəzarətsiz qoymamalı, dayanacaq yerini dəyişdirməməli, malları boşaltmamalı və başqa nəqliyyat növünə yükləməməli, qablaşdırılmanı pozmamalı, gömrük eyniləşdirmə vasitələrini qoparmamalı, yaxud məhv etməməlidir.

Bu öhdəliklərin pozulmasına görə o zaman məsuliyyət müəyyən olunmur ki, gömrük daşıyıcısı nəqliyyat vasitəsi ekipajının həyatı və

sağlamlığı üçün, həmçinin, mal və nəqliyyat vasitəsinin məhv edilməsinə görə real təhlükə yarandığını sübut etsin.

6.5. Səlahiyyətli iqtisadi operatorlar

Yeni qəbul olunmuş Gömrük Məcəlləsinə görə, “Ümumdünya Gömrük Təşkilatının norma və standartlarına uyğun olaraq, malların çatdırılması zəncirinin təhlükəsizliyi ilə əlaqədar gömrük orqanları ilə qurulmuş tərəfdaşlıq əlaqələri əsasında sadələşdirilmiş prosedurlardan səlahiyyətli iqtisadi operatorlar istifadə edirlər” (CM,maddə 31).

Ümumdünya Gömrük Təşkilatının norma və standartlarına uyğun olaraq, səlahiyyətli iqtisadi operator malların təyinat yerinə çatdırılmasının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və xarici ticarətin asanlaşdırılması məqsədilə gömrük nəzarətinin sadələşdirilmiş forma və üsullarından istifadə edən hüquqi şəxsdir.

Gömrük Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş gömrük prosedurlarının sadələşdirilmiş forma və üsullarından istifadə etmək üçün Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi səlahiyyətli iqtisadi operatora müəyyən hüquqlar verir. Beynəlxalq ticarət-təchizat zəncirinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə gömrük orqanları və səlahiyyətli iqtisadi operatorlar arasında qarşılıqlı tərəfdaşlıq əlaqələri yaradılır.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti 27 avqust 2013-cü il tarixli 230 sayılı qərarı ilə "Səlahiyyətli iqtisadi operator statusunun verilməsi, müvəqqəti dayandırılması və ləğv olunması Qaydaları"nı təsdiq etmişdir. Həmin qərarın 2-ci bəndinə görə, Gömrük Məcəlləsinin 32-ci maddəsinə uyğun olaraq Səlahiyyətli iqtisadi operator statusunun verilməsi üçün şərtlər aşağıdakılardan ibarətdir:

1. malların təyinat yerinə çatdırılmasının Ümumdünya Gömrük Təşkilatının müəyyən etdiyi təhlükəsizlik normalarına və standartlarına uyğun olaraq təmin edilməsi imkanının mövcudluğu;
2. gömrük və vergi qanunvericiliyinin tələblərinə riayət edilməsi;
3. gömrük nəzarəti baxımından əhəmiyyət kəsb edən kommersiya və nəqliyyat sənədlərinin idarə edilməsinə dair qənaətbəxş sistemin olması;
4. gömrük ödənişlərini və digər ödənişləri həyata keçirmək üçün maliyyə imkanlarının olması;
5. hüquqi şəxsin fəaliyyət göstərdiyi sahədə ən azı 2 il təcrübəsinin olması;
6. müvafiq təhlükəsizlik və mühafizə standartlarının tətbiqi imkanlarının olması;
7. informasiya mübadiləsini lazımi səviyyədə təmin edən texniki bazanın olması.

Səlahiyyətli iqtisadi operator statusu aldıqdan sonra şəxs fəaliyyəti dövründə yaranan və statusun verilməsi ilə bağlı müəyyən edilmiş şərtlərə və bütövlükdə onun fəaliyyətinə bilavasitə təsir göstərən hər hansı bir məsələ ilə bağlı gömrük orqanlarını məlumatlandırılmalıdır.

Səlahiyyətli iqtisadi operatorun fəaliyyətini tənzimləyən tələblər aşağıdakılardır:

- Malların təyinat yerinə çatdırılmasının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və xarici ticarətin asanlaşdırılması məqsədilə gömrük nəzarətinin sadələşdirilmiş forma və üsullarından istifadə etmək üçün səlahiyyətli iqtisadi operator Komitə tərəfindən ona verilən hüquqlar çərçivəsində malların idxalı və ixracı zamanı onların gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün Gömrük Məcəlləsinin 108.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan zəruri əməliyyatları özü həyata keçirir;

- Gömrük Məcəlləsinin 108.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan zəruri əməliyyatlar gömrük orqanlarını əvvəlcədən məlumatlandırmaqla, səlahiyyətli iqtisadi operator tərəfindən mülkiyyətində, icarəsində və ya istifadəsində olan tikililərdə və açıq sahələrdə həyata keçirilir;

- Səlahiyyətli iqtisadi operator tərəfindən Gömrük Məcəlləsinin 108.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan zəruri əməliyyatların aparılması üçün nəzərdə tutulmuş tikililər və açıq sahələr malların qorunması, onlara kənar şəxslərin icazəsiz müdaxiləsi imkanını istisna edən, o cümlədən, belə mallar üzərində gömrük nəzarətinin aparılmasına imkan verən formada qurulmalı və təchiz edilməlidir;

- Gömrük nəzarəti altında olan malların gömrük nəzarəti altında olmayan mallarla birgə saxlanmasına gömrük orqanı məlumatlandırılmaqla yol verilir. Gömrük nəzarəti altında olan mallar səlahiyyətli iqtisadi operator üçün münasib olan hər hansı bir formada (ayırıcı lent, ayırıcı divar, texnoloji keçid, müvafiq lövhə, yazılar və s.), onları digərlərindən vizual olaraq asanlıqla ayırd edilməsini mümkün edən şəkildə yerləşdirilməlidir;

- Gömrük orqanları tərəfindən səlahiyyət verildikdə, səlahiyyətli iqtisadi operator malların bəyan edildiyi gömrük prosedurunun tənzimləyən şərtlərə əməl olunmasını təmin etmək məqsədilə eyniləşdirmə tələb olunduğu hallarda Gömrük Məcəlləsinin 87-ci maddəsinə uyğun olaraq malların eyniləşdirilməsi tədbirlərini həyata keçirir;

- Mallara və nəqliyyat vasitələrinə tətbiq edilmiş eyniləşdirmə vasitələrinin götürülməsi və ya məhv edilməsi gömrük orqanları tərəfindən səlahiyyət verildiyi hallarda səlahiyyətli iqtisadi operator tərəfindən həyata keçirilə bilər;

- Gömrük rəsmiləşdirilməsinin sadələşdirilməsi məqsədilə ayrı-ayrı gömrük əməliyyatlarının həyata keçirilməsi üçün gömrük orqanları ilə kağız üzərində yazılı və ya elektron formada razılaşdırılmaqla, səlahiyyətli iqtisadi operator tərəfindən gömrük ərazisinə gətirilən və bu ərazidən aparı-

lan malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsi iş vaxtından kənar saatlarda da aparılır;

- Səlahiyyətli iqtisadi operator tərəfindən gömrük ərazisinə gətirilən və bu ərazidən aparılan malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsi "elektron növbə" elektron idarəetmə sistemində müəyyən olunmuş ardıcılıqdan kənar aparılır;

- Səlahiyyətli iqtisadi operator gömrük orqanları ilə məlumatların elektron formada mübadiləsini həyata keçirir;

- Gömrük orqanları və səlahiyyətli iqtisadi operatorlar xarici ticarətdə risklərin müəyyənəşdirilməsi və qarşısının alınması üzrə tədbirlərin hazırlanmasında əməkdaşlıq məqsədilə öz aralarında təqdim olunması, gömrük qanunvericiliyi ilə bilavasitə tələb edilməyən məlumatların da mübadiləsini həyata keçirirlər. Bu mübadilə müvafiq müqavilə əsasında həyata keçirilir və gömrük orqanlarının səlahiyyətli iqtisadi operatorların kompyuter şəbəkəsinə daxil olmaq hüququnu nəzərdə tutur.

6.6. Bəyanətmə

Gömrük qanunvericiliyində bəyanətmə dedikdə, gömrük rəsmiləşdirilməsi icraatı və gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi məqsədilə mal və nəqliyyat vasitələri barədə səhih məlumatların müəyyən edilmiş (şifahi, yazılı, digər) formada gömrük orqanlarına elan edilməsi başa düşülür.

Bir qayda olaraq bəyanətmə aşağıdakı əsas hallarda tələb olunur:

1) mal və nəqliyyat vasitələri - Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirildikdə;

2) malların yerləşdirildiyi gömrük rejimi bu və ya digər səbəbdən Gömrük Məcəlləsinə müvafiq olaraq dəyişdirildikdə;

3) Azərbaycan Respublikası Qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş digər hallarda (məsələn, rüsumsuz ticarət mağazası, yaxud sərbəst anbar rejimi altında yerləşdirilmiş mallar, verilmiş icazə geri alındıqda, yaxud ləğv edildikdə yenidən bəyan edilməlidir.

Mal və nəqliyyat vasitələrinin bəyan edilməsinin nəticələri gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri tərəfindən aşağıdakı məqsədlər üçün istifadə edilə bilər:

- hüquq-mühafizə (qaçaqmalçılıq və gömrük qaydalarının pozulmasına qarşı mübarizə);

- vergi;

- xarici iqtisadi fəaliyyətin inzibati tənzimlənməsi (kvotalaşdırma, lisenziyalaşdırma);

- gömrük sərhədində digər dövlət nəzarəti növlərinin təşkili (baytarlıq, fitosanitar, ekoloji və s.);

- xarici ticarət statistikasının aparılması və s.

Bəyanətmə gömrük-tarif tənzimləməsi mexanizmi üçün birincidərəcəli əhəmiyyət kəsb edir. İlkın gömrük - tarif münasibətlərində (mal və nəqliyyat vasitələri bilavasitə gömrük sərhədindən keçirilərkən) vergilərin və gömrük rüsumlarının ödənilməsi ilə bağlı öhdəliklər gömrük orqanının vəzifəli şəxsi tərəfindən gömrük bəyannaməsinin qəbul edilməsi ilə bağlıdır.

Gömrük bəyanətməsi prinsipini açıqlarkən qeyd etmək lazımdır ki, gömrük qanunvericiliyi gömrük rüsum və vergilərinin ödənilməsi öhdəliyini gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarətindən keçirilən mal və nəqliyyat vasitələri barədə məlumatı özündə cəmləşdirən hər hansı sənədin deyil, yalnız xarici ticarət göndərişi barədə son məlumatları özündə əks etdirən gömrük bəyannaməsinin təqdim edilməsidir. Çünki deklarant bəyannamədə göstərilən məlumatların dəqiqliyinə görə mövcud qanunvericiliklə məsuliyyət daşıyır.

Gömrük bəyanətmə prinsipi o deməkdir ki, ödənilməsi lazım olan gömrük ödənişlərinin hesablanması üçün lazım olan məlumatları və malları gömrük sərhədindən keçirən şəxsin özü və ya gömrük brokeri verməlidir. Bəyanətmədən istifadə gömrük orqanlarına mal və nəqliyyat vasitələrinə seçmə nəzarət tətbiq etməyə imkan verir və çox mürəkkəb rəsmiləşdirilmə və nəzarət prosesini sadələşdirir. Əks halda mallar gömrükxanalarda yığılıb qalır olar və iqtisadiyyat üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən xarici ticarət mübadiləsinə ləngədici, neqativ təsir göstərilmiş olardı.

Gömrük bəyanətmə prinsipinə alternativ kimi gömrük rüsumları miqdarının, mal və nəqliyyat vasitələrinin keyfiyyət və kəmiyyət xarakteristikalarının müəyyən edilməsinin inzibati üsulundan da istifadə edilə bilər. Lakin bu zaman gömrük orqanları deklarantın bəyan etdiyi məlumatları gömrük nəzarətinin nəticələri ilə müqayisə etmək imkanından məhrum olar, bu da gömrük nəzarətinin səmərəliliyinin azalmasına gətirib çıxarardı. Bundan başqa gömrük bəyannaməsindən istifadə edilməməsi meydana çıxan mübahisəli məsələlərin həllini çətinləşdirər, məhkəmə və inzibati araşdırma hallarının çoxalmasına səbəb olardı. Məhkəmədə əsas sübut rolunu oynayan yazılı bəyannamə olmadan belə mübahisələrin həlli çox çətin, hətta qeyri-mümkün olardı.

6.7. Bəyanətmə formaları

Bəyanətmə "Gömrük Məcəlləsi"nin müddəaları əsasında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən hazırlanmış və 2014-cü il 22 iyul tarixli 263 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş "Gömrük sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin bəyan edilməsi Qaydaları"na uyğun həyata keçirilir.

Gömrük sərhədindən malları və nəqliyyat vasitələrini keçirən, yaxud icrasına nəzarət gömrük orqanlarına həvalə olunmuş fəaliyyəti həyata keçirən şəxslər tərəfindən gömrük məqsədləri üçün aşağıdakı sənəd və məlumatlar həmin orqanlara kağız üzərində yazılı və ya elektron formalarda təqdim edilməlidir:

- gömrük ərazisinə gətirilmiş mallar üzrə gömrük bəyannaməsi təqdim olunanadək, risklərin təhlili və gömrük nəzarətinin düzgün tətbiqi üçün zəruri olan məlumatlar;

- gömrük ərazisindən malların aparılmasına görə gömrük bəyannaməsi və ya təkrar ixrac bildirişinin tələb olunmadığı hallarda risklərin təhlili və gömrük nəzarətinin düzgün tətbiqi üçün zəruri olan məlumatlar;

- gömrük ərazisinə daxil olması nəzərdə tutulan nəqliyyat vasitəsinə görə məsul şəxs tərəfindən nəqliyyat vasitələrinin gömrük ərazisinə daxil olması haqqında məlumat;

- gömrük ərazisinə daxil olması nəzərdə tutulan nəqliyyat vasitəsinə görə məsul şəxs tərəfindən nəqliyyat vasitəsinin müəyyən olunmuş gömrük sahəsindən fərqli sahəyə daxil olması haqqında məlumat;

- gömrük ərazisindən yola düşməsi nəzərdə tutulan nəqliyyat vasitəsinə görə məsul şəxs tərəfindən nəqliyyat vasitəsinin gömrük ərazisindən yola düşməsi haqqında məlumat;

- xüsusi gömrük proseduruna icazə sahibi tərəfindən icazənin verilməsindən sonra onun davam etdirilməsinə və ya məzmununa təsir edə biləcək bütün amillər barədə məlumat.

Gömrük bəyannaməsi malların bəyan edildiyi gömrük prosedurunun tətbiqi üçün lazım olan bütün məlumatları özündə əks etdirməlidir.

Elektron formada təqdim edilən gömrük bəyannaməsində elektron imza və ya bəyannaməçinin eyniləşdirilməsinə imkan verən digər vasitələr olmalıdır. Kağız üzərində yazılı formada təqdim olunan gömrük bəyannaməsi bəyannaməçi tərəfindən imzalanmalı, hüquqi şəxs olan bəyannaməçi tərəfindən isə həmçinin möhürlə təsdiq edilməlidir. Malların bəyan edildiyi gömrük prosedurunun tətbiqi üçün tələb olunan kağız üzərində yazılı və ya elektron formalarda sənədlər gömrük orqanlarına gömrük bəyannaməsinin təqdim edildiyi vaxt verilməlidir.

Malların bəyan edildiyi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi üçün kağız üzərində yazılı və ya elektron formalarda gömrük bəyannaməsi ilə birgə aşağıdakı sənədlər gömrük orqanına təqdim edilməlidir:

1. xarici ticarətin həyata keçirilməsini təsdiq edən müqavilə və ya şəxsin mallar barədə sahiblik, istifadə və (və ya) sərəncamvermə hüquqlarını təsdiq edən sənəd, yaxud istənilən digər sənəd;

2. malların və nəqliyyat vasitələrinin daşınması zamanı nəqliyyat növündən asılı olaraq nəqliyyat sənədləri.

Gömrük sərhədindən keçirilən malların kateqoriyası, malları keçirən şəxs, ixrac ölkəsi və ya malların yerləşdirildiyi gömrük proseduru nəzərə alınaraq, bu göstərilən sənədlərdən əlavə gömrük bəyannaməsi ilə birlikdə aşağıda sadalanan sənədlərin də təqdim edilməsi tələb olunur:

- gömrük təmsilçiliyi birbaşa, yaxud dolayı yolla həyata keçirildikdə, şəxsdən ona müvafiq səlahiyyətin verilməsini təsdiq edən sənəd;

- gömrük ödənişlərinin ödənilməsi nəzərdə tutulduqda, onun ödənilməsini və ya gömrük borcuna görə təminatın verilməsini təsdiq edən sənəd;

- idxal olunan malların bəyan edilmiş gömrük dəyərini təsdiq edən sənəd;

- etil (yeyinti) spirtinin və alkoqollu içkilərin, tütün məmulatlarının idxalı və ya prekursorların idxalı, tranziti və ixracı zamanı xüsusi razılıq sənədi (lisenziya); - gömrük ərazisində məcburi sertifikatlaşdırılmalı olan mallar gömrük ərazisinə idxal edildikdə uyğunluq sertifikatı;

- dövlət baytarlıq nəzarətində olan mallar gömrük ərazisinə idxal edildikdə, baytarlıq sertifikatı;

- yeyinti məhsulları gömrük ərazisinə idxal edildikdə, gigiyena sertifikatı;

- bitki və bitkiçilik məhsulları gömrük ərazisinə idxal edildikdə, idxal karantin icazəsi, ixrac edildikdə isə fitosanitar sertifikatı;

- yeyinti məhsulları Avropa İttifaqı ölkələrinə ixrac edildikdə, keyfiyyət sertifikatı;

- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1997-ci il 24 iyun tarixli 609 sayılı Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında idxal-ixrac əməliyyatlarının tənzimlənməsi Qaydaları”na 1 və 2 sayılı əlavələrdə göstərilən mallar gömrük ərazisinə gətirildikdə və ya gömrük ərazisindən aparıldıqda, müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin sərəncamı və ya müvafiq dövlət orqanlarının rəyləri;

- gömrük ərazisinə gətirilməsinə və bu ərazidən aparılmasına Gömrük Məcəlləsinin 215-ci maddəsi, “Mülki dövriyyənin müəyyən iştirakçılarına mənsub ola bilən və dövriyyədə olmasına xüsusi icazə əsasında yol verilən (mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış) əşyaların siyahısı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları ilə məhdudiyət qoyulmuş mallar gömrük sərhədindən keçirildikdə, müvafiq icazə sənədləri;

- ixrac nəzarətinə düşən malların ixracı, idxalı, təkrar ixracı, təkrar idxalı və tranziti zamanı xüsusi icazə sənədi;

- malların gömrük bəyannaməsində göstərilən mənşəyini təsdiq edən sənəd.

Ayrı-ayrı sənədlərin üzrlü səbəblərə görə gömrük bəyannaməsi ilə birlikdə təqdim edilməsi mümkün olmadığı hallarda, bəyannaməçinin yazılı

müraciəti əsasında gömrük orqanları həmin sənədlərin gömrük bəyannaməsi təsdiq edildikdən sonra təqdim olunmasına icazə verirlər.

Gömrük Məcəlləsində ayrı-ayrı sənədlərin təqdim edilməsi üçün daha qısa müddət müəyyən edilməmişdirsə, həmin sənədlər gömrük bəyannaməsi təsdiq edildiyi tarixdən 45 gündən gec olmayaraq, gömrük orqanına təqdim olunmalıdır. Bəyannaməçi sənədlərin vaxtında verilməsinə dair gömrük orqanına yazılı formada öhdəlik təqdim edir.

Bəyan etmə malların və nəqliyyat vasitələrinin yerləşdirilməsi nəzərdə tutulan gömrük proseduru haqqında, habelə gömrük məqsədləri üçün lazım olan digər məlumatların şifahi, kağız üzərində yazılı və ya elektron formalarda gömrük orqanlarına verilməsi ilə həyata keçirilir.

Fiziki şəxslərin gömrük sərhədindən keçirilən malların bəyan edilməsinin sadələşdirilmiş qaydasından istifadə etməsi üçün gömrük sərhəd buraxılış məntəqələrində ikikanallı – “Yaşıl kanal” və “Qırmızı kanal” buraxılış sistemləri tətbiq olunur. Müşayiət olunmayan baqajda keçirilən və poçt göndərişlərində göndərilən mallar istisna olmaqla, “Yaşıl kanal” buraxılış sistemi fiziki şəxslər tərəfindən malların şifahi formada bəyan edilməsi üçün nəzərdə tutulur. “Yaşıl kanal” buraxılış sistemi vasitəsilə mallar güzəştli qaydada, yəni malların gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı Gömrük Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş gömrük prosedurlarından azad olunmaqla, gömrük ödənişləri alınmadan və ticarət siyasəti tədbirləri tətbiq edilmədən keçirilir. Fiziki şəxsin mallarını “Yaşıl kanal” buraxılış sistemindən istifadə etməklə gömrük sərhədindən keçirməsi onun əl yükündə və müşayiət olunan baqajında yazılı formada bəyan edilməli malların olmaması və bu malların gömrük orqanlarına şifahi bəyan edilməsi kimi qəbul edilir.

Gömrük ərazisinə gətirilən mallara dair gömrük bəyannaməsi həmin mallar gömrük ərazisinə gətirilən yerdəki gömrük orqanına, daxili tranzit xüsusi gömrük proseduru həyata keçirildikdə isə təyinat gömrük orqanına təqdim edildiyi tarixdən 15 gündən gec olmayaraq verilməlidir.

Gömrük bəyannaməsinin təqdim edilməsinin son günü qeyri-iş gününə təsadüf edərsə, növbəti iş günü müddətin bitdiyi gün hesab edilir. Gömrük ərazisindən aparılan mallara dair gömrük bəyannaməsi həmin mallar gömrük ərazisindən çıxarılməkən verilməlidir.

Dəniz, çay və hava gəmiləri gömrük ərazisinə daxil olduğu və ya bu ərazidən yola düşdüyü su və hava limanlarında bəyan edilir. Yüksüz və sərnişinsiz nəqliyyat vasitələri gömrük sərhədindən keçərkən bəyan edilir.

Fiziki şəxslərin gömrük sərhədindən keçirilən malların bəyan edilməsinin sadələşdirilmiş qaydasından istifadə etməsi üçün gömrük sərhəd buraxılış məntəqələrində ikikanallı – “Yaşıl kanal” və “Qırmızı kanal” buraxılış sistemləri tətbiq edilir. “Yaşıl kanal” buraxılış sistemi fiziki şəxslər tərəfindən malların (müşayiət olunmayan baqajda keçirilən və

poçt göndərişlərində göndərilən mallar istisna olmaqla) şifahi formada bəyan edilməsi üçün nəzərdə tutulur.

6.8. Yük gömrük bəyannamələrinin doldurulması qaydaları

Bu qaydalar malların ixrac və sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük rejimləri üzrə yük gömrük bəyannaməsinin doldurulma qaydalarını müəyyən edir. YGB dəsti dörd dəstləşdirilmiş əsas vərəqədən, bu qaydalarda nəzərdə tutulan hallarda isə əlavə vərəqələrdən ibarətdir. Barter əməliyyatlarının rəsmiləşdirilməsi zamanı YGB dəsti beş nüsxədən ibarət olmalıdır.

Qrafaların adlarının rus dilində yazıldığı, həmçinin informasiya şəbəkəsi xaricində əlavə qeydlərin olduğu blanklardan da istifadə olunmasına yol verilir. YGB-nin əsas vərəqi eyni bir gömrük rejimi tətbiq olunan eyniadlı mallar (XIF MN üzrə mal mövqeyi 9-cu işarə səviyyəsinə qədər eyni təsnifat olunan) haqqında məlumatları göstərmək üçün istifadə olunur.

Bir neçə adda olan malların bəyan olunması zamanı əsas YGB-nin ayrılmaz hissəsi olan əlavə vərəqələrdən istifadə edilir. Əlavə vərəqələrin hər biri üç adda malı bəyan etməyə imkan verir.

Bir YGB-də 100-ə qədər adda olan mallar barəsində (eyni zamanda əsas vərəqə 33-dən artıq vərəqə əlavə oluna bəlməz) məlumat bəyan oluna bilər. Əlavə vərəqələrin doldurma qaydaları, əlavə vərəqələrdə bəyannaməçi tərəfindən doldurulmayan A qrafası istisna olmaqla, YGB-nin əsas vərəqələrinin uyğun qrafalarının doldurulması qaydaları kimidir.

YGB-də pozub-düzəltmə və qaralama olmamalıdır. Düzəlişlər yanlış məlumatların üzərindən xətt çəkilməklə, düzgün məlumatları yazı makinası və ya əl ilə yazmaqla edilir. YGB (Gömrük Ittifaqının üzvü olan ölkələr üçün) kompyuterdə və ya yazı makinasında Azərbaycan dilində (bəzi hallarda rus dilində) doldurulur. Ayrı-ayrı hallarda əgər dəyər göstəriciləri (faktura və gömrük dəyəri) 9 işarədən çox ədədlə ifadə edilərsə, onları əl ilə doldurmaq olar.

Keyfiyyətsiz şəkildə doldurulmuş YGB-lərə gömrük orqanları tərəfindən gömrük bəyannaməsi kimi baxılmır. YGB-nin hər hansı bir qrafasındakı mətn məlumatı, əvvəl doldurulmuş qrafanın mətn məlumatının təkrarı olarsa, bu halda həmin qrafada əvvəl doldurulmuş qrafaya – “bax, qrafa N” şəkildə istinad edilir.

Kodlara münasibətdə belə istinadlar edilə bilməz. YGB-nin hər hansı qrafasında lazımı məlumatların bəyan edilməsi üçün (müəssisənin adı, vaqonun, konteynerin nömrəsi və s.) yer olmadıqda, bu məlumatların bəyannamənin arxa tərəfindən yazılmasına icazə verilir. Bu yazı bəyanna-

məçinin imzası və möhürü ilə təsdiq olunur. Kodlara münasibətdə belə istisnalar tətbiq olunmur.

YGB-nin əsas vərəqəsinin arxa tərəfində digər nəzarət orqanlarının ştamplar vurması və qeydlər aparması üçün icazə verilir. Bəyannaməçilərə bu qaydalarda nəzərdə tutulmayan məlumatların YGB blanklarında istifadəsinə icazə verilmir.

Gömrük orqanı bu qaydaların 3.4 bəndində göstərilən sxem üzrə YGB-nin əsas vərəqəsinin 7-ci qrafasında və hər bir A qrafasının aşağı hissəsinə qeydiyyat nömrəsi, YGB-nin qəbul tarixini yazmaqla, bəyannamə və əlavə vərəqələri qeydiyyatdan keçirir.

YGB-nin vərəqələri aşağıdakı qaydada bölüşdürülür:

- birinci vərəqə - gömrük orqanında və xüsusi arxivdə saxlanılır;
- ikinci vərəqə (statistik) - gömrük statistikasına şöbəsinə (bölməsinə) qalır;
- üçüncü vərəqə - bəyannaməçiyə qaytarılır;
- dördüncü vərəqə isə:

a) malların ixracı zamanı bəyannaməçiyə - yükəndərənə qaytarılaraq, mal müşayiət sənədlərinə əlavə olunur və mallarla birlikdə sərhəd gömrük buraxılış məntəqəsinin fəaliyyət bölgəsində yerləşən gömrük orqanına göndərilir;

b) malların idxalı zamanı - gömrük rəsmiləşdirilməsini həyata keçirən bəyannaməçidə - malı alanda qalır.

Gömrük qanunvericiliyində bəyan etmə yeri mal və nəqliyyat vasitələri üçün ayrılıqda müəyyən olunur. Malların bəyan olunma yeri gömrük rəsmiləşdirilməsinin aparıldığı yer üzrə müəyyən olunur.

Nəqliyyat vasitələrinin bəyan olunma yerinin təyinedilmə qaydası nəqliyyat vasitəsinin növündən və daşınmanın xarakterindən (nəqliyyat, yaxud yük) asılıdır.

Malları daşıyan nəqliyyat vasitələri (çay, dəniz, hava gəmilərindən başqa) mallarla bir vaxtda bəyan edilir. Dəniz, çay və hava gəmiləri limanında Azərbaycan Respublikası ərazisinə gələrkən, yaxud onu tərk edərkən bəyan edilir.

Sərnişin daşıyan digər nəqliyyat vasitələri, həmçinin boş nəqliyyat vasitələri gömrük sərhədini keçərkən bəyan edilir.

DGK nəqliyyat vasitələrinin ayrı-ayrı növlərinin bəyan edilməsinin xüsusi qaydalarını müəyyən edə bilər.

6.9. Bəyannaməçi

Gömrük qanunvericiliyində bəyannaməçi anlayışı özünəməxsus yer tutur. Gömrük sərhədindən keçirən malların və nəqliyyat vasitələrinin sahibi, yaxud onunla bağlanmış müqavilə əsasında gömrük brokeri bəyannaməçi ola bilər (GM. m.148).

Bəyannaməçinin hüquqi statusu müəyyən edilərkən, onun malları gömrük sərhədindən keçirən şəxs, yaxud gömrük brokeri olub-olmamasından asılı olmayaraq, mövcud qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş edilmiş vəzifələri yerinə yetirməli olduğu və məsuliyyət daşdığı müəyyən edilir.

Malları və nəqliyyat vasitələrini bəyan edən bəyannaməçinin vəzifələri aşağıdakılardır:

1. malları və nəqliyyat vasitələrini bu Məcəllədə nəzərdə tutulan qaydada bəyan etmək;
2. malları və nəqliyyat vasitələrini gömrük orqanlarının tələbi ilə təqdim etmək;
3. gömrük məqsədləri üçün lazım olan sənədləri və məlumatları gömrük orqanlarına təqdim etmək;
4. gömrük ödənişlərini ödəmək;
5. gömrük orqanlarına gömrük rəsmiləşdirilməsində yardım göstərmək (GM.m.148).

Bəyanətmə institutunun bütün əsas xüsusiyyətləri gömrük tənzimləməsinin “sərhəd” xarakteri ilə bağlıdır. Gömrük-tarif mexanizmində bəyannaməçi yalnız gömrük orqanına bəyannamə vermək hüququ olan şəxs deyil (bəzi hallarda gömrük orqanı bu bəyannamədə göstərilən məlumatlarla razılaşmaya da bilər), o, ilk növbədə, gömrük rüsum və vergilərinin ödənilməsi öhdəliyini üzərinə götürən şəxsdir.

Bəyannaməçi və bəyanətməni həyata keçirən şəxs anlayışlarını birbirindən ayırmaq lazımdır. Əgər deklarant hüquqi şəxsdirsə, bu anlayışlar üst-üstə düşmür. Bəyanətməni bəyannaməçi - təşkilat adından bu iş üçün xüsusi səlahiyyət verilmiş fiziki şəxs (şəxslər) - aparır (vəkalət və ya ona bərabər sənəd əsasında). Bilavasitə bəyanətməni həyata keçirən şəxs gömrük ödənişlərinə görə üzərinə mülkiyyət öhdəliyi götürdüyündən, ona verilən vəkalətnamə müəyyən edilmiş tələblərə cavab verməlidir.

6.10. Fiziki şəxslər tərəfindən malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi

Gömrük Məcəlləsinin 299-cu maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikasının Qanunlarına əsasən qadağan edilmiş mallar istisna olmaqla, fiziki şəxslər istehsal, yaxud kommərsiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan malları gömrük sərhədindən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi güzəştli və sadələşdirilmiş qaydada keçirə bilərlər.

Məcəllənin bu maddəsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinin müddəalarından irəli gəlir. Bu maddənin 3 və 4-cü bəndlərinə görə, qanuni surətdə Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan hər kəs ölkədən kənara getmək və hər zaman öz ölkəsinə maneəsiz qayıtmaq hüququna malikdir. Eyni zamanda, hər kəsin daşınar və daşınmaz əmlakla

sahiblik, əmlakdan başqaları ilə birlikdə istifadə etmək və onun barəsində sərəncam vermək hüququ vardır (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, maddə 29 b.3). Hər kəs qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada öz imkanlarından, qabiliyyətindən və əmlakından sərbəst istifadə edərək təkbaşına yaxud başqaları ilə birlikdə azad sahibkarlıq fəaliyyəti və qanunla qadağan edilməmiş digər iqtisadi fəaliyyət növü ilə məşğul ola bilər (ARK, maddə 59). Malların normal şəraitdə bir ölkədən başqa ölkəyə aparılıb gətirilməsi, beynəlxalq hüququn hamı tərəfindən qəbul edilmiş bir sıra normaları ilə sıx bağlıdır: Beynəlxalq İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 13 və 17-ci maddələri; Mülki və siyasi hüquqları haqqında Beynəlxalq Paktın 12-ci maddəsi və s. Bu hüququn təmin edilməsi beynəlxalq humanitar əlaqələrin inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Məhz buna görə də 1 avqust 1975-ci il tarixində Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq üzrə iclasın Yekun aktını imzalamış dövlətlər “texniki məsələlərə” (o cümlədən gömrük prosedurasının sadələşdirilməsi) daha çox diqqət vermişlər.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2013-cü il 14 oktyabr tarixli 305 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmişdir: “Fiziki şəxslər tərəfindən istehsal, yaxud kommertiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan malların gömrük sərhədindən keçirilməsinin güzəştli və sadələşdirilmiş Qaydalar” Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin 299.1-ci maddəsinə əsasən hazırlanmışdır və fiziki şəxslər tərəfindən istehsal, yaxud kommertiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan malların Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilməsinin güzəştli və sadələşdirilmiş qaydalarını müəyyən edir.

Fiziki şəxslər tərəfindən gömrük sərhədindən keçirilən malların təyinatı fiziki şəxsin səfərinin bütün halları nəzərə alınmaqla, malların gömrük sərhədindən fiziki şəxsin və onun ailə üzvlərinin şəxsi istifadəsi və istehlakı məqsədləri üçün keçirildiyi yəqinləşdirilməklə, onların xassələri, miqdarı, habelə sərhəddən keçirilməsinin mütəmadiyi əsasında gömrük orqanları tərəfindən müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin “Gömrük sahəsində nəzarətin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar bəzi yoxlamaların sadələşdirilməsi haqqında” 22 oktyabr 2015-ci il tarixli Fərmanına görə, fiziki şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilən və istehsal, yaxud kommertiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan ümumi gömrük dəyəri 10000 ABŞ dolları ekvivalenti məbləğindən (müşayiət edilən hər bir yetkinlik yaşına çatmamış fiziki şəxsə görə əlavə 2000 ABŞ dolları ekvivalenti məbləğindən) artıq olmayan mallar (aksizli mallar, avtonəqliyyat vasitələri və səfər zamanı fiziki şəxsin zəruri ehtiyaclarının ödənilməsi üçün nəzərdə tutulan əşyalar

istisna olmaqla) gömrük ödənişi ödənilmədən gömrük sərhədindən keçirilə bilər.

Gömrük sərhəd buraxılış məntəqələrində Gömrük Məcəlləsinin 214-cü və 215-ci maddələri, Azərbaycan Respublikasının “Mülki dövriyyədə olmasına yol verilməyən (mülki dövriyyədən çıxarılmış) əşyaların siyahısı haqqında”, “Mülki dövriyyənin müəyyən iştirakçılarına mənsub ola bilən və dövriyyədə olmasına xüsusi icazə əsasında yol verilən (mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış) əşyaların siyahısı haqqında”, “Azərbaycan Respublikasının ərazisində dövriyyəsi qadağan edilmiş, məhdudlaşdırılmış və nəzarət edilən narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, habelə Azərbaycan Respublikasının ərazisində idxalına, ixracına, tranzit nəql edilməsinə və istehsalına lisenziya (xüsusi razılıq) tələb olunan prekursorların siyahılarının təsdiq edilməsi haqqında”, “Aviasiya haqqında” qanunları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə gömrük ərazisinə gətirilməsi və ya bu ərazidən aparılması qadağan edilən, yaxud məhdudlaşdırılan malların siyahısı hər kəs üçün yaxşı görünən lövhələrdə yerləşdirilir. Həmin siyahılarda malların gətirilməsi və ya aparılmasına qadağa qoyan, yaxud məhdudlaşdıran qanunun və digər normativ hüquqi aktların adı, qəbul edilmə tarixi və müvafiq maddəsi (bəndi) əks etdirilir.

Azərbaycan Respublikasının diplomatik xidmət əməkdaşları və diplomatik xidmət orqanlarının inzibati-texniki xidmətini həyata keçirən şəxslər və Azərbaycan Respublikası Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidmətinin Diplomatik Nümayəndəliklərin Mühafizə İdarəsinin hərbi qulluqçuları tərəfindən müvafiq təsdiqedicə sənəd təqdim edilməklə, onların xaricdə işlədikləri dövrdə əldə etdikləri vəsaitin və əmlakın, o cümlədən avtonəqliyyat vasitələrinin gömrük ərazisinə gətirilməsinə görə gömrük ödənişləri tutulmur.

VII Mövzu. Xüsusi gömrük prosedurları

Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin birinci maddəsinin 18-ci bəndinə görə, **gömrük proseduru** - bu Məcəllənin müddəalarına uyğun olaraq gömrük nəzarəti altında olan mal və nəqliyyat vasitələrinin yerləşdirilə biləcəyi ixrac, təkrar ixrac, müvəqqəti ixrac, sərbəst dövriyyə üçün buraxılış, təkrar idxal və xüsusi gömrük prosedurlarından (daxildə emal, xaricdə emal) biridir.

Gömrük proseduru gömrük qanunvericiliyinin əsas kateqoriyalarından biridir və aşağıdakıları müəyyən edir:

a) keçirilməsi məqsədindən asılı olmayaraq, malların konkret yerdəyişmə qaydasını;

b) gömrük ərazisində və ondan kənarında malların yerləşdirilməsi və onlardan istifadənin mümkünlüyü şərtlərini;

c) gömrük qanunvericiliyinə görə mallardan istifadə və onların üzərində sərəncam vermək səlahiyyəti olan şəxslərin (belə şəxslərə «*benefisiar*» deyirlər) hüquq və vəzifələrini;

ç) mal və nəqliyyat vasitələrinə və şəxslərin hüquqi statusuna tələbləri;

Yeni Gömrük Məcəlləsinin 166-cı maddəsinə görə, mallar aşağıdakı xüsusi gömrük prosedurlarından hər hansı biri altında yerləşdirilə bilər:

1. tranzit (beynəlxalq və daxili tranzit);
2. saxlanc (müvəqqəti saxlanc və gömrük anbarlarında saxlanc);
3. sərbəst zona;
4. xüsusi istifadə (müvəqqəti idxal və son istifadə);
5. emal (daxildə və xaricdə emal).

7.1. Tranzit

Gömrük Məcəlləsinə görə, malların tranziti - malların gömrük nəzarəti altında ölkənin iki gömrük orqanı arasında, o cümlədən xarici dövlətlərin ərazisindən gömrük rüsumları, vergilər alınmadan və mallara iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmədən keçirilməsindən ibarət gömrük prosedurudur.

Beynəlxalq tranzit xüsusi gömrük proseduru xarici malların gömrük rüsumları, əlavə dəyər vergisi və aksizlər alınmadan, ticarət siyasəti tədbirləri tətbiq olunmadan gömrük nəzarəti altında bir yerdən başqa yerə daşınmasıdır. Xarici dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların rezidentlərin mənafeyinə zərər vuran ayrı-seçkilik və digər iqtisadi siyasət tədbirlərinə cavab kimi, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həmin dövlətlərin və müvafiq beynəlxalq təşkilatlara daxil olan dövlətlərin mallarının gömrük ərazisindən beynəlxalq tranzitinə qadağalar və məhdudiyətlər tətbiq edə bilər. (GM., maddə 174).

Malların beynəlxalq tranzit xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilərək daşınması aşağıdakı qaydada həyata keçirilir:

- malların daşınması gömrük ərazisindən kənar başlanır, yaxud başa çatır;

- malların daşınması gömrük ərazisinin iki məntəqəsi arasında gömrük ərazisindən kənar ərazidən keçməklə baş verir.

Beynəlxalq tranzit xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilən mallara dair gömrük bəyannaməsi həmin mallar gömrük ərazisinə gətirilən yerdəki gömrük orqanına təqdim edildiyi tarixdən 15 gündən gec olmayaraq verilməlidir. Göstərilən müddət bəyannaməçi tərəfindən müvafiq sənədlərin və məlumatların toplanması üçün kifayət etmədikdə, onun əsaslandırılmış müraciəti əsasında gömrük orqanı həmin müddəti uzadır. Gömrük bəyannaməsinin təqdim edilməsi müddətinin uzadılmasına malların müvəqqəti saxlanma xüsusi gömrük proseduru altında qalma müddəti çərçivəsində yol verilir. Gömrük orqanları tələb etdikləri məlumatların ətraflı qeyd olunduğu və malların daşınması zamanı istifadə olunan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində, habelə tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş istənilən kommersiya və ya nəqliyyat sənədini gömrük bəyannaməsi kimi qəbul edir. Malların beynəlxalq tranzit xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilərək daşınmasına icazənin alınması üçün şəxs Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2012-ci il 12 oktyabr tarixli 228 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş “Ayrı-ayrı gömrük əməliyyatı və ya gömrük proseduru ilə bağlı gömrük orqanının icazəsinin verilməsi Qaydaları”na müvafiq olaraq gömrük orqanına Gömrük Məcəlləsinin 146.3-cü maddəsinə əsasən müəyyən edilən sənədlərlə birlikdə müraciət edir və icazə dərhal müvafiq qeydiyyat aparılmaqla verilir.

Daxili tranzit xüsusi gömrük proseduru daxili malların statusunu dəyişmədən gömrük ərazisinin bir yerindən başqa yerinə daşınmasıdır. Daxili tranzit xüsusi gömrük proseduru üçün bəyan edilən daxili mallar və nəqliyyat vasitələri müvafiq gömrük bəyannaməsi gömrük orqanı tərəfindən təsdiq olunduğu vaxtdan başlayaraq, gömrük ərazisindən aparılana, dövlətin xeyrinə imtina və ya məhv edilənə, yaxud gömrük bəyannaməsinin Gömrük Məcəlləsinin 154-cü maddəsinə uyğun olaraq ləğvinədək gömrük nəzarəti altında olur. Malların beynəlxalq və daxili tranzit xüsusi gömrük prosedurları altında yerləşdirilərək daşınması qaydalarını müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir. (GM., maddə 186).

Tranzit beynəlxalq mal mübadiləsinin obyektiv zərurətindən doğan və ölkələrin coğrafi mövqeyi, geosiyasi və iqtisadi münasibətləri ilə şərtlənən zəruri nəqliyyat əlaqə kateqoriyası olub, beynəlxalq ticarət qədər qədim tarixə malikdir. Tranzitin hüquq mexanizmində nəqliyyat vasitələ-

rinin və malların tranzitində meydana gələn iki növ münasibət nəzərdə tutulur.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük tənzimlənməsində nəqliyyat vasitələrinin tranzitinin reqlamentləşdirilməsi özünəməxsus yer tutur, çünki nəqliyyat vasitələri beynəlxalq mal mübadiləsi sistemində aralıq təsir halıdır və bir qayda olaraq xarici ticarət tənzimlənməsinin bilavasitə obyektidir deyil. Bu səbəbdən Gömrük Məcəlləsinin gömrük tranzit rejiminə həsr edilmiş müddələri yalnız mallara aid edilir.

Şərh edilən prosedurun əsas xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

1) mallar Azərbaycan Respublikasının iki gömrük orqanı arasında, gömrük nəzarəti altında daşınır və bu zaman onların xarici dövlətin ərazisindən keçməsinə yol verilir (məsələn, Rusiya sərhədindəki Xaçmaz gömrükxanası ilə Naxçıvan Respublikasındakı, eyni zamanda Türkiyə ilə sərhəddə yerləşən Sədərək gömrükxanası arasında tranzit xarakterik misaldır).

2) tranzit-gömrük prosedurunda malların yerdəyişmə hərəkəti gömrük rüsumları və vergilər tutulmadan həyata keçirilir, bu mallara iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmir.

Tranzit - gömrük prosedurunun nizamlanma qaydaları, həmçinin Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq sazişləri, Nazirlər Kabinetinin qərarları, DGK-nın normativ aktları ilə də müəyyən edilə bilər. "Malların beynəlxalq və daxili tranzit xüsusi gömrük prosedurları altında yerləşdirilərək daşınması Qaydaları" Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 14 yanvar 2014-cü il tarixli 5 sayılı qərarı ilə tənzimlənir.

Hüquqi-tənzimləmə mənbələrinin və gömrük-tranzit prosedurunun tətbiqi sahəsinin xarakterindən asılı olaraq onun aşağıdakı formaları seçilir:

a) beynəlxalq konvensiyaların müddəaları ilə və ya beynəlxalq sazişlərin (məxsusi bu məsələyə aid olmayan) ayrı-ayrı müddəaları ilə istifadəsi reqlamentləşdirilən beynəlxalq tranzit;

b) milli qanunvericilik əsasında həyata keçirilən tranzit.

Tranzit-gömrük proseduru bu rejim altında yerləşdirilə bilən malların nomenklaturasına, miqdarına və təyinatına aid olan heç bir xüsusi məhdudiyyət müəyyən etmir. Gömrük Məcəlləsi tranzit-gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş malların daşınma formalarından istifadəni məhdudlaşdıran xüsusi şərtlər müəyyən etmir və eyni zamanda qanunvericilikdə nəzərdə tutulmayan hallarda yol və istiqamətlərin seçilməsində sərbəstlik verir. Ümumilikdə istifadə qaydaları Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən 6 sentyabr 2013-cü il tarixində təsdiq edilmiş «Xüsusi gömrük prosedurları daxilində ekvivalent mallardan istifadə Qaydaları» haqqında 251 sayılı Qərarla tənzimlənir.

Malların kateqoriyasından asılı olaraq və müəyyən daşınma üsullarından istifadə zamanı YGB-dən istifadə edilməklə aparılan gömrük rəs-

miləşdirilməsinin ümumi qaydası tətbiq edilməyə bilər. Bəzi hallarda YGB əvəzinə digər sənəd formalarından istifadə edilməsinə yol verilir. Beynəlxalq Yük Daşımaları Konvensiyasının müddəaları əsasında daşınan mallar üzrə bu konvensiya ilə müəyyən edilmiş beynəlxalq gömrük sənədləri formaları - BYD kitabları (TIR karnetləri) istifadə olunur. Malların bu rejim altında yerləşdirilməsinin şərtləri 2 qrupa bölünür:

1) mallara, daha doğrusu onların bu rejimdə vəziyyətinə aid olan şərtlər;

2) daşıyıcıya, yaxud onun nəqliyyat vasitəsinə aid olan şərtlər.

Tranzit rejimində daşınan mallar aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

1) mallar dəyişilməz halda qalmalıdır (təbii aşınma və təbii itgilərdən başqa);

2) tranzitdən başqa, digər məqsədlər üçün istifadə olunmamalıdır;

3) gömrük orqanının daşınmanın şərtlərindən asılı olaraq müəyyən etdiyi müddət ərzində göndərən malları təyinat gömrükxanasına çatdırmalıdır.

Malların tranziti üçün “daşıyıcı”- faktiki olaraq malları keçirən şəxs və ya nəqliyyat vasitələrinin istifadəsi üçün məsul olan şəxsdir. Tranzit-gömrük rejiminin xarakteri və iqtisadi məqsədləri nəzərə alındıqda, bu hal tamamilə qanunauyğundur. Digər tərəfdən bu, imkan verir ki, daşınan mal sahibinin, göndərəninin və alıcısının kim olmasından asılı olmayaraq daşıyıcıya bilavasitə benefisar kimi baxılsın. Daşıyıcının belə statusunu nəzərə alaraq gömrük qanunvericiliyi bəzi əlavə tələblər irəli sürür. Belə ki, gömrük orqanlarında daşıyıcının və ya onun nəqliyyat vasitələrinin məcəllə ilə nəzərdə tutulan şərtləri yerinə yetirilməsinə riyaət olunmasına zəmanət verə bilməyəcəyi fikri yaranarsa, malların tranzit-gömrük rejimi altında yerləşdirilməsinə icazə nəqliyyat vasitələrinin müəyyən olunmuş qaydada təchiz edilməsindən sonra verilə bilər. Bu zaman daşıyıcının çəkdiyi xərclər dövlət orqanları tərəfindən ödənilmir.

Malların tranzit daşınmasının bütün müddəti ərzində gömrük nəzarəti altında olur. Ümumi qaydaya görə tranzit gömrük rejimi altında yerləşdirilmiş mallara gömrük nəzarəti:

a) mallar Azərbaycan Respublikasına gətirildiyi zaman onların Azərbaycanın gömrük sərhədini keçdiyi andan;

b) mallar Azərbaycan Respublikasından aparıldığı zaman gömrük orqanı tərəfindən gömrük bəyannaməsinin qəbul edildiyi andan başlayır.

Tranzit-gömrük rejimi malların və nəqliyyat vasitələrinin (və onların sənədlərinin) müəyyən edilmiş müddətdə təyinat gömrükxanasına çatdırıldıqdan və müvafiq gömrük əməliyyatları aparıldıqdan sonra başa çatmış hesab edilir. Tranzit rejimi bitdikdən sonra mallar öz ilkin məqsədlərindən asılı olaraq ya Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara çıxarılmalı, yaxud da digər gömrük rejimi altında

yerləşdirilməlidir. Malların tranzitinə görə məsuliyyət daşıyıcının üzərinə qoyulur. Əgər tranzit zamanı mallar:

- gömrük orqanının icazəsi olmadan kiməsə verilmişsə;
- tranzit daşınması zamanı itirilmişsə;

- təyinat gömrükxanasına çatdırıl-mamışsa, daşıyıcı sərbəst dövriyyəyə buraxılma və ya idxal-gömrük rejimi altında rəsmiləşdirilən mallar üçün nəzərdə tutulmuş məbləğdə gömrük ödənişləri ödəməlidir.

“Mədəniyyət haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 12-ci maddəsinə əsasən mədəni sərvətlərin Azərbaycan Respublikasının ərazisindən tranzitlə keçirilməsi qaydasını müəyyən edir. Mədəni sərvətlərin tranziti – mədəni sərvətlərin gömrük nəzarəti altında bir gömrük orqanından digər gömrük orqanına daşınmasıdır.

Mədəni sərvətlərin tranziti Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2014-cü il 14 yanvar tarixli 5 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş “Malların beynəlxalq və daxili tranzit xüsusi gömrük prosedurları altında yerləşdirilərək daşınması Qaydaları”na uyğun olaraq həyata keçirilir.

Gömrük orqanları Gömrük Məcəlləsinin 13.2-ci maddəsində əks olunan məqsədlər üçün gömrük sərhədindən keçirilən malların tranziti ilə bağlı əldə edilən məlumatların öz aralarında və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2012-ci il 7 may tarixli 95 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş “Gömrük sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük ərazisinə daxil olması, çıxması və tranziti ilə bağlı əldə edilən məlumatların başqa ölkələrin gömrük və digər səlahiyyətli dövlət orqanları ilə mübadiləsi Qaydaları”na uyğun olaraq başqa ölkələrin gömrük və digər səlahiyyətli dövlət orqanları ilə mübadiləsini həyata keçirirlər.

Mədəni sərvətlərin ölkə ərazisinə gətirilməsi, aparılması və tranziti AR Nazirlər Kabinetinin 29 avqust 2014-cü il tarixli 293 sayılı "Mədəni sərvətlərin idxalı, ixracı və Azərbaycan Respublikasının ərazisindən tranzitlə keçirilməsi Qaydası" haqqında Qərarın müddəalarına uyğun həyata keçirilir.

Beynəlxalq sərgilərə və digər mədəni tədbirlərə müvəqqəti ixrac olunan mədəni sərvətlər hüquqi cəhətdən AR NK-nin 29 avqust 2014-cü il tarixli "Sərgi, qastrol səfərləri, bərpa işləri, təqdimat, beynəlxalq mədəniyyət tədbirlərinin keçirilməsi ilə əlaqədar mədəni sərvətlərin müvəqqəti ixracı Qaydası" haqqında 294 sayılı Qərarla tənzimlənir.

7.2. Saxlanc (müvəqqəti saxlanc və gömrük anbarlarında saxlanc)

Saxlanc xüsusi gömrük proseduru müvəqqəti saxlanc və gömrük anbarı prosedurlarından ibarətdir. Xarici mallar saxlanc xüsusi gömrük proseduru altında idxal gömrük rüsumları, idxal üzrə əlavə dəyər vergisi və

aksizlər alınmadan, ticarət siyasəti tədbirləri tətbiq olunmadan gömrük və müvəqqəti saxlanc anbarlarında gömrük nəzarəti altında yerləşdirilir. Daxili mallar da gömrük qanunvericiliyinə müvafiq olaraq gömrük anbarı proseduru və ya sərbəst zona xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilə bilər. Malların saxlanc xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi qaydalarını müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir (GM., maddə 176).

Saxlanc xüsusi gömrük proseduru müvəqqəti saxlanc və gömrük anbarı prosedurlarından ibarətdir. Xarici mallar saxlanc xüsusi gömrük proseduru altında idxal gömrük rüsumları, idxal üzrə əlavə dəyər vergisi və aksizlər alınmadan, ticarət siyasəti tədbirləri tətbiq olunmadan müvəqqəti saxlanc anbarında və gömrük anbarında gömrük nəzarəti altında yerləşdirilir. Gömrük qanunvericiliyinə müvafiq olaraq, daxili mallar da gömrük anbarı proseduru və ya sərbəst zona xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilə bilər.

Malların digər gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi üçün bəyanedilmə halları istisna olmaqla, mal sahibi tərəfindən gömrük orqanlarına təqdim edilmiş aşağıdakı xarici mallar müvəqqəti saxlanc xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilərək bəyan edilir:

- 1) sərbəst zonaya birbaşa gətirilmə istisna olmaqla, gömrük ərazisinə gətirilən mallar;
- 2) sərbəst zonadan gömrük ərazisinin digər hissəsinə gətirilən mallar;
- 3) barəsində beynəlxalq tranzit xüsusi gömrük proseduru başa çatmış mallar.

Müvəqqəti saxlanc anbarlarında Gömrük Məcəlləsinin 178.1.1-178.1.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş xarici mallar, gömrük anbarlarında isə xarici mallar, habelə Gömrük Məcəlləsinin 182-ci maddəsinə uyğun olaraq, daxili mallar yerləşdirilə bilər.

Malların müvəqqəti saxlanc xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi üçün gömrük orqanları tərəfindən gömrük bəyannaməsi kimi qısa idxal bəyannaməsi və ya onu əvəz edən tranzit sənədi qəbul edilir. Gömrük orqanları yarana biləcək gömrük borcuna görə prosedur sahibindən təminat tələb etmək hüququna malikdir. Malları müvəqqəti saxlanc xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirmək və ya həmin prosedur altında saxlamaq mümkün olmadıqda, gömrük orqanları mallarla bağlı vəziyyəti tənzimləmək üçün təxirə salınmadan bütün zəruri tədbirləri həyata keçirir.

Malların müvəqqəti saxlanc xüsusi gömrük proseduru altında qalma müddəti onların və istifadə olunan nəqliyyat vasitəsinin xüsusiyyətləri, gömrük bəyannaməsinin təqdim olunması üçün lazım olan vaxt nəzərə alınmaqla, gömrük orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Gömrük anbarında daxili malların saxlancına, xarici malların daxildə emalına və ya son istifadə xüsusi gömrük prosedurları altında yerləşdirilərək emalına icazə gömrük rəsmiləşdirilməsini və gömrük nəzarətini həyata keçirən gömrük orqanı tərəfindən verilir. Gömrük Məcəlləsinin 195-ci və 197-ci-199-cu maddələrinə uyğun olaraq, xarici mallar son istifadə və ya daxildə emal xüsusi gömrük prosedurları altında yerləşdirildikdən və həmin prosedurlar üçün müəyyən edilmiş şərtlər yerinə yetirildikdən sonra gömrük orqanları tərəfindən gömrük anbarında xarici malların emalına icazə verilir. Gömrük anbarında daxili malların saxlancına, xarici malların son istifadə və ya daxildə emal xüsusi gömrük prosedurları altında yerləşdirilməklə, emalına icazənin alınması üçün şəxs tərəfindən gömrük orqanına müvafiq gömrük prosedurları üçün Gömrük Məcəlləsinin 146.3-cü maddəsinə əsasən müəyyən edilən sənədlər əlavə edilməklə müraciət edilir. Gömrük anbarlarında daxili malların saxlanılmasına və xarici malların emalına icazələrin rəsmiləşdirilməsi Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2012-ci il 12 oktyabr tarixli 228 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş «Ayrı-ayrı gömrük əməliyyatı və ya gömrük proseduru ilə bağlı gömrük orqanının icazəsinin verilməsi Qaydaları»na əsasən həyata keçirilir.

Gömrük anbarında saxlanc müddəti başa çatmış malların və nəqliyyat vasitələrinin Gömrük Məcəlləsinə uyğun olaraq satışından əldə edilən məbləğ onların daşınması, saxlancı və satışı ilə bağlı xərclər və ödənilməli olan gömrük ödənişləri çıxıldıqdan sonra mal sahibinin göstərdiyi bank hesabına bir iş günü müddətində köçürülür. Mallar gömrük anbarı xüsusi gömrük proseduru altında 3 il müddətində saxlanıla bilər.

Gömrük anbarının sahibi tərəfindən daxili malların gətirildiyi barədə gömrük orqanına məlumat verildikdən sonra və onlar gömrük anbarında yerləşdirilənədək nəqliyyat vasitələrinin dayanacaq yerinin dəyişdirilməsi, malların boşaldılması və yenidən yüklənməsi, qabların açılması, malların qablaşdırılması, eyniləşdirmə vasitələrinin dəyişdirilməsi, çıxarılması və ya məhv edilməsi yalnız gömrük orqanının icazəsi və nəzarəti altında həyata keçirilir.

Saxlanc xüsusi gömrük prosedurunun sahibi aşağıdakılara görə cavabdehdir:

1. müvəqqəti saxlanc və ya gömrük anbarı xüsusi gömrük prosedurları altında yerləşdirilmiş malların gömrük nəzarətindən yayındırılmasına;
2. malların saxlancından irəli gələn öhdəliklərinin yerinə yetirilməməsinə;
3. gömrük və ya müvəqqəti saxlanc anbarlarının təsis ilə əlaqədar verilmiş lisenziyada müəyyən edilən şərtlərə əməl edilməməsinə.

Prosedur sahibi malların müvəqqəti saxlanc və ya gömrük anbarı xüsusi gömrük prosedurları altında yerləşdirilməsi Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2013-cü il 3 may tarixli 73 sayılı qərarı ilə

təsdiq edilmiş «Müvəqqəti saxlanma anbarlarının və gömrük anbarlarının tiplərinə, quruluşuna, təchizatına, orada yerləşdirilən mallarla əlaqədar əməliyyatlara, uçot və hesabatın aparılmasına, gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsinə, anbar sahibinə dair tələblər»ə uyğun həyata keçirilir.

7.3. Sərbəst zona

Sərbəst zona rejiminin əsas məqsədi, daxili və xarici malların müəyyən edilmiş ərazi sərhədləri daxilində və ya binalarda gömrük rüsum və vergiləri alınmadan, həmçinin bu mallara iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmədən yerləşdirilməsindən ibarətdir.

Gömrük orqanlarının icazəsi əsasında sərbəst zonaya gətirilmiş mallarla adi əməliyyatlar, o cümlədən, onların qorunması, qablaşdırılması, keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədilə qablaşdırma yerlərinin qruplaşdırılması, çeşidlənməsi, markalanması və yenidən qablaşdırılması həyata keçirilə bilər.

Sərbəst zonaya daxil olan və oranı tərk edən şəxslər, mallar və nəqliyyat vasitələri Gömrük Məcəlləsində və gömrük işi üzrə digər qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş qaydada gömrük nəzarətindən keçməlidirlər. Sərbəst zona qapalı olmalıdır. Onun sahəsinin perimetrləri, giriş və çıxış məntəqələri gömrük orqanlarının nəzarəti altında olur (GM., maddə 184).

Bu gömrük rejimi altında ərazisinə gətirilməsi və aparılması qadağan olunan mallar da yerləşdirilə bilər. Sərbəst zonada hər hansı tikinti işlərinin aparılması gömrük orqanlarının razılığı əsasında həyata keçirilir.

Sərbəst zonaya gətirilmiş mallar aşağıdakı hallarda gömrük orqanlarına təqdim edilir və müvafiq gömrük rəsmiləşdirilməsindən keçirilir:

1. mallar sərbəst zonaya gömrük ərazisindən kənardan birbaşa olaraq gətirildikdə;
2. mallar sərbəst zona xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirməklə başa çatan gömrük proseduru altında yerləşdirildikdə;
3. mallar idxal gömrük rüsumunun qaytarılması və ya bu gömrük rüsumunun ödənilməsindən azad edilməyə əsas vermiş qərarın tətbiqi məqsədilə sərbəst zona xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirildikdə.

Daxili mallar sərbəst zonaya daxil edilə, orada saxlanıla, daşına, istifadə, emal və eləcə də istehlak edilə bilər. Bu cür hallarda mallar sərbəst zona xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallar hesab edilmir. Xarici mallar sərbəst zonada olduğu zaman sərbəst dövriyyə üçün buraxılış, daxilə emal, müvəqqəti idxal və ya son istifadə gömrük prosedurları üçün müəyyən edilmiş qaydada həmin prosedurlar altında yerləşdirilə bilər. Bu halda mallar sərbəst zona proseduru altında

yerləşdirilmiş hesab edilmir.

Daxili malların gömrük statusu AR NK-nin 27 fevral 2013-cü il tarixində 29 sayılı Qərarla təsdiq etdiyi "Sərbəst zonaya gətirilən daxili malların, sərbəst zona daxilində emal əməliyyatlarına məruz qalmış daxili malların və sərbəst zona daxilində sərbəst dövriyyəyə buraxılmış malların gömrük orqanları tərəfindən daxili mallar gömrük statusunun təsdiq edilməsi Qaydası"nın hüquqi normaları ilə tənzimlənir.

Sərbəst zonada yerləşən mallar gömrük ərazisindən ixrac və təkrar ixrac edilə və ya gömrük ərazisinin digər hissəsinə gətirilə bilər. Mallar sərbəst zonadan gömrük ərazisinin digər hissəsinə aparıldığı və ya gömrük proseduru altında yerləşdirildiyi zaman, onların daxili statusu Gömrük Məcəlləsinin 187.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq və ya qanunvericiliyə uyğun hər hansı digər sənədlə təsdiq edilməyə qədər xarici mallar hesab edilir. Qanunvericilik aktları ilə nəzərdə tutulmuş hallarda ixrac gömrük rüsumlarının alınması və ya malların ixracı ilə bağlı qanunvericiliklə müəyyən olunmuş tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədilə malların daxili statusunun olmadığı müəyyənləşdirilənə qədər onlar daxili mallar hesab edilir.

Sərbəst zona ləğv edildiyi halda əlaqədar şəxslərə, hər zaman tətbiq edilə bilən şərtlərə əməl edilməklə malların başqa sərbəst zonaya aparılması və ya hər hansı bir digər gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi üçün kifayət qədər vaxt verilməlidir.

7. 4. Xüsusi istifadə (müvəqqəti idxal və son istifadə)

Müvəqqəti idxal və son istifadə rejimi elə tələblər müəyyən edir ki, onlara riayət edilməsi xarici malların Azərbaycan gömrük ərazisində, Azərbaycan mallarının isə ondan kənarında müvəqqəti istifadəsinə, iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq etmədən və gömrük rüsum və vergiləri ödəmədən yol verilmiş olsun.

Müvəqqəti idxalın müstəqil gömrük rejimi kimi əhəmiyyəti beynəlxalq əməkdaşlığın ticarət və digər formalarının inkişafına olan tələblərlə müəyyən edilir. Təkrar ixrac üçün nəzərdə tutulmuş xarici mallardan müvəqqəti idxal proseduru altında qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş hallarda idxal gömrük rüsumlarından və vergilərdən tamamilə və ya qismən azad edilməklə və ticarət siyasəti tədbirləri tətbiq edilmədən gömrük ərazisində gömrük orqanlarının icazəsi ilə istifadə oluna bilər (GM., maddə 192).

Müvəqqəti idxal proseduru altında təkrar ixrac üçün nəzərdə tutulmuş xarici mallar yerləşdirilir. Müvəqqəti idxal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallardan gömrük rüsumlarından və vergilərdən tamamilə, yaxud qismən azad olunmaqla, habelə ticarət siyasəti tədbirləri tətbiq edilmədən gömrük ərazisində istifadə olunur. Malların müvəqqəti idxalı

xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi gömrük orqanının icazəsi ilə həyata keçirilir. Şəxslər müvafiq icazə aldıqdan sonra mallardan yalnız həmin icazədə göstərilmiş müvəqqəti idxal prosedurunun məqsədləri üçün istifadə edə bilər.

Gömrük ərazisinə müvəqqəti idxal edilmiş mallardan təyinatı üzrə istifadəyə nəzarət həmin malların gömrük rəsmiləşdirilməsini həyata keçirən gömrük orqanı tərəfindən Gömrük Məcəlləsinə müvafiq qaydada həyata keçirilir. Müvəqqəti idxal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallar sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru altında yerləşdirilərkən, müvafiq prosedur sahibi həmin mallar üçün ödənilməsi nəzərdə tutulan gömrük rüsumlarının və vergilərin tam ödənilməsini təmin etməlidir.

Müvəqqəti idxal xüsusi gömrük prosedurundan yalnız aşağıdakı şərtlər daxilində istifadə olunur:

1. müvəqqəti idxal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallardan normal istifadə nəticəsində baş verən dəyişikliklər istisna olmaqla, onların hər hansı başqa dəyişikliyə məruz qalması nəzərdə tutulmadıqda;

2. müvəqqəti idxal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallar təkrar ixrac edildiyi zaman, onların eyniləşdirilməsini təmin etmək mümkün olduqda.

Aşağıdakı malların müvəqqəti idxal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsinə yol verilmir:

- nümayiş, reklam və sərqi məqsədləri üçün vahid nüsxədə gətirilmə halları istisna olmaqla, yeyinti məhsullarının, spirtli və spirtsiz içkilərin, tütün və tütün məmulatlarının, xammal və yarımfabrikatların, sərf olunan material və nümunələrin;

- gömrük ərazisinə gətirilməsi qadağan edilmiş və ya məhdudlaşdırılmış malların;

- sənaye və digər tullantıların.

Aşağıdakı şərtlər daxilində gömrük ərazisində təsis edilən prosedur sahibi müvəqqəti idxal xüsusi gömrük prosedurundan istifadə edir:

1) Azərbaycan Respublikası adından (dövlətlərarası müqavilələr) və Azərbaycan Respublikasının hökuməti adından (hökumətlərarası müqavilələr) Azərbaycan Respublikasının xarici dövlətlərlə və beynəlxalq təşkilatlarla bağladığı beynəlxalq müqavilələrdə, hasilatın pay bölgüsü haqqında, əsas boru kəməri haqqında və digər bu qəbildən olan sazişlərdə və ya qanunlarda, o cümlədən neft və qaz haqqında, ixrac məqsədli neft-qaz fəaliyyəti və xüsusi iqtisadi zonalar haqqında qanunlarda nəzərdə tutulduqda;

2) qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda tikinti fəaliyyəti, habelə dövlət satınalmaları həyata keçirildikdə və ya məhsul istehsalı, işlərin görülməsi, xidmətlərin göstərilməsi üzrə dövlət sifarişləri yerinə yetirildikdə;

3) mədəniyyət, turizm, idman və bu qəbildən olan digər tədbirlər.

Malların müvəqqəti idxal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi üçün gömrük orqanına kağız üzərində yazılı və ya elektron formada ərizə ilə müraciət edilir.

Müvəqqəti idxal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş malların təkrar ixracının və ya növbəti gömrük proseduru altında yerləşdirilməsinin müddətini gömrük orqanları müəyyənləşdirir. Bu müddət müvəqqəti idxal xüsusi gömrük prosedurunun məqsədi üçün kifayət etməlidir. Malların eyni məqsəd üçün və eyni şəxsin məsuliyyəti altında olmaqla, müvəqqəti idxal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilə biləcəyi maksimum müddət 24 ay təşkil edir. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti müxtəlif kateqoriyadan olan mallar üçün daha az və daha çox müvəqqəti idxal müddətləri müəyyən edə bilər.

Malların müvəqqəti idxal və ixrac gömrük prosedurları altında yerləşdirilməsi AR NK-nin 2 sentyabr 2013-cü ildə təsdiq etdiyi "Malların müvəqqəti idxal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Qaydaları"(№ 245) və «Malların müvəqqəti ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Qaydaları» haqqında qərarların müddəalarına uyğun həyata keçirilir.

Müvəqqəti idxal rejiminin tələblərini həyata keçirmək üçün Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti qanun qüvvəli aşağıdakı aktları qəbul edir:

1) müvəqqəti idxalına icazə verilməyən malların kateqoriyaları barədə;

2) müvəqqəti idxal edilən malların gömrük rüsum və vergilərinin ödənilməsindən tamamilə və qismən azad edilməsi qaydaları barədə.

Dövlət Gömrük Komitəsi bu rejim üzrə aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir:

- geri aparılma barədə öhdəliklər verilməsi və gömrük ödəncələrinin ödənilməsinin təmin edilməsi hallarını müəyyən edir;

- müvəqqəti idxal əməliyyatlarına icazə verilməsi qaydalarını müəyyən edir;

- bəzi kateqoriyalı mallar üçün müvəqqəti idxalın (ixracın) hüquq müddətlərini dəyişdirir.

Bu rejim altında yerləşdirilən mallar elə istifadə edilməlidir ki, rejim bitdikdə onlar, qeyd edildiyi kimi, təbii aşınma və itkilər nəzərə alınmaqla, dəyişilməmiş halda olsun. Bu tələb müvəqqəti gətirilən (aparılan) mallardan istifadəni məhdudlaşdırır, onların işlənilməsi və emal edilməsi əməliyyatlarını istisna edir. Müvəqqəti idxal (ixrac) rejimi altında yerləşdirilən mallar rejimin benefisiarının sərəncamında qalır. Rejimin benefisiarına onun hüquqları ilə bərabər, statusunu təyin edən, gömrük rejimi ilə müəyyən edilən əlavə öhdəliklər də nəzərdə tutulur. Müvəqqəti gətirilən (aparılan) mallardan istifadə edilməsinə onların

müvəqqəti idxalına (ixracına) verilmiş icazədə nəzərdə tutulmuş qaydada yol verilir. Benefisiar, bir qayda olaraq, bu mallardan mənfəət götürmək üçün istifadə edə bilməz. Bu məhdudiyət müvəqqəti idxalına (ixracına) icazə verilən malların bütün nomenklaturasına aid edilir.

Gömrük orqanlarının icazəsi olmadan bu mallar ödənc və özgələşdirmə predmeti ola bilməz. Mallar bu rejim altında yalnız müəyyən edilmiş müddətdə qala bilər. Bu müddətin uzadılmasına müstəsna hal kimi baxılır. Müddət qurtardıqdan sonra, malları müvəqqəti idxal edən rejimin bitməsi üzrə müəyyən edilmiş proseduraları yerinə yetirməlidir.

YGB-də göstərilmiş müvəqqəti idxal müddətinin uzadılmasına, deklarantın yazılı müraciəti ilə baxılır. Adətən bu halda yeni YGB tərtib edilmir. Qəbul edilmiş qərar gömrük orqanlarının səlahiyyətli şəxsi tərəfindən deklarantın ərizəsində qeyd edilir. Müsbət qərar qəbul edildikdən sonra müvafiq qeydlər YGB-yə daxil edilir.

Gömrük Məcəlləsi müvəqqəti idxal (ixrac) rejiminin tətbiqinin icazəvermə qaydasını müəyyən edir. Həmçinin mühüm əhəmiyyət kəsb edən məhdudlaşdırma tədbiri müəyyən edilir: malların eyniləşdirilməsini (identifikasiyasını) təmin etmək mümkün olmadıqda, bu rejimin tətbiqinə icazə verilmir. Yük gömrük bəyannaməsinin gömrük orqanı tərəfindən qəbul edilməsi, müvəqqəti idxal rejiminə icazə verilməsi kimi başa düşülür.

Bəzi hallarda, məsələn, gömrük ərazisinə müvəqqəti gələn (gedən) şəxslər (turistlər, ezam olunanlar və s.) tərəfindən şəxsi istifadə üçün gətirilən (aparılan) əşyalar üçün YGB doldurulması nəzərdə tutulmur. Bu hallarda müəyyən edilmiş digər sənəd formaları istifadə edilir. Belə sənədlər bir tərəfdən gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsini təmin edir, digər tərəfdən malları keçirən şəxsin məqsədlərini əks etdirir.

Müvəqqəti idxal edilən malların gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün qanunvericilikdə gömrük yığımı alınması nəzərdə tutulmuşdur. Müvəqqəti idxal (ixrac) rejiminə icazə verilməsinin başlıca şərti – əvvəllər ixrac (idxal) edilmiş malların geri qaytarılmasıdır. Bu mallar təbii aşınma, daşınma və saxlanılmanın normal şəraitində təbii itki nəticəsində baş vermiş bəzi cüzi dəyişikliklər nəzərə alınmaqla, dəyişilməz şəkildə geri qaytarılmalıdır. Gömrük orqanı müəyyən edilmiş qaydalara riayət edilməsinin zəmanəti kimi müvəqqəti idxal (ixrac) rejiminə icazəni geri aparılma (gətirilmə) və gömrük ödəncələrinin ödəniləcəyi barədə öhdəliklərlə bağlaya bilər.

Dövlət Gömrük Komitəsi müvəqqəti idxalına (ixracına) icazə verilməyən malların kateqoriyalarını müəyyən edir. Belə kateqoriyalı mallarla, adətən kvotalaşdırılan mallar, sənaye tullantıları, ərzaq malları, içkilər, bütün məmulatı və s. aid edilir. Müvəqqəti idxalına (ixracına) icazə verilən malları şərti olaraq, verilən güzəştlərin miqdarı və bu gömrük rejimi altında yerləşdirilməsi qaydasından asılı olaraq, iki qrupa ayırmaq olar:

1. Əgər malların müvəqqəti idxalı (ixracı) hər hansı neqativ nəticələrə gətirib çıxarmırsa və gömrük orqanları tərəfindən icazə verilməyən məqsədlərlə istifadə edilməsi istisna edilirsə, onda həmin mallara minimal tələblər qoyulur və gömrük rüsum və vergilərindən tam azad edilir.

2. Digər hallarda rejimin şərtləri bir qədər ağırlaşdıraraq müvəqqəti idxala (ixraca) gömrük ödənişlərindən qismən azad edilməklə icazə verilir.

Gömrük Məcəlləsinə görə müvəqqəti idxalın (ixracın) müddəti iki ildən artıq olmamalıdır. Gömrük orqanları malların bu gömrük rejimi altında yerləşdirilməsinə icazə verərkən, konkret müddət məyyən edir. Bu müddət ərzində mallar onların daşınmasında məqsədləri və şəraiti nəzərə alınmaqla, müvəqqəti olaraq gömrük ərazisində (və ya ondan kənar) qala bilər. Bununla birlikdə məcəllədə müvəqqəti idxal (ixrac) üçün müddətin uzadılması imkanı nəzərdə tutulur. Müddətin uzadılması qaydası Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən müəyyən olunur.

DGK ayrı-ayrı mal kateqoriyaları üçün daha az və daha çox müddət müəyyən edə bilər. Gömrük Məcəlləsi müvəqqəti idxal (ixrac) rejiminin iki tipini müəyyən edir:

- 1) gömrük rüsum və vergilərindən tam azad edilən;
- 2) qismən azad edilən.

İqtisadiyyat nöqteyi-nəzərindən baxıldıqda, müvəqqəti idxal edilən malların gömrük rüsum və vergilərindən tam azad edilməsi, bəzi hallarda belə mallardan istifadə edənlər üçün analoji mallardan ümumi əsaslarla istifadə edən şəxslərlə müqayisədə, əsassız olaraq, daha güzəştli şərait yaradır. Belə ziddiyyətlərin, baxılan gömrük rejiminin tətbiq sahəsini məhdudlaşdırmadan, aradan qaldırılması üçün qanunvericilikdə gömrük rüsum və vergilərindən qismən azad edilməklə müvəqqəti idxal (ixrac) rejimindən istifadə edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

“Mədəniyyət haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 12-ci maddəsinə əsasən mədəni sərvətlərin idxalı və ixracı qaydalarını müəyyən edir. Mədəni sərvətlərin ixracı – Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan mədəni sərvətlərin Azərbaycan Respublikasının ərazisindən aparılmasıdır. Mədəni sərvətlərin idxalı – xarici ölkənin ərazisində olan mədəni sərvətlərin Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilməsidir.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan aşağıdakı daşınar əşyalar mədəni sərvətlər hesab edilir:

1. Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları tərəfindən yaradılan mədəni sərvətlər;
2. Azərbaycan Respublikasının ərazisində yaşayan əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikasının ərazisində yaradılan və Azərbaycan Respublikası üçün əhəmiyyət kəsb edən mədəni sərvətlər;
3. Azərbaycan Respublikasının ərazisində tapılan mədəni sərvətlər;

4. Azərbaycan Respublikasının ərazisində həyata keçirilmiş arxeoloji, etnoloji və elmi ekspedisiyalar zamanı əldə olunan mədəni sərvətlər;

5. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə uyğun olaraq bağlanmış əqdlər nəticəsində əldə olunan mədəni sərvətlər.

Mədəni sərvətlər aşağıdakılardan ibarətdir:

- təsviri sənət əsərləri, o cümlədən, lövhələr, şəkillər, rəsmlər, qravürələr, estamplar, litoqrafiyalar, naxışlar, heykəltəraşlıq əsərləri, orijinal bədii toplular və montajlar;

- kino, xüsusi əhəmiyyətli televiziya, radio, video materialları, fotoəsərlər və fotomateriallar, dizayn işləmələri və memarlıq layihələri;

- əlyazmalar, xüsusi əhəmiyyətə malik kitablar və kitabçalar, dövrü mətbuat materialları, avtoqraflar, markalar, açıqcalar, mədəniyyət və tarix profilli arxivlər və arxiv sənədləri, not yazıları, məktublar, elmi-tarixi yadigarlar, nadir nəşrlər;

- təbii-sənət əsərləri - xalılar və xalça məmulatları, qızıl, platin, gümüş, qiymətli daşlar, mis və gildən hazırlanmış əşyalar, keramika məmulatları;

- səhnə və ekran geyimləri, dekorları, butaforiya və rekvizitləri;

- qədim nadir kolleksiyalar və otuz ildən çox tarixi olan muzey əhəmiyyətli əşyalar (o cümlədən, mebel, musiqi alətləri və s.);

- şifahi xalq yaradıcılığı nümunələri;

- arxeoloji və numizmatik xarakterli əşyalar;

- flora və fauna, mineralogiya, anatomiya nümunələri və paleontologiya baxımından maraqlı muzey əşyaları.

Azərbaycan Respublikasının milli mədəniyyət əmlakının Dövlət Siyahısına daxil olan daşınar mədəni sərvətlərin Azərbaycan Respublikasının ərazisindən ixracı qadağandır. Azərbaycan Respublikasının milli mədəniyyət əmlakının Dövlət Siyahısına daxil olan daşınar mədəni sərvətlər Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilən “Sərgi, qastrol səfərləri, bərpa işləri, təqdimat, beynəlxalq mədəniyyət tədbirlərinin keçirilməsi ilə əlaqədar mədəni sərvətlərin müvəqqəti ixracı Qaydası”na əsasən müvəqqəti ixrac oluna bilər.

Mədəni sərvətlərin ixrac edilməsi məqsədi ilə mədəni sərvətlərin mülkiyyətçisi və ya onun səlahiyyətli nümayəndəsi tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə ərizə ilə müraciət edilir. Ərizə və ona əlavə edilən sənədlər əsasında Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi mədəni sərvətlərin ekspertizasının həyata keçirilməsinin məqsəduyğunluğunu və mədəni sərvətlərin ekspertizaya təqdim edilməsinin müddətini müəyyən edərək, bu barədə mülkiyyətçiyə və ya onun səlahiyyətli nümayəndəsinə məlumat verir. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən müəyyən olunmuş müddətdə mədəni sərvətlər ekspertizaya

təqdim edildiyi tarixdən 30 gün ərzində mədəni sərvətlərin ekspertizası həyata keçirilməli və ekspertizanın nəticələri tərtib olunmalıdır.

Ekspertizanın nəticələrində mədəni sərvətin ixracının mümkünlüyü və ya mümkünsüzlüyü barədə əsaslandırılmış nəticələr və onun bazar dəyəri göstərilməlidir. Mədəni sərvətin ixracının mümkünlüyü barədə qərar qəbul edildikdə, Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən mədəni sərvətin mühafizə şəhadətnaməsi verilir. Şəhadətnamə mədəni sərvətlərin Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən ixrac olunması üçün əsasdır. Şəhadətnamə olmadan mədəni sərvətin Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən ixrac edilməsi qadağandır. Mədəni sərvətlərin ixracı ilə bağlı verilmiş şəhadətnamədəki məlumatlar Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən elektron qaydada Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsinə göndərilir.

İdxal olunan mədəni sərvətlər üzərində gömrük nəzarəti Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə uyğun olaraq həyata keçirilir, habelə onların Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyində uçotu aparılır. Mədəni sərvətlərin mülkiyyətçisi və ya onun səlahiyyətli nümayəndəsi mədəni sərvətləri Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə idxal etdiyi tarixdən 3 gün müddətində Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə mədəni sərvətlərin uçotunun aparılması üçün müraciət etməlidir.

Mədəni sərvətlərin beynəlxalq poçt göndərişləri vasitəsilə daşınması Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinin 50-ci fəslinin, "Poçt haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun və bu Qaydanın tələbləri nəzərə alınmaqla həyata keçirilir.

Fiziki şəxslər daimi olaraq xarici ölkədə yaşamaq üçün Azərbaycan Respublikasının ərazisini tərk etdiyi halda, Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi həmin şəxslərə mədəni sərvətin dəyərini müəyyən edən sənəddə göstərilən məbləği birdəfəlik ödəməlidir.

Son istifadə xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallar bu prosedurun məqsədinə uyğun olaraq, gömrük rüsumlarından və vergilərdən azad edilməklə, sərbəst dövriyyəyə buraxılır. Şəxslər malların son istifadə xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsinə icazə aldıqdan sonra həmin mallardan yalnız həmin icazədə göstərilmiş son istifadə prosedurunun məqsədləri üçün istifadə edə bilər. Malların son istifadə xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi gömrük orqanının icazəsi ilə həyata keçirilir.

Şəxsə malların son istifadə xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsinə icazə aşağıdakı şərtlərlə verilir:

- gömrük orqanlarının son istifadə xüsusi gömrük proseduruna nəzarəti həyata keçirmək imkanı olduqda;

- icazənin verilməsi yerli istehsalçıların mühüm maraqlarına mənfi təsir göstərmədikdə.

Malların son istifadə xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsinə icazə Gömrük Məcəlləsinin 167.3-cü maddəsində göstərilən şəxslərə verilir. Malların son istifadə xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsinə kağız üzərində yazılı və ya elektron formada ərizə ilə müraciət edilir.

Son istifadə xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallar üzərində gömrük nəzarəti aşağıdakı hallarda başa çatır:

1) mallar gömrük rüsumlarından və vergilərdən azad edilmənin tətbiqi üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş məqsədlərə istifadə olunduqda;

2) mallar ixrac və ya məhv edildikdə və ya onlardan dövlətin xeyrinə imtina olunduqda;

3) mallardan gömrük rüsumlarından və vergilərdən azad olunmanın məqsədləri üçün istifadə edilmədiyi aşkar olunduqda və bununla əlaqədar qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş gömrük rüsumları və vergilər tam ödənilmədikdə;

4) mallar gömrük idxal rüsumları, vergilər alınmadan və ticarət siyasəti tədbirləri tətbiq edilmədən gömrük ərazisində Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müəyyən etdiyi yerlərdə (beynəlxalq hava dəniz limanlarında və digər yerlərdə) və qaydada yaradılan və fəaliyyət göstərən rüsumsuz ticarət mağazalarında gömrük nəzarəti altında satıldıqda.

Bu rejimdən istifadə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2013-cü il 27 avqust tarixli 233 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş «Malların son istifadə xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Qaydaları»na uyğun həyata keçirilir.

7.5. Rüsumsuz ticarət mağazası

Rüsumsuz ticarət mağazalarının yaradılması və onların fəaliyyətinin tənzimlənməsi Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinin 195.2.4-cü maddəsinə əsasən icra olunur.

Bu prosedurdan istifadə edilməsi imkan verir ki, xarici malların ölkənin gömrük ərazisində, gömrük nəzarəti altında, gömrük vergiləri və iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilməmək şərtilə satışı təşkil edilsin. Rüsumsuz ticarətin spesifikasiyası o biri prosedurlarla müqayisədə aşkarlanır. Rüsumsuz ticarət mağazası anbar prosedurdan, ilk növbədə, onunla fərqlənir ki, bu prosedurda məqsəd malların müəyyən müddət ərzində saxlanması deyil, onların tezliklə satılmasıdır. Xarici malların Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisində, gömrük ödənişləri ödənmədən və iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq etmədən satılması halı rüsumsuz ticarət mağazası prosedurunu idxal-gömrük prosedurdan fərqləndirən başlıca

xüsusiyyətdir. Potensial alıcıları belə mağazalara cəlb edən əsas şərt gömrük vergilərinin malın satış qiymətinə əlavə edilməməsidir. Gömrük vergiləri xarici malların qiymətini yerli mallara nisbətən nəzərəcarpacaq dərəcədə yüksəldir, xüsusilə də aksizlərin tətbiq edilməsi daxili bazarda onların rəqabət qabiliyyətini azaltmış olur.

Rüsumsuz ticarət mağazasının obyektı kimi həm xarici mallar, həm də yerli mallar ola bilər. Hər iki tip mallar Azərbaycan gömrük ərazisini tərk edən fiziki şəxslər üçün nəzərdə tutulmuşdur. Rüsumsuz ticarət mağazalarında satış pərakəndə üsulla və vasitəçilərsiz həyata keçirilir. Alınmış mala görə hesablaşma yalnız nəğd pul və ya kredit kartı ilə aparılır. Mağazada satılan bütün mallar gömrük orqanları ilə razılaşdırılmış qaydada markalanmalıdır. Bir qayda olaraq, rüsumsuz ticarət mağazaları xaricə gedən sərnişinlər üçün nəzərdə tutulan gözləmə zallarında, beynəlxalq sərnişin daşınması üçün açıq olan hava və dəniz limanlarındakı tranzit sərnişinlər üçün zallarda, fiziki şəxslərin dövlət sərhədini keçdiyi buraxılış məntəqələrində yaradılır. Mağaza gömrük nəzarəti xəttinin arxasında, yəni fiziki şəxslər Azərbaycan gömrük sərhədini keçərkən malların gömrük rəsmiləşdirilməsi aparılan yerlərin hüdudlarından kənar yerdə yerləşməlidir. Eyni zamanda rüsumsuz ticarət mağazasının yerləşdirilmə prinsipi Azərbaycan ərazisinə gələn şəxslərin daxil olması imkanını istisna etməlidir.

Ticarət zallarının, köməkçi otaqların və mağaza anbarının quruluşu malların gömrük nəzarətindən kənar gətirilməsinə və aparılmasına imkan verməməli, kənar şəxslərin daxilolma imkanını istisna etməlidir. Gömrük orqanı - onun fəaliyyət zonasında yerləşən rüsumsuz ticarət mağazasının quruluşuna, avadanlığına və bölmələrinin yerinə görə konkret tələblər müəyyən edə bilər.

Rüsumsuz ticarət mağazası gömrük proseduru altında yerləşdirilən malların gömrük rəsmiləşdirilməsi icraatının yeri, yalnız mağazanın anbarı ola bilər. Bu anbara mallar gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin iştirakı və ya icazəsi ilə yerləşdirilə bilər. Malların rüsumsuz ticarət mağazası gömrük proseduru altında yerləşdirilməsinə görə müvafiq gömrük yığıcı tutulur.

Rüsumsuz ticarət mağazaları Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2013-cü il 30 oktyabr tarixli 318 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş "Rüsumsuz ticarət mağazalarının yaradılması və onların fəaliyyətinin tənzimlənməsi Qaydaları" ilə tənzimlənir.

7.6. Emal (daxildə və xaricdə emal)

Daxildə və xaricdə emal proseduru altında yerləşdirilmiş mallar onları mühafizə etmək, xarici görünüşünü və keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq, onları satış və daşınma üçün hazırlamaq məqsədilə edilən adi işləmə

formalarına məruz qala bilər. Xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş malların əvəzinə saxlanca qoyulan, istifadə edilən və ya emal edilən daxili mallar ekvivalent mallar hesab olunur. Xaricdə emal prosedurunda ekvivalent mallar bu prosedur altında yerləşdirilmiş daxili malların əvəzinə emal olunan xarici mallardan ibarətdir.

Mallar, beynəlxalq mübadilə obyekt olduğundan, bəzən xarici ticarət əməliyyatının bitməsindən əvvəl, ya da sonra müəyyən işlənmə (emal) tələb edir. Bu zaman bir sıra səbəblər üzündən (iqtisadi, texnoloji və s.) istehsal və ya sənaye xarakterli belə əməliyyatlar bir dövlətin gömrük ərazisində həyata keçirilə bilmir. Məhz bu məqsədlər üçün "emal rejimləri" nəzərdə tutulur. Bu rejimlər çərçivəsində xüsusi hüquqi mexanizmin tətbiq edilməsi aşağıdakılara imkan verir:

- gömrük tənzimlənməsinin adi vasitə və tədbirləri tətbiq edilmədən xarici mallar gətirilsin və emal edilsin;

- Azərbaycan malları respublikanın gömrük ərazisindən emal məqsədilə çıxarılsın və dəyişilmiş (emaledilmiş) halda geriyyə gətirilsin;

- xarici mallar Azərbaycanın gömrük ərazisinə gətirilsin, emal (yeni-dən emal) edilsin və emal məhsulları geriyyə qaytarılsın və ya Azərbaycan ərazisində istifadə edilmək üçün saxlanılsın.

Gömrük Məcəlləsi malların emalı üzrə əməliyyatların keçirilmə qaydalarına xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük-hüquqi tənzimləmə sisteminin nisbətən müstəqil elementi kimi baxır. Məcəllə bunun üçün iki növ gömrük proseduru müəyyən edir:

- 1) daxildə emal;

- 2) xaricdə emal.

Daxildə emal - müəyyən malların emal əməliyyatları aparıldıqdan sonra ixrac edilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gömrük rüsumları və vergilər alınmadan gətirilməsindən ibarət xüsusi gömrük prosedurudur. Daxildə emal proseduru altında yerləşdirilən xarici mallar aşağıda göstərilənlər tətbiq olunmadan gömrük ərazisində bir və ya bir neçə emal əməliyyatında istifadə edilir:

1. idxal gömrük rüsumları;

2. malların idxalı üzrə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş əlavə dəyər vergisi və aksizlər;

3. ticarət siyasəti tədbirləri.

Daxildə emal proseduru altında yerləşdirilən mallar Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 14 yanvar 2014-cü ildə 4 sayılı Qərarla təsdiq etdiyi "Malların daxildə emal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Qaydaları" əsasında tənzimlənir.

Emal əməliyyatları - quraşdırılma, yığılma və başqa mallara uyğunlaşdırılma da daxil olmaqla, malın hazırlanması, emalı və təkrar emalı, bərpaedilmə və qaydaya salınma da daxil olmaqla malın təmiri, emal

prosesinə xidmət edən və ya bunu asanlaşdıran bəzi mallardan tamamilə və ya qismən istifadə olunmasıdır.

Malların təmiri və məhv etmə halları istisna olmaqla, daxildə emal prosedurundan yalnız o halda istifadə etmək olar ki, istehsal materiallarından istifadə edilməsinə baxmayaraq daxildə emal proseduru altında yerləşdirilmiş malları emal məhsulları ilə eyniləşdirmək mümkün olsun. (GM., maddə 197).

Malların daxildə emal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinin 197.5-ci maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq olaraq həyata keçirilir. Malların daxildə emal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi gömrük orqanının icazəsi ilə həyata keçirilir.

Daxildə emal xüsusi gömrük prosedurundan Gömrük Məcəlləsinin 173-cü maddəsi ilə müəyyən edilmiş ekvivalent mallarla bağlı şərtlərə əməl olunduqda istifadə olunur. Ekvivalent mallar - daxildə emal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş xarici malların əvəzinə emal olunan və əvəz etdikləri mallarla eyni keyfiyyətə, eyni texniki göstəricilərə və Xarici İqtisadi Fəaliyyətin Mal Nomenklaturası üzrə eynirəqəmli koda malik daxili mallardır.

Gömrük orqanları Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2013-cü il 27 avqust tarixli 229 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş “Malların saxlanma xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Qaydaları”na əsasən gömrük anbarında malların daxildə emal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilərək, həmin prosedur üçün müəyyən edilmiş şərtlərə uyğun olaraq emalına icazə verilir.

Aşağıda göstərilən mallar da daxildə emal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilə bilər:

1. Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük prosedurunun texniki şərtlərinə uyğunluğunun təmin edilməsi məqsədilə emal əməliyyatlarına məruz qalmalı olan mallar;

2. Gömrük Məcəlləsinin 172-ci maddəsində qeyd olunan adi işləmə formalarına məruz qalmalı olan mallar. Daxildə emal xüsusi gömrük prosedurunun başa çatma müddəti 2 (iki) ildən artıq olmamalıdır.

Gömrük orqanının verdiyi icazəyə uyğun olaraq daxildə emal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallar, yaxud onların bir hissəsi, habelə emal edilmiş məhsullar emalı davam etmək məqsədilə xaricdə emal xüsusi gömrük prosedurunun şərtlərinə müvafiq olaraq gömrük ərazisindən kənara müvəqqəti təkrar ixrac edilə bilər.

Xaricdə emal – gömrük ərazisində sərbəst dövriyyədə olan mallarla emal əməliyyatlarının aparılması məqsədilə onların gömrük ərazisindən müvəqqəti aparılması və sonradan idxal gömrük rüsumlarından və vergi-

lərdən tamamilə, yaxud qismən azad olunmaqla geri qaytarılmasından ibarət xüsusi gömrük proseduru.

Xaricdə emal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilən daxili mallar emal üçün gömrük ərazisindən müvəqqəti ixrac edilir. Bu mallardan əldə edilən emal məhsulları müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi hallarda və qaydada idxal gömrük rüsumlarından və vergilərdən tam və ya qismən azad edilməklə sərbəst dövriyyəyə buraxılır. Aşağıdakı daxili malların xaricdə emalına icazə verilmir:

1. ixracı idxal gömrük rüsumlarının və vergilərin geriyə qaytarılmasına və ya qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda onlardan azad olunması ilə nəticələnə biləcək mallar;

2. təmiri üzrə əməliyyatların aparıldığı hallar istisna olmaqla, ixracdan əvvəl son istifadə ilə əlaqədar gömrük rüsumlarından və vergilərdən tam və ya qismən azad edilməklə sərbəst dövriyyəyə buraxılmış mallar;

3. ixrac edilməsi ixrac üzrə gömrük ödənişlərinin geriyə qaytarılması ilə nəticələnən mallar. (GM., maddə 200).

Gömrük orqanı müvəqqəti ixrac edilmiş malların emal olunduqdan sonra gömrük ərazisinə təkrar idxal edilərək, sərbəst dövriyyəyə buraxılması müddətini müəyyən edir. Bu müddət 2 (iki) ildən artıq olmamalıdır. Mallar bu müddət ərzində təkrar idxal edildikdə, idxal gömrük rüsumlarından və vergilərdən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada tamamilə və ya qismən azad olunur. Prosedur sahibinin əsaslandırılmış müraciəti olduqda, bu müddət növbəti 1 (bir) ilədək uzadılır.

Xaricdə emal edilərək gömrük ərazisinə qaytarılan malların müqavilədən irəli gələn zəmanət öhdəlikləri, yaxud istehsal və ya material qüsurları ilə əlaqədar gömrük ərazisindən kənarında ödənişsiz təmir edildiyi müvafiq sənədlərlə təsdiq edildikdə, onlar idxal gömrük rüsumlarından və vergilərdən tam azad edir.

Gömrük orqanları standart mübadilə sistemindən istifadəyə emal əməliyyatları qüsurlu daxili malların təmiri ilə əlaqədar olduğu hallarda icazə verir. Əvəzləyici məhsullar təmirə məruz qalan qüsurlu mallarla eyni keyfiyyətə, eyni texniki göstəricilərə və xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası üzrə eyni rəqəmli koda malik olmalıdır.

Malların xaricdə emal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2014-cü il 6 fevral tarixli, 34 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş "Malların xaricdə emal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Qaydaları"na uyğun həyata keçirilir.

7.7. İxrac rejimi

Malların ixracı Gömrük Məcəlləsi və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktları ilə müəyyən olunan tələblərə uyğun olaraq həyata keçirilir. Gömrük ərazisindən malların onun hüdudlarından kənarında daimi qalması üçün aparılması nəzərdə tutulmuş daxili mallar ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilir. (G.M., maddə 127).

Daxili mallar ixrac gömrük proseduru aşağıdakı mallara tətbiq edilmir:

- son istifadə və ya xaricdə emal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallara;
- daxili tranzit xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş və ya Gömrük Məcəlləsinin 130-cu maddəsinə uyğun olaraq, gömrük ərazisindən müvəqqəti ixrac olunan mallara.

Xarici mallar gömrük ərazisindən aparıldıqda, gömrük orqanları onların ixrac rəsmiləşdirilməsini həyata keçirir və digər səlahiyyətli gömrük orqanlarına təqdim etmək üçün təkrar ixrac bildirişi verir. (GM., maddə 128). Bu maddə aşağıdakı mallara tətbiq edilmir:

- gömrük ərazisindən beynəlxalq tranzit xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilərək keçirilən mallara;
- sərbəst zona daxilində bir nəqliyyat vasitəsindən digərinə boşaldılıb yüklənmiş, yaxud sərbəst zonadan birbaşa təkrar ixrac edilən mallara;
- müvəqqəti saxlanma yerlərindən birbaşa təkrar ixrac edilən, müvəqqəti saxlanma xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallara. Sərbəst dövriyyəyə buraxılışından 1 (bir) il ərzində gömrük ərazisindən təkrar ixrac olunan mallar müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi şərtlərə cavab verdikdə, həmin malların idxalı üçün ödənilmiş gömrük rüsumları və vergilər qaytarılır.

Gömrük ərazisindən malların aparılması üçün gömrük bəyannaməsi və ya təkrar ixrac bildirişinin tələb olunmadığı hallarda gömrük orqanlarına qısa ixrac bəyannaməsi təqdim edilməlidir. Riskin təhlili və gömrük nəzarətinin düzgün tətbiqi üçün zəruri olan məlumatları özündə əks etdirən qısa ixrac bəyannaməsinin forması və təqdim olunması qaydaları mövcud qanunvericiliyə uyğun həyata keçirilir.

Qısa ixrac bəyannaməsi məlumatların elektron emalı üsulundan istifadə olunmaqla, elektron sənəd formasında təqdim edilir. Qısa ixrac bəyannaməsi gömrük orqanlarına kağız üzərində yazılı formada da təqdim edilə bilər. Həmin bəyannamə risklərin idarə olunmasını, məlumatların gömrük orqanları arasında mübadiləsini elektron formada verilən qısa ixrac bəyannaməsinə analoji səviyyədə təmin etməsi şərtilə gömrük orqanları tərəfindən təsdiq olunur. Qısa ixrac bəyannaməsi aşağıdakı şəxslərdən biri tərəfindən təqdim edilə bilər:

1. malları gömrük ərazisindən apararı və ya onun daşınmasına görə cavabdeh olan şəxs;

2. malları ixrac edən və ya göndərən, yaxud Gömrük Məcəlləsinin 12-9.5.1-ci maddəsində qeyd olunan şəxsin adından çıxış edən digər şəxs;

3. malları səlahiyyətli gömrük orqanına təqdim edən və ya təqdim etməli olan istənilən şəxs.

Qanunvericilikdə göstərilən hallar istisna olmaqla, qısa ixrac bəyannaməsi təqdim edildikdən sonra onu təqdim edən şəxsin müraciəti əsasında həmin bəyannamədə düzəlişlərin aparılmasına gömrük orqanları tərəfindən icazə verilir.

Aşağıdakı hallarda qısa ixrac bəyannaməsinə düzəlişlərin edilməsinə icazə verilmir:

- gömrük orqanları qısa ixrac bəyannaməsini təqdim etmiş şəxsə malları yoxlamaq niyyəti barədə məlumat verdikdən sonra;

- gömrük orqanları qısa ixrac bəyannaməsindəki məlumatların düzgün olmadığını müəyyənləşdirdikdən sonra;

- gömrük orqanları malların aparılmasına icazə verdikdən sonra.

Təkrar idxal üçün nəzərdə tutulmuş daxili mallar müvəqqəti ixrac proseduru altında yerləşdirilir. Bu mallardan Gömrük Məcəlləsinin 130.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydalara uyğun olaraq gömrük rüsumlarından və vergilərdən tamamilə, yaxud qismən azad edilməklə, habelə ticarət siyasəti tədbirləri tətbiq edilmədən gömrük ərazisindən kənarda istifadə olunur. Malların müvəqqəti ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi qaydalarını Gömrük Məcəlləsinin tələbləri nəzərə alınmaqla müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir.

Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilmiş xarici mallar Gömrük Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikasının ərazisindən kənara aparıldıqda təkrar ixrac proseduru altında yerləşdirilir. Təkrar ixrac zamanı mallara görə ödənilmiş gömrük ödənişləri aşağıdakı şərtlər daxilində şəxsə qaytarılır:

1. idxal anında malların qüsurlu olması və ya sövdələşmə şərtlərinə cavab verməməsi aşkar edildikdə;

2. malların onları göndərən şəxsə və ya onun təyin etdiyi digər şəxsə geri qaytarılması nəzərdə tutulduqda;

3. mallar gömrük ərazisində emal əməliyyatlarına məruz qalmadıqda, yaxud istifadə olunmadıqda və Gömrük Məcəlləsinin 128.3-cü maddəsi ilə müəyyən edilmiş 1 (bir) il müddətində təkrar ixrac edildikdə.

Malların təkrar ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilməsinə gömrük orqanları tərəfindən onların eyniləşdirilməsi mümkün olduqda icazə verilir.

Təkrar ixrac olunan mallar aparılarkən onların gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı mallara dair səlahiyyətli şəxs və ya onun nümayəndəsi

tərəfindən gömrük rəsmiləşdirilməsini həyata keçirən gömrük orqanına müəyyən olunmuş formada ərizə ilə müraciət edilir. Səlahiyyətli şəxs və ya onun nümayəndəsi malları, onlara dair idxal gömrük bəyannaməsini, kommersiya və nəqliyyat sənədlərini gömrük rəsmiləşdirilməsini həyata keçirən gömrük orqanına təqdim edir.

Rəsmiləşdirməni həyata keçirən gömrük orqanında təqdim olunmuş sənədlərdə göstərilən məlumatların düzgünlüyü yoxlanılır, malların eyniləşdirilməsi aparılır və onların ixrac rəsmiləşdirilməsi həyata keçirilərkən, digər səlahiyyətli şəxsə və ya onun nümayəndəsinə 24 saat müddətində təkrar ixrac bildirişi verilir. Malların gömrük ərazisindən aparılmasını rəsmiləşdirən gömrük orqanına 1 (bir) ay müddətində malların faktiki çıxarılmasına dair məlumat daxil olmadıqda, gömrük orqanı bu prosedura verilmiş təkrar ixrac bildirişinin ləğv edilməsi haqqında qərarı 3 (üç) iş günü müddətində qəbul edir və onun surətini 1 (bir) iş günü müddətində səlahiyyətli şəxsə və ya onun nümayəndəsinə göndərir.

7.8. Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış

Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış rejiminin hüquqi normaları GM ilə bərabər “Gömrük tarifi haqqında” Qaydada da öz əksini tapmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, AR-ın gömrük ərazisində sərbəst dövriyyə üçün buraxılmış xarici mallara da Azərbaycan malları kimi baxılır.

Daxili bazarda yerləşdirilməsi nəzərdə tutulan xarici mallar sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru altında yerləşdirilir.

Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru aşağıdakıları əhatə edir:

- qanunvericiliklə müəyyən olunmuş gömrük ödənişlərinin ödənilməsini;
- ticarət siyasəti tədbirlərinin tətbiqini;
- malların idxalı ilə bağlı müəyyən edilmiş digər prosedurların tamamlanmasını. (GM., maddə 164).

Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru altında daxili bazarda satılma, istifadə və ya istehlak üçün nəzərdə tutulan xarici mallar yerləşdirilir. Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru altında yerləşdirilən xarici mallar daxili mallar gömrük statusunu alır. Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru altında yerləşdirilən mallar geri aparılma öhdəliyi götürülmədən Azərbaycan Respublikasının ərazisində qalır.

Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru altında malların yerləşdirilməsi şərtləri aşağıdakılardır:

1. qanunvericiliklə müəyyən edilmiş gömrük ödənişlərinin ödənilməsi;
2. ticarət siyasəti tədbirlərinin tətbiqi;

3. malların idxalı ilə bağlı qanunvericiliklə müəyyən edilmiş tələblərin yerinə yetirilməsi və müəyyən edilmiş digər prosedurların tamamlanması (dövlət sərhədindən keçirilməsi, müəyyən edilmiş marşrutlar üzrə vaxtında təyinat gömrük orqanına çatdırılması, malların təyinat orqanına təqdim edilməsi, nəqliyyat vasitələri üzərində qoyulmuş gömrük təminatlarının pozulmaması, malların rəsmiləşdirilməsi ilə bağlı müvafiq sənədlərin gömrük rəsmiləşdirilməsini aparacaq gömrük orqanına təqdim olunması).

Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi nəzərdə tutulan malların gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı alınan gömrük ödənişləri Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericilik aktlarına əsasən həyata keçirilir. Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallar üçün 14 (on dörd) gündən 60 (altmış) günədək gömrük borcunun ödənilməsinə möhlət verilməsi Gömrük Məcəlləsinin 246-cı maddəsinə əsasən həyata keçirilir. Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş malların gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı ticarət siyasəti tədbirlərinə əməl olunması yoxlanılır. Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru altında yerləşdirilən malların gömrük rəsmiləşdirilməsinə dair sənədlər Gömrük Məcəlləsinin 150.3-cü və 150.4-cü maddələrinin tələblərinə uyğun müəyyən edilir.

Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsi mallar barəsində səlahiyyəti olan şəxs və ya onun nümayəndəsi tərəfindən gömrük orqanına müraciəti (kağız üzərində yazılı və ya elektron formada) əsasında həyata keçirilir. Malların gömrük rəsmiləşdirilməsi bəyannaməçinin gömrük orqanına konkret malların gömrük rəsmiləşdirilməsi ilə bağlı bəyannaməni (kağız üzərində yazılı və ya elektron formada) və sənədləri təqdim etdiyi vaxtdan başlanır, zəruri gömrük əməliyyatları yerinə yetirildikdən, Gömrük Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş gömrük ödənişləri ödənildikdən sonra başa çatır.

Bəyannaməçi, mallar barəsində səlahiyyəti olan şəxslər və ya onların nümayəndələri tərəfindən Gömrük Məcəlləsinin 163-cü maddəsi ilə müəyyən edilmiş şərtlər yerinə yetirildikdən, bəyan olunan mallarla əlaqədar qanunvericilikdə qadağaların və məhdudiyətlərin olmadığı müəyyən edildikdən, gömrük bəyannaməsindəki məlumatlar yoxlanıldıqdan dərhal sonra gömrük orqanları sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş malların buraxılışını həyata keçirir. Eyni gömrük bəyannaməsinin əhatə etdiyi bütün mallar gömrük orqanları tərəfindən eyni vaxtda buraxılır.

Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş malların gömrük rəsmiləşdirilməsinin operativliyini və şəffaflığını artırmaq məqsədilə müraciət edən şəxslərin qəbul edilməsi ardıcılığının

müəyyən olunması üçün gömrük orqanlarında elektron idarəetmə sistemindən ("elektron növbə") istifadə edilir.

Malların sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük rejimi altında yerləşdirilməsi şərtləri, bu rejimdə malların AR ərazisinə gətirilməsinin tənzimlənmə vasitələrindən istifadə etmə sisteminin mürəkkəb mexanizmini nəzərdə tutur. Bu vasitələrdən istifadə edilməsi nəinki təkcə gömrük qanunvericiliyi normalarına, həmçinin qanunvericiliyin digər sahələrinə aid normalara əsaslanır.

7.9. Təkrar idxal

Gömrük Məcəlləsinin 165-ci maddəsinə görə, təkrar idxal - ixrac olunmuş mallar ixrac edildiyi vaxtdan 3 (üç) il ərzində eyni vəziyyətdə, yəni xarici ölkədə heç bir emala məruz qalmadan gömrük ərazisinə tam və bir hissəsi qaytarıldıqda, onların idxal gömrük rüsumlarından və vergilərdən tamamilə azad edilməklə və ticarət siyasəti tədbirləri tətbiq edilmədən, sərbəst dövriyyəyə buraxılışıdır.

Malların təkrar idxal gömrük proseduru altında yerləşdirilməsinə onların ixracı zamanı geri qaytarılması ehtimalı barədə gömrük orqanlarına bildirilib bildirilməməsindən asılı olmayaraq icazə verilir. Təkrar idxal gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi üçün mallar aşağıdakı şərtlərə cavab verməlidir:

- Azərbaycan Respublikasının ərazisindən ixrac olunan daxili mallar olmalıdır;

- mallar ixrac edildiyi andan 3 (üç) il müddətində gömrük ərazisinə qaytarılmalıdır;

- təbii aşınma nəticəsində dəyişikliklər, normal şəraitdə daşınma və saxlanma itkiləri, həmçinin, qanunvericiliklə müəyyən edilən digər hallar istisna edilməklə, mallar aparıldığı vəziyyətdə olmalıdır.

Azərbaycan Respublikasının ərazisindən ixrac olunaraq aparılmış mallar təkrar idxal gömrük proseduru altında yerləşdirilərkən malların eyniləşdirilməsi, onların aparılma vaxtı və faktı, eləcə də həmin malların daxili mallar olması gömrük orqanının vəzifəli şəxsinə sübut edilməlidir. Göstərilən halların sübut edilməsi bəyannaməçiyə həvalə olunur. Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarında mallardan istifadə edilməsi həmin malların təkrar idxal gömrük proseduru altında yerləşdirilməsinə mane ola bilməz. Malların təkrar idxalı zamanı gömrük orqanları malların geriye gətirilməsinin onları aparmış şəxs tərəfindən deyil, malların təkrar idxalına müvafiq səlahiyyətə malik olan və malların eyniləşdirilməsini sübut və dəlillərlə təmin edə bilən başqa şəxs tərəfindən həyata keçirilməsinə icazə verir.

Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarında olduqda, malların saxlanması təmin etmək üçün kiçik təmir və sahmana salma işləri daxil olmaqla, digər əməliyyatlar da aparıla bilər. Belə əməliyyatlar nəticəsində həmin malların dəyəri aparılma anında müəyyən edilmiş dəyərindən artıq olmamalıdır. Malların aparılması və gətirilməsi zamanı dəyər münasibətləri milli valyuta əsasında müəyyən edilir. Müqavilədə və ya digər sənədlərdə istənilən başqa valyutada göstərilən dəyərin hesablanması, Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı tərəfindən həmin günə müəyyən edilmiş rəsmi məzənnəyə uyğun milli valyuta ilə həyata keçirilir.

Sərbəst dövriyyədə olmuş və ya daxilə emal edilmiş mallar da təkrar idxal gömrük proseduru altında yerləşdirilə bilər.

Malların təkrar idxal gömrük proseduru altında yerləşdirilməsinə onların ixracı zamanı geri qaytarılması ehtimalı barədə gömrük orqanlarına bildiriş-bildirilməməsindən asılı olmayaraq icazə verilir. Malların təkrar idxal gömrük proseduru altında yerləşdirilməsinə nəzarətin təmin edilməsi məqsədilə gömrük orqanlarının təkrar idxal olunan malların gömrük ərazisindən aparıldığı gömrük orqanına təqdim olunmasını tələb etmək hüququ vardır. Malların təkrar idxal gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2012-ci il 12 oktyabr tarixli 229 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş «*Malların təkrar idxal gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Qaydaları*» na uyğun həyata keçirilir.

7. 10. Məhvetmə

Gömrük Nəcəlləsinin 331-ci maddəsinə görə, gömrük orqanlarına təqdim edilmiş mallar müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi hallarda və qaydada məhv edilə bilər. Malların məhv edilməsi xarici malların gömrük nəzarəti altında gömrük rüsum və vergiləri alınmadan, həmçinin, mallara iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq olunmadan məhv edildiyi gömrük prosedurudur.

Məhv edilən mallara görə gömrük rüsumları və vergilər alınmır, halbə ticarət siyasəti tədbirləri tətbiq olunmur. Malların məhvi və yaranan tullantıların zərərsizləşdirilməsi gömrük nəzarəti altında həyata keçirilir. Malların məhv edilməsi həmin malların tamamilə məhv edilməsi ilə nəticələnən, onların sonrakı bərpasını və onlardan ilkin şəkildə istifadənin mümkünlüyünü istisna edən termik, kimyəvi, mexaniki və ya başqa təsir üsulları ilə həyata keçirilir.

Malların məhv edilməsi üsulları aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

- malların istehlak xassələrinin bərpası imkanını istisna etməlidir;

- əhalinin sağlamlığının qorunması və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyə riayət edilməsini təmin etməli və malların məhv edilməsi nəticəsində təhlükəli maddələrin və tullantıların (qalıqların) əmələ gəlməsinə səbəb olmamalıdır.

Malların məhv edilməsi Azərbaycan Respublikasının ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyinin tələblərinə əməl edilməklə həyata keçirilməlidir. Malların məhv edilməsinin ətraf mühitə ziyan vura biləcəyinə əsaslar olduqda, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin rəyi alınmalıdır.

Malların məhvinin təhlükəli və ya radioaktiv tullantıların (qalıqların) atılması, axıdılması və anbarlaşdırılması ilə bağlı olmasına ehtimal olduqda, belə məhvetməyə qanunvericilikdə nəzərdə tutulduğu hallarda Azərbaycan Respublikasının Fövqəladə Hallar Nazirliyindən, Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyindən, Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyindən və Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyindən müvafiq icazələr alınmaqla və onların iştirakı ilə yol verilir. Malların məhv edilməsində ekoloji və səhiyyə tələbləri üzrə səlahiyyətli orqanlar Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyidir.

Gömrük orqanlarına təqdim edilmiş mallar aşağıdakı hallarda məhv edilir:

1. şəxsin müraciəti əsasında;
2. qanunla müəyyən edilmiş hallarda gömrük orqanının təşəbbüsü ilə.

Malların məhv edilməsinə məhvetmə nəticəsində onlar ilkin istehlak xassələrini və ya kommersiya dəyərini tamamilə itirdikdə yol verilir. Malların məhv edilməsinə icazə verilməsinə dair qərar gömrük orqanının rəhbəri tərəfindən qəbul edilir.

Malların məhv edilməsi malları gömrük orqanına təqdim edən və məhvetmə ilə bağlı müraciət edən şəxsin ərizəsinə uyğun olaraq həyata keçirilir. Ərizə ilə birlikdə gömrük orqanına aşağıda göstərilən sənədlər təqdim edilməlidir:

- mallar məhv edilənədək yerləşdirildiyi gömrük proseduruna dair gömrük bəyannaməsi;
  - invoys - idxal olunan malların əmtəə dəyərini müəyyən edən sənəd;
  - yol-nəqliyyat sənədləri;
  - malın mənsəyini təsdiq edən sənəd;
  - malın fitosanitar sertifikatı (bitki və bitkiçilik məhsulları üçün);
- malın uyğunluq sertifikatı;
- malın baytarlıq sertifikatı (dövlət baytarlıq nəzarətində olan yüklər üçün);
  - malın gigiyenik sertifikatı (yeyinti məhsulları üçün);

- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1997-ci il 24 iyun tarixli 609 sayılı Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında idxal-ixrac əməliyyatlarının tənzimlənməsi Qaydaları”nda nəzərdə tutulan hallarda Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin sərəncamı və müvafiq dövlət orqanının rəyi.

Gömrük nəzarəti altında malların məhv edilməsinə dair ərizə və sənədlər qəbul edildikdən sonra gömrük orqanının vəzifəli şəxsi tərəfindən sənədlərdə göstərilən məlumatların həqiqiliyi yoxlanılır. Sənədlər yoxlanıldıqdan sonra təqdim edilən mallara gömrük orqanı tərəfindən baxış keçirilir. Baxış zamanı malın adı, xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası (XİFMN) üzrə kodu, çəkisi, miqdarı və təsviri müəyyən edilir.

Şəxsin müraciəti əsasında malların gömrük nəzarəti altında məhvinin yerinə yetirilməsinə görə Gömrük Məcəlləsinin 232.1.3-cü maddəsinə uyğun olaraq gömrük yığımları alınır. Şəxsin müraciəti əsasında malların məhvi və yaranan tullantıların (qalıqların) zərərsizləşdirilməsi onların sahibinin vəsaiti hesabına həyata keçirilir.

Şəxsin müraciəti əsasında malların məhv edilməsi nəticəsində əmələ gəlmiş bütün tullantılar (qalıqlar) gömrük nəzarəti altında olan mallar kimi gömrük rəsmiləşdirilməsindən keçirilməlidir. Malların məhv edilməsinə icazə vermiş gömrük orqanı məhvetmə nəticəsində əmələ gəlmiş tullantıların (qalıqların) gömrük rəsmiləşdirilməsinin yerini müəyyən edir. Məhvetmə nəticəsində əmələ gəlmiş tullantılar (qalıqlar), digər xüsusi gömrük proseduru altında və ya sərbəst zonada yerləşdirildiyi hallar istisna olmaqla, digər gömrük prosedurunda yerləşdirilənə qədər Gömrük Məcəlləsinin 178-ci maddəsinə uyğun olaraq müvəqqəti saxlanılacaq xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilir. Məhvetmə nəticəsində tullantı (qalıq) olan malların buraxılması və ya şəxsin sərəncamına verilməsi seçilmiş gömrük proseduruna uyğun olaraq həyata keçirilir. Gömrük dəyəri 20 ABŞ dollarından artıq olmayan, basdırıldığına və ya basdırılmalı olduğuna görə sonrakı istifadəsi qeyri-mümkün olan tullantılar (qalıqlar) sərbəst dövriyyəyə buraxılış gömrük proseduruna uyğun şəkildə gömrük rəsmiləşdirilməsindən keçirilməməlidir.

Malların məhv edilməsi gömrük proseduru sərgi işlərində də tətbiq edilir: stendlərin geri aparılma xərcləri onların özünün, reklam avadanlığının və hətta bəzi eksponatların dəyərindən çox ola bilər ki, bu da onları gömrük nəzarəti altında məhv etməyə yaxud dövlət mülkiyyətinə verməyə təhrik edir.

Bu əşyaları sərgi, yaxud yarmarka iştirakçısı, sadəcə olaraq qoyub gedə bilməz, çünki onları Azərbaycan gömrük ərazisinə gətirərkən geri aparılacağı barədə öhdəlik vermiş olur. Buna görə də əgər yüklər Azərbaycan gömrük ərazisindən geri aparılmazsa, onların sahibi (deklarant) tələb olunan gömrük rüsum və yığımlarını ödəməlidir. Yükün geri aparıl-

maması və həm də bu zaman gömrük rüsum və vergilərinin ödənilməməsinin yeganə qanuni yolu gömrük orqanına müəyyən edilmiş qaydada rəsmiləşdirilmiş malların məhv edilməsi barədə aktın, yaxud dövlət xeyrinə maldan imtina edilməsi barədə aktın təqdim edilməsidir.

Məhv etmə proseduru altında malların yerləşdirilməsi üçün maraqlı şəxs gömrük orqanına YGB, ərizə və lazım olduqda digər (qaimələr, konosament, hesab-faktura və s.) sənədlər təqdim edir. Bu prosedurun tətbiqində maraqlı şəxs ərizəsində məhv edilməsi lazım olan əşyanı (malın adı, miqdarı və yeri) dəqiq müəyyən etməli, malın dövriyyədən çıxarılmasının səbəbini, məhv etmənin üsulunu, gününü və yerini bildirməli, məhv etmə nəticəsində əmələ gələn qalıq və tullantılar barədə məlumat təqdim etməlidir. Bundan başqa ərizəçi məhv etmə barədə aktın müəyyən edilmiş müddətdə gömrük orqanına təqdim edilməsi üçün öhdəlik götürür. Məhv etmə aktı YGB ilə birlikdə gömrük orqanında qalır. Məhv etmə aktı sərbəst formada tərtib edilir, lakin aşağıdakı məlumatların əhatə edilməsi məcburidir:

- 1) tərtib edilmə tarixi;
- 2) mal və nəqliyyat vasitələrinin adı, fərdi əlamətləri, miqdarı;
- 3) məhv etmənin üsulu, tarixi və yeri;
- 4) əmələ gələn qalıqların (tullantıların) adı, fərdi əlamətləri və miqdarı;
- 5) məhv etmə zamanı iştirak edən şəxslərin siyahısı.

Gömrük orqanı məhv etmənin yalnız gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin iştirakı ilə aparıla bilməsi barədə qərar qəbul edə bilər. Bu halda deklarantın ərizəsində xüsusi qeydlər edilir. Məhv etmə aktı malları keçirən şəxsin səlahiyyətli nümayəndəsi, həmçinin, gömrük orqanının vəzifəli şəxsi tərəfindən imza və möhürlə təsdiq edilir.

Mal və nəqliyyat vasitələrinin məhv etmə gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi üçün icazə verilməsi qərarını müvafiq gömrük orqanının rəisi və ya onu əvəz edən şəxs qəbul edir. Belə qərarın qəbul edilməsində gömrük orqanının rəhbəri gömrük qanunvericiliyini əsas tutur.

"Gömrük orqanlarına təqdim edilmiş malların məhv edilmə halları və Qaydası"nın təsdiq edilməsi haqqında QƏRAR № 247 Bakı şəhəri, 5 sentyabr 2013-cü il.

7.11. Dövlətin xeyrinə maldan imtina

Gömrük Məcəlləsinin 332-ci maddəsinə görə, xarici mallardan və son istifadə xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallardan prosedur sahibi, yaxud malın sahibi tərəfindən dövlətin xeyrinə imtina edilə bilər.

Dövlətin xeyrinə imtina edilmiş mallara görə gömrük rüsumları və vergilər tutulmur, habelə ticarət siyasəti tədbirləri tətbiq edilmir.

Mallardan dövlətin xeyrinə imtina edilməsi dövlət tərəfindən hər hansı bir xərcin çəkilməsinə səbəb olmamalıdır. İxrac gömrük proseduru, son istifadə, daxili tranzit və ya xaricdə emal xüsusi gömrük prosedurları üçün bəyan edilən daxili mallar və nəqliyyat vasitələri müvafiq gömrük bəyannaməsi gömrük orqanı tərəfindən təsdiq olunduğu vaxtdan başlayaraq, dövlətin xeyrinə imtina olunanadək gömrük nəzarəti altında olur.

Aşağıdakı mallardan dövlətin xeyrinə imtina edilə bilməz:

1. Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilməsi qadağan edilmiş mallardan;
2. dövlətin xeyrinə imtina edilməsi dövlət üçün hər hansı bir xərcə səbəb ola bilən mallardan;
3. malların dəyəri gömrük orqanının onların satılması ilə bağlı xərclərini ödəyə bilməyən mallardan;
4. yararlılıq müddəti keçmiş, yaxud texniki normaların və standartların tələblərinə cavab verməyən mallardan.

Mallardan dövlətin xeyrinə imtina edilməsi üçün icazə verilməsinə dair qərar gömrük orqanının rəhbəri (onu əvəz edən şəxs) tərəfindən qəbul edilir. Gömrük orqanları daşıyıcıya, anbar sahibinə, yaxud başqa şəxslərə malların daşınması, saxlanması, yüklənməsi və digər əməliyyatların aparılması ilə bağlı xərcləri ödəmir. Qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda gömrük ərazisinə gətirilməsinə və bu ərazidən aparılmasına məhdudiyət qoyulmuş mallardan dövlətin xeyrinə imtina edilməsi müvafiq icazə sənədlərinin təqdim edilməsi şərtilə həyata keçirilir. Dövlətin xeyrinə imtina AR NK-nin 18 fevral 2013-cü il tarixli 26 sayılı **"Mallardan dövlətin xeyrinə imtina edilməsi Qaydası"**nın normalarına uyğun həyata keçirilir.

Dövlətin xeyrinə imtina edilən malların gömrük rəsmiləşdirilməsi həmin malların yerləşdiyi ərazi gömrük orqanında gömrük nəzarəti zonasında həyata keçirilir. Mallardan dövlət xeyrinə imtina edilərkən sənədlər gömrük orqanına elektron və ya kağız üzərində yazılı formada verilə bilər.

Mallardan dövlətin xeyrinə imtina edən şəxs malları öz vəsaiti hesabına gömrük orqanının təyin etdiyi yerə gətirməlidir. Şəxsin dövlətin xeyrinə imtina etdiyi mallar dövlət mülkiyyətinə keçirilmiş mallardır və onlar barədə sərəncam verilməsi Gömrük Məcəlləsinin 57-ci fəslinə uyğun qaydada həyata keçirilir. Mallardan dövlətin xeyrinə imtina edildikdə, həmin mallar üzrə yaranmış gömrük borcu ləğv edilir. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti 19 mart 2014-cü il 89 sayılı Qərarı ilə "Gömrük işi sahəsində cinayət işləri və digər hüquqpozmalar üzrə məhkəmənin qüvvəyə minmiş qərarına əsasən müsadirə edilmiş, habelə şəxsin dövlətin xeyrinə imtina etdiyi malların və nəqliyyat vasitələrinin dövlət mülkiyyətinə keçirilməsi Qaydaları"nı təsdiq etmişdir.

VIII Mövzu. Gömrük dəyəri və onun təyin edilməsi üsulları

8.1. Gömrük dəyəri anlayışı və təyin edilməsi sistemi

Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilən malların gömrük dəyərinin təyin edilməsinin prinsip (latınca “prinsipim” – sözündən olub “əsas”, “başlanğıc” deməkdir) və normalarının hüquqi əsasını “Gömrük tarifi haqqında” Qanun (2013) müəyyən edir.

Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi sisteminə aşağıdakı sənədlər daxildir:

1) ÜTT/QATT-ın Gömrük qiymətləndirilməsi üzrə məcəlləsi (mütəxəssislər bu Məcəlləni “Gömrük dəyər kodeksi” də adlandırırlar);

2) Ticarət və Tarif üzrə Baş Sazişin (QATT) VII maddəsinin yerinə yetirilməsi haqqında Saziş (1994-cü ildə Uruqvay raundundan sonra imzalanmışdır).

QATT-ın VII maddəsi gömrük rüsumlarının yığılması məqsədi üçün malların qiymətləndirilməsinə aiddir. O, malın gömrük dəyərinin bütün dövlətlər üçün ümumi prinsiplərini müəyyənləşdirir və orada göstərilir ki, malın dəyəri onun idxal qiymətinə əsaslanmalıdır, saxta qiymətlərə, yaxud da milli məşəli malların qiyməti əsasında müəyyən edilə bilməz.

Gömrük qiymətləndirilməsinin müxtəlif milli metodologiyası rüsumunun proteksionist nəticəsinə bilavasitə təsir göstərir. Belə hallarda gömrük qiymətləndirilməsi metodu idxal edilən malın qiymətinin artırılmasına gətirib çıxarır. Saziş çərçivəsində gömrük qiymətləndirilməsinin vahid və neytral sistemi müəyyənləşdirilib: sistem ticari reallığa uyğun olmalıdır və əsassız olaraq müəyyən edilmiş və saxta göstərilmiş gömrük qiymətləndirilməsini qadağan edir. Həmin saziş, eyni zamanda QATT-da mövcud olmayan gömrük qiymətləndirilməsini qadağan edir. Saziş QATT-da mövcud olan gömrük qiymətləndirilməsi haqqında müddəaları əhəmiyyətli dərəcədə dəqiqləşdirmək və genişləndirmək üçün kompleks qiymətləndirmə qaydalarına yenidən baxılmasını məqsədəuyğun hesab edir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrin bu Sazişi beş il ərzində qəbul etməmək hüququ vardır. Uruqvay raundunun yekununda bu Saziş təkmilləşdirildi və dəqiqləşdirilmiş formada ÜTT-in hüquq kompleksinə daxil oldu.

Azərbaycan Respublikası yaxın gələcəkdə ÜTT daxil olmaq istədiyi üçün (hələlik Azərbaycan ÜTT-nin məşvərətçi üzvüdür) gömrük dəyərinin təyini üzrə beynəlxalq normativ sənədləri gömrük orqanlarının fəaliyyətində tətbiq olunmasına maksimum dərəcədə nail olmalıdır.

Hazırda gömrük dəyərinin təyin olunması üzrə iki beynəlxalq sistem mövcuddur:

1) gömrük məqsədləri üçün malların qiymətləndirilməsi üzrə Brüssel konvensiyası (15.XII.1950-ci ildə qəbul edilmiş, 28.VII.1953-cü ildən qüvvəyə minmişdir);

2) QATT sazişinin VII maddəsini müəyyən edən saziş (1979-cu il).

Hər sistemin əsasını QATT sazişinin VII maddəsi təşkil etdiyindən onlar arasında prinsipial fikir ayrılığı yoxdur. Odur ki, QATT sazişi ilə daha ətraflı tanış olmağa çalışaq.

ÜTT Tarif və Ticarət haqqında Baş sazişin varisidir və öz fəaliyyətinə 1995-ci ilin yanvarın 1-dən başlayıb. ÜTT-nin mənzil qərargahı İsveçrədə yerləşir. O, 1986-1994-cü illər ərəfəsində Tarif və Ticarət haqqında Baş Saziş (QATT) çərçivəsində keçirilən və Uruqvay raundu adını alan çoxtərəfli ticarət danışıqları nəticəsində təşkil olunub. 1994-cü ilin aprelin 15-də Mərakeşdə imzalanan yekun aktı ÜTT-nin təsis edilməsi haqqında Sazişin imzalanması üçün yol açdı.

Ümümdünya Ticarət Təşkilatının təsis edilməsi haqqında müqavilə və saziş beynəlxalq ticarətdə, həmçinin, Uruqvay raundunun müqavilə və sazişlərin icrasına nəzarətin həyata keçirilməsində problemləri nizama salmaq üçün üzv dövlətlərin daimi fəaliyyət göstərən forumudur. QATT-ın davamçısı olan ÜTT ticarət sazişləri spektrində daha geniş nəzarəti həyata keçirir və mübahisəli məsələlər üzrə və bir sıra qərarların qəbulu prosedurlarının təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar daha geniş səlahiyyətə malikdir.

ÜTT-nin əsas məqsədi ticarətdə idxal rüsumlarının səviyyəsinin ardıcıl olaraq aşağı salınması, kəmiyyət və digər qeyri-tarif maneələrinin aradan götürülməsi və başlıca olaraq tarif metodlarından istifadə etməklə beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılmasıdır.

ÜTT-nin əsas prinsip və qaydaları aşağıdakılardır:

- qeyri-diskriminasiya əsasları ilə ticarətdə qarşılıqlı surətdə daha əlverişli rejimin yaradılması;

- xarici mənşəli xidmət və mallara qarşılıqlı surətdə milli rejimin verilməsi;

- ticarət mübahisələrinin danışıqlar və məsləhətləşmələr yolu ilə həll edilməsi.

Beynəlxalq hüquqi alət kimi Baş saziş əsas mətninə daxil olan prinsip və qaydalar toplusuyla yanaşma həm də tarif güzəştləri siyahısından və əlavələrindən, əlavə qətnamə və protokollardan, ayrı-ayrı qərar və müqavilələrdən təşkil olunub. Uruqvay raundunun sazişlər paketi təqribən 50 çoxtərəfli sazişləri və digər sənədləri birləşdirir.

Yuxarıda göstərilən sazişləri aşağıdakı qruplara bölmək olar.

I. Əmtələrin ticarəti haqqında çoxtərəfli sazişlər.

Tarif və Ticarət haqqında Baş saziş 1994-cü il (QATT-94).

Sanitar və Fitosanitar tədbirlərinin tətbiqi haqqında Saziş.

Ticarətlə əlaqədar investisiya tədbirləri haqqında saziş.

QATT-94 VI maddəsinin tətbiq edilməsi haqqında saziş (Antidempinq prosedurası).

QATT-94 VII maddəsinin tətbiq edilməsi haqqında saziş (malların gömrük dəyərinin qiymətləndirilməsi).

Malların mənşə qaydaları haqqında saziş.

Kompensasiya və subsidiya tədbirləri haqqında saziş.

II. Xidmət ticarəti haqqında Baş saziş (QATS).

III. İntellektual mülkiyyət hüquqlarının ticarət aspektləri haqqında saziş (TRIPS).

IV. Mübahisələrin həll edilməsini nizama salan qaydalar və proseduralar haqqında razılaşma.

V. Ticarət siyasətinə nəzarət mexanizmi.

VII. Üzv dövlətlərin iştirakını məhdudlaşdıran Saziş (ÜTT-nin bütün üzvləri üçün məcburi deyil).

Kompleks qaydalar ümumilikdə çoxtərəfli ticarət sistemini təşkil edir. Baş Sazişin üzvləri olan dövlətlərin imzaladığı hazırki Baş Saziş 2000-dən çox ikitərəfli ticarət sazişlərinin əvəz edilməsinə imkan verir. QATT, həmçinin üzv dövlətlərin xarici ticarət siyasətinin bütün məsələləri üzrə çoxtərəfli və ikitərəfli danışıqlar, anlaşmalar və s. məşvərətlər üçün daimi fəaliyyət göstərən forumudur. Beləliklə, QATT-ın vəzifəsi müxtəlif prinsiplər bazasında çoxtərəfli əsaslarda iştirak edən tərəflər arasında ticarət münasibətlərinin nizama salınmasının təmin edilməsindən ibarətdir.

Uruqvay raundunun gedişində, onun iştirakçıları tarifi aşağı salınması formulasından istifadə etməməyi qərara alıblar. Onlar 5 il ərzində rüsum dərəcələrinin 40 % aşağı salınması haqqında razılığa gəliblər. İnkişaf etməkdə olan dövlətlər və bazar iqtisadiyyatına keçən dövlətlər təqribən 30 % həcmində tarif dərəcələrinin aşağı salınması haqqında razılığa gəliblər. Bu öz əhəmiyyətinə görə rüsumun aşağı salınmasının xətti metodu qayıdışını göstərir. Bunun arxasında *“tarif piki”* (daha yüksək rüsum dərəcəsi) adlanan nisbi toxunulmazlığın saxlanma imkanı gizlənilir.

Son dövrlər tarif danışıqları çərçivəsində vahid rüsum dərəcələri metodu daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Vahid rüsum dərəcələri ondan ibarətdir ki, dövlət öz üzərinə rüsum dərəcələrini əvvəllər razılaşdırılmış səviyyədə yuxarı, yaxud da mövcud səviyyədə yuxarı qaldırılmaması haqqında öhdəlik götürür. Vahid rüsumlar **“O”** dərəcəsinə də ola bilər. Uruqvay raundunun yekununda vahid rüsumun payı artmışdır: inkişaf etmiş dövlətlərdə - bütün ticarət mövqeləri üzrə 78-dən 99-a qədər, inkişaf etməkdə olan dövlətlərdə - 21-dən 73-ə qədər və keçid iqtisadiyyatında olan dövlətlərdə - 73-dən 98-ə qədər. Beləliklə vahid rüsumlara tarif danışıqlarında rüsumların aşağı salınmasından daha mühüm güzəşt kimi baxılır.

Uruqvay raundunun gedişində gömrük rüsumunun orta səviyyədə aşağı salınmasında razılaşmalara baxmayaraq, xüsusən sənaye mallarının rüsum dərəcələri kifayət qədər yüksək səviyyədə qaldı. Misal üçün inkişaf etmiş dövlətlərdə bütün əmtəələrin 25 %-i 10 %-dən yuxarı dərəcədə qaldı. Sənaye mallarında rüsumun aşağı salınması ABŞ, Avropa Birliyi, Yaponiya, Kanada arasında bağlanmış “dördtərəfli saziş” nəticəsində mümkün oldu.

8.1.1. Gömrük dəyəri

Gömrük tariflərinin tətbiqi, tarif tənzimləmələri tədbirləri, onların beynəlxalq norma və qaydalara uyğunluğu, həmçinin tarif əhatəsinin real səviyyəsi gömrük rüsumları və ödənişlərinin bazasının hesablanma formasını müəyyən edən qaydalardan asılıdır. Malların gömrük sərhədindən keçirilməsi zamanı vergiqoyma bazasının təyin edilməsi qaydalarının müəyyən edilməsində həm dövlət, həm də kommertiya dairələri maraqlıdır. Kommertiya dairələri üçün keçirilən mallara vergiqoyma qaydaları barədə bilgilər xarici iqtisadi fəaliyyətin real sərəsini, konkret əqdlərin gəlir və çıxarını hesablamaya imkan verir.

Gömrük ödənişləri hesablanarkən hansı gömrük dəyəri baza kimi qəbul edilməlidir?

Aydındır ki, malın istehsalçıdan istehlakçıya doğru hərəkətinin müxtəlif mərhələlərində onun dəyəri müxtəlif olacaqdır, belə ki, müxtəlif dəyər komponentlərini özündə cəmləşdirəcəkdir və bu dəyərlərin hər biri özünəməxsus qaydada hesablanacaqdır.

Malların gömrük sərhədindən keçirilməsi zamanı gömrük ödənişlərinin hesablanması üçün istifadə olunan dəyəri, malın satıcıdan alıcıya qədər müəyyən hərəkət mərhələsində formalaşır, bu mərhələyə uyğun komponentləri (xərc və gəlirləri) özündə cəmləşdirir və malın gömrük dəyəri kimi baxılır. Deməli, gömrük dəyəri malın vergitutma məqsədi üçün istifadə olunan dəyəridir. Başqa sözlə, gömrük dəyəri gömrük ödənişlərinin (ƏDV, aksiz, yol vergisi, gömrük rüsumları və gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün yığımlar) hesablanma bazası hesab olunur.

“Malların gömrük dəyəri” kateqoriyasının funksional təyinatı da elə bunda, yəni gömrük ödənişlərinin hesablanma bazası olmağındadır. Bundan başqa, gömrük dəyərinin hesablanması bilavasitə və dolayı yollarla digər gömrük məqsədləri üçün, məsələn, gömrük statistikasını, barter əməliyyatlarında malların qiymətlərinin reallığının yoxlanması, gətirilən malların ekvivalent olmasına nəzarət, idxal-ixrac əməliyyatlarına valyuta nəzarəti və s. üçün də mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İstənilən vergitutma sisteminin tətbiqi onun sərəliliyinin təminatı üçün ən azı iki tədbiri zəruri edir:

a) vergitutma bazasının hesablanması və dəqiq qaydasının müəyyən edilməsi;

b) dövlətə müəyyən olunmuş qaydalara riayət edilməsini yoxlamağa imkan verən zəruri nəzarət mexanizmindən istifadə.

“Malların gömrük dəyəri” məfhumu və onun təyininin sərt reqlamentasiyası bu məqsədlərə xidmət edir. Bu məsələlər gömrük dəyərinin təyin edilməsi metodikasının zəruriliyini bir daha nümayiş etdirir.

Bir tərəfdən aydın, dəqiq norma və qaydaların müəyyən edilməsi gömrük dəyərinin konkret səviyyəsini qeyd etməyə imkan verir ki, bu da özbaşına hesablamalarla gömrük rüsum dərəcələri ilə manipulyasiyanın qarşısı alınsın. Digər tərəfdən hamının istifadə edə biləcəyi metodikanın və müəyyən edilmiş qaydaların olması XİF iştirakçıları qarşısında eyni, ədalətli şərtlər qoyur və xarici ticarət əməliyyatlarının müəyyənliyi səviyyəsini yüksəltməyə, bağlaşmaların iqtisadi parametrlərini qabaqcadan hesablanmağa imkan verir.

Bir halda ki, söhbət xarici ticarət fəaliyyətindən gedir, ticarət edən tərəflərin gömrük qanunvericiliyinin unifikasiyası mühüm əhəmiyyət kəsb edir. “Gömrük dəyəri” göstəricisinin funksional əhəmiyyəti onun əsaslı olduğuna nəzarətin məsələ və texnologiyasını şərtləndirir.

8.1.2. Malların gömrük dəyərinin təyin edilməsinin normativ-hüquqi bazası

“Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu malların qiymətləndirilməsinin ədalətli, vahid və neytral sisteminin təmin edilməsinin əsasını təşkil edir. Bundan başqa, Qanun gömrük dəyərinin strukturunu dəqiq müəyyən edir - gömrük dəyəri, faktiki olaraq ödənilmiş, yaxud ödənilməli olan qiymət və üstəgəl ona hesablanmalı əlavələr deməkdir.

Qanunla müəyyən edilmiş qiymət əlavələrinin və onların siyahısının gömrük orqanları və iqtisadi fəaliyyət iştirakçıları tərəfindən dəyişdirilməsinə yol verilmir.

Qanunda qeyd edilir ki, malların gömrük dəyərləndirmə sistemi Azərbaycan Respublikası gömrük ərazisinə gətirilən mallara şamil edilir. Bu şərt gömrük dəyərinin təyinedilmə üsullarında nəzərə alınmalıdır.

Müəyyən edilmiş gömrük qiymətləndirmə sisteminin dəyişdirilmədən tam həcmdə ixrac əməliyyatlarında analoji məqsədlə tətbiq edilməsi bir sıra obyektiv səbəbdən (saticı və alıcının məsrəflərində fərqlər, həmçinin idxal və ixracda gömrük vergi qoymasının məqsəd və şərtlərinin fərqləri) mümkün deyil. Bununla belə Qanunla müəyyən edilmiş mal qiymətləndirilməsinin ümumi prinsipləri ixrac əməliyyatlarında istifadə edilə bilər.

Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi və ona nəzarətin həyata keçirilməsi üçün AR Gömrük Məcəlləsi ilə gömrük orqanlarına aşağıdakı hüquqlar verilmişdir:

a) gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün Azərbaycan Respublikası gömrük sərhədindən malları və nəqliyyat vasitələrini keçirən şəxslərin, gömrük brokerlərinin və ya belə fəaliyyətlə məşğul olan digər şəxslərin icrasına nəzarət edilməsi Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarına həvalə olunmuş əməliyyatların və bank hesablarının vəziyyəti haqqında banklardan və digər kredit təşkilatlarından məlumatlar və arayışlar almaq hüququ;

b) gömrük nəzarətini həyata keçirmək məqsədilə xidməti vəsiqə əsasında gömrük orqanı əməkdaşlarının gömrük nəzarətindən keçiriləcək mallar və nəqliyyat vasitələri, gömrük nəzarəti üçün zəruri sənədlər olan, yaxud icrasına nəzarət Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarına həvalə edilmiş fəaliyyətin həyata keçirildiyi ərazilərə və binalara daxil olmaq hüququ;

c) gömrük orqanları öz səlahiyyətləri daxilində nəzarəti gömrük orqanlarına həvalə edilmiş fəaliyyət göstərən şəxslərin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin yoxlanması üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanları qarşısında vəsadət qaldırmaq hüququ.

Bu hüquqi normaların malların gömrük dəyərinin təyin edilməsinə nəzarətin təşkilində praktik əhəmiyyəti nəzarət sisteminin ikipilləli olması zərurətindən irəli gəlir:

1) malların gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı həyata keçirilən nəzarət;

2) gömrük orqanlarına bəyan edilmiş məlumatların düzgünlüyünün yoxlanması.

“Gömrük tarifi haqqında” qanun gömrük dəyərinə nəzarətin birinci pilləsini, “Gömrük Məcəlləsi” isə ikinci pilləsini reqlamentləşdirir.

Gömrük dəyərinin bəyan edilməsi üçün xüsusi bəyanetmə formaları:

- KDB-1 - birinci üsul üçün

- KDB-2 - ikinci-altıncı üsullar üçün.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş gömrük dəyərinin təyin edilməsi sistemi GATT/ÜTT sazişində olduğu kimi onu nəzərə alır ki, malların qiymətləndirilməsi üçün əsas kimi geniş tətbiq edilməkdə olan gətirilən malların sövdələşmə qiyməti götürüləcəkdir.

“Gömrük tarifi haqqında” Qanunun 7-ci maddəsinə görə, malın gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi (gömrük dəyərləndirilməsi) sistemi beynəlxalq təcrübədə qəbul olunmuş ümumi prinsiplərə (1994-cü il Tariflər və Ticarət üzrə Baş Sazişin (GATT) VII maddəsinə, GATT-in VII maddəsinin Tətbiq edilməsinə dair Razılaşmaya və onun əlavələrinə) əsaslanır və gömrük ərazisinə gətirilən mallara şamil edilir. Gömrük tarifinin tətbiqi məqsədilə malların gömrük dəyərləndirilməsi qaydaları Gömrük Məcəlləsinə uyğun olaraq bu Qanunla müəyyən edilir. Məlumatdaşıyıcısı vasitələrinin

gömrük dəyərləndirilməsi qaydalarını bu Qanunun müddəaları nəzərə alınmaqla müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir.

Gömrük dəyərinin təyin edilməsi metodları öz əksini “Gömrük tarifi haqqında” qanunda (12-18-ci maddələr) tapıb. Bu metodlardan aşağıdakı ardıcılıqla istifadə olunur:

- 1) sövdələşmə qiyməti üsulu;
- 2) eyni malların sövdələşmə qiyməti üsulu;
- 3) eyni cinsli malların sövdələşmə qiyməti üsulu;
- 4) dəyərin çıxılması üsulu;
- 5) dəyərin toplanması üsülü;
- 6) ehtiyat üsülü.

8.2. Gömrük dəyərinin təyin edilməsi üsulları

8.2.1. Gömrük dəyərinin gətirilən malların sövdələşmə qiyməti ilə müəyyən edilməsi üsulu

Gömrük dəyərinin gətirilən malların sövdələşmə qiyməti ilə müəyyən edilməsi üsulu dəyər əsasında malik (alınan mala görə hesablaşma pul ödənişləri vasitəsilə həyata keçiriləndə) olan alqı-satqı xarici ticarət bağlaşmalarına uyğun olaraq gətirilən mallara tətbiq edilir. Hesablaşma forması (inkasso, akkreditiv) prinsipial əhəmiyyət kəsb etmir. Gömrük rəsmiləşdirilməsi anına ödəniş sənədlərinin olmaması I üsulun tətbiqindən imtina edilməsinə və digər üsullardan istifadə edilməsinə əsas ola bilməz. Əgər fakturada göstərilən və deklarant tərəfindən bəyan edilən gömrük dəyəri gömrük orqanları tərəfindən ödəniş sənədləri olmadan qəbul edilmirsə, bu zaman şərti buraxılış rejimindən istifadə edilə bilər.

Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin sadələşdirilməsi və unifikasiyası məqsədilə şərti dəyər bağlaşmaları (pul vəsatilərinin real hərəkəti olmayan) ilə gətirilən malların gömrük dəyərinin I üsulla təyininə yol verilir. Belə bağlaşmalara mübadilə, kompensasiya göndərişləri, zəmanət hesabına və əvəzsiz göndərişlər (məsələn, bağışlamalar) aid edilə bilər. Bu halda, müvafiq sənədlərdə (müqavilə, saziş), preforma hesablarda, gətirilən ölkənin gömrük bəyannaməsində bu əməliyyat üzrə malların hər birinin dəyəri göstərilməlidir. Eyni zamanda müqavilə–komissiya və ya konsiqnasiya (birinci halda mülkiyyətçinin - “kontinent” və ya “konsiqnant”ın öz mallarını digər firmanın anbarlarında yerləşdirilməsidir. İkinci halda isə, vasitəçilərin konsiqnasiya anbarları vasitəsilə malların satılması vasitəsidir. Mal satılana qədər mülkiyyətçi malı ixrac edən sayılır. Ümumilikdə, konsiqnasiya malın satıldıqdan sonra pulunun ödənilməsi deməkdir) əsasında gətirilən mallara bu üsul tətbiq edilməməlidir. Çünki bu halda malın mütləq alqı-satqısı deyil, yalnız satış üzrə xidmətlər göstərilməsindən danışıla bilər.

“Gömrük tarifi haqqında” qanunun 13-cü maddəsinə görə, Gömrük ərazisinə gətirilən malların gömrük dəyəri, bu Qanunun 13.2-ci maddəsinə müvafiq qiymət tənzimlənməsi aparılmaqla, Azərbaycan Respublikasına ixrac məqsədilə satılan mallar üçün faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymət sövdələşmə qiyməti hesab olunur, bu şərtlə ki:

1. alıcının dəyərləndirilən mallara dair sərəncam və ya istifadə hüququna məhdudiyətlər nəzərdə tutulmasın (qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş məhdudiyətlər, malların təkrar satıla biləcəyi coğrafi ərazi məhdudiyətləri, malların dəyərində əhəmiyyətli dərəcədə təsir etməyən məhdudiyətlər istisna olmaqla);

2. satış və ya malların qiyməti həmin mallara münasibətdə dəyəri müəyyən edilə bilməyən hər hansı şərt və öhdəliklərdən asılı olmasın;

3. alıcı tərəfindən mallara dair sərəncam verilməsindən və ya onların istifadəsindən satıcı birbaşa və ya dolaylı yolla mənfəət əldə etməsin, əgər bu Qanunun 13.2-ci maddəsinə müvafiq qiymət tənzimlənməsinin aparılması mümkün deyilsə;

4. bu Qanunun 13.5-ci maddəsinin tələbləri nəzərə alınmaqla, malların alıcısı və satıcısı əlaqəli şəxslər olmasınlar;

5. alıcı ilə satıcı əlaqəli şəxslər olduğu halda, onlar arasındakı münasibətlər mallar üçün faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymətə təsir etməsin və ya idxalatçı malların sövdələşmə qiymətinin bu Qanunun 13.7-ci maddəsinin tələblərinə cavab verdiyini sübut etsin.

Qanunun 13-cü maddəsinin ikinci maddəsinə görə, Malların gömrük dəyəri malların sövdələşmə qiyməti üsulu ilə müəyyənləşdirilərkən, mallar üçün faktiki olaraq ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymətə aşağıdakılar əlavə edilir:

1) alıcı tərəfindən çəkilmiş, lakin mallara görə faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymətə daxil edilməmiş aşağıdakı xərclər:

- alıcı tərəfindən malların satın alınması ilə bağlı onu təmsil edən nümayəndəsinə malın alınması ilə əlaqədar təmsilçilik xidmətinə görə ödənilmiş və ya ödənilməli xərclər istisna olmaqla, digər komissiyon və broker mükafatlandırılmaları üzrə xərclər;

- idxal edilmiş malların gömrük məqsədləri üçün bir hissəsi hesab edilən konteynerlərin dəyəri;

- qablaşdırma materiallarının və qablaşdırma ilə əlaqədar işlərin dəyəri daxil olmaqla, alıcının çəkdiyi qablaşdırma xərcləri;

2) idxal edilən malların istehsalı və ixrac üçün satılması məqsədilə alıcı tərəfindən satıcıya birbaşa və ya dolayısı ilə pulsuz və ya aşağı qiymətlə verilmiş aşağıdakı hər hansı malın və xidmətin faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymətə daxil edilməmiş dəyəri:

- idxal edilən malların tərkib hissəsi olan materialların, komplektləşdirici hissələrin və digər məmulatların dəyəri;

- idxal edilən malların istehsalında istifadə edilmiş alətlərin, ştampların, qəliblərin və digər analoji ləvazimatların dəyəri;

- idxal edilən malların istehsalında sərf edilmiş sürtgü yağları, yanacaq və digər materialların dəyəri;

- gömrük ərazisindən kənarında həyata keçirilmiş və idxal edilən malların istehsalı üçün zəruri olan layihələndirmə, mühəndis, təcrübəkonstruktor, bədii tərtibat, çertyoj və eskiz işlərinin dəyəri;

3) patentlər, ticarət nişanları və müəlliflik hüquqları üçün ödənişlər də daxil olmaqla, dəyərləndirilən malların satışı ilə əlaqədar alıcının birbaşa və ya dolayısı ilə ödəməli olduğu royalti və lisenziya haqqı, əgər bunlar faktiki olaraq ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymətə daxil edilməmişdirsə;

4) alıcı tərəfindən mallar barədə sərəncam verilməsindən və ya onların istifadəsindən satıcıya birbaşa və ya dolayısı ilə çatan və ya çatmalı olan hər hansı gəlir hissəsinin dəyəri;

5) idxal olunan malların sığorta xərcləri, həmçinin hava və dəniz limanına daxil, yaxud gömrük ərazisinə daxil olduğu digər hər hansı yerədək nəqliyyat xərcləri, həmin yerədək malın yüklənmə və boşaldılma xərcləri.

Sövdələşmə qiyməti müəyyən edilmiş əlavələr və hesabdən çıxmalar nəzərə alınmaqla dəqiqləşdirilir. Faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymət - alıcının satıcıya idxal malları üçün ödədiyi, yaxud ödəyəcəyi, lakin gömrük rəsmiləşdirilməsi anınadək hələ ödəməmiş olduğu ödəniş məbləğlərinin cəmidir. Ödəniş köçürmə, akkreditiv, inkasso, qarışıq və digər qanuni hesablaşma formasında ola bilər.

Xarici ticarət müqaviləsində ümumiliklə qəbul edilmiş göndəriş şərtləri (o cümlədən, İnkotermislə müəyyən edilmiş) öz əksini tapmışsa, gətirilən malların gömrük dəyərinin sövdələşmə qiyməti əsasında təyin edilməsi üsulu tətbiq edilə bilər.

Birinci üsul, həmçinin, xarici ticarət müqavilələrinin ümumilikdə qəbul edilmiş və sövdələşmə qiymətinə təsir etməyən aşağıdakı şərtləri üçün də keçərli ola bilər:

- “ekspert rəyi əlavə edilməklə alqı-satqı”;
- “müəyyən tarixə qədər mal göndərişi”;
- “alıcıya tarixə qədər mal göndərişi”;

I üsuldan istifadə etməyə yönəlmiş ən mühüm tələblərdən biri gömrük dəyərinin təyin edilməsi məqsədilə deklarant tərəfindən təqdim edilən məlumatların sənədli təsdiqidir. Gömrük dəyəri birinci üsulla o zaman təyin edilə bilər ki, onun gömrük dəyər bəyannaməsində göstərilən bütün elementləri müvafiq sənədlərlə təsdiq edilmiş olsun. Sövdələşmə qiyməti – hesab-faktura (invoys), şərti dəyər bağlaşmaları üçün - hesab preforma, bank ödəniş sənədləri və alqı-satqı müqaviləsi ilə təsdiq edilməlidir.

Qiymətə əlavələr və ya çıxarışlar müvafiq ödəniş, mal-müşayiət, sığorta, gömrük və digər sənədlərlə təsdiq edilməlidir.

Müqavilə iştirakçıları qarşılıqlı-asılı şəxslər olduqda I üsul istifadə edilə bilməz. “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu sövdələşmə iştirakçıları arasında qarşılıqlı asılılığını 1979-cu il GATT sazişinin VII maddəsinin tətbiqi barədə Sazişlə müəyyən edilmiş qaydada reqlamentləşdirir.

Satıcı və alıcının qarşılıqlı asılılığı barədə məlumat gömrük dəyər bəyannaməsində göstərilməlidir. Gömrük orqanı qarşılıqlı asılılığın olub-olmaması barədə bəyan edilən məlumatları yoxlama və təhqiqat nəticəsində əldə etdiyi, həmçinin, nəşr edilmiş məlumatların analizi nəticəsində əldə etdiyi məlumatlarla tutuşduraraq qərar qəbul edir. Əgər gömrük orqanına bəyan edilməmiş belə əlaqə müəyyən edirsə, bu barədə idxalatçıya xəbər verir, ona əksini sübut etməyə və bəyan edilmiş dəyəri sənədi təsdiq etməyə imkan yaradır.

Bu zaman qarşılıqlı asılılığın xüsusi yoxlama zərurəti yükün saxlanılmasına əsas vermir. Yük adi qaydada göndərilir, keçirilən yoxlamanın nəticələrinə əsasən gömrük dəyəri yenidən hesablanır, rüsumun və digər vergilərin ödənilməmiş miqdarı tutulur.

Konkret şübhə olduqda xarici ticarət bağlaşmasının məlumatları xüsusi nəzarətə götürülür. Gömrük orqanları keçirdikləri yoxlamanın gedişində tərəflər arasında əvvəllər həyata keçirilən bağlaşmaların olub-olmadığı, yaxud onlara nöqsanlar tutulub-tutulmadığı aşkarlanır.

Birinci üsuldan istifadənin mümkünlüyü müəyyən edildikdən sonra, sövdələşmə qiyməti dəqiqləşdirilir, “Gömrük tarifi haqqında” qanunla müəyyən edilmiş komponentlər ona əlavə edilir.

Sövdələşmə qiymətinin dəqiqləşdirilməsi üçün birinci komponent malın gömrük ərazisindəki hava, dəniz limanına və ya digər gətirilmə yerinə qədər çatdırılmasına çəkilən xərclərdir.

Gömrük dəyərinin təyin edilməsi məqsədlərilə gətirilmə yeri dedikdə aşağıdakılar başa düşülür:

1) aviadaşımalar üçün - malları daşıyan təyyarənin onların boşaldılması üçün endiyi təyinat və ya ilk hava limanı;

2) dəniz daşımaları üçün Azərbaycan Respublikası ərazisində birinci yükboşaltma limanı (daşınma faktı bu limanda fəaliyyət göstərən gömrük orqanı tərəfindən təsdiq edilməlidir);

3) digər nəqliyyat vasitələrilə daşımalar üçün gömrük sərhədindəki buraxılış məntəqəsi;

4) poçt göndərişləri üçün beynəlxalq poçt mübadiləsi məntəqəsi.

Daşınma xərcləri, malların boşaldılması, yüklənməsi, yenidən yüklənməsi və başqa yerə daşınması xərcləri, sığorta məbləğləri malın çatdırılma məsrəflərinə daxil edilir.

Ölkənin gömrük ərazisinə gətirilən malların gömrük dəyərinin təyin edilməsi zamanı həmin malın müəyyən edilmiş gətirilmə yerinədək çatdırılması üçün faktiki olaraq meydana çıxan xərclər də nəzərə alınır. Daşınmanın dəyərində fraxt, mal müşayiət sənədlərinin rəsmiləşdirilməsinə çəkilən xərclər, daşınma müddətində malın keyfiyyətinin və tamlığının müəyyən səviyyədə saxlanılması üçün (müvafiq temperatur rejimi, nəmlik və s. səviyyələri üçün) çəkilən xərclər də daxil edilir.

Malın gömrük ərazisinə əvəzsiz qaydada malgöndərən tərəfindən və alıcının öz nəqliyyat vasitəsilə çatdırıldığı hallarda sərbəst, lakin eyni nəqliyyat növü ilə daşınmanın tarif qiymətlərinə əsasən müəyyən edilən məbləğ gömrük dəyərində daxil edilir. Əgər belə məlumatlar yoxdursa, nəqliyyat xərcləri mühasibat uçotunda kalkulyasiya hesablamaları qaydasında mühüm elementlər nəzərə alınmaqla müəyyən edilir.

Əgər daşınma sənədləri gömrük orqanına təqdim edilməmişsə, birinci üsuldan istifadə edilmir və digər üsullara müraciət olunur.

Gömrük məqsədləri üçün istifadəyə ən rahat olan malgöndərmə şərtləri SIF (dəyər, sığorta və farxt) hesab olunur. CIF qiyməti gömrük dəyərinin strukturuna uyğun gəlir. Digər göndəriş şərtlərində müəyyən dəqiqləşdirmələrin aparılması labüddür. Məsələn, DAF baza şərtlərində (sərhədə qədər göndəriş) sığorta və göndəriş yerinə qədər olan xərclər qiymətə əlavə edilməlidir. EXW (zavoddan), FAS (gəmidə sərbəst) şərtlərində daşınma xərclərində alıcının ixrac ölkəsindən malların çıxarılmasına görə çəkilən gömrük xərcləri də nəzərə alınır.

Alıcının məsrəflərinə:

a) komisiyon və broker haqqları (mal tədarükündəki komisiyon xərclərdən başqa);

b) konteynerlərin və digər çoxdövriyyəli taranın dəyəri (əgər mal nomenklaturası nəzərdə tutursa);

c) qablaşdırma xərcləri, o cümlədən qablaşdırma materiallarının dəyəri və qablaşdırma işlərinin dəyəri aid edilir.

Beləliklə, gömrük dəyərində komisiyon və digər haqlar da daxil edilir. Özü də gömrük dəyərində yalnız mal satılması üzrə komisiyon haqları, yəni alıcının tapılıb malın ona satılması üçün ödənen haqlar daxil edilir. Bir qayda olaraq, onlar malın qiymətində öz əksini tapır. Lakin əgər hər hansı səbəbdən bu xərclər malın qiymətinə əks etdirilməmişsə, müvafiq sənədlər əsasında bu əlavələr edilməlidir. Malın satılması üzrə xərcləri malın alınması üçün çəkilən xərclərdən ayırmaq lazımdır, çünki sonuncuları alıcı ödəyir və gömrük rüsumuna cəlb olunmur.

Çoxdövriyyəli taradan istifadə edildikdə onun dəyəri çoxdöfəlik mal göndərişlərində hər partiyadakı malın miqdarına mütənasib olaraq bölüşdürülür.

Belə mütənasib bölgü gömrük orqanı tərəfindən müqavilədə və ya digər sənədlərlə təsdiq edilmiş olduqda qəbul edilir. Çoxdövriyyəli tara-
nın geri qaytarılmasına görə çəkilən məsrəflər tara xərclərinə aid edilmir.

Sövdələşmə qiymətinin dəqiqləşdirilməsinin üçüncü komponenti I üsulda qiymətləndirilən malların istehsalı və ya satışı ilə bağlı olaraq, istifadə üçün alıcı tərəfindən pulsuz, yaxud aşağı qiymətə bilavasitə və ya dolaylı yolla təqdim edilən mal və xidmətlərin dəyərinin müəyyən his-
səsidir.

Bu dəyər aşağıdakı kimi paylaşdırılır:

1) xammal, material, detal, yarımfabrikat və digər komplektləşdirici hissələr;

2) alətlər və digər yardımçı avadanlıq (şərpə, forma və s.);

3) dəyərləndirilən malların istehsalı prosesində sərf edilmiş materiallar (sürtgü yağları, yanacaq və i.a.);

4) mühəndis və təcrübə-konstruktor layihələri, dizayn, çertyoj və s.

I üsulda sövdələşmə qiymətinin dəqiqləşdirilməsinin dördüncü komponenti alıcının dəyərləndirilən malların satış şərti kimi bilavasitə və ya dolayısı ilə həyata keçirməli olduğu intellektual mülkiyyətdən istifadəyə görə icazə və digər ödənişlərdir.

Gömrük dəyərləndirilməsi məqsədilə icazə və digər ödənişlər aşağıdakılardan istifadəyə görə ödənen haqlar başa düşülür:

a) gətirilən malların, o cümlədən onların sənaye nümunələrinin hazırlanması, nou-hau və s.;

b) gətirilən malların ixracda satılması, o cümlədən mal nişanları və nümunələri;

c) patent, müəlliflik hüququ (ədəbiyyat, kino, elmi əsərlər və s.), istehsal texnologiyası da daxil olmaqla gətirilən malların istifadəsi və ya başqasına satılması.

İcazə və analoji digər ödənişlərin sövdələşmə qiymətinə əlavə edilməsi o vaxt gerçəkləşdirilir ki, bu ödənişlər gətirilən mala aid olsun, alıcı ilə satıcı arasında bağlanan müqavilənin şərtləri ilə müəyyən edilsin. Bu zaman alıcının ödədiyi icazə haqları satıcıya, yaxud onun nəfinə üçüncü bir şəxsə ödənməli olmalıdır.

Sövdələşmə qiymətinin I üsulda dəqiqləşdirilməsinin beşinci komponenti Azərbaycan Respublikası ərazisində qiymətləndirilən malların istifadə olunmasından, verilməsindən və ya təkrar satışından satıcının birbaşa, yaxud dolaylı yolla əldə etdiyi gəlirin bir hissəsidir.

Bir qayda olaraq, satıcının gəlirinin bu hissəsi xarici ticarət müqaviləsində təsbit edilir. Əgər müqavilə ilə alıcının gəlirinin 10 %-i satıcıya qaytarılmalı nəzərdə tutulmuşsa, onda gəlirin bu hissəsinə uyğun məbləğ gömrük dəyərinə əlavə edilir və dəyər bəyannaməsində göstərilir.

Əgər gömrük rəsmiləşdirilməsinə qədər gəlirin məbləği bəlli deyilsə, gömrük dəyər bəyannaməsində gözlənilən təqribi məbləğ yazılır və onun təyini üçün müstəqil ekspert cəlb edilməsinə imkan verilir. Gözlənilən gəlirin miqdarı gömrük orqanı tərəfindən təsdiq edilməlidir. Əgər gəlirin məbləği müəyyən oluna bilmirsə, gömrük dəyərinin I üsulla təyininə yol verilmir.

Sadalanın komponentlər Gömrük Tarifi haqqında qanunla əlavə ödəmələr kimi müəyyən edilir. Gömrük dəyəri təkə əlavə ödənişlər hesabına deyil, həmçinin, müəyyən məbləğlərin çıxarılması hesabına da dəqiqləşdirilə bilər. Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisi daxilində gətirilmə məntəqəsindən çatdırılma yerinə qədər çəkilən xərclər müvafiq sənədlərlə təsdiq edilməklə sövdələşmə qiymətindən çıxarılır.

Bu məsrəflər aşağıdakılardır:

- 1) mallar gətirildikdən sonra quraşdırma, yığma, sazlama və ya texniki köməyə görə xərclər;
- 2) gətirilmə yerindən təyinat yerinə qədər çəkilən nəqliyyat xərcləri;
- 3) idxal gömrük rüsum, vergi və yığımlarının ödənilməsinə görə xərclər.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu xərclər sövdələşmə qiymətindən o zaman çıxarılır ki, bütün işlər müqavilədə əks etdirilmiş olsun və hesab-fakturada bu xərclər ayrıca göstərsin. Əgər hesab-fakturada nəqlətmənin müxtəlif mərhələlərində xərclər ayrıca göstərməyirsə, "idxal yeri-təyinat məntəqəsi" sahəsindəki nəqliyyat xərclərini yalnız gömrük orqanına müvafiq sənədlər təqdim edildikdən sonra çıxmaq olar. "Franko-sərhəd" xərcləri "franko-təyinat yeri" xərclərindən çox aşağı olduğu sübut edilməlidir. Əgər xarici ticarət müqaviləsi ilə DDP və DEQ göndəriş şərtləri müəyyən edilmişdirsə, idxal gömrük rüsumu, digər vergi və gömrük yığımları şəklində ödənilmiş məbləğlər malın qiymətindən çıxılmalıdır.

8.2.2. Eyni malların sövdələşmə qiyməti üsulu

"Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunda nəzərdə tutulduğu kimi, gətirilən malların sövdələşmə qiymətinə əsaslanan üsulundan istifadə edilməsi mümkün olmayan hallarda II üsul - identik (eyni) malların sövdələşmə qiymətinə əsaslanan üsul tətbiq edilir (14-cü maddə).

İdentik mallar dedikdə əsas eyniləşdirilmə əlamətləri eyni cür olan mallar başa düşülür. Belə əlamətlərə aşağıdakılar aid edilir:

- 1) fiziki xüsusiyyətlər;
- 2) keyfiyyət və bazardakı reputasiyası;
- 3) mənşə ölkəsi;
- 4) istehsalçısı.

Qanunla müəyyən edilmişdir ki, xarici əlamətlərindəki cüzi, əhəmiyyətsiz fərqlər mallara eyni mallar kimi baxılmasından imtina etməyə əsas vermir, bir şərtlə ki, bu mallar yuxarıda göstərilən əsas xüsusiyyətlərə görə eyni cür olmalıdır.

Baxılan malın istehsalçısı tərəfindən istehsal edilən eyni mallar bəzə məlumatlar olmadıqda, müxtəlif şəxslər tərəfindən istehsal edilmiş mallar o zaman identik (eyni) hesab edilə bilər.

İdentik mal kimi sökülmüş (yığılmamış) halda olan mallar da baxıla bilər, çünki yığılıqdan (quraşdırıldıqdan) sonra eyni olacaqdır. Əgər mallar eyni ölkədə istehsal edilməmişsə, həmçinin onların layihəsi, təcrübə sınaq işləri və s. həmin ölkədə yerinə yetirilməmişsə, belə mallar qiymətləndirilən mallarla identik hesab edilə bilməz.

II üsuldan istifadə edildikdə gömrük dəyər bəyannaməsində bu üsuldan istifadə əsaslandırılmalı, I üsuldan imtinanın səbəbləri və məlumat mənbələri göstərilməlidir. Aşağıdakı şərtlər daxilində gömrük orqanı identik mallar üzrə gömrük dəyər bəyannaməsini II üsul üzrə qəbul edə bilər:

- 1) bu mallar Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilmək üçün satılmış olmalı;
- 2) qiymətləndirilən mallarla eyni vaxtda və ya 30 gündən çox olmayan müddət ərzində gətirilmiş olmalı;
- 3) qiymətləndirilən mallarla təqribən eyni miqdarda və ya eyni kommersiya şərtləri daxilində gətirilmiş olmalıdır.

Beləliklə, qiymətləndirilən mallarla identik (eyni) kimi qəbul ediləcək mallar arasındakı keyfiyyət xüsusiyyətlərinə və göndəriş kommersiya şərtlərinə görə fərqlərin olması ikinci üsuldan imtina etməyə əsas vermir. Belə hallarda malın qiyməti bu fərqlər nəzərə alınmaqla təshih edilir. Təshih hesablamaları gömrük orqanına təqdim edilən və belə təshihin məqsəd uyğunluğu və dəqiqliyini təsbit edən sənədli sübutlar əsasında aparılır.

Bundan başqa, gömrük dəyərinin II üsulla dəqiqləşdirilməsi zamanı I üsulda (gətirilən malların sövdələşmə qiyməti üsulu) araşdırdığımız xərclər də nəzərə alınmalıdır. Təshihlər GDB-2-nin 12 və 13-cü qrafalarında əks etdirilir. II üsul tətbiq edilərkən eyni mallar üzrə birdən artıq sövdələşmə qiyməti aşkar edilərsə, gömrük dəyəri kimi ən aşağı olan götürülür.

8.2.3. Eynicinsli malların sövdələşmə qiyməti üsulu

Eynicinsli malların sövdələşmə qiymətinə əsaslanın III üsulun mahiyyəti gətirilən malların gömrük dəyərinin təyini üçün bu mallarla eynicinsli olan mallara aid sövdələşmələrdəki qiymətin əsas götürülməsidir. Gömrük qanunvericiliyində eynicinsli mallar olaraq, bütün xassələri ilə eynicinsli

olmasa da, ümumi xüsusiyyətlərə malik olan, tərkibi oxşar komponentlərdən ibarət olub dəyərləndirilən mallarla eyni funksiyaları yerinə yetirən və kommersiya nöqtəyi-nəzərindən qarşılıqla əvəz edilə bilən mallar nəzərdə tutulur (GT haqqında qanun, 15-ci maddə).

Beləliklə, malların eynicinsli olmasını müəyyən edən əsas meyarlar aşağıdakılardır:

- 1) texniki (oxşar xassə və komponentlərə malik olması);
- 2) funksional (eyni funksiyalar yerinə yetirməsi);
- 3) ticari (ticarətdə qarşılıqlı əvəzedilə bilən olması).

Təcrübədə malların eynicinsliyinin təyini üçün aşağıdakı göstəricilərdən istifadə olunur:

- keyfiyyət, əmtəə nişanı və bazardakı reputasiyası;
- mənşə ölkəsi;
- istehsalçısı.

Misal üçün, iki müxtəlif mal eyni keyfiyyətə malikdir, eyni standartlara cavab verir, bazarda eyni reputasiyaya malikdir və eyni funksiya yerinə yetirir, amma müxtəlif ticarət markaları var. Ticarət markasının fərqliliyi ona gətirir ki, bu malları eyni (identik) qəbul etməyə, ikinci üsulu tətbiq etməyə imkan vermir, amma onlar eynicinsli hesab edilir və III üsul tətbiq edilir.

İdentik mallarda olduğu kimi, qiymətləndirilən mallarla eyni ölkədə istehsal olunmayan mallar eynicinsli hesab edilə bilməz. Bundan başqa, digər, yəni həmin malın bilavasitə istehsalçısı olmayan şəxslər tərəfindən istehsal olunan mallar o zaman eynicinsli hesab edilə və III üsul tətbiq edilə bilər ki, bilavasitə istehsalçının eynicinsli mallar istehsal etdiyi bəlli olmasın.

8.2.4. Dəyərin çıxılması üsulu

Dəyərin çıxılmasına əsaslanan IV üsul özündən əvvəlki üsulların tətbiq edilməsinin mümkün olmadığı hallarda tətbiq edilir ("GT haqqında" qanun, 16-cı maddə). Məsələn: I üsulda baxılan sövdələşmə qarşılıqlı asılılığı olan şəxslər arasında bağlanmış və bu asılılıq malın qiymətinə təsir etmişdir, lakin bu təsirin dəyər kəmiyyətini aşkar etmək mümkün olmamışdırsa; II üsulda gömrük orqanı və deklarant baxılan identik mallara aid məlumat kifayət qədər məlumat yoxdursa; IV- dəyərin çıxılması üsulundan istifadə edilir. Bu zaman ümdə şərt - qiymətləndirilən, identik və ya eynicinsli malların ilk vəziyyəti dəyişdirilmədən Azərbaycan Respublikası ərazisində satılması şərtidir.

Beləliklə IV üsul gətirilən malın idxalçı ölkənin daxili bazarında alqı-satqı əqdlərinə yönəlmişdir. Bu üsulun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, gömrük dəyərinin təyin edilməsi üçün əsas olaraq gətirilən malların ilkin vəziyyəti dəyişilmədən daxili bazarda satıldığı qiymətlər götürülür. Bu

halda gömrük dəyərinin hesablanma bazası kimi qiymətləndirilən malların gətirilmə anına yaxın müddətdə satıldığı böyük partiyalardakı mal vahidinin qiyməti götürülür. Eyni zamanda, alıcının satıcıdan asılı olmaması şərtinə riayət olunmalıdır.

Qiymətləndirilən identik və ya eynicinsli malların daxili bazarda gətirilmə anındakı halda satılması faktları yoxdursa, deklarantın xahişinə verilmiş mal vahidinin qiyməti götürülə bilər. Bu halda emal prosesində əlavə edilmiş dəyərin əsas dəyərdən çıxarılması belə emalın dəyəri barədə obyektiv və kəmiyyətcə müəyyən edilə biləcək məlumat əsasında aparılmalıdır. IV üsuldan istifadə edildikdə gömrük dəyərinin əsaslandırılması üçün məlumat mənbəyi kimi müqavilələri əvvəllər idxal edilmiş və ya dəyərləndirilmiş malların qiyməti barədə məlumatlardan, yaxud malların daxili bazarda iri partiyalarla satıldığı qiymətləri təsdiq edə biləcək digər sənədlər yararlı ola bilər.

Dəyərləndirilən malın çıxılmış dəyərini müəyyən edərkən, bu mallarla eyni və ya təqribən eyni vaxtda idxal olunmuş, ən böyük həcmdə, idxal olunduğu vəziyyətdə və əlaqəli olmayan şəxsə satılmış eyni, yaxud eynicinsli malların bir vahidinin Azərbaycan Respublikasındakı satış qiyməti müqayisə üçün əsas kimi götürülür və həmin qiymətdən aşağıdakı məbləğlər çıxılır:

- idxal edilmiş eyni sinif və ya növ malların gömrük ərazisində satışı ilə əlaqədar ödənilən və ya ödənilməli olan komissiya haqları və ya həmin malların satışı ilə əlaqədar gəlir götürmək və ümumi xərcləri ödəmək üçün, adətən edilən əlavələr;

- gömrük ərazisində daşınma, yüklənmə, boşaldılma işlərinə və sığortaya, adətən sərf olunan xərclər;

- malların idxalı və satışı ilə əlaqədar gömrük ərazisində ödənilməli olan gömrük rüsumlarının, vergilərin və digər ödənişlərin məbləği.

Dəyərləndirilən malların idxalı ilə eyni və ya təqribən eyni vaxtda qanunda nəzərdə tutulan satış həyata keçirilməmişdirsə, gömrük dəyəri idxal olunan mallarla eyni və ya eynicinsli malların gömrük ərazisinə 90 (doxsan) gündən gec olmamaq şərti ilə ən yaxın vaxtda satıldığı satış qiymətinə əsasən müəyyən olunur.

Dəyərləndirilən mallarla eyni və ya təqribən eyni vaxtda, eyni və ya eynicinsli malların gömrük ərazisində idxal olunduğu vəziyyətdə satışı olmadıqda, idxalatçının xahişi ilə eyni, yaxud təqribən eyni vaxtda idxal olunmuş və ən böyük həcmdə, emal olunmuş vəziyyətdə və əlaqəli olmayan şəxsə satılmış eyni və ya eynicinsli malların bir vahidinin Azərbaycan Respublikasında satış qiyməti əsas götürülür. Bu halda, dəyərləndirilən malların gömrük ərazisində sonradan yığılması, qablaşdırılması və növbəti emalı ilə əlaqədar xərclər, həmçinin Qanunda nəzərdə tutulan məbləğlər həmin qiymətdən çıxılır. İdxalatçı tərəfindən təqdim edilən

məlumatlarda uyğunsuzluq aşkar edildikdə, gömrük orqanının rəyinə əsasən mənfəətin və ümumi xərclərin məbləği təqdim olunan məlumatlardan fərqli məlumatlara əsasən müəyyən olunur.

8.2.5. Dəyərin toplanması üsulu

Dəyərin toplanmasına əsaslanan V üsuldən istifadə zamanı gömrük dəyərinin təyin edilməsi üçün baza olaraq malın aşağıdakı komponentin cəmlənməsi yolu ilə hesablanan qiyməti götürülür:

1) idxal edilən malların hazırlanmasında istifadə edilən materiallara, həmin malların istehsalına və ya emalına çəkilən xərclər və ya bunların dəyəri;

2) Azərbaycan Respublikasına ixrac etmək məqsədilə ixrac ölkəsində istehsalçılar tərəfindən hazırlanan və dəyərləndirilən mallarla eyni sinif, yaxud növdən olan malların satışı zamanı, adətən nəzərə alınan mənfəətə və ümumi xərclərə bərabər mənfəət və ümumi xərclərin həcmi;

3) idxal olunan malların sığorta xərcləri, həmçinin, hava və dəniz limanına qədər, yaxud gömrük ərazisinə daxil olduğu digər yerədək nəqliyyat xərcləri, həmin yerədək malın yüklənmə, boşaldılma xərcləri.

Azərbaycan Respublikasının rezidenti olmayan şəxsdən toplanmış dəyərin müəyyən edilməsi üçün hesabat sənədləri tələb edilə bilməz. Lakin gömrük dəyərinin bu maddənin tələblərinə uyğun olaraq müəyyən edilməsi üçün gömrük orqanına malların istehsalçısı tərəfindən təqdim edilən məlumatlar istehsalçının razılığı ilə, yaxud müvafiq ölkənin aidiyyəti orqanlarına əvvəlcədən bildirişin verilməsi və həmin orqanların araşdırmaya etiraz etməməsi şərtilə, həmin ölkədə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən yoxlanıla bilər.

V üsuldən istifadə edildikdə gömrük dəyər bəyannaməsində gömrük dəyərinin təyini üçün istifadə edilən məlumatların mənbəyi göstərilməlidir. V üsulla gömrük dəyəri həm idxal ölkəsində əldə edilən məlumat, həm də dəyərləndirilən malların istehsal məsrəfləri barədə üçüncü ölkələrdən əldə edilən məlumatlar əsasında həyata keçirilir. Bu üsuldən istifadədə, adətən, istehsalçı gömrük orqanlarına lazım olan məlumatı təqdim edir. Yalnız istehsalçının təqdim etdiyi məlumat məsrəflərin hesablanması üçün əsas götürülə bilər. Bu məlumat ticarət hesablarına əsaslanmalı və malların istehsal edildiyi ölkədə tətbiq edilən uçot prinsiplərinə uyğun olmalıdır.

İdxal ölkəsində həyata keçirilən elementlərin dəyəri yalnız bu xərclərin istehsalçı tərəfindən ödənilməsi həcmində nəzərə alınmalıdır.

Dəyərin toplanmasına əsaslanan üsulla gömrük dəyəri, təyin edilərkən heç bir məsrəf iki dəfə hesablanma bilməz. İxracatçının Azərbaycana mal göndərdiyinə görə əldə etdiyi gəlir, ixracatçının verdiyi məlumata əsasən də müəyyən edilə bilər. Gömrük orqanları bu məlumatı eyni sinfə və ya növə

məxsus malların satışını səciyyələndirən digər məlumatlarla müqayisədə istifadə edirlər. Gətirilən malların tərkib elementlərinin dəyərlərinin cəmlənməsi ilə hesablanmış, dəyəri, GDB-2də 11-ci qrafada əsas etdirilir.

8.2.6. Ehtiyat üsul

Əvvəlki 5 üsul gömrük dəyərini təyin etməyə imkan vermirsə axırını – VI üsuldan istifadə olunur. Bu üsul ehtiyat üsul adlandırılır və qiymətləndirilən malların gömrük dəyərinin dünya təcrübəsi nəzərə alınmaqla təyin edilməsinə əsaslanır. Baxmayaraq ki, VI üsul köməkçi üsuldur və müstəsna hallarda tətbiq edilməlidir, təcrübə göstərir ki, bu üsul II-V üsullardan daha çox istifadə olunur. Bir çox hallarda yerli gömrük orqanları eyni və eynicinsli mallar, xarici istehsalçının istehsal və satış məsrəfləri barədə kifayət qədər məlumata malik olurlar.

Diqqət edilməlidir ki, VI üsulla gömrük dəyərinin təyin edilməsində istifadə edilən ilkin qiymət göstəricilərinə başlıca tələb onların konkretliyi və ya ünvanlı olmasıdır. Yəni qiymət konkret mala uyğun olmalı və ümumi məlumat çətinlik çəkmədən və birmənalı şəkildə eyniləşdirilməyə imkan verməlidir (malın ticari adı, təsviri, istehsalçı barədə məlumat, material, texniki parametrlər və s.).

Əvvəlki V üsulda gömrük dəyərinin təyini üçün istifadə olunan bazarların təsviri verilmişdir. Bununla bərabər elə hallar olur ki, qiymətləndirmə variantlarından heç biri əsas baza kimi götürülə bilmir.

Ümumi şəkildə bu hallar aşağıdakılardır:

- müvəqqəti idxal;
- birinci üsulun tətbiq oluna bilmədiyi barter əməliyyatları;
- icarə müqaviləsi və muzzdlu xidməti nəzərdə tutan bağlaşmalar;
- təmir və ya forması dəyişildikdən sonra təkrar idxal edilən mallar;
- nadir məhsullar və incəsənət əsərləri;
- identik və eynicinsli malların gətirilmədiyi hallar;
- idxal ölkəsində malların təkrar satılmaması;
- istehsalçının nəmalum olması və ya tələb olunan məlumatı təqdim etməməsi.

Bu hallar üçün VI üsul yeganə vasitə olur. “Gömrük tarifi haqqında” qanunun 18-ci maddəsi bu üsulla dünya təcrübəsindən istifadəni nəzərdə tutur. Nəzərə alsaq ki, dünya təcrübəsi dedikdə bilavasitə QATT/ÜTT-nin gömrük dəyəri barədə Sazişi başa düşülür, bu anda Sazişin VII maddəsinin əhəmiyyəti bir daha aydın olur.

VI üsul malın gömrük dəyərinin müəyyən edilməsində xüsusi vəsiqə müəyyən etmir, amma bu üsul çərçivəsində qiymətləndirmədə bir sıra prinsiplərin nəzərə alınmasını tələb edir.

Baş Sazişin və VII maddənin VI üsulda nəzərə alınması prinsiplərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

- qiymətin maksimum dərəcədə gətirilən malların dəyərində əsaslanması, faktiki qiymətləndirməyə əsaslanan dəyərdən istifadə edilməsi;
- qiymətin unifikasiyalaşdırılması, gömrük qiymətləndirilməsinin eyni üsulla aparılması;
- qiymətlərin həqiqi və neytral olması;
- qiymətləndirmə meyarlarının sadəliyi və ayrı məqsəd güdməməsi;
- ticarət təcrübəsinə uyğunluq, yad üsullardan istifadə edilməməsi;
- yaxın ekvivalent (alternativ) dəyərlərdən istifadə edilməsi;
- yerli və məchul qiymətlərdən istifadə edilməməsi.

İdxal olunan malların gömrük dəyərini bu Qanunun 13–17-ci maddələrinə əsasən müəyyənləşdirmək mümkün olmadıqda, gömrük dəyəri bu Qanunun 7.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, beynəlxalq təcrübədə qəbul edilmiş ümumi prinsiplərə, habelə bu Qanunun gömrük dəyərləndirilməsinə dair müddəalarına uyğun vasitələrdən istifadə etməklə və gömrük ərazisində mövcud olan məlumatlar əsasında müəyyən edilir.

Qanunun 18.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq malların gömrük dəyəri aşağıdakılar əsasında müəyyən edilə bilməz:

- gömrük ərazisində istehsal edilən malların həmin ərazidəki satış qiyməti;
- müqayisə üçün seçilən iki alternativ dəyərdən gömrük məqsədləri üçün ən yüksək olanının qəbul edilməsini nəzərdə tutan sistem;
- malların ixrac ölkəsinin daxili bazarındakı qiyməti;
- Qanunun 17-ci maddəsinə uyğun olaraq eyni və ya eynicinsli mallar üçün müəyyənləşdirilmiş xərclərdən fərqli istehsal xərcləri;
- gömrük ərazisindən fərqli hər hansı ölkəyə ixrac üçün nəzərdə tutulan malların qiyməti;
- minimum gömrük dəyəri;
- kortəbii müəyyən edilən və ya saxta dəyərlər.

8.3. Alqı-satqı müqavilələrində mal göndərişinin bazis şərtləri və Beynəlxalq Konvensiyalar

Beynəlxalq təcrübədə alqı-satqı əməliyyatları müxtəlif kommersiya şərtlərində həyata keçirilir. Alıcı və satıcı arasında mal göndərişləri zamanı götürülən öhdəliklərin əsasını *“Ticarət terminləri izahının beynəlxalq qaydaları”* (*“İnkoterms”*) təşkil edir. İlk dəfə “İnkoterms” 1936-cı ildə işlənib hazırlanmışdır. Hazırda istifadə olunan sonuncu redaksiya isə 2010-cu ilin təkmilləşdirilmiş nəşridir.

“İnkoterms” terminlərinə yenidən baxılma işi ilə əlaqədar olaraq Beynəlxalq Ticarət Palatasının işçi qrupu tərəfindən ticarət terminlərinin

asan oxunması və başa düşülməsi məqsədilə başqa ardıcılığın təqdim edilməsi təklifi irəli sürülmüşdür. Bu terminlər dörd müxtəlif bazis kateqoriyalarına görə qruplaşdırılmışdır:

“E” qrupu *EXW (EX Works - zavoddan)* şərtlərini özündə cəmləşdirir, bu şərtə görə alıcı göndərməyə hazır olan malı anbarda qəbul edir (satıcının müəssisəsində).

“F” qrupunun şərtlərinə satıcının mütləq qaydada malları alıcının göstərdiyi nəqliyyat vasitəsinə qədər çatdırılması daxildir (su nəqliyyatı ilə daşımalar zamanı):

FCA - Free Carrier – Daşıyıcının yanında sərbəst;

FAS - Free Alongside Ship – Gəmi göyərtəsi boyunca sərbəst;

FOB - Free On Board – Göyərtədən sərbəst;

“C” qrupu şərti daxilində nəzərdə tutulur ki, satıcı daşınma müqaviləsini bağlamalıdır, ancaq o, malın yüklənilib yola salınmasından sonra və daşınma müddətində baş verəcək hadisələrlə bağlı, malların itməsi, zədələnməsi və əlavə xərclərə görə risk (mümkün olan xəttər) daşımır (CFR və CİF su nəqliyyatı ilə daşımalarda, CRT və CİP bütün nəqliyyat növləri ilə daşımalar zamanı):

CFR- Cost and Freight – Dəyər və fraxt;

CIF- Cost, Insurance and Freight – Dəyər, sığorta və fraxt;

CİP- Carriage and Insurance To Paid – Daşıma və sığorta .... qədər ödənilmişdir;

CTP - Carriage To Paid – Fraxt/daşıma... qədər ödənilmişdir.

“D” qrupu şərtinə görə, satıcı malın təyinat məntəqəsinə çatdırılmasına qədər bütün mümkün ola bilən risk və xərcləri daşıyır (bütün nəqliyyat növləri ilə daşımalar zamanı):

DAT – Delivered At Terminal - Terminala çatdırılma;

DAP – Delivered At Point - Məntəqəyə çatdırılma;

DDP - Delivered Duty Paid - Rüşumlar ödənilməklə çatdırılma.

“İnkoterms” tərəflər arasında verginin, rüşumun, digər rəsmi yığımların, habelə gömrük rəsmiləşdirilməsinə çəkilən xərclərin bölüşdürülməsi bölməsində tərəflər arasında çəkilən xərclərin hansı ölçüdə bölünməsinə izah edir.

Bir çox hallarda tərəflər arzu edirlər ki, malın təyinat yerinə qədər təhlükəsiz daşınması üçün hansı qablaşdırmadan istifadə olunması müəyyən edilsin. Ancaq daşınmanın müddətindən və növündən asılı olaraq satıcı tərəfindən götürülən öhdəçilik də müxtəlif olur ki, buna görə də, satış kontraktının bağlanmasına qədər satıcı qablaşdırmanın şərtlərindən xəbərdar olmalı və yerinə yetirməlidir. Bu müddəa malların beynəlxalq ticarətinə dair kontraktlar haqqında BMT-nin 1980-ci il Konvensiyasının 35.1 və 35.2.6 maddələrində öz əksini tapmışdır.

Əksər hallarda alıcı tərəfindən malların keyfiyyətinin yoxlanılmasının təşkili malın satıcıdan alınana qədər və ya daşınmaya qəbul edilənədək həyata keçirilməsi məqsədyönlü hesab edilir (yüklənməyə qədər yoxlanılma - PSI pre-shipment inspection). Əgər kontraktın başqa hal nəzərdə tutulmursa, alıcı marağına uyğun təşkil etdiyi belə yoxlamanın dəyərini özü ödəyir. Amma yoxlama yalnız lisenziya alınması məqsədilə satıcının ölkəsində aparılırsa, onda malın yoxlanılması üçün çəkilən xərci özü ödəyir.

Qeyd edilməlidir ki, "İnkoterm" yalnız satış kontraktlarında istifadə olunan ticarət şərtlərini izah edir, beləliklə o, bu və ya buna bənzər məzmunlu müqavilələrdə istifadə olunan ifadələrlə, xüsusilə müxtəlif Çarter-Partiya terminlərinə aid deyildir.

Çarterin şərti malların yüklənmə, boşaltma əməliyyatları üçün çəkilən xərclərə və bu əməliyyatların yerinə yetirilməsi üçün ayrılan vaxta ("demerc" adlanan) görə daha spesifik xarakterə malikdir.

Satış müqaviləsinin şərtlərinə təklif olunur ki, müqavilə bağlanarkən bu hissəyə aid xüsusi şərtlər tamamilə aydın olmalıdır, yəni satıcıya malın gəmiyə və ya digər nəqliyyat vasitəsinə yüklənməsinə nə qədər vaxtın ayrılması, həmçinin, alıcıya malın daşıyıcıdan təyinat məntəqəsinə çatdırılması üçün ayrılan müddət bəlli olmalıdır. Sonra, satıcıya "F" tipli şərtə görə yükləmə, "C" tipli şərtə görə isə boşaltma əməliyyatları zamanı mümkün risk və xərcin həcmi məlum olmalıdır.

Bu da faktdır ki, satıcı Çarter-Partiya "Fri aut" şərtinə əsasən daşınma müqaviləsinə elə bağlayır ki, bu şərtə görə daşıyıcı daşınma zamanı boşaldılma əməliyyatından azaddır, ancaq bu demək deyildir ki, bağlanmış müqaviləyə görə bu əməliyyat zamanı bütün risk və xərclər alıcının üzərinə düşür, necə ki, limanın ənənəsinə görə hesab edilir ki, satıcı ilə bağlanmış daşınma müqaviləsinə yükün boşaldılması əməliyyatı da daxildir.

BYD (Beynəlxalq Yük Daşımaları) kitabçası (BYD Konvensiyası 1975-ci il) tətbiq edilməklə yük daşımaları barədə gömrük konvensiyasının Azərbaycan Respublikası ərazisində tətbiqinə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 31 mart 1997-ci il tarixli 527 sayılı sərəncamı ilə başlanılmışdır.

"BYD kitabçası tətbiq edilməklə yük daşımaları barədə gömrük konvensiyasının Azərbaycan Respublikası ərazisində tətbiqi qaydaları haqqında" Əsasnamə Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin 25 may 1998-ci il tarixli 024 sayılı əmri ilə təsdiq edilmiş, 26 may 1998-ci il tarixdə ***Azərbaycan Beynəlxalq Avtomobil Daşıyıcıları Assosiasiyası (ABADA)*** ilə razılaşdırılaraq, 30 may 1998-ci il tarixdə Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçirilmişdir (qeydiyyat nömrəsi - 104).

BYD konvensiyasına qoşulmuş Azərbaycan Respublikasında malların aralıq boşaltma-yükləmələri həyata keçirilmədən yol-nəqliyyat vasitə-

lərində, nəqliyyat vasitələrindən ibarət qatarlarda və konteynerlərdə müqavilə tərəflərindən birinin göndərilmə gömrükxanasından bir və ya bir neçə sərhəddən keçməklə digər müqavilə iştirakçısı tərəfindən təyinat gömrükxanasına daşınmasına aiddir, bir şərtlə ki, BYD əməliyyatının başlanğıcı və sonu arasındakı müəyyən bir hissəsi avtomobil nəqliyyatı ilə həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasında BYD prosedurasına əməl olunmaqla daşınan mallar aralıq gömrükxanalarında (idxal zamanı giriş, tranzit zamanı giriş və çıxış) idxal, yaxud ixrac rüsum və vergilərinin ödənilməsindən və depozitə qoyulmasından azad edilir. Həmin gömrükxanalarda BYD kitabçalarının rəsmiləşdirilməsi üçün yığımlar tutulmur.

BYD Konvensiyasının müddəaları Azərbaycan Respublikasında ictimai mənaəviyyət, ictimai asayiş, səhiyyə, gigiyena, eləcə də baytarlıq və ya fitosanitar nəzarət mülahizələrindən irəli gələn məhdudiyyətlərin tətbiq olunması üçün maneçilik törədilməsinə xidmət etməlidir.

IX Mövzu. Xarici-iqtisadi fəaliyyətin gömrük-tarif tənzimlənməsi

9.1 Gömrük-tarif tənzimlənməsinin prinsipləri və metodu

Gömrük Məcəlləsinin 1-ci maddəsinin 23-cü bəndinə görə, gömrük tarifi - gömrük sərhədindən keçirilən mallara tətbiq edilən və xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasına uyğun olaraq sistemləşdirilmiş gömrük rüsumu dərəcələrinin məcmusudur. Malların idxalı və ixracı üzrə gömrük rüsumları gömrük tarifinə əsaslanır. Malların idxalı və ixracı ilə bağlı qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər tədbirlər bu malların tarif təsnifatına uyğun olaraq tətbiq olunur.

Gömrük tarifi aşağıdakılar əsasında müəyyən edilir:

1. xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası;
2. tamamilə və ya qismən xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasına əsaslanan və malların ticarəti ilə bağlı tarif tədbirlərinin tətbiqi məqsədilə xüsusi sahələri tənzimləyən qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilmiş digər nomenklatura;
3. xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasının əhatə etdiyi mallara tətbiq olunması nəzərdə tutulan avtonom və ya konvensiya idxal gömrük rüsumları;
4. müəyyən ölkələrlə, yaxud beynəlxalq təşkilatlarla bağlanmış beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş preferensial tarif tədbirləri;
5. müəyyən ölkələrə, yaxud beynəlxalq təşkilatın üzv ölkələrinə münasibətdə birtərəfli qaydada qəbul edilən preferensial tarif tədbirləri;
6. müəyyən mallar üzrə gömrük rüsumlarının azaldılmasını, yaxud gömrük rüsumlarından azad edilməni təmin edən tədbirlər;
7. müəyyən malların xüsusiyyətləri, yaxud son istifadəsi ilə əlaqədar olaraq, bu Məcəllə və müvafiq qanunvericiliklə müəyyən edilmiş güzəştli tarif rejimi;
8. kənd təsərrüfatını, ticarəti və başqa sahələri tənzimləyən qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər tarif tədbirləri (GM., maddə 218).

Malların tarif təsnifatı gömrük rüsumları, vergilər, malların idxalı və ixracı üzrə qadağalar və məhdudiyətlər barədə məlumat toplusundan ibarətdir. Gömrük orqanları gömrük rüsumlarının və qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş vergilərin tətbiqində malların tarif təsnifatından istifadə edirlər.

“Tarif” – ərəb sözü olub “siyahı” deməkdir. Deməli, gömrük tarifi idxal və ixrac rüsumlarının siyahısıdır. Tarif dəyəri idxal və ixrac olunan malların qiymətinə görə tarif şəklində müəyyənləşdirilir. Gömrük tarifi daşdığı funksiyaların xarakterindən asılı olaraq iki yerə ayrılır:

- 1) proteksionist funksiya;
- 2) fiskal funksiya.

Proeksionizm (himayədarlıq) - daxili bazarın xarici rəqabətdən qorunması üçün dövlətin yürütdüyü iqtisadi siyasətdir. Daxili bazarı qorumaq üçün idxal rüsumlarının artırılmasının əsas səbəbi yerli malların rəqabət qabiliyyətinin aşağı olmasından irəli gəlir. Belə ki, yenicə müstəqilik əldə etmiş respublikamız köhnə texnologiya ilə dünya bazarı standartlarına cavab verən əmtəə istehsal edə bilmir. Eyni zamanda, ölkəni xarici mallardan asılı vəziyyətə salmaq, nəinki iqtisadi təhlükəsizliyə, həm də milli təhlükə, ciddi problemlər yarada bilər. Bu isə müstəqilliyini tam möhkəmləndirməmiş bir ölkə üçün açınaçaqlı nəticələrə gətirib çıxarar. Odur ki, hər bir dövlətdə olduğu kimi Azərbaycan Respublikası da öz təhlükəsizliyini təmin etmək üçün proteksionist siyasətdən yararlanmağa çalışır.

Fiskal funksiya - “fisk” latınca “zənbil” deməkdir—bu funksiyanın mahiyyəti dövlət xərclərinin maliyyələşdirilməsini təmin etmək üçün ayrı-ayrı fiziki və hüquqi şəxslərin gəlirlərinin müəyyən hissəsinin dövlət xəzinəsinə cəlb edilməsidir. Ümumdövlət proqramlarının həyata keçirilməsi üçün vəsaitlərin dövlət büdcəsinə toplanması, məhz bu funksiya vasitəsilə həyata keçirilir.

Dünyanın bütün ölkələrində gömrük tarifindən istifadə olunur. Milli tarif sistemlə yanaşı, məhəlli (regional) tarifləri özündə birləşdirən vahid tarif sistemi vardır. Tariflərin lazımsız artırılmasının qarşısını almaq və onları danışıqlar yolu ilə aşağı salmaq, ticarət mənəələrini aradan qaldırmaq və s. bu tipli məsələləri 1995-ci ilə qədər *Tarif və Ticarət üzrə Baş Saziş (GATT - General Agreement on Tariffs and Trade)*, həmin ildən sonra Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (*WTO - World Trade Organization*) adlanan qurum tərəfindən tənzimlənir.

İkitərəfli və çoxtərəfli razılaşmalar əsasında güzəştlər müəyyənləşdirilir və tətbiq olunur. Bu preferensial rejim sayılır (preferensiya - bir dövlətin digərinə idxal gömrük rüsumları dərəcələrinin azalması üzrə verdiyi xüsusi güzəştlərdir). Belə güzəştlərin tətbiqi milli istehsal mallarının xarici bazarlara çıxarılmasını əhəmiyyətli dərəcədə artırmağa bilər.

Bir sıra hallarda gömrük tarifi birtərəfli qaydada ixrac məhsullarının istehsalına tələb olunan mallara aşağı və ya sıfır dərəcəli idxal rüsum tətbiq etməklə, milli istehsalın və ixracın stimullaşdırılması üçün istifadə olunur.

Bildiyimiz kimi, rüsumlar yerli və dünya qiymətlərinin fərqi və ya fərqlə uyğun müəyyənləşdirilir. Ölkə iqtisadiyyatının inkişaf səviyyəsi ilə gömrük rüsumlarının dərəcələri arasında müəyyən asılılıq mövcuddur. Belə ki, inkişaf etmiş ölkələrdə gömrük rüsumlarının dərəcələri aşağı olur. Çünki inkişaf etmiş ölkənin istehsal etdiyi məhsulun rəqabət qabiliyyəti yüksək olduğu üçün, daxili bazarın yüksək rüsumlar hesabına qorunmasına, ixracın əlavə tədbirlərlə stimullaşdırılmasına və büdcənin gəlir hissəsinin gömrük ödənişləri hesabına doldurulmasına ehtiyac qalmır.

Gömrük-tarif tənzimlənməsinin hüquqi əsasını, 13 iyun 2013-cü ildə qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikasının “Gömrük tarifi haqqında” qanun müəyyənləşdirilmişdir. Bu qanuna görə gömrük tarifi əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

- 1) idxalın əmtəə strukturunu tənzimləmək;
- 2) malların Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilməsinin və bu ərazidən aparılmasının, habelə valyuta gəlirlərinin və xərclərinin əlverişli nisbətini təmin etmək;
- 3) Azərbaycan Respublikasında malların istehsal və istehlak strukturunda müntəzəm dəyişikliklər üçün şərait yaratmaq;
- 4) Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatını xarici rəqabətin mənfi təsirindən qorumaq;
- 5) Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasına şərait yaratmaq.

“Gömrük tarifi” haqqında qanununa görə, Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən, gömrük rüsumuna cəlb olunan, yaxud olunmayan malların siyahısı və tətbiq edilən rüsum dərəcələri Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilir. Eyni zamanda, xarici iqtisadi tənzimlənmə qeyri-tarif tədbirləri, ixrac gömrük rüsumlarının dərəcələri və onların tətbiq olunduğu malların siyahısı da Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən olunur.

Azərbaycan Respublikasının əlverişli ticarət rejimi tətbiq etdiyi ölkələrin malları üçün ixrac gömrük rüsumları dərəcələrinin son həddi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən müəyyən olunur.

Milli maraqların qorunması və ölkənin təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün Xarici İqtisadi Fəaliyyətin (XİF) Tənzimlənməsi həyata keçirilir. XİF-in dövlət tənzimlənməsinin metodları təsnifat əlamətlərinə görə 4 qrupa bölünür:

- 1) iqtisadi tənzimləmə metodları;
- 2) inzibati metodlar;
- 3) tarif metodları;
- 4) qeyri-tarif metodları.

İqtisadi tənzimləmə, inzibati və qeyri-tarif metodları haqqında sonrakı mövzularda ətraflı məlumat veriləcək. İndi isə tarif metodu ilə tanış olaq.

Tarif metodu

Tarif kvotası - idxal edilən ayrı-ayrı malların müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş miqdarına (dəyərində) qanunvericilikdə nəzərdə tutulduğundan daha aşağı idxal gömrük rüsumunun və həmin miqdardan (dəyərdən) artıq olan hissəsinə daha yüksək idxal gömrük rüsumunun tətbiqini nəzərdə tutan müddətli tənzimlənmə üsuludur.

Azərbaycan Respublikasında gömrük rüsumu dərəcələrinin aşağıdakı növləri tətbiq edilir:

Advalor (Advalor latınca “ad valorem” sözündən götürülüb, mənası “dəyərdən” deməkdir) - malların gömrük dəyərinə nisbətən faizlə hesablanan;

Spesifik - mal vahidinə görə müəyyən olunmuş məbləğlə hesablanan;

Kombinə edilmiş — yuxarıda göstərilən hər iki növün birləşdirilməsi yolu ilə hesablanan.

AR NK-nın bu qərarı Azərbaycan Respublikasında idxal əməliyyatlarının gömrük-tarif mexanizmi vasitəsilə tənzimlənməsi, “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun müddəalarına uyğun olaraq gömrük tariflərinin tətbiqi mexanizminin daha da təkmilləşdirilməsi yolu ilə xarici iqtisadi əlaqələrin səmərəliliyinin artırılması, sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi məqsədilə qəbul olunmuşdur.

9.2. Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük-tarif tənzimlənməsinin inkişaf meyilləri və istiqamtləri

Dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, xarici iqtisadi fəaliyyətin düzgün təmin edilməsi məsələsi olduqca vacibdir. Məhz, bu baxımdan bütün dünya ölkələri bu məsələyə xüsusi diqqət yetirir. Xarici iqtisadi fəaliyyətin köməyi ilə dövlət, bir tərəfdən, özünün milli iqtisadiyyatının dünya təsərrüfatına azad çıxışını təmin edirsə, digər tərəfdən, ayrı-ayrı malların idxalı və ixracına, eyni zamanda lisenziyalaşdırma, kvotalaşdırma və digər növ tədbirlərin həyata keçirilməsi yolu ilə özünün istehsalçılarının maraqlarının qorunmasına, iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunmasına, ictimai qaydanın, insanların həyat və sağlamlığının qorunmasına yönəlmiş tədbirlər həyata keçirir, həmçinin dövlət büdcəsinin gəlir hissəsinin gömrük ödənişləri hesabına doldurulmasını təmin edir.

Xarici iqtisadi fəaliyyət gömrük xidməti ilə sıx bağlı olub, dövlətin gömrük sərhəddindən malların və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi şərtləri və qaydaları ilə bilavasitə bağlı olan institutları özündə birləşdirir. Xarici iqtisadi fəaliyyət dedikdə isə ticarət, birgə sahibkarlıq, müxtəlif növ xidmətlərin göstərilməsi və beynəlxalq əməkdaşlıq da daxil olmaqla digər növ xarici iqtisadi əlaqələrin realizəsinin istehsal təsərrüfat, təşkilati iqtisadi və operativ kommersiya üsullarının məcmusu başa düşülür.

Xarici iqtisadi əlaqələr dedikdə isə, dövlətlərarası təsərrüfat, ticarət və digər iqtisadi münasibətlərin formaları nəzərdə tutulur. Xarici iqtisadi fəaliyyətin xarici iqtisadi əlaqələrdən əsas fərqi ondan ibarətdir ki, xarici iqtisadi fəaliyyət dövlətlərarası səviyyədə deyil, xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçıları adlanan ayrı-ayrı təsərrüfat subyektləri arasında həyata

keçirilir. Xarici iqtisadi əlaqələr makroiqtisadi (dövlətlərarası) tənzimlənmə səviyyəsinə aiddirsə, xarici iqtisadi fəaliyyət mikro (ayrı-ayrı firma və müəssisələr səviyyəsində) səviyyədə həyata keçirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, xarici iqtisadi münasibətlər ayrı-ayrı ölkələrin iqtisadiyyatları arasındakı təsərrüfat əlaqələri olub uzunmüddətli tarixi proseslər nəticəsində formalaşmışdır. Ölkələr arasında iqtisadi münasibətlər sistemini isə belə qruplaşdırmaq olar:

- xarici ticarət;
- kapital ixracı;
- beynəlxalq valyuta kredit münasibətləri;
- elmi-texniki əməkdaşlıq;
- işçi qüvvəsinin beynəlxalq hərəkəti.

Dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, ölkələr arasında iqtisadi əlaqələrin daim artması və genişlənməsi beynəlxalq əmək bölgüsü və təsərrüfat həyatının beynəlmilləlləşməsi ilə bağlıdır. Dünyanın heç bir ölkəsi xarici iqtisadi əlaqələr formalaşdırmadan öz milli iqtisadiyyatını qurub inkişaf etdirə bilməz. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin təxminən 2/3 hissəsindən çoxu xarici ticarət əlaqələrinin payına düşür.

Bir qrup iqtisadçılar xarici iqtisadi fəaliyyətin dörd əsas növünün olduğunu qeyd edirlər:

- 1) xarici ticarət fəaliyyəti;
- 2) istehsal kooperasiyası;
- 3) beynəlxalq investisiya əməkdaşlığı;
- 4) valyuta və maliyyə kredit əməliyyatları.

Hər bir dövlət üçün xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi məsələsi olduqca vacibdir. Tənzimlənmənin həyata keçirilməsi üçün tənzimetmənin müəyyən normativ hüquqi bazasının mövcudluğu, tənzimetmənin müəyyən institusional-təşkilati strukturunun mövcudluğu, iştirakçıların qeydiyyatı; xarici ticarət razılaşdırmaların kvotalaşdırılması, idxal mallarının sertifikatlaşdırılması, bir sıra kontraktların qeydiyyatı, gömrük-tarif tənzimlənməsi, valyuta və pul-kredit tənzimlənməsi və s. müstəsna rol oynayır.

Xarici iqtisadi əlaqələrin qurulmasında xarici iqtisadi siyasət mühüm yer tutmur. Xarici iqtisadi siyasət aşağıdakı əsas istiqamətlərdə həyata keçirilir:

- xarici ticarət siyasəti ölkənin xarici ticarətinin nizamlanmasına yönəlmiş tədbirlər sisteminin məcmusu kimi xarici iqtisadi siyasətin aparıcı sahələrindən biri hesab edilir. Xarici ticarət siyasətinin əsas vasitəsi tarif və qeyri-tarif tənzimlənmələridir.

- tədiyyə balansı siyasəti hökumətin tədiyyə balansının müvazinətini təmin etmək üçün həyata keçirdiyi tədbirlər sistemi kimi nəzərdə tutulur.

- xarici investisiya siyasəti uzunmüddətli beynəlxalq kapital qoyuluşu sahəsində görülən tədbirlər sistemini əhatə edir.

- xarici yardım siyasəti bir dövlətdən, yaxud beynəlxalq təşkilatdan başqa dövlətə yardım verilməsi və alınması, habelə yardım alan ölkədə bu yardımın istifadəsi üçün müəyyənləşdirilən tədbirlər sistemini əhatə edir.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin əsasını malların və xidmətlərin ixracı və idxalı olan xarici ticarət təşkil edir. Bu isə xarici iqtisadi əlaqələrin daha inkişaf etmiş formasıdır. Son dövrdə Azərbaycan Respublikasının dünya dövlətləri ilə beynəlxalq ticarət, işçi qüvvələrinin miqrasiyası, kapitalın və beynəlxalq kreditin gətirilməsi, beynəlxalq valyuta münasibətləri, beynəlxalq elmi-texniki və istehsal əməkdaşlığı sahəsində əlaqələri xeyli genişlənməmişdir. Azərbaycan Respublikası xarici iqtisadi əlaqələrinin əsas mənası digər dövlətlərlə ixrac əməliyyatlarının aparılması və dövlətlərarası müqavilələrin yerinə yetirilməsidir. Bu əlaqələr, əsasən gömrük işi sahəsində çoxtərəfli müqavilələrdə iştirakı, mühüm beynəlxalq təşkilatlarla sıx əməkdaşlıq, gömrük işi sahəsində ikitərəfli əməkdaşlığının formalaşması və inkişafı sahəsində həyata keçirilir.

Beynəlxalq gömrük əlaqələrinin qurulmasında Azərbaycanın gömrük işi sahəsində imzalanmış beynəlxalq müqavilələrdə və beynəlxalq təşkilatlarda fəal iştirakı əvəzsizdir və bu istiqamətdə hazırda böyük işlər həyata keçirilir. Belə ki, Dövlət Gömrük Komitəsi İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı, BMT İnkişaf proqramı, MDB Gömrük xidməti rəhbərləri Şurası, Gömrük Əməkdaşlığı Komitəsi və s. sıx əməkdaşlıq edir.

Hal-hazırda dünya ölkələri arasında beynəlxalq ticarət əlaqələri get-gedə artır. Bu isə gömrük orqanlarının işi ilə sıx bağlıdır.

Xarici ticarət dövlətin təbii şəraitinin müxtəlifliyi, xaricdən xammal və ərzaq alınması ehtiyacı olması səbəbindən də inkişaf edir. Beynəlxalq ticarətin ölçüsü elmi-texniki tərəqqi və dünya miqyasında istehsalın inkişaf etməsi ilə əlaqədar daha da artmışdır. Məsələn, XX əsrin 70-80-ci illərində beynəlxalq ticarətin həcmi 10 dəfə artmışdır (ildə 314 mlrd dollardan 3435 mlrd dollara qədər). 90-cı illərdə isə dünya ticarət həddinin artımının orta illik səviyyəsi təxminən 6 faiz olmuşdur.

Bu artım inkişaf etməkdə olan ölkələrin enerji balansında əsaslı dəyişikliklər, neft məhsullarına tələbatın artması, kənd təsərrüfatının sənayeləşdirilməsinin daha da intensivləşdirilməsi ilə müəyyən edilir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, sənayecə inkişaf etmiş dövlətlərin beynəlxalq ticarətdə payı həmişə yüksək olub dünya ticarət dövriyyəsinin 70 faizdən çoxunu təşkil edir. Hal-hazırda beynəlxalq təcrübəyə əsasən dünya dövlətləri 3 qrupa bölünür:

- Sənaye cəhətdən inkişaf etmiş dövlətlər;
- Keçid iqtisadiyyatlı dövlətlər;
- İnkişaf etməkdə olan dövlətlər.

Hazırda Azərbaycan dövləti keçid iqtisadiyyatı şəraitində inkişaf edir. Keçid dövründə qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri də xarici

iqtisadi əlaqələrdən iqtisadiyyatın yenidən qurulmasında istifadə etmək və onun səmərəliliyini artırmaqdır. Belə ki, xarici ticarətin ölkənin maliyyə sabitliyinin əsas amili olduğu artıq sübut edilmişdir. Xarici iqtisadi fəaliyyətdən daxilolmalar (gömrük rüsumları, yığımları və s.) dövlət büdcəsinin əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir. Xarici iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirilməsində mühüm vəzifələrdən biri də digər xarici ölkələrlə qarşılıqlı faydalı ticarət-iqtisadi əlaqələrin qurulmasıdır. Azərbaycan iqtisadiyyatında xarici iqtisadi əlaqələrin səmərəli təşkili bir sıra məsələlərlə sıx bağlıdır. Belə ki, beynəlxalq ticarətdə qarşılıqlı faydalı əlaqələrin artması istehlak mallar dairəsinin zənginləşməsinə səbəb olur, səmərəli ixtisaslaşması mövcud maddi, maliyyə, əmək və elmi ehtiyatdan səmərəli istifadə imkanlarını müəyyən edir və nəhayət, xarici iqtisadi əlaqələrin düzgün qurulması xarici kreditlərin, xarici kapitalın, investisiya qoyuluşu ilə əlavə vasitələrin cəlb edilməsinə gətirib çıxarır.

Hazırdakı dövrdə respublikamızda elmi-texniki əlaqələrin daha da inkişaf etməsi, beynəlxalq əlaqələrdə yeni texnologiyaların tətbiqi ayrı-ayrı sahələrin daha da inkişafına səbəb olur. Buna görə də, respublikamızın qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri də Avropaya inteqrasiya proseslərinin daha da sürətləndirilməsidir.

Respublikamız xarici iqtisadi əlaqələrinin həm öz milli iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək, həm də dünya təsərrüfatına inteqrasiya istiqamətində bu əməli fəaliyyətini həyata keçirir. Belə ki, 2002-ci ildə xarici iqtisadi əlaqələr 2917,3 mln dol, o cümlədən ixrac 1745,2, idxal 1172,1 mln dolları təşkil etmiş, 573,1 mln dol-lıq müsbət xarici ticarət saldosu yaratmışdır. Bu illər ərzində xarici ticarət əlaqələrinin tərkibi də xeyli dəyişilmişdir. İdxalın ümumi həcmində respublikaya gətirilən ərzaq məhsullarının xüsusi çəkisi 1993-cü ildə 21,2 1995-ci ildə isə 14,3 faiz təşkil etmişdir. Ərzaq məhsullarının idxalının azalmasına səbəb ölkəmizdə uğurla aparılan aqrar islahatlar nəticəsində yerli ərzaq məhsulları istehsalının ilbəl artması olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi fəaliyyət sahəsində xarici ticarət əlaqələri mühüm rol oynayır. Xarici ticarət fəaliyyəti isə xarici ticarət siyasətinin əsas istiqamətləri üzərində qurulur. Bunlar isə iqtisadi (gömrük tarif) və inzibati (qeyri-tarif) metodlarla həyata keçirilir. Xarici ticarət dövryyəsinə qanunla qeyd edilənlərdən əlavə hər hansı başqa təsir metodlarının tətbiqinə yol verilmir. Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsinə dövlətin xarici (o cümlədən xarici iqtisadi) və daxili (o cümlədən daxili iqtisadi) siyasətinin xarici ticarət fəaliyyətini tənzimləmə və onun realizəsi üzərində nəzarətin vahidliyi, dövlətin gömrük ərazisinin və gömrük siyasətinin vahidliyi, xarici ticarət fəaliyyətində inzibati xarakterli metodlara nisbətən iqtisadi (gömrük-tarif) metodlara üstünlük verilməsi, xarici iqtisadi fəaliyyət subyektlərinin fəaliyyətinə dövlətin

və onun orqanlarının əsassız müdaxilələrinin qarşısının alınması. Bu vacib məsələlərə Azərbaycan dövləti xüsusi diqqət yetirir. Məsələn, bununla əlaqədar Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev cənablarının 2 sentyabr 2002-ci il tarixli «Bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi qaydalarının təkmilləşdirilməsi haqqında» və 28 sentyabr 2002-ci il tarixli «Sahibkarlığın inkişafına maneçilik törədən halların aradan qaldırılması haqqında» fərmanları xüsusi qeyd edilməlidir. Belə ki, əgər birinci fərmanla xüsusi razılıq (lisenziya) tələb olunan fəaliyyət növlərinin sayı 240-dan 30-a endirilmişdirsə, ikinci fərmanla sahibkarlığın inkişafına mane olan halların aradan qaldırılması (məsələn, bu sahədə fəaliyyət – yoxlama və nəzarəti həyata keçirən orqanların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və ya onların ləğvi) nəzərdə tutulur. Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda bu istiqamətdə mühüm fəaliyyət həyata keçirilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, xarici ticarət fəaliyyətinin tənzimlənməsində yuxarıda qeyd olunan məsələləri əsas götürməklə, gömrük-tarif tənzimlənməsinin bir sıra mühüm şərtlərinə ciddi əməl edilməlidir.

Belə ki, bazar iqtisadiyyatını daha da sürətləndirmək məqsədilə bütün xarici iqtisadi əlaqələrin realizəsi üsullarından geniş istifadə edilməli, proteksionist və azad ticarət siyasətinin düzgün əlaqələndirilməsi yolu ilə milli iqtisadi maraqların, həmçinin, yerli istehsal və istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi təmin olunmalıdır. Bundan əlavə Azərbaycan mallarının dünya bazarlarına daxil olması üçün zəruri şərtlərin yaradılması, beynəlxalq təşkilatlarla münasibətlərdə əlverişli rejimin təqdim edilməsi, beynəlxalq əmək bölgüsünün inkişafına kömək edilməsi və onun üstünlüklərindən tam istifadə edilməlidir.

Xarici iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsi dövlətin digər ölkələr və ölkələr qrupu ilə xarici iqtisadi münasibətinin strateji məqsədini müəyyən edir ki, bu da qarşıya qoyulan məqsədlərin təmin edilməsinin metod və vasitələrini özündə əks etdirir. Xarici iqtisadi siyasət dövlətin daxili iqtisadi siyasəti ilə birbaşa əlaqədardır. Buna görə də, onun məzmunu bir tərəfdən dövlətin sosial-iqtisadi quruluşunun təbiəti ilə əlaqədardırsa, digər tərəfdən istehsalın genişləndirilməsi vəzifələri ilə bağlıdır. Ona görə də, dövlət xarici iqtisadi siyasətdə liberallaşdırma və proteksionizm siyasətinin tətbiqinə xüsusi əhəmiyyət verir.

Xarici iqtisadi fəaliyyətdə mühüm istiqamətlərdən biri də bu sahədə normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi və siyasətin işlənməsidir. Həyata keçirilən xarici iqtisadi siyasət dövlətin beynəlxalq iqtisadiyyatda iştirakı hesabına özünün siyasi, iqtisadi, hərbi və sosial potensialını möhkəmləndirmək üçün milli iqtisadiyyatının formalaşdırılması və daha da inkişaf etdirilməsi üzrə fəaliyyəti başa düşülməlidir. Bütün bunları, o cümlədən dövlətin xarici iqtisadi əlaqələrinin formalaşması və inkişafını nəzə-

rə alaraq xarici ticarət, xarici investisiya, valyuta və gömrük siyasəti həyata keçirilir.

Xarici ticarət siyasəti malların, xidmətlərin, informasiyaların və əqli mülkiyyət fəaliyyəti nəticələrinin xarici ticarət sahəsində dövlətin digər dövlətlərlə münasibətlərinin müəyyən edilməsinə və formalaşmasına yönəlmişdir.

Xarici investisiya siyasəti dövlətin ərazisinə investisiyaların cəlb edilməsi və xaricə investisiya ixracının tənzimlənməsinə xidmət, valyuta siyasəti isə valyuta münasibətləri sahəsində dövlət və beynəlxalq valyuta-maliyyə təşkilatları arasında iqtisadi, hüquqi və təşkilati forma və metodların məcmusudur. Dövlətin gömrük siyasətinə gəldikdə, bilavasitə xarici ticarətin tənzimlənməsi, milli iqtisadiyyatın xarici təsirdən qorunması və fiskal məsələlərin həlli məqsədilə dövlətin iqtisadi və digər gömrüku hüquqi tədbirlərinin məcmusudur.

Gömrük siyasəti xarici ticarətin tənzimlənməsi, milli iqtisadiyyatın xarici təsirdən qorunması və digər maliyyə məsələlərinin həll edilməsi məqsədilə dövlətin iqtisadi, digər gömrüku hüquqi metodlarının sistemidir və xarici iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsinə yönəlmişdir. Gömrük siyasəti dövlətin daxili və xarici siyasətinin tərkib hissəsi olub xarici iqtisadi fəaliyyətin və dünya birliyi ölkələrinin maraqlarının möhkəmləndirilməsində əsas vasitədir.

Dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, ölkələrin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasında xarici iqtisadi fəaliyyətin tarif, qeyri-tarif tənzimlənməsi xüsusi qarşılıqlı əlaqədə götürülməli və təhlil edilməlidir. Lakin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya dövlətlərarası əməkdaşlığın genişləndirilməsi üzrə fritderçilik siyasətinin formalaşdırılmasını, inkişafını nəzərdə tutsa da, milli iqtisadiyyatın inkişafı və onun müdafiəsi xüsusi vurğulanmalıdır. Düzgün gömrük siyasətinin yeridilməsi isə dövlətə xarici iqtisadi fəaliyyətinin düzgün təşkilinə gətirib çıxarır.

Dünya dövlətləri ilə inteqrasiya əlaqələrinin genişlənməsi dövlətin xarici iqtisadi əlaqələrinin tənzimlənməsinin üsul və vasitələrilə müəyyən olunur. Xarici ticarət əlaqələrinin xarici iqtisadi əlaqələr sistemində xüsusi yer qeyd etmək lazımdır. Xarici ticarət fəaliyyəti təcrübəsində iqtisadi tənzimləmə vasitələri, inzibati tənzimləmə vasitələri, texniki tənzimləmə vasitələri, yerli istehlakçılara mal ixracı üçün edilən müxtəlif yardım tədbirləri, valyuta-maliyyə tədbirləri müstəsna rol oynayır. Qeyd etmək lazımdır ki, normal iqtisadi inkişaf dövründə xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsi inzibati və iqtisadi vasitələr arasındakı nisbətən iqtisadi tənzimlənmənin xeyrinə dəyişir.

Dövlətin xarici iqtisadi siyasəti onun beynəlxalq aləmdə mövqeyini, geosiyasi amillərin iqtisadiyyatın səmərəliliyi və rəqabətqabiliyyəti ilə müəyyən edilir. Keçid dövründə Azərbaycan dövləti milli iqtisadiyyatın

müəyyən sektorlarının dövlət himayəsindən imtina etməməlidir. Proteksionist siyasət və daxili bazarın tənzimlənməsi, o cümlədən, azad ticarət siyasətinin həyata keçirilməsi isə iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmalı və milli iqtisadiyyatın durğunluğunu istisna etməlidir. Dünya dövlətləri ilə yeni yaranan dövlətlərarası əməkdaşlıq sferalarının yaranması və daha da inkişafı gömrük xidməti sahəsində yaranan münasibətlərə daha geniş və bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə yanaşmanı tələb edir. Belə ki, dövlətin gömrük xidməti sahəsinin formalaşması və inkişafında onun dünya təsərrüfatına inteqrasiyasında mühüm faktor kimi çıxış edir. Dövlətin gömrük sistemi mürəkkəb kompleks xarakter daşıyır və bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan mühüm elementlərdən ibarətdir. Həmin elementlər 10 iyun 1997-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin 1-ci maddəsində təsdiq edilmişdir. Həmin maddənin tələblərinə görə, Azərbaycan Respublikası gömrük işini malların və nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikası gömrük sərhəddindən keçirilməsi qaydaları və şərtləri, gömrük ödənişlərinin alınması, gömrük rəsmiləşdirilməsi, gömrük nəzarəti və gömrük siyasətinin həyata keçirilməsinin digər vasitələri təşkil edir. Ölkənin gömrük sisteminin normal fəaliyyət göstərməsi özündə aşağıdakı vacib elementlərdən ibarətdir:

- Gömrük siyasəti;
- Malların və nəqliyyat vasitələrinin dövlətin gömrük sərhəddindən keçirilməsi;
- Gömrük rejimləri;
- Gömrük tarif tənzimlənməsi;
- Gömrük ödənişləri;
- Gömrük rəsmiləşdirilməsi;
- Gömrük nəzarəti;
- Gömrük statistikasını və xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasını;
- Qaçqın və gömrük işi sferasında digər cinayətlər;
- Gömrük qaydalarının pozulması və onlara görə məsuliyyət;
- Gömrük qaydaları pozulması işləri üzrə icraat;
- Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlərə baxılması.

Qeyd etmək lazımdır ki, gömrük sisteminin fəaliyyəti dövlətin daxili, xarici siyasəti və fəaliyyəti ilə bilavasitə əlaqədar olan mürəkkəb kompleks münasibətləri əhatə edir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi dövlətin daxili və xarici siyasətinin tərkib hissəsi olan vahid gömrük siyasətini həyata keçirir.

Gömrük siyasəti dövlətin gömrük işinin təşkili və inkişaf etdirilməsində mühüm amil olub, gömrük işinin blok elementi hesab edilə bilməz və əksinə, gömrük siyasəti dövlətin gömrük işinin həyata keçirilməsinin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirir və bu fikirlər Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin 2-ci maddəsinin 3-cü bəndi ilə bir daha möh-

kəmləndirilmişdir. Belə ki, orada göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasının gömrük siyasəti gömrük işini beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsinə yönəldir.

Gömrük işinin mühüm istiqamətlərindən biri də beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafıdır və bunu əsas gətirərək gömrük işinin beynəlxalq əməkdaşlıq məqsədini də qeyd etmək olar.

Dövlətin gömrük siyasəti bütün gömrük fəaliyyətinin əsasını təşkil edir və ölkədə bazar münasibətlərinin formalaşdırılması şəraitində siyasi və iqtisadi sosial dəyişikliklərin dinamik həyata keçirilməsi vasitəsilə daxili və xarici iqtisadi maraqların və vəzifələrin müdafiəsinə yönəlmiş siyasi, hüquqi, iqtisadi, təşkilati və digər geniş əhatəli tədbirlər sistemidir. Gömrük siyasəti dövlətin xarici ticarət dövriyyəsinin gömrük sərhəddindən mal və nəqliyyat vasitələrinin uyğun gömrük rejimlərinin müəyyən edilməsi vasitəsilə keçirilməsinin dövlət tənzimlənməsi üzrə məqsədyönlü fəaliyyət istiqamətlərini təyin edir.

Gömrük siyasətinə verilən anlayış müəyyən dərəcədə mürəkkəb olsa da, gömrük siyasətini xarici ticarətin tənzimlənməsi, milli iqtisadiyyatın müdafiəsi və bir sıra digər məsələlərin həll edilməsi məqsədilə dövlət iqtisadi və gömrük-hüquqi tədbirlərin sistemidir. Digər dövlətlərlə sıx əməkdaşlıq münasibətlər quran Azərbaycan Respublikası üçün gömrük siyasətinin tətbiqi gömrük işinin praktiki tətbiqi və inkişafı üçün xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycan Respublikası beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın inkişaf etdirilməsi və möhkəmlənməsi üçün digər dövlətlərlə gömrük ittifaqları, sərbəst iqtisadi zonalar yaradır, gömrük məsələləri üzrə beynəlxalq hüquq normalarına uyğun sazişlər bağlayır. Hazırkı şəraitdə digər dövlətlərlə sıx əməkdaşlıq münasibətləri quran Azərbaycan Respublikası üçün gömrük sisteminin, gömrük rejimlərinin, gömrük nəzarətinin müəyyən edilməsi, dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyada digər beynəlxalq təşkilatlara, o cümlədən gömrük işi sahəsində beynəlxalq təşkilatlara daxil olmasında gömrük siyasətinə yeni yanaşma tələb edilir.

Keçid dövründə Azərbaycan dövlətinin gömrük siyasətinin müəyyənləşdirilməsi dünya iqtisadiyyatının inkişafının, o cümlədən ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf meyilləri respublikamızın beynəlxalq əmək bölgüsü sistemində və dünya təsərrüfat əlaqələrinin inkişafında, həmçinin dünya təsərrüfatı və onun mühüm regional birlikləri ilə qarşılıqlı əlaqəsində müəyyən olunur. Buna görə də respublikamızda gömrük siyasətinin müəyyənləşdirilməsinin bir sıra xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır. Belə ki, gömrük siyasətində müəyyən məqsədlər nail olmaq üçün prioritet istiqamət sisteminə əməl edilməsi, xarici iqtisadi fəaliyyətin ayrı-ayrı iştirakçıların və dövlətlərin maraqlarının nəzərə alınması, xarici iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi (ərzaq, texnoloji, ekoloji, elmi, valyuta,

maliyyə və s.), malların idxal və ixracı, xidmət və investisiyalar üzrə dövlət strategiyasının yaxşılaşdırılmasına kömək edilməsi, valyuta əməliyyatlarının həyata keçirilməsi üzrə dövlət nəzarətinin gücləndirilməsi olduqca vacibdir. Azərbaycan Respublikasının gömrük sistemi dövlətin iqtisadi suverenliyi və təhlükəsizliyinin qorunmasına, daxili bazarın xarici rəqabətdən müdafiəsinə və paralel olaraq Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyasına kömək göstərməyə xidmət etməlidir. Gömrük siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsində dövlətin bütün hakimiyyətinin – həm qanunverici, həm icraedici, həm məhkəmə orqanları yaxından iştirak edir.

Dövlətin bütün hakimiyyət orqanları gömrük siyasətinin düzgün olaraq həyata keçirilməsinə xidmət edir. Bu siyasətin həyata keçirilməsində gömrük tarif tənzimlənməsi və qeyri-tarif tənzimlənməsi məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, gömrük tarif tənzimlənməsi dövlətin gömrük işinin mühüm əsas elementlərindən biri olmaqla dövlətin gömrük siyasətinin həyata keçirilməsinin əsasını təşkil edir.

9.3. Gömrük tarif tənzimlənməsinin dünya təcrübəsi

Hazırda Azərbaycan dövləti dünya dövlətləri ilə təsərrüfat əlaqələrinin genişlənməsi və inteqrasiya məsələlərinə böyük əhəmiyyət verir. *Inteqrasiya* termini elmi dövriyyəyə ilk dəfə görkəmli alman alimi Q.V.Leybnits tərəfindən gətirilmişdir.

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın mühüm xüsusiyyətlərinin hərtərəfli təhlili göstərir ki, hazırda bu istiqamətdə dünya iqtisadiyyatında iki mühüm meyil vardır. Birinci, dünya təsərrüfatının vahidliyi güclənir, onun qloballaşma prosesi gedir. İkinci, dövlətlərin iqtisadi yaxınlaşması və bir-birinə təsiri ilə nəticələnən iri inteqrasiya strukturları yaranır və inkişaf edir. Son dövrdə iqtisadçılar qeyd edirlər ki, get-gedə dünya iqtisadi sistemi vahid orqanizmə çevrilir və dünya iqtisadiyyatı qlobal inteqrasiya və beynəlmilləşmə rolunda çıxış edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, hazırkı dövrün əsas xüsusiyyətlərindən biri müxtəlif dövlətlərin iqtisadiyyatının qarşılıqlı asılılığının artması, makro və mikro səviyyədə inteqrasiya prosesinin inkişafı, qapalı milli təsərrüfatdan açıq iqtisadiyyata keçid və s. münasibətlərlə xarakterizə olunur. Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya özündə əsasən dövlətlərin iqtisadiyyatının dərin, sabit qarşılıqlı əlaqəsinin inkişafına əsaslanan birlik (təsərrüfat və siyasi) prosesini əks etdirir. Makrosəviyyədə bu, yaxın ölkələrin ayrı-ayrı firmalarının qarşılıqlı təsiri vasitəsilə həyata keçirilir. Dövlətlərarası səviyyədə isə bu dövlətlərin iqtisadi birliyinin formalaşdırılması və milli siyasətin razılaşdırılması əsasında baş verir.

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya son dövrdə müxtəlif istiqamətlərdə təhlil edilir. İqtisadçılardan Y.A.Şerbanin göstərir ki, beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya özündə özütənzimlənən və inkişaf edən potensiala malik sistem olmaqla milli təsərrüfat sistemlərinin obyektiv düşünülmüş və istiqamətli yaxınlaşması, qarşılıqlı uyğunlaşması və qovuşdurulmasıdır. Daha sonra o, bu sahədə tədqiqat aparən bir sıra iqtisadçıların (Y. Şişkov, V.Zuyev, Y.Borko və b.) fikirləri ilə razılaşaraq göstərir ki, real beynəlxalq, dövlətlərarası iqtisadi inteqrasiya bazar mexanizmləri əsasında mümkündür.

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın əsaslandırılması üzrə nəzəri konsepsiyalar XX əsrin 50-60-cı illərində irəli sürülmüşdür. Müxtəlif istiqamətlərdə irəli sürülən bu konsepsiyalarda dövlətlərin iqtisadi yaxınlaşması və dövlətlər arasında yeni münasibətlərin yaradılması qeyd edilir. Məsələn, ticarət prinsiplərinin işlənilib hazırlanması, yeni ticarət axınının yaradılması və s.

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyadan danışarkən, ilk növbədə, onu şərtləndirən amillər qeyd edilməlidir. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin təhlili nəticəsində inteqrasiyaya səbəb olan və onu şərtləndirən aşağıdakı amillər mövcuddur:

- dövlətlərin iqtisadi inkişaf səviyyəsinin nisbətən bərabərliyi və inteqrasiya edən ölkələrin bazar münasibətləri səviyyəsinin yaxınlığı;
- inteqrasiya edən ölkələrin coğrafi yaxınlığı və nəqliyyat əlaqələri;
- inkişaf, maliyyələşdirmə, iqtisadiyyatın tənzimlənməsi, siyasi əməkdaşlıq və s. sahələrdə dövlətlər qarşısında dayanan iqtisadi və digər problemlərin ümumiliyi.

Qeyd etmək lazımdır ki, dünya ölkələrində inteqrasiya prosesinin müvəffəqiyyətlə keçməsi inteqrasiya edən ölkələrin iqtisadiyyatının yüksəlişdə olmasını tələb edir. Birmənalı şəkildə qeyd etmək olar ki, böhran şəraitində olan ölkələr, adətən bir-biri ilə çətin inteqrasiya edir və istiqamətdə dövlətlərin əməkdaşlığı çətinləşir.

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya proseslərini müəyyən edən amillərə aşağıdakılar aid edilir: təsərrüfat həyatının qloballaşması; beynəlxalq əmək bölgüsünün dərinləşməsi; elmi-texniki inqilabın öz xarakterinə görə ümumdünyəvi olması; milli iqtisadiyyatların açıldığına yüksəldilməsi, beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanı şərtləndirən amillər kimi inteqrasiya edən ölkələrin rəhbərliyinin siyasi iradəsi də qeyd olunur və buna misal kimi Avropa İttifaqı, Şimali Amerika Azad Ticarət Assosiasiyası (NAFTA), Cənubi Konus Ölkələrin Ümumi Bazarı (MERKOSUR) kimi inteqrasiya birliklərinin yaradılmasında maraqlı ölkələrin siyasi rəhbərliyinin təşəbbüsü qeyd edilir.

Dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyada Azərbaycan tərəfindən də bu istiqamətdə mühüm tədbirlər həyata keçirilir. Belə ki, Azərbaycan Respub-

likası Qara dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatında GÜÖAM təşkilatı çərçivəsində bir sıra istiqamətlər üzrə, o cümlədən gömrük işi sferasında əməkdaşlığın qurulması və inkişaf etdirilməsində bilavasitə yaxından iştirak edir.

Dünya ölkələrində azad ticarət zonası və gömrük ittifaqları yaradılarkən iştirakçı dövlətlər bazarın genişləndirilməsini və öz aralarında ticarət üçün əlverişli şəraitin yaradılmasını müəyyənləşdirmiş, azad ticarət zonasının və gələcəkdə gömrük ittifaqlarının yaradılması üçün hüquqi əsas kimi çıxış etmişdir. Bu global məqsədin realizəsi isə 1986-cı il tarixli Vahid Avropa aktı ilə müəyyənləşir və həmin akta təsərrüfat fəaliyyətinin prioritet sahələrində ümumi sahəsi və elmi-texniki siyasətin həyata keçirilməsi, iştirakçı dövlətlərin sosial-iqtisadi inkişafını müəyyən etmək məqsədilə vahid regional siyasətin, ümumi xarici siyasətin, siyasi əməkdaşlığın işlənilib hazırlanması, reallaşdırılması və s. daxildir.

İqtisadi inteqrasiyanın iştirakçı dövlətlər üçün müsbət səmərə gətirməsi şübhəsizdir. Belə ki, inteqrasiya bloklarının formalaşdırılması dövlətlərin iqtisadi potensialını gücləndirir, mal dövriyyəsinin genişlənməsinə, istehsal əlaqələrinin artmasına səbəb olur. Bundan başqa, dövlətlərin iqtisadi yaxınlaşması iqtisadi inteqrasiya iştirakçılarının ərazisində yerləşən firmalar üçün əlverişli şərait yaradır.

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın güclənməsində məqsəd regionun iqtisadiyyatının üstünlüklərindən istifadə edilməsi, əlverişli xarici siyasət mühitinin yaradılması, ticarət siyasətinin düzgün həyata keçirilməsi, iqtisadiyyatın struktur cəhətdən yenidən qurulmasına kömək edilməsi, birgə gömrük tarif münasibətlərinin tənzimlənməsi, milli iqtisadiyyatın inkişafı və gənc sahibkarlığın inkişafına kömək edilməsindən ibarətdir. Qeyd etmək lazımdır ki, inteqrasiyada iştirak edən ölkələrin bazar iqtisadiyyatı səviyyəsinin uyğunluğu, coğrafi yaxınlığı, onların qarşısında duran problemlərin ümumiliyi, bazar islahatlarının sürətləndirilməsi zəruriliyi və s. məsələlər olduqca vacibdir. İnteqrasiya qrupları ümumi bazarın üstünlüklərindən istifadə edilməsi, milli inkişaf üçün əlverişli xarici şəraitin yaradılması, iqtisadi məsələlər üzrə beynəlxalq danışıq mövqelərinin möhkəmləndirilməsi, bazar islahatları təcrübəsinin mübadiləsi, milli iqtisadiyyata, kənd təsərrüfatına yardım edilməsi və s. üstünlüklərə malikdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, dünya dövlətləri qarşılıqlı yaxınlaşma üçün ilkin addımlar atır və onların arasında preferensial ticarət sazişləri imzalanır. Bu sazişlər ya ayrı-ayrı dövlətlər arasında ikitərəfli əsasda, ya da müvafiq inteqrasiya qruplarında iştirak edən ayrı-ayrı ölkələrə münasibətdə təqdim edilən daha əlverişli rejim verir.

BMT-nin Beynəlxalq Hüquq Komissiyası tərəfindən hazırlanmış və 30 maddədən ibarət «Daha əlverişli klauzula haqqında maddələr layihəsi» nin 5-ci maddəsində deyilir ki, daha əlverişli dövlət rejimi benifisiya qəbul edən

dövlətə, yaxud onunla əlaqədar olan şəxslərə və əşyalara, benifisiar dövlətin üçüncü dövlətə və ya həmin üçüncü dövlətlə müəyyən əlaqədə olan şəxslərə, əşyalara verilən rejimdən az əlverişli olmayan rejimdir.

Daha əlverişli rejimin tarixinə müraciət etsək, o, əsasən ticarət müqavilələri ilə formalaşmışdır.

Daha əlverişli rejim həm çoxtərəfli müqavilələrdə, həm də ikitərəfli razılışmalarda müəyyən edilir. Daha əlverişli rejim QATT-ÜTT fəaliyyətinin əsas məzmununu təşkil edir. Belə ki, QATT-da göstərilir ki, iştirakçı dövlətlər xarici ticarət fəaliyyətində və gömrük sferasında bir-birinə daha əlverişli şərait yaratmalıdır. Sonradan bu rejim QATT-ın Uruqvay Raundunda 15 aprel 1994-cü il Mərakeş sazişi ilə yaradılan ÜTT-nin əsas fəaliyyət prinsipi kimi mövcud olmaqla davam etmişdir. Belə ki, daha əlverişli rejim şərtsiz xarakter daşıyır və ÜTT-yə daxil olan ölkələr onu tam həcmdə tətbiq etməlidir. Lakin inteqrasiya prosesinin birinci mərhələsində heç bir dövlətlərarası orqanın yaradılmasından söhbət getmir.

İnteqrasiyanın ikinci mərhələsində inteqrasiya edən ölkələr azad ticarət zonalarının yaradılmasına keçir. Bu zaman ikinci ölkələr münasibətdə milli gömrük tariflərini saxlamaqla, qarşılıqlı münasibətlərdə gömrük tariflərinin tam ləğvi nəzərdə tutulur. Əksər hallarda azad ticarət zonaları üçün müəyyən edilən şərtlər kənd təsərrüfatı məhsullarından başqa bütün mallara şamil edilir.

Azərbaycan Respublikasında azad iqtisadi zonalar barədə xüsusi qanun olmasa da və hər hansı regionun azad iqtisadi zona hesab edilməsi hələlik müəyyən edilməsə də, azad iqtisadi zonalarla bağlı 15 yanvar 1992-ci il tarixli «Xarici investisiyaların qorunması Azərbaycan Respublikası Qanununun 41-ci maddəsinin 1-ci hissəsində deyilir ki, xarici investisiyaların, investisiya müəssisələrinin təsərrüfat fəaliyyəti üçün güzəştli rejimin müəyyən edildiyi ərazi sərbəst iqtisadi zona sayılır.

İnteqrasiyanın üçüncü mərhələsi gömrük ittifaqlarının yaradılması ilə bağlıdır. Bu zaman razılaşıdırılmış şəkildə milli gömrük tariflərinin ləğv edilməsi və ümumi tariflərinə keçilməsi, o cümlədən, üçüncü ölkələrə münasibətdə ticarətin qeyri-tarif tənzimlənməsinin vahid sistemi yaradılır. Adətən gömrük ittifaqı dövlətlərin razılaşıdırılmış xarici ticarət siyasətini həyata keçirən dövlətlərarası orqanların inkişaf sistemini tələb edir.

İnteqrasiya proseslərində ən yüksək səviyyə iqtisadi ittifaqların yaradılması ilə nəticələnir. Bu zaman ümumi gömrük tarifinin tətbiq edilməsi, malların və istehsal faktorlarının sərbəst hərəkəti ilə yanaşı, makroiqtisadi siyasətin əlaqələndirilməsi daha mühüm sahələrdə (məsələn, valyuta, büdcə, pul və s.) qanunvericiliyin unifikasiyasını (vahid şəkilə salınmasını) nəzərdə tutur. Bu zaman ayrı-ayrı dövlətlərin hökumətləri səviyyə

yəsində həyata keçirilən bəzi funksiyalar dövlətlər tərəfindən yaradılmış orqanlara verilir.

İqtisadi inteqrasiya, o cümlədən, gömrük ittifaqının yaranması nəzəriyyəsi Kanada iqtisadçısı Vaynerin adı ilə bağlıdır. Belə ki, gömrük ittifaqı nəzəriyyəsinə əsasən, Vayner iki tip səmərəliliyi qeyd edir: statistik və dinamik səmərəlilik. Statistik səmərəlilik kimi gömrük ittifaqının yaradılmasından dərhal sonra bilavasitə onun nəticəsi kimi müşahidə olunan iqtisadi nəticələr, dinamik səmərəlilik dedikdə isə gömrük ittifaqının formalaşmasının daha sonrakı mərhələlərində müşahidə olunan iqtisadi nəticələr başa düşülür.

Gömrük ittifaqları beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın daha geniş yayılmış formasıdır. Onu iki və daha çox dövlətin öz aralarında ticarətdə gömrük rüsumlarının aradan qaldırılması kimi başa düşmək olar. QATT-ın 14-cü maddəsinə görə, gömrük ittifaqı daxilində gömrük rüsumlarının tam ləğvi və vahid xarici gömrük tarifinin yaradılmasını nəzərdə tutur. Azad iqtisadi zonalar və gömrük ittifaqları arasında bir sıra fərqlər var. Belə ki, azad iqtisadi zonalarda gömrük rüsumlarının tədricən aşağı salınması, qeyri-tarif baryerlərinin aradan qaldırılması tədricən həyata keçirilir. Son nəticədə azad iqtisadi zonalar üzv ölkələr arasında rüsumsuz ticarəti təmin edir. Gömrük ittifaqlarında isə üzv ölkələr arasında rüsumsuz ticarət əlaqələri olmaqla bərabər ittifaqa daxil olmayan ölkələrə münasibətdə ümumi gömrük tarifi mövcud olur. Gömrük ittifaqları çərçivəsində üzv ölkələrin istehsal və istehlak strukturunda ciddi dəyişikliklər baş verir. Vahid xarici ticarət siyasətini həyata keçirərək gömrük ittifaqı daxilində inteqrasiya proseslərinin inkişafına ciddi təsir göstərir. Təcrübə göstərir ki, bu daxili mal və xidmətlər bazarının inkişafına da əlverişli təsir edir.

Müxtəlif regionlarda inteqrasiya prosesinin öyrənilməsi ilə beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya və qarşılıqlı gömrük tarif münasibətlərinin bir qədər geniş təhlil edilməsi zəruridir. İlk növbədə Avropa İttifaqında inteqrasiya prosesinin təhlili bu problemi hərtərəfli nəzərdən keçirməyə imkan verir.

Dünya ölkələrində regionda inteqrasiya prosesinin forması bir neçə mərhələyə bölünür:

- Azad ticarət zonası mərhələsi (1958-1968-ci illər);
- Gömrük ittifaqı mərhələsi (1968-1976-cı illər);
- Ümumi bazar mərhələsi (1987-1992-ci illər);
- İqtisadi ittifaq mərhələsi (1993-cü ildən indiki dövrə qədər).

Qeyd etmək lazımdır ki, Avropa İttifaqı çərçivəsində inteqrasiya prosesinin daha yüksək mahiyyəti 1992-ci ilin sonundan ümumi bazarın yaradılması ilə qoyulmuşdur. Bu zaman mühüm inteqrasiya nəticələri ilə bərabər üzv ölkələr arasında daxili iqtisadi siyasətin razılaşdırılması üzrə ciddi tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, vahid aqrar siyasət həyata keçir-

rilərkən, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının yüksəldilməsi və s. digər başlıca məqsədlər qarşıya qoyulur. Məsələn, Avropa İttifaqı daxilində kənd təsərrüfatı məhsullarına vahid qiymətin və ona yardım üzrə vahid mexanizminin müəyyən olunması; tarif və digər məhdudlaşdırmaların nəzərdə tutulmadığı kənd təsərrüfatı məhsulları ticarətinin azadlığı (Avropa İttifaqı daxilində); kənd təsərrüfatının vahid maliyyələşdirilməsi və s.

Bundan başqa, Avropa İttifaqı çərçivəsində üçüncü ölkələrlə münasibətdə vahid siyasətin yeridilməsindən də söhbət gedir. Avropa valyuta siyasətinin və sosial siyasətin həyata keçirilməsində də ciddi irəliləyişlər əldə edilmişdir.

Beləliklə, dünyada ən yüksək inteqrasiya qrupu kimi Avropa İttifaqı fəaliyyət göstərir. Hazırkı dövrdə Avropa İttifaqı bütün əsas inteqrasiya proseslərini keçmişdir, iqtisadi ittifaqın təkmilləşməsi və inkişafı mərhələsini yaşayır. Avropa İttifaqı çərçivəsində malların və istehsalın bütün faktorlarının sərbəst hərəkəti təmin edilməklə ümumi gömrük tarifi bazasında xarici ticarət siyasəti yaradılır, kənd təsərrüfatı, energetika, nəqliyyat və digər sahələrdə vahid siyasət həyata keçirilir.

Avropa İttifaqına inteqrasiya Azərbaycan Respublikası qarşısında duran ciddi məsələlərdəndir. Belə ki, müxtəlif istiqamətlər üzrə əməkdaşlığın, o cümlədən xarici investisiyaların cəlb edilməsi istiqamətində mühüm addımların atılmasını nəzərdə tutan Azərbaycan Respublikası ilə Avropa Birliyi arasında 22 aprel 1996-cı il tarixdə imzalanmış Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq sazişi bu cəhətdən xüsusi qeyd edilə bilər.

Digər regionlar üzrə də bu məsələləri bir qədər geniş təhlil edək. Belə ki, 1992-ci ildə Macarıstan, Polşa, Slovakiya və Çexiyanın iştirak etdiyi azad ticarət zonası haqqında Mərkəzi Avropa sazişi imzalanmışdır. Sonradan ona bir sıra dövlətlər də (Rumıniya, Bolqarıstan) qoşulmuşdur. Sazişlə sənaye və kənd təsərrüfatı sahəsində gömrük rüsumlarının ləğvinə qədər onların tədricən aşağı salınması və digər qeyri-tarif məhdudlaşdırmaların aradan qaldırılması nəzərdə tutulur. Saziş Standstill prinsipinə əsaslanmışdır. Belə ki, tariflər birtərəfli qaydada gömrük rüsumlarını qaldıra və yeni ticarət maneələri müəyyən edə bilməz. Hazırkı dövrdə sənaye malları nomenklaturası üzrə gömrük rüsumları 80%, kənd təsərrüfatı malları üzrə isə təqribən 50% ləğv edilmişdir. 1994-cü ildə üzv-dövlətlər qarşılıqlı ticarətdə gömrük rüsumlarının tam ləğv edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirləri sürətləndirməyi nəzərdə tutmuşlar.

Şimali Amerika regionunda inteqrasiya prosesinin tənzimlənməsində 17 dekabr 1992-ci ildə ABŞ, Kanada və Meksika arasında yaradılmış NAFTA (1 yanvar 1994-cü ildə qüvvəyə minmişdir) xüsusi yer tutur. Bu zaman nəinki gömrük baryerlərinin aradan qaldırılmasına, həmçinin vahid kontinental bazarın formalaşmasına mühüm yol açılmışdır. Eyni zamanda, 3 qonşu ölkə arasında iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsində bir sıra

qarşılıqlı vəzifələr qarşıya qoyulmuşdur. Məsələn, 2010-cu ilə qədər bütün gömrük rüsumlarının ləğvi, ticarətdə çoxlu sayda qeyri-tarif baryerlərin aradan qaldırılması, Meksikada Şimali Amerika kapital qoyuluşu rejiminin yumşaldılması və s.

İnteqrasiya prosesləri Asiya-Sakit Okean regionunda da inkişaf etmişdir. Belə ki, Asiya-Sakit okean regionu mürəkkəb bir sistemi – Yaponiya – Çin yeni sənaye ölkələrini (Cənubi Koreya, Tayvan, Honkonq, Sinqapur), ASEAN-ı əhatə edir. ASEAN – Cənub-Şərqi Asiya Dövləti Assosiasiyası 1967-ci ildə formalaşmaqla İndoneziyanı, Malayziyanı, Tailandı, Filippini, Sinqapuru, Bruneyi və Vyetnamı birləşdirir. Bundan başqa, 1989-cu ildə yaranmış Asiya-Sakit okean iqtisadi birliyi xüsusi qeyd edilə bilər. Yeni formalaşma mərhələsini keçməsinə baxmayaraq, həmin inteqrasiya birliyi çərçivəsində 2020-ci ilə qədər daxili maneələrin və gömrüyün olmadığı azad ticarət zonasının yaradılması nəzərdə tutulur.

Bundan əlavə, 1981-ci ildə Fars körfəzi Ərəb Dövlətləri Əməkdaşlığı Şurası yaradılmışdır ki, bu da özündə altı neft dövlətini – Səudiyyə Ərəbistanını, Bəhreyni, Qətəri, Küveyti, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərini və Omanı birləşdirir.

Latın Amerikasında inteqrasiya prosesinin tənzimlənməsində 1991-ci ildə Argentina, Braziliya, Uruqvay və Paraqvay arasında imzalanmış və 1995-ci il yanvarın 1-dən qüvvəyə minən Ticarət Paktı Cənubi Konus Ölkələrin Ümumi Bazarı MERKOSUR mühüm yer tutur ki, bu zaman qarşılıqlı şəkildə təqribən 90 faiz istənilən tarif baryerlərindən azad edilmə nəzərdə tutulur və 3-cü ölkələrə münasibətdə vahid gömrük tarifi müəyyən edilir. MERKOSUR dövlətləri digər dövlətlərlə birlikdə (bütövlükdə 11 dövlət) Latın Amerikasında iri inteqrasiya birliyinin Latın Amerikasız İqtisadi Assosiasiyasının üzvüdür. İnteqrasiya prosesləri Afrika regionunda da formalaşmışdır. Məsələn, Afrika Birliyi (1994), Qərbi Afrika Dövlətləri İqtisadi Birliyi (1975), Şərqi və Cənubi Afrika Ümumi Bazarı (1993), Mərkəzi Afrika Gömrük və İqtisadi Birliyi (1967) və s.

İndi isə keçmiş postsovet məkanında inteqrasiya prosesini təhlil edək. Uzun müddət özündə 15 müttəfiq respublikanı birləşdirən SSRİ-nin dağılmasından sonra həmin regionda iqtisadi münasibətlərin əlaqələndirilməsi və son nəticədə iqtisadi inteqrasiyanın formalaşması zəruriliyi açıq-aydın hiss edilir. Uzun müddət iqtisadiyyatın bir-biri ilə sıx bağlılığı və qarşılıqlı asılılığı belə əməkdaşlığın yaradılmasını zəruri etmişdir.

1991-ci ildə Müstəqil Dövlətlər Birliyinin (MDB) yaradılması qərar alınmış və 1993-cü ildə MDB-nin Nizamnaməsi qəbul edilmişdir. MDB-nin Nizamnaməsinin iqtisadi, sosial və hüquqi sahədə əməkdaşlığa həsr olunmuş bölmələrində razılaşdırılmış iqtisadi siyasətin ümumi istiqamətləri müəyyən edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, MDB çərçivəsində bir sıra mühüm sənədlər qəbul edilmişdir. Məsələn, «Müstəqil Dövlətlər Birliyinin inteqrasiya inkişafının əsas istiqamətləri» - MDB Dövlət Başçıları Şurasının Memorandumu, İnvestisiya fəaliyyəti sahəsində əməkdaşlıq haqqında saziş, azad ticarət zonasının yaradılması haqqında saziş və s.

13 mart 1992-ci ildən MDB çərçivəsində gömrük siyasətinin prinsipləri haqqında saziş imzalanmış, 1995-ci ildə MDB çərçivəsində gömrük ittifaqı formalaşmışdır. Həmin sazişə uyğun olaraq Gömrük Şurası yaradılmış və fəaliyyətə başlamışdır.

MDB çərçivəsində bu istiqamətdə digər sənədlər də qəbul edilmişdir. Məsələn, Tranzit qaydaları haqqında 8 fevral 1992-ci il Razılaşması, Tranzit yüklərin rəsmiləşdirilməsi haqqında 2 aprel 1992-ci il Razılaşması, Gömrük sərhədlərində gömrük rəsmiləşdirilməsi qaydalarının sadələşdirilməsi və unifikasiyası haqqında 8 iyul 1994-cü il Razılaşması, MDB iştirakçı-dövlətlərinin gömrük qanunvericiliyinin əsasları –10 fevral 1993-cü il tarixli MDB ölkələri iştirakçı dövlətlərində gömrük işi təşkilinin ümumi razılaşdırılmış Prinsipləri, 1993-cü il tarixli malın mənzə ölkəsinin müəyyən edilmə qaydaları və s. Ədəbiyyatda MDB çərçivəsində əməkdaşlığın müxtəlif istiqamətlərindən danışarkən MDB çərçivəsində Gömrük İttifaqının və vahid iqtisadi məkanın yaradılması istiqamətində bir sıra addımların atılması zəruriliyi qeyd edilir: məsələn, Gömrük İttifaqı orqanlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin təmin edilməsi və s. Bütövlükdə götürsək, MDB çərçivəsində yaradılmış təsisatların və müqavilələrin işləməməsi və ya müəyyən mexanizmlərin yaradılmaması MDB çərçivəsində inteqrasiya prosesini ləngidir və ya ümumiyyətlə aradan qaldırır.

Azərbaycan MDB çərçivəsində qəbul edilmiş bir sıra beynəlxalq sənədlərin iştirakçısıdır. Məsələn, 10 fevral 1995-ci il tarixli «MDB iştirakçı-dövlətlərin gömrük qanunvericiliyinin əsasları» (12 mart 1995-ci il tarixli qanunla Azərbaycan Respublikasında müqaviləyə qoşulmuşdur); 15 aprel 1994-cü il tarixli azad iqtisadi zonanın yaradılması haqqında Konvensiya (8 oktyabr 1996-cı il tarixli qanunla Azərbaycan Respublikası bu konvensiyaya qoşulmuşdur) və s.

Hazırda bu istiqamətdə Azərbaycan Respublikası tərəfindən əməli fəaliyyət həyata keçirilir. Belə ki, digər dövlətlərlə həm ikitərəfli, həm də regional əsasda sıx əməkdaşlıq münasibətləri quran Azərbaycan Respublikası gömrük tarif sistemini də bu istiqamətdə təkmilləşdirir və inkişaf etdirilir. Bəzi mühüm istiqamətdə gömrük rüsum dərəcələrinin aşağı salınması və bununla da iqtisadi inteqrasiyaya bilavasitə kömək etmiş olan tədbirlər bu nöqteyi-nəzərdən xüsusilə əhəmiyyətlidir.

Gömrük tarifi ilə əlaqədar məsələlərin təhlili onun dövlətin milli iqtisadiyyatının formalaşması və inkişafında rolunun qarşılıqlı şəkildə araşdırılmasını tələb edir. Bu problemlərin daha dərinədən öyrənilməsi isə

gömrük tarifi müxtəlif xarici ölkələrin praktikasında inkişaf mərhələlərinə uyğun araşdırılması zəruriliyini tələb edir. Gömrük tarifi xarici ticarətin tənzimlənməsinin mühüm vasitələrindən biridir və gömrük siyasətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar spesifik xüsusiyyətlərə malikdir. Bu zaman gömrük tarifi parametrlərinin (əmtəə nomenklaturası, gömrük rüsumlarının dərəcəsi, növləri və s. xüsusiyyətləri) idxal və ixrac həcmi və strukturu məlumatlarının toplanılması, daxili və tələbatın müəyyən edilməsi, yerli malların istehsalı və s. məsələlərin geniş təhlili mövzu üçün əhəmiyyətli hesab edilə bilər. Ona görə də, ilk növbədə xarici dövlətlərin təcrübəsində onların iqtisadi inkişafı mərhələlərinə uyğun məlumatların müqayisəli təhlili zəruridir. Sonra isə həmin məlumatların XX əsr timsalında araşdırılması həmin dövlətlərlə iqtisadi inkişaf münasibətlərini quran və daha da inkişaf etdirməyi qarşısına məqsəd qoyan Azərbaycan Respublikası üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Tarixə nəzər salsaq görürük ki, XIX əsrin ortalarında həyata keçirilən proteksionist xarakterli tədbirlərin ləğv edilməsi (məsələn, 1846-cı ildə «çörək qanunları»nın ləğvi, idxal çörəklərə rüsum qoyulması və s.) xüsusilə ön plana çəkilir. XIX yüzilliyin sonuncu rübündə İngiltərədə gömrük gəlirləri payı gətirilən malların dəyərinin təxminən 5 faizini təşkil edirdi. Sonradan İngiltərə tərəfindən keçirilən bir sıra tədbirlər orada iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin inkişafını daha da ön plana çəkmişdir. Məsələn, 1921-ci ildə sahəvi sənayenin mühafizəsi haqqında qanun qəbul edilmişdir. Həmin aktla optik mallara, elmi avadanlıqlara, sintetik üzvi kimya məhsullarına beş il müddətində 33, 1/3% həcmində proteksionist rüsumlar tətbiq edilməyə başlanmışdır. 1931-ci ilin axırlarında verilən qanuna əsasən, İngiltərəyə həddindən artıq çox sayda gətirilən mallara həmin malların dəyərlərinin 100 faizi həcmində rüsumlar tətbiq edilməyə başlanmışdır.

XX əsrin 50-ci illərinin statistikasının təhlili göstərir ki, İngiltərədə yüksək gömrük rüsumları mövcud olmuşdur. Belə ki, İngiltərədə gömrük vergi tutmalarının orta səviyyəsi nəinki aşağı düşməmiş, həmçinin bir qədər də artaraq 1937-ci ildə 21%-dən 1957-ci ildə 25%-ə qədər yüksəlmişdir. Sənayenin yüksək inkişaf etməsi ilə fərqlənən İngiltərə ölkəyə gətirilən kiçik həcmdə hazır sənaye məhsullarına yüksək gömrük rüsumlarını tətbiq etməklə bərabər sənaye və kənd təsərrüfatı xammallarına aşağı rüsumların qoyulması, o cümlədən də, çoxlu digər xammal növlərinin rüsumsuz gətirilməsinə icazə vermişdir.

Həmin dövrdə ABŞ ticarət siyasətinin təhlili ilə gömrük tarif münasibətlərinin milli iqtisadiyyatın formalaşmasına və inkişafına təsirini nəzərdən keçirək. Belə ki, 1787-ci ilə qədər Amerika federal hökuməti gömrük rüsumlarının müəyyən edilməsində səlahiyyətlərə malik olmamışdır. 1787-ci il Konstitusiyasının qəbulundan sonra ştatlar beynəlxalq gömrük rüsumları qəbul etmək hüququndan məhrum olmuş və bütün ştatların

xarici ticarəti mərkəzi hökumətə tabe etdirilmişdir. 1789-cu ilin iyulunda ABŞ-da keçirilən 1-ci konqres bütün ölkə üçün vahid gömrük tarif sistemi müəyyənləşdirilmişdir.

XIX əsrin 90-cı illərinin başlanğıcında ABŞ dünyada kifayət qədər yüksək gömrük rüsumları ilə tanınmışdır. Belə ki, tarif haqqında 1890-cı il tarixli ABŞ qanunu prezidentə Amerika mallarına həddindən artıq və diskriminasion rüsumlar tətbiq edən ölkələrdən gələn mallara «cəzalandırıcı» rüsumlar tətbiq etmək hüququ vermişdir. Bu qanun bir sıra ölkələrdən, xüsusən Latın Amerikasını ölkələrindən və ABŞ-dan aparılan bir sıra mallara qarşı tarif güzəştləri almaq imkanı vermişdir.

1930-cu ildə ABŞ-da qəbul edilən yeni tarif qanunu uzun müddət onun tarif sisteminin əsasını təşkil etmişdir. Bu qanunla hazır məhsul və yarımfabrikatların idxalı üçün yüksək rüsum dərəcələri müəyyənləşdirilmişdir. Eyni zamanda, kənd təsərrüfatına qoyulan rüsumlar da əhəmiyyətli dərəcədə artırılmışdır. 1934-cü ildə ABŞ Konqresi tərəfindən «qarşılıqlı əsasda» ticarət müqavilələrinin bağlanması haqqında qanun qəbul edilmişdir. Bu qanunla ABŞ Prezidentinə digər ölkələrlə daha əlverişli prinsip əsasında ticarət müqavilələri imzalamaq və rüsumları 50 faiz həcmində endirmək və yuxarı qaldırmaq səlahiyyətləri verilmişdir. Bu qanun əsasında ABŞ 1934-cü ildən 1954-cü ilə qədər 28 belə ölkə ilə, o cümlədən İngiltərə, Kanada, 15 Latın Amerikasını ölkəsi, bir sıra Avropa regionu ölkələri ilə ticarət sazişləri imzalanmışdır. Bu sazişlərlə ABŞ digər ölkələrdən əhəmiyyətli tarif güzəştlərinə nail olmuşdur.

1947-ci ildə Tariflər və Ticarət üzrə Baş Sazişin imzalanması ilə ABŞ onun iştirakçılarından Amerika ticarət mallarına rüsumların aşağı salınmasına nail olmuşdur (ABŞ ixracında bu ölkələrin çəkisi, 1939-cu il məlumatlarına görə 65 faiz təşkil edirdi). Bu zaman ayrı-ayrı ölkələr tərəfindən olunan güzəştlər də xüsusi əhəmiyyət kəsb edirdi. Məsələn, Fransa 1939-cu ildə ABŞ-dan gələn bütün idxalın 85, İngiltərə 60, Kanada 72, Benilüks ölkələri 70, Kuba 90, Çili 58, Braziliya 50 faiz həcmində gömrük rüsumlarını bu və ya digər dərəcədə aşağı salmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, dünyanın aparıcı dövlətlərindən olan Almaniya 1879-cu ildə proteksionist gömrük tarifi tətbiq edilməyə başlamışdır. Almaniya özündə gömrük maneələrini nəinki milli istehsalın ayrı-ayrı sahələrini mühafizə etmək, həmçinin xarici malları öz bazarından kənarlaşdırmaq və bu bazarı öz sənayesini təmin etmək məqsədi üçün saxlamışdır.

XX əsrin 90-cı illərindən başlayaraq Almaniya proteksionist siyasətindən bir qədər uzaqlaşaraq bir sıra Avropa dövlətləri ilə ticarət müqavilələri imzalamışdır. XX əsrin 30-cu illərində Almaniya öz sənaye məhsullarının həcminə görə digər kapitalist ölkələri arasında 2-ci yerə çıxmışdır.

1949-1951-ci illərdə bir çox sənaye və kənd təsərrüfatı mallarına qoyulan rüsumlar, həmçinin, idxal edilən mallardan yığılan vergi və yığımlar əhəmiyyətli dərəcədə artırılmışdır. 1951-ci ilin axırında Almaniyada yeni gömrük tarifi qüvvəyə minmişdir. 1902-ci il tarifindən onun əsas fərqi ondan ibarət idi ki, bütün rüsumlar malların dəyərindən faizlə, yəni advalor rüsumlarla müəyyən edilirdi. Eyni zamanda, vergitutmanın səviyyəsi əhəmiyyətli dərəcədə qaldırıldı. Xüsusən yüksək rüsumlar hazır məhsullara, o cümlədən, Qərbi Almaniyada geniş yayılan sahələrin məhsullarına qarşı qoyulmuşdur.

QATT-a daxil olduqdan sonra Almaniya digər ölkələrlə münasibətlərini yeni istiqamətdə qurmağa başladı. Belə ki, 1951-ci il danışıqlarında AFR QATT-ın, demək olar ki, digər bütün iştirakçılardan kimya texnologiyaya malları, optika, bir sıra cihaz növləri, tikiş və ilk növbədə, müharibəyə qədər Almaniyanın güclü ixracatçısı olduğu mallara qarşı 1533 adda güzəştə nail oldu. Eyni zamanda, AFR 760 mövqedə rüsumları aşağı salmağa razılaşdı. Bununla bərabər, AFR müxtəlif planlar üzrə Qərbi Avropada iqtisadi inteqrasiyanın təşəbbüsçülərindən biri olmuşdur. Belə ki, Almaniya 1951-ci ildə Avropa Kömür və Polad Birliyi haqqında Müqaviləni imzalamış, bununla da kömür və qara metalların ticarəti üzrə müqavilə iştirakçıları arasında rüsumlar aradan qaldırılmışdır. 1957-ci ildə AFR bir qədər də irəli gedərək Avropa İqtisadi Birliyi haqqında müqaviləni imzalamışdır.

XIX əsrin 90-cı illərində Fransada proteksionizmə meyillilik yüksək gömrük tariflərinin mövcudluğu ilə müşayiət olundu. Yüksək gömrük tariflərini, ilk növbədə fransız sənayesi tələb edirdi. XX əsrin 30-cu illərinin sonundan başlayaraq baş tarif dərəcələri, xammal istisna olmaqla, demək olar ki, bütün mallara qarşı qadağanəddici rüsumlar xarakteri kəsb edirdi. Nəhayət, bilavasitə fransız sənayesinin tələbi əsasında bütün büdcə ehtiyatlarının səfərbər edilmə zərurəti ilə 8 iyul və 8 sentyabr 1937-ci il tarixli dekretlərlə gömrük rüsumları yenidən 14% qaldırıldı. 1948-ci il yanvar ayının 1-dən qüvvəyə minən yeni gömrük tarifi isə proteksionist xarakter kəsb etsə də, ödənilmə üsuluna görə dəyişilmişdir.

Lakin XX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq inkişaf etməkdə olan ölkələrin gömrük tarif siyasətində baş verən mühüm dəyişikliklər bu problemə də bir qədər ətraflı yanaşmağı tələb edir. Bu zaman elektron, informatika və hesablama, proqram təminatı, telekommunikasiya, informasiya xidmətinin inkişafı bu istiqamətdə gömrük tarif siyasətinin yenidən qurulmasını zəruri etmişdir. Eyni zamanda, beynəlxalq münasibətlərdə beynəlxalq iqtisadi ittifaqların və beynəlxalq iqtisadi təşkilatların rolu daha da artmışdır. Bununla əlaqədar iqtisadi ədəbiyyatda göstərilir ki, artıq beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın 3 mərkəzi – ABŞ, Avropa İttifaqı, Yaponiya yaranmışdır.

İnkişaf etmiş dövlətlərin tarif ticarət siyasətində mühüm addımlardan biri də ayrı-ayrı mallara qarşı idxal rüsum dərəcələrinin aşağı

salınması ilə müşahidə olunmuşdur. Məsələn, 1935-ci ildən 1961-ci ilə qədər müddətdə bir sıra mallara qarşı rüsumlar xeyli aşağı salınmışdır: kimyəvi birləşmələrə, yağ və boyalara qarşı təxminən 3 dəfə, metal məmulatlarına qarşı 3 dəfə, kənd təsərrüfatı xammalına və ərzağa qarşı təxminən 4 dəfə və s.

İkinci Dünya müharibəsindən sonra həmin inkişaf etmiş ölkələrin gömrük tarif siyasətinin mühüm xüsusiyyətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, gömrük rüsumlarının ümumi dövlət büdcəsi gəlirlərindəki payı xeyli aşağı düşmüşdür. XX əsrdə gömrük rüsumları, demək olar ki, bütün dövlətlərdə ümumidövlət büdcəsinin əksər hissəsini təşkil edir: 1899-cu ildə Rusiyada 17, Finlandiyada 1888-1889-cu illərdə 37, ABŞ-da 1889-cu ildə 58; Braziliyada 1888-ci ildə 57, Almaniya 1888-1889-cu illərdə 34, İtaliyada 1887-1890-cı illərdə 16, Fransada 1888-ci ildə 12, İngiltərədə 23 faiz təşkil etmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, müstəqilliyini yenidən əldə etmiş Azərbaycan Respublikası təmsalında təhlil göstərir ki, 1994-2002-ci illərdə dövlət büdcəsinə daxil olan gömrük ödənişləri büdcənin gəlir hissəsinin formalaşmasında xüsusi çəkisi 1994-cü ildə 3,2 1995-ci ildə 4,3 faiz olduğu halda, 1998-ci ildə 24,1, 1999-cu ildə 23,7, 2000-ci ildə 20,1, 2001-ci ildə isə 22,1 faiz təşkil etmiş və 2002-ci ildə 1994-cü ilə nisbətən 7 dəfə artmışdır. 2002-ci ildə dövlət büdcəsinə 921,8 mln. man və ya 1997-ci illə müqayisədə 2,2 dəfə çox gömrük vergi və rüsumları köçürülmüşdür. Büdcə gəlirlərində gömrük vergi və rüsumlarının xüsusi çəkisi 1997-ci ildəki 16,7 %-dən 2002-ci ildə təxminən 22,4 faizə qalxmışdır.

Bütün bunlar gömrük tarifinin fiskal funksiyasının Azərbaycan Respublikası praktikasında hələlilik kifayət qədər mühüm yer tutduğunu bir daha təsdiq edir. Bu isə Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət əlaqələrinin kəskin sürətdə artması ilə izah edilə bilər. Fiskal funksiyanın digər dövlətlər praktikasında əhəmiyyətli xüsusi yer tutduğu qeyd edilir. Məsələn, Rusiya gömrüyündə onun həlledici rola malik olduğu göstərilir. Digər dövlətlərin praktikasının təhlili ilə məsələni bir qədər ətraflı izah edək. Belə ki, büdcənin gəlir hissəsinin formalaşmasında Rusiya Federasiyasında gömrüyün payı hər bir rublda 38 qəp ABŞ-da ümumi federal büdcə gəlirlərində bir faiz, Avropa Birliyi ölkələrində isə bu göstərici 18-25 faiz arasında variasiya edir.

Müstəqil dövlət kimi Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət əlaqələrinin vəziyyəti haqqında daha tam təsəvvür əldə etmək üçün 1991-2002-ci illərdə xarici ticarət balansına və 1994-2002-ci illər ərzində dövlət büdcəsinin gəlir hissəsinin formalaşmasında gömrük ödənişləri və onun xüsusi çəkisi xeyli artmışdır. Bu isə sonda xalqın maddi rifahının yaxşılaşması üçün xeyli vəsaiti ayırmağa imkan vermişdir.

X Mövzu. Xarici iqtisadi fəaliyyətin qeyri-tarif tənzimlənməsi

10.1 Qeyri-tarif məhdudiyyətlərinin təsnifatı

Dünya təcrübəsində qeyri-tarif məhdudiyyətlərinə münasibət kifayət qədər ziddiyyətlidir. Ümümdünya Ticarət Təşkilatı rəsmi olaraq belə tədbirlərin ləğv edilməsi və müstəsna olaraq tarif üsullarından istifadə edilməsi məsələsini qarşıya qoyur. Həmin təşkilata üzvlük ərəfəsində olan Azərbaycan Respublikası üçün bu tələblərə münasibət mühüm əhəmiyyət kəsb etməkdədir.

Bununla bərabər tələblərin birmənalı şəkildə qəbulu digər məsələlərdə arzuolunmaz nəticələrə də gətirib çıxara bilər. Belə ki, Ümümdünya Ticarət Təşkilatının, Tarif və Ticarət üzrə Baş Sazişin (QATT) üzvü olan ölkələr xarici ticarətdə qeyri-tarif tənzimləmə metodlarından həm əvvəl, həm də indi istifadə etməkdədir. Bəzi qeyri-tarif məhdudiyyətlərinin aradan qaldırılması, sadəcə olaraq qeyri-mümkündür. Belə ki, qeyri-tarif məhdudiyyətləri daxili iqtisadi siyasətin digər ölkələrlə iqtisadi əlaqələrinə təsirinin təcəssümü kimi çıxış edir. Bununla belə, beynəlxalq ticarət sistemi tərəfindən qanuniləşdirilmiş qeyri-tarif tənzimləmə tədbirləri, daha doğrusu, xarici malların idxalının kəskin artımı ilə milli iqtisadiyyata vurulan zərərin qarşısının alınması məqsədi güdən müdafiə tədbirləri, həmçinin xarici ixracatçılar tərəfindən qeyri-sağlam rəqabətin qarşısının alınmasına yönəlmiş digər tədbirlər mövcuddur.

İdxal əməliyyatlarında qeyri-tarif məhdudiyyətlər (QTM) – xarici malların daxili bazara nüfuz etməsinin qarşısını alan məhdudlaşdırma – qadağan xarakterli tədbirlər kompleksidir. Bu tədbirlərin məqsədi yalnız idxal edən ölkənin rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsi deyil, həm də milli sənayenin müdafiəsi, əhalinin həyat və sağlamlığının, ətraf mühitin, əxlaqın, dinin və milli təhlükəsizliyin qorunmasıdır. Bundan başqa, QTM ixrac əməliyyatlarında da istifadə edilir.

Birbaşa və dolayısı yolla xarici ticarəti tənzimləyən tədbirlər, adətən səkkiz qrupa bölünür: tarif, paratarif, qiymətlərə nəzarət, maliyyə, lisenziyalaşdırma, kəmiyyət nəzarəti, inhisarçı tədbirlər, texniki tədbirlər. ÜTT/QATT tövsiyələrinin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar olaraq hazırda Azərbaycanda bu tədbirlərin əksəriyyəti tətbiq edilmir. Lakin, güman edilir ki, milli istehsalın inkişafı naminə və ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təminatı ilə əlaqədar olaraq onların istifadə dairəsi genişləndiriləcəkdir. Qeyri-tarif tənzimlənməsi sisteminin öyrənilməsi, bu baxımdan, məqsədəuyğundur.

Qeyri-tarif tədbirlərinin rəngarəng olmasına baxmayaraq onları iki böyük qrupa bölmək olar: iqtisadi və inzibati tədbirlər.

İqtisadi QTM-ə aşağıdakılar aiddir:

- xüsusi növ rüsumlar;
  - müxtəlif vergi və yığımlar;
  - idxal depozitləri;
  - valyuta tənzimlənməsi tədbirləri.
- İnzibati QTM daha çoxcəhətlidir:
- embarqo (qadağa);
  - lisenziyalaşdırma və kvotalaşdırma;
  - ixracın məhdudlaşdırılması;
  - (inhisarçı) tədbirlər;
  - proteksionist məqsədlər üçün standart və texniki normalardan istifadə edilməsi;
  - əlavə gömrük sənədləri və əməliyyatları.

İqtisadi məhdudiyyətlər bazar mexanizmi vasitəsilə təsir göstərərək, idxal və ixrac mallarını bahalaşdırır, inzibati məhdudiyyətlər isə bazar münasibətlərindən başqa idxal mallarının daxil olmasını və ixrac mallarının xaricə çıxarılmasını məhdudlaşdırır.

İqtisadi QTM tətbiq edildikdə istehlakçı öz seçimini özü müəyyən edir və daha bahalı idxal, yaxud ucuz milli mal alacağına qərar verir.

İnzibati QTM tətbiq edildikdə dövlət faktik olaraq daxili bazarın əmtəə strukturunu müəyyən edir, yəni daxili bazarı həm idxalın təsirindən qoruyur, həm də çətin tapılan milli məhsulun çatışmazlığının qarşısını alır. Bu halda istehlakçı sərbəst əmtəə seçimindən məhrum olur. QTM əsas qruplarına bir az geniş nəzər salaq.

10.2 Qeyri-tarif tədbirləri

A. Paratarif tədbirləri

Paratarif tədbirləri gömrük sərhədindən keçirilən mallara tətbiq edilən əlavə vergi və yığımlara deyilir ki, gətirilən malın dəyərini gömrük rüsumundan əlavə olaraq artırır (ya müəyyən faiz, ya da mal vahidinə əmsal).

Gömrük rüsumlarının və onunla bağlı olaraq fiskal gömrük gəlirlərinin aşağı düşməsi ilə dövlətin büdcə gəlirlərinin artırılmasında paratarif tədbirlərə meyil etməsi təbii olur. Ümumiyyətlə idxal olunan mallara sərhəd vergi qoymaları müxtəlif vergi və yığımlar onların ödənilməsinin sadələşdirilməsi və idxalçı ölkənin maliyyə qurumlarının maraqlarının təmin edilməsi məqsədilə bilavasitə gömrük orqanları tərəfindən tutulur. Bu vergi və yığımları, adətən, idxalçı ödəyir, lakin alqı-satqı müqaviləsi tərtib edilərkən tərəfdaşlar tərəfindən nəzərə alınır.

Paratarif tədbirlərə aşağıdakılar daxildir:

1) gömrük əlavələri - ticarət-siyasi məqsədlərlə, büdcənin doldurulması, yaxud milli istehsalın müdafiəsi üçün tətbiq edilən əlavə vergi və rüsumlar;

2) əlavə yığımlar - daxili analoqu olmayan, idxal mallarından gömrük rüsum və vergilərindən artıq (əlavə) tutulan ödənişlər. Onlar xarici ticarətlə bağlı fəaliyyətin müəyyən növlərinin maliyyələşdirilməsi üçün nəzərdə tutulur. Bunlara, adətən, xarici valyutanın köçürülməsinə qoyulan vergi, idxal lisenziyası üçün yığım, liman yığımları, statistik vergi, nəqliyyat vasitələrinə vergi aid edilir;

3) daxili (bərabərləşdirici) vergi və yığımlar - milli mallardan idxal ölkəsində tutulan dolaylı verigələrə ekvivalent olan vergi və yığımlar. Onlara ƏDV, aksiz, emissiya yığımları, məhsula görə vergi və sair inzibati yığımlar aid edilir. Bərabərləşdirici vergilərin və yığımların məqsədi xarici və milli eyni (və ya analoji) mallara bərabər vergi rejimi yaratmaqdır;

4) diskretləşdirilmiş gömrük qiymətləndirilməsi - gömrük rüsum və yığımlarının hesablanması üçün gömrük dəyərinin inzibati yolla müəyyən edilməsi praktikası.

B. Qiymətlər üzərində nəzarət tədbirləri

Qiymətlər üzərində nəzarət tədbirləri daxili qiymətlərin stabilləşdirilməsi və ya səviyyəsinin saxlanılması məqsədilə, həmçinin xarici rəqiblərin əliyəri ticarət təcrübəsinin vura biləcəyi zərərin qarşısını almaq üçün tətbiq edilir.

Belə tədbirlərə aşağıdakılar aiddir:

1) qiymətlərin inzibati qaydada müəyyən edilməsi - idxalçı ölkənin hakimiyyət dairələri istehsalçı və istehlakçının daxili qiymətlərini nəzərə alaraq, qiymətlərin aşağı və yuxarı həddlərini müəyyən edir, yaxud bu qiymətləri dünya bazar qiymətləri ilə bağlayır. Rəsmi qiymətlərin müəyyən edilməsi, minimal idxal qiymətləri və ya idxalın baza qiymətləri üsullundan istifadə olunur;

2) ixrac qiymətlərinin “kənüllü” məhdudlaşdırılması - ixracatçının öz mallarının qiymətlərini müəyyən səviyyədən aşağı endirməməyi dəstəkləməyə razı olduğu məhdudlaşdırıcı bağlaşmalar;

3) sürüşkən yığımlar - idxal edilən kənd təsərrüfatı və ərzaq mallarının idxal qiymətlərinin daxili qiymətlərlə eyni səviyyəyə gətirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş əlavə ödənişlər;

4) antidempinq tədbirlər - ixracatçıdan milli istehsalçılara vurulan zərəre görə kompensasiyanın tutulmasından ibarət olub, dempinq faktı və ondan irəli gələn ziyan aşkar edildikdə idxalatçı ölkənin müvafiq orqanı tərəfindən ixracatçının ticarət təcrübəsinin təhqiqatının yekunlarına görə tətbiq edilir. Antidempinq rüsumlar özünü doğrultmayan aşağı qiymətlərlə mal göndərişinin başlanğıcı anından tutulur. Antidempinq ittihamlarının təşəbbüsçüləri kimi konkret məhsulun milli istehsalçıları çıxış edir;

5) kompensasiya tədbirləri - əgər idxal olunan mallar subsidiyalaşdırılırsa və belə subsidiyalaşdırılma milli istehsala zərər vurduğunu təhqiqat təsdiq edirsə, əlavə maliyyə ödənişləri tətbiq edilir. Kompensasiya tədbirləri kompensasiya idxal rüsumları şəklində də ola bilər. Bundan başqa, çox zaman onlar qadağanedicilərlə də çata bilər və hətta ixrac qiymətlərini artırmaqla da aşmaq olmur.

C. Maliyyə tədbirləri

Maliyyə tədbirlərinə - idxalçıların xarici valyutaya, onlar üçün valyutanın qiymətlərinə, həmçinin ödəniş şərtlərinə müdaxiləsini tənzimləyən tədbirlər aid edilir. Bu tədbirlər idxalın dəyərini yüksəldə bilər. Bu kateqoriya QTM-ə aşağıdakılar aid edilir:

1) idxalın dəyərinin, eləcə də idxal vergisinin qabaqcadan ödənilməsi. Buraya idxal depozitlərinin, əvəzi ödənilən depozitlərin açılması, nağd ödəniş və gömrük rüsumlarının qabaqcadan ödənilməsi də daxildir;

2) valyuta məzənnələrinin çoxluğu. Bu müxtəlif kateqoriyalı mallar üçün müxtəlif məzənnələrin müəyyən edildiyi dövlət tənzimlənməsi mexanizmidir. Rəsmi məzənnə, adətən, daha zəruri mallar üçün saxlanılır, digər mallar kommersiya məzənnəsi və ya xarici valyutanın hərracları vasitəsilə alınması hesabına ödənilir;

3) xarici valyuta yığılmasına rəsmi məhdudiyyətlər.

Ölkə daxilində valyuta əməliyyatları aparılmasına müxtəlif icazə, viza və s. (onların qadağan edilməsi də daxil olmaqla) alınmasını nəzərdə tutur.

4) ödənişə müddətin müəyyən edilməsi və ödənişinin növbəliliyi.

Bu tədbirlərlə dövlət malların göndərildiyi tarixdən idxal hesablamalarının bitməsinə qədər yol verilən minimal müddətləri müəyyən edir. Bu müddətlər, adətən istehlak malları və sənaye xammalı üçün 90, 180 və ya 360 gün, investisiya malları üçün 2-5 il müəyyən edilir.

Ç. Kəmiyyət nəzarəti tədbirləri

Kəmiyyət nəzarəti tədbirləri, ilk növbədə idxal-ixrac əməliyyatlarının kvotalaşdırılması və lisenziyalaşdırılması deməkdir. Kvotalaşdırma (fiziki həcm və dəyər üzrə) və lisenziyalaşdırma (müəyyən malların göndərilməsi və ya gətirilməsinə, bəzən də müəyyən ölkələrə, yaxud onlardan ticarətinə xüsusi icazənin alınması) idxal və ixracın ənənvi qeyri-tarif tənzimlənməsi üsullarıdır. Onların məqsədi hər hansı malın idxal və ya ixracını ümumilikdə, yaxud hər hansı ölkəyə məhdudlaşdırmaqdan ibarətdir. Bu tədbirlər, adətən, bir-biri ilə bağlıdır, çünki lisenziyalaşdırma kvotanın fərdi idxalatçılara və ixracatçılara müəyyən həcm bitənə qədər lisenziya vermək yolu ilə bölüşdürülməsi mexanizmi kimi çıxış edir.

Kəmiyyət nəzarəti tədbirləri vasitəsilə dövlət səviyyəsində iqtisadi, xarici ticarət və hətta siyasi xarakterli məsələlər həll edilir: ölkə daxilində analoji rəqabət edən malların istehsalçı və istehlakçısının müdafiəsi, daxili bazarın stabilliyinin dəstəklənməsi, valyuta ehtiyatlarına qənaət, digər ölkələrdən qarşılıqlı güzəştlərin əldə edilməsi və s.

Bu qəbildən olan QTM daha geniş araşdırma tələb edir.

1) Lisenziyalaşdırma - idxal və ixraca müvafiq hakimiyyət orqanlarının öz mülahizəsinə, yaxud hər hansı konkret meyarlara əsasən verdiyi xüsusi icazələrin (lisenziyaların) tətbiqidir. Beynəlxalq ticarətdə lisenziyalaşdırma rəngarəngliyi ilə seçilir. Lisenziyada idxal və ya ixracın həyata keçirilməsi qaydası da müəyyən edilə bilər. Lisenziyalaşdırma dünya təcrübəsində ticarətin arzuolunmaz həcmələrini müəyyən müddət ərzində məhdudlaşdırıldığı zaman həyata keçirilən müvəqqəti tədbir kimi təfsir edilir.

Xarici valyutadan səmərəli istifadə olunması zərurəti lisenziyalaşdırma üçün obyektiv əsas ola bilər. Bu yolla xarici ticarət və tədiyyə balanslarının tarazlanmasına nail olunur. Gömrük rüsumlarından istifadə edilmədikdə və ya onların təsiri səmərəsiz olduqda lisenziyalaşdırma zərurəti meydana çıxır. Bu iş həm qarşılıqlı güzəşt əldə edilməsi, həm də diskriminasiya məqsədilə görülə bilər. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, lisenziyalaşdırma müvəqqəti tədbir hesab edildiyindən əvvəllər bağlanmış dövlətlərarası ticarət sazişlərinə yenidən baxılmasını nəzərdə tutmur.

2) Kvotalaşdırma - ("kvota" latınca "quot" sözündən götürülüb, mənası "nə qədər" deməkdir) fərdi, tarif, mövsümi, qlobal və digər faiz məhdudiyyətləri vasitəsilə idxalına icazə verilmiş malların fiziki həcm və ya dəyərinin maksimum hədlərini müəyyən edən kəmiyyət məhdudlaşdırılması tədbirləridir.

Fərdi kvotalar - idxalına icazə verilmiş malların ümumi miqdarının mal göndərən ölkələr üzrə paylaşdırılmasını nəzərdə tutur. Tərtibat formasına görə belə kvotaları iki növə ayırılır:

Mütənasib kvotalar bütün kvotalar çərçivəsində keçən dövr (baza) ərzində idxalda hər ölkənin payına görə təyin olunur, ikitərəfli kvotalar bir tərəfin əks tərəfə ticarət-siyasi öhdəliklərinin qarşılığı olaraq verilir (bəzən ikitərəfli saziş bağlanır), seçmə kvotalar hər hansı bir ölkə və ya ölkələr qrupundan alınan malların digər regionlardan alınanlara nisbətən məhdudlaşdırılması məqsədilə verilir.

Tarif kvotaları gömrük vergitutmasının daha əlverişli rejimində müəyyən həcmdə idxala icazə verir. Bu həcmdən artıq idxal üçün daha az əlverişli rejim (idxalın faktiki qadağanına qədər) tətbiq edilir.

Mövsümü kvotalar ilin müəyyən fəsilərində ölkə daxilində istehsalın yüksək olduğu dövrlərdə (ən çox kənd təsərrüfatı məhsulları üçün)

tətbiq edilir. İdxalın müəyyən vaxt dövrü nəzərə alınmadan məhdudlaşdırılması konkretləşdirilməmiş kvotalar adlanır.

Qlobal kvotalar hər hansı malın müəyyən müddət ərzində və malgöndərən ölkələr arasında bölüşdürülmədən ümumi idxalının həcmi müəyyən edir. Belə yanaşma idxalçıya mal göndərən ölkəni seçmək azadlığı verir.

Faiz kvotaları bəzi hallarda idxal kvotaları ixracın həcmindən faiz nisbətindən müəyyən edilir. Kvotalar, həmçinin, milli istehsalı stimullaşdırmaq məqsədilə bir malın daxili bazarda tədarük həcmindən faizlə də hesablanıla bilər.

İdxalı səhiyyə, təhlükəsizlik, ətraf mühitin qorunması mülahizələrinə görə idxalı nəzərdə olan mallara da belə kvotalar müəyyən edilə bilər.

3) müəyyən bir malın idxalınının qadağa edilməsi tamamilə və istisna olmadan da tətbiq edilə bilər. Müvəqqəti və mövsümi qadağanlar qoyulması da mümkündür.

Lisenzia verilməsinə imtina edilməsi (adətən, tədiyyə balansı mülahizələrinə görə) idxala faktiki qadağan kimi qiymətləndirilə bilər. Bəzi hallarda ölkənin ticarət balansında böyük kəsiri olduğu dövlətlərdən idxala qadağa tətbiq edilə bilər. Müəyyən bir ölkədən idxal və ixraca (ümumilikdə xarici ticarətə) qadağa qoyula bilər ki, buna da embarqo deyilir. Bu hal məcburi tədbir olub beynəlxalq təcrübədə qəbul edilmişdir, prinsipial xüsusiyyətlərə malik olub açıq və gizli (örtülü) formalarda edilə bilər. Belə qadağanın açıq forması, adətən BMT-nin qərarlarına əsaslanır və xarici ticarətin tamamilə kəsilməsini nəzərdə tutur, (məsələn, BMT tərəfindən İraqa qoyulan embarqo). Örtülü qadağanlara xarici gəmilərin daxili sulara buraxılmaması və ya ayrı-ayrı idxal mallarının ölkənin pərakəndə satış şəbəkəsinə buraxılmasını aid etmək olar.

4) İxracın məhdudlaşdırılması barədə sazişlər qarşılıqlı razılığın (**kompromis**) nəticəsi olub, **ixracatçının ixrac həcmi “könüllü olaraq” idxalatçının məcburi** tədbirlərini gözləmədən məhdudlaşdırmaq barədə razılıqdır.

Belə sazişlər həm dövlətlər səviyyəsində, həm də ayrı-ayrı istehsal sahələri səviyyəsində bağlana bilər. Bu tipli sazişlər həm ikitərəfli, həm də çoxtərəfli sazişlər ola bilər.

D. Monopolist (inhisarçı) tədbirlər

Monopolist tədbirlər dedikdə təsərrüfat subyektlərinin müəyyən qrupuna müstəsna hüquqlar verən tədbirlər nəzərdə tutulur. Monopoliya, adətən, idxalın ixraca münasibətini nəzərdə saxlamaq hesabına tədiyyə balansının tarazlığa gətirilməsi problemini həll edir. Belə tədbirlərin başlıca növləri aşağıdakılardır:

- 1) müəyyən malların idxalına dövlət inhisarı;

2) milli müəssisələrin xidmətindən məcburi istifadə.

Dövlət inhisarının bariz nümunələrinə İkinci Dünya müharibəsindən əvvəlki Almaniyanı və keçmiş Sovetlər İttifaqını göstərmək olar.

E. Texniki tədbirlər

Malın keyfiyyətinin, təhlükəsizliyinin, yaxud inzibati şərait, terminologiya, simvollar, sınaq və sınaq üsulları, qablaşdırmaya olan tələblər, markalanma da daxil olmaqla xüsusiyyətlərinin nəzarətinə əsaslanan QTM tədbirlərinə *texniki tədbirlər* deyilir.

Texniki tədbirlərin aşağıdakı növləri var: texniki tənzimləmə, yəni məhsula bilavasitə və ya dolaylı yolla texniki tələblər müəyyən edilməsi.

Belə tədbirlər aşağıdakılardır: məqsədi insan və heyvanların həyat və sağlamlığının qorunması olan sanitariya tənzimlənməsi; bitkilərin qorunmasına yönəlmiş fitosanitar tənzimlənməsi; ətraf mühitin və təbiətin qorunması; insanların təhlükəsizliyi; milli təhlükəsizlik tədbirləri.

Bu tədbirlər müvafiq təlimatlar hazırlanmaqla həyata keçirilir. Təlimatlar gömrük orqanlarının nəzarət fəaliyyətini reqlamentləşdirir.

Hazırkı şəraitdə texniki tənzimlənmənin bir neçə növü var:

a) ətraf mühiti çirkləndirən xammal və materialların idxalının qadağan edilməsi, yaxud məhdudlaşdırılması;

b) hazır məhsullara - istismarı atmosferin və havanın çirklənməsinə gətirib çıxaran sənaye avadanlıqlarına, nəqliyyat vasitələrinə və s. münasibətdə proteksionist tədbirlərdən istifadə edilməsi. Məsələn, 1992-ci ildən Qərbi Avropada təyyarə və yük nəqliyyatı üçün səs-küyün yol verilən səviyyəsi və yanmış mühərrik qazlarının tərkibi üzrə sərt normalar müəyyən edilmişdir. Bundan başqa neftin sızmasının qarşısının alınması məqsədilə neftdaşıyan tankerlərin ikiqat dib (döşmə) və yükləmə boşaltma qurğuları ilə təchiz edilməsi tələbi də bu qəbildəndir;

c) istehlakçının maraqlarını malın nöqsanından və istifadə zamanı mümkün olan ziyandan qorumaqla malın keyfiyyətinə olan tələblər. Bunlar, ilk növbədə, məişət elektrotexnikası, tibb preparatları, yeyinti məhsulları, uşaq malları və sairələrinə aiddir.

XI Mövzu. Gömrük ödənişləri və valyuta nəzarətinin təşkili

Gömrük Məcəlləsinin 1-ci maddəsinin 17-ci bəndinə görə, “gömrük ödənişləri - bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş hallarda gömrük orqanları tərəfindən alınan gömrük rüsumları, vergilər, gömrük yığımları, dövlət rüsumu və haqqlardır”.

Bu Məcəllədə, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində, “Gömrük tarifi haqqında”, “Dövlət rüsumu haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunlarında və müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarında nəzərdə tutulmuş hallarda gömrük orqanları tərəfindən aşağıdakı gömrük ödənişləri alınır:

1. gömrük rüsumları;
2. əlavə dəyər vergisi ;
3. aksizlər;
4. yol vergisi;
5. gömrük yığımları;
6. haqq;
7. dövlət rüsumu.

11.1.Gömrük rüsumları

Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən mallar üçün “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa uyğun olaraq gömrük rüsumu ödənilməlidir. Həm Gömrük Məcəlləsində, həm də “Gömrük tarifi haqqında” Qanununa görə, gömrük rüsumları - malların Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilməsi və bu ərazidən aparılması zamanı gömrük orqanları tərəfindən alınan gömrük ödənişlərinin bir növüdür.

Gömrük rüsumları bütün sərhədboyu dövriyyəyə şamil edilir. Bəzi mallar növündən, mənşə ölkəsindən, bəyan edilmiş gömrük rejimindən asılı olaraq gömrük rüsumlarından azad edilir. Əgər konkret mal gömrük tarif qanunvericiliyinin normalarına uyğun gömrük rüsumuna cəlb olunmursa, onda həmin mal nəzərdə tutulan gömrük ödənişlərini ödədikdən sonra gömrük sərhədini keçə bilər.

Gömrük rüsumları gömrük sərhədini keçməsi faktı ilə qüvvəyə minən və xarici ticarət dövriyyəsi mallarına tətbiq edilən dolaylı vergi növ müxtəlifliklərindən biridir.

Gömrük rüsumları bütün əsas vergi xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirmişdir:

a) gömrük rüsumlarının ödənişi də məcburi xarakter daşıyır və dövlət hakimiyyət məcburiyyəti ilə təmin edilir;

b) gömrük rüsumları göstərilən xidmətin əvəzi deyil və qarşılıqsız (əvəzində heç bir şey etmədən) tutulur;

c) gömrük ödənişlərindən daxilolmalar konkret dövlət xərclərini ödəmək üçün nəzərdə tutulmamışdır.

Gömrük - tarif münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsi birtərəfli xarakter daşıyır və gömrük-tarif hüquqi münasibətlərinin subyektlərinə vergiqoymanın miqdarı, əsasları, müddəti və s. kimi məsələlərdə razılaşmağı mümkün deyil. Ancaq gömrük rüsumlarının müəyyənləşdirilməsinin birtərəfliliyi prinsipi dövlətlər və sahibkarlar arasında vergi müqavilələrinin bağlanması əleyhinə deyildir. Bu cür razılaşmaların predmeti dövlətin sosial-iqtisadi plan və proqramlarının icrasını stimullaşdırmaq məqsədilə özəl sahibkarlığa etdiyi vergi güzəştləridir.

Gömrük rüsumlarının vergi təbiətli olması onları daha çox gömrük yığımları ilə müqayisə etdikdə gözə çarpır. Gömrük rüsumlarından fərqli olaraq, gömrük yığımları - mal qismində ölkənin gömrük sərhədindən keçirilən mal və nəqliyyat vasitələrinin, habelə müşayiət olunmayan baqajda, beynəlxalq poçt göndərişlərində keçirilən, kommersiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan malların və yüklərin, həmçinin, nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə qanunvericiliklə müəyyən olunmuş ödəmələrdir. Deməli, gömrük yığımları idxal və ixraca məşğul olanlara gömrük orqanlarının göstərdiyi xidmətin qarşılığında aldığı ödəmələrdir.

Verginin bütün əsas elementləri gömrük rüsumlarına da xasdır. Gömrük rüsumları qoyulan subyekt bəyannaməçidir. Bəyannaməçi gömrük sərhədindən keçirilən mal və nəqliyyat vasitələrini öz adından gömrüyə bəyan edən şəxsdir. Bəyannaməçi həm mal və nəqliyyat vasitələrini keçirən şəxs, həm də gömrük brokeri (vasitəçi) ola bilər. Gömrük rüsumu qoyulan obyekt isə gömrük dəyəri, gömrük sərhədindən keçirilən malların kəmiyyət göstəriciləri və ya hər ikisi birlikdə ola bilər.

Gömrük rüsumunun növbəti elementi onun dərəcəsidir (stavka). “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa görə, maddəsinə görə, gömrük rüsumlarının dərəcələri Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilir. Bu qanunda nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, gömrük rüsum dərəcələri Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən mal keçirən hüquqi və fiziki şəxslərdən, sövdələşmə növlərindən və digər amillərdən asılı olaraq dəyişdirilə bilməz.

İdxal gömrük rüsumlarının dərəcələri malın mənşə ölkəsindən asılı olaraq diferensiasiya olunur. Əgər idxal olunan malın mənşə ölkəsi ilə Azərbaycan Respublikası arasında əlverişli ticrət rejimi (ƏTR) mövcudursa, onda idxal gömrük rüsumlarının dərəcələri və gömrük rüsumuna cəlb olunmayan malların siyahısı Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilir.

İxrac gömrük rüsumlarının dərəcələri və onların tətbiq olunduğu malların siyahısı, həmçinin xarici iqtisadi tənzimləmənin qeyri-tarif tədbirləri Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən olunur. Azərbaycan Respublikasının ƏTR tətbiq etdiyi ölkələrin malları üçün ixrac gömrük rüsumları dərəcələrinin son həddi Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən müəyyən edilir.

İdxal-ixrac əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri sonuncu dəfə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 12 aprel 2001-ci il 80 sayılı qərarı ilə müəyyən edilmişdir. Lakin 22 dekabr 2003-cü ildə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti 161 sayılı Qərarı ilə həmin qərara əlavələr və dəyişikliklər edilmişdir. Həmin qərara əsasən ilk dəfə olaraq 72, 76, 78, 79 və 80-ci mal qruplarına ixrac rüsumları tətbiq olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının bağladığı sərbəst ticarət haqqında iki-tərəfli sazişlərə görə də rüsumlar tətbiq olunmur. Məsələn, Rusiya Federasiyası, Ukrayna, Gürcüstan, Moldova və s.

Vergi sistemində olduğu kimi, gömrük rüsumlarına da güzəştlər tətbiq olunur. Bu tarif güzəştləri və ya tarif preferensiyaları adlanır. Tarif güzəştləri (tarif preferensiyaları) dedikdə, Azərbaycan Respublikasının ticarət siyasəti həyata keçirilərkən qarşılıqlı və ya birtərəfli qaydada ölkənin gömrük sərhədindən keçirilən mallar üzrə əvvəl ödənilmiş rüsumun qaytarılması, rüsum ödənişindən azad etmə, rüsum dərəcələrinin aşağı salınması, malın preferensial gətirilməsi (çıxarılması) üçün tarif kvotaları şəklində verilən güzəştlər başa düşülür ("Gömrük tarifi haqqında" Qanun, IV Fəsil).

Cəlb olunma obyektlərinə görə gömrük rüsumları - idxal (import) və ixrac (eksport) kimi iki yerə ayrılır.

İdxal rüsumları ölkənin daxili bazarını xarici rəqabətdən qoruduğu halda proteksionist (daxili bazarı qorumaq üçün yerli və dünya qiymətləri arasındakı fərqdən yüksək müəyyənləşdirilən rüsumlar) funksiyasını yerinə yetirir. Bu halda təkcə idxal olunan malların deyil, həm də yerli malların qiyməti dünya qiymətləri səviyyəsinə qalxır.

İxrac rüsumları gömrük-tarif tənzimlənməsinin fiskal funksiyasının həyata keçirilməsində birincidərəcəli rol oynayır. Gömrük orqanlarının yığdığı vergilərin 50 %-dən çoxu məhz ixrac rüsumlarının payına düşür.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə idxal rüsumlarının yüksək olmasının əsas səbəbi ölkə sənayesini xarici rəqabətdən qorumaqdır. Azərbaycan Respublikası da öz sənayesini xarici rəqabətdən qorumaq üçün hələlik bu üsuldən istifadə edir. Ölkələrin iqtisadi inkişafı ilə idxal rüsumlarının miqdarı tərs mütənəsibdir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti idxal və ixrac gömrük rüsumlarının dərəcələrini təyin edir. Azərbaycan Respublikasının əlverişli ticarət rejimi tətbiq etdiyi ölkənin malları üçün idxal və ixrac gömrük

rüsumlarının dərəcələrinin son həddi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən müəyyən olunur. Lakin əlverişli ticarət rejimi tətbiq olunmayan ölkələrin mallarına və mənşə ölkəsi müəyyənləşdirilməyən mallara idxal gömrük rüsumlarının dərəcələri iki dəfə artırılır.

Gömrük rüsumları mövsümi, xüsusi, antidempinq və kompensasiya rüsumları olur.

Mövsümi rüsumlar malların ixracını və idxalını operativ tənzimləmək üçün bəzi mallara tətbiq olunan rüsumlardır. Mövsümi rüsumlarda gömrük tarifində nəzərdə tutulmuş gömrük rüsumları dərəcələri tətbiq olunur və bu rüsumların qiyyədə olduğu müddət il ərzində 6 aydan çox ola bilməz (“Gömrük tarifi haqqında” Qanun, 5-ci maddə):

Azərbaycan Respublikasının iqtisadi maraqlarını qorumaq məqsədilə Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə idxal edilən mallara müvəqqəti olaraq gömrük rüsumlarının aşağıdakı növləri tətbiq oluna bilər (“Gömrük tarifi haqqında» Qanun 6-cı maddə):

- xüsusi rüsumlar;
- antidempinq rüsumları;
- kompensasiya rüsumları.

Bu rüsumların formalaşması və tətbiqi qaydaları “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulmuş hüquqi normalarla tənzimlənir.

Xüsusi rüsumlar aşağıdakı hallarda tətbiq edilir:

1. mallar gömrük ərazisinə eyni malların yerli istehsalçılarna ziyan vuran və ya ziyan vura biləcək kəmiyyətdə və şərtlərlə gətirildikdə, müdafiə tədbiri kimi;

2. digər dövlətlərin və ya onların ittifaqlarının Azərbaycan Respublikasının maraqlarına toxunan ayrı-seçkilik və digər hərəkətlərinə cavab tədbiri kimi.

Antidempinq rüsumları — (ingiliscə “dumping”, hərfi mənada “dağıtma” deməkdir) - xarici bazarlarda əmtələrin dəyər - dəyməzinə, yəni istehsal xərclərindən aşağı qiymətlə satılması deməkdir. Dempinqin fərqləndirici xüsusiyyətləri, ölkədaxili aşağı və yuxarı qiymətlər arasındakı kəskin fərq və satış bazarında rəqibləri sıradan çıxartmaq ekspansionist latınca “expansio” sözündən olub “yayıma”, “genişlənmə” deməkdir. İqtisadi metodlarla hökmranlıq dairəsinin genişləndirilməsinə xidmət edir.

Antidempinq rüsumları idxal olunan malların qiyməti gömrük ərazisinə gətirildiyi anda ixrac olunduğu ölkədəki real dəyərindən xeyli aşağı olduqda və belə bir idxal eyni malların yerli istehsalçılarna ziyan vurduqda, yaxud ziyan vurmaq təhlükəsi yaratdıqda, Azərbaycan Respublikasında onların istehsalının təşkilinə və ya genişləndirilməsinə maneə törətdikdə tətbiq edilir.

Kompensasiya rüsumları (Kompensasiya latınca “compensatio” sözündən olub, hərfi mənası “ödəmə” deməkdir).

Ölkənin gömrük ərazisinə gətirilən malların istehsalı və ya ixracı zamanı birbaşa və ya dolayı yolla subsidiyalardan (subsidiya latınca “subsidium” sözündən olub, hərfi mənası “yardım”, “kömək” deməkdir. Kompensasiya rüsumları gömrük ərazisinə gətirilən malların ixrac ölkəsində istehsalı, yaxud həmin ölkədən ixracı zamanı birbaşa və dolayı subsidiyalardan istifadə olunduqda və belə idxal bu cür malların yerli istehsalçılarna ziyan vurduqda və ya ziyan vurmaq təhlükəsi yaratdıqda, bu malların istehsalının təşkilinə və genişləndirilməsinə maneə törətdikdə tətbiq edilir.

Xüsusi, antidempinq və kompensasiya rüsumları tətbiq edilməzdən əvvəl Azərbaycan Respublikasının müvafiq idarəetmə orqanlarının təşəbbüsü ilə qanunvericilik normalarına uyğun olaraq 10 gün müddətində təhqiqat aparılır. Bu zaman çıxarılacaq qərarlar kəmiyyətə müəyyən edilmiş qərarlara əsaslanmalıdır.

Hər bir xüsusi hal üçün tətbiq olunacaq rüsum dərəcələri Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilir və bu dərəcələr təhqiqatın müəyyən etdiyi qiymətlərin dempinq azaldılmasının, subsidiyanın və aşkar olunan dəymiş ziyanın məbləğinə mütənasib olmasıdır.

Gömrük güzəştləri. Tarif güzəştləri və preferensiyaları gömrük sərhədindən keçirilən mallar üzrə gömrük rüsumundan azad etmə və gömrük rüsumu dərəcələrinin aşağı salınması, malın preferensial şərtlərlə gətirilməsi üçün tarif kvotaları şəklində verilən güzəştlərdir.

Mallar üzrə tarif güzəştlərinin verilməsi halları və qaydaları Gömrük Məcəlləsinə, bu Qanuna və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının normativ hüquqi aktlarına uyğun olaraq tənzimlənir.

İstehsal ehtiyaclarını yerli xammal hesabına ödəmək mümkün olmadıqda, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı konkret sahənin inkişafını təmin etmək məqsədilə istehsal təyinatlı xammalın və müasir texnologiyanı təmin edən avadanlığın idxalına konkret dövr üçün nəzərdə tutulan tarif güzəştləri tətbiq edə bilər.

Mallar üzrə tarif preferensiyaları qanunvericilikdə və Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrlə, yaxud beynəlxalq təşkilatlarla bağladığı beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulduğu hallarda həmin ölkələrə, yaxud beynəlxalq təşkilatın üzv ölkələrinə münasibətdə qarşılıqlı və ya birtərəfli qaydada tətbiq edilir.

Mallar üzrə tarif güzəştləri və preferensiyaları bu qanunun 20-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, fərdi xarakter daşıya bilməz.

Malların preferensial və qeyri-preferensial mənşəyinin müəyyən edilməsi qaydalarını müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir.

Ölkənin ticarət siyasəti həyata keçirilərkən qarşılıqlı və birtərəfli qaydada, gömrük sərhədindən keçirilən mallar üzrə əvvəl ödənilmiş rüsumun qaytarılması, rüsum ödənişlərindən azad etmə, rüsum dərəcələrinin aşağı salınması, malın güzəştli gətirilməsi və ya aparılması üçün tarif kvotaları şəklində verilən güzəştlər tarif güzəştləri adlanır.

“Gömrük tarifi haqqında” Qanunun 20-ci maddəsinə görə, aşağıdakılar gömrük rüsumlarından azad edilir:

1. yüklərin, baqajın və sərnişinlərin beynəlxalq daşımalarını həyata keçirən nəqliyyat vasitələri, habelə onların yolboyu, dayanacaqlararası məntəqələrdə normal istismarı üçün zəruri olan və ya həmin nəqliyyat vasitələrinin qəzasının (sınmasının) nəticələrini aradan qaldırmaq məqsədilə xaricdən alınmış maddi-texniki təchizat və tədarük malları, yanacaq, ərzaq, dərman vasitələri və digər əmlak;

2. dənizdə balıq ovlayan Azərbaycan Respublikası gəmilərinin və Azərbaycan Respublikasının hüquqi və fiziki şəxsləri tərəfindən icarəyə (fraxta) götürülmüş gəmilərin fəaliyyətini təmin etmək üçün gömrük ərazisindən çıxarılan maddi-texniki təchizat və tədarük malları, yanacaq, ərzaq, dərman vasitələri və digər əmlak, habelə həmin gəmilərdə gömrük ərazisinə gətirilən vətəgəçilik məhsulları;

3. xarici dövlətlərin nümayəndəlikləri və onların əməkdaşları, habelə digər qeyri-rezidentlər üçün Gömrük Məcəlləsində müəyyən edilmiş gömrük güzəştləri çərçivəsində gömrük sərhədindən keçirilən mallar;

4. gömrük ərazisindən çıxarılan və bu əraziyə gətirilən Azərbaycan Respublikasının milli valyutası, xarici valyuta və qiymətli kağızlar;

5. qanunla müəyyən edilmiş hallarda dövlətin mülkiyyətinə keçirilməli olan mallar;

6. yardım yükü kimi gətirilən, təbii fəlakət zonalarında zərərçəkmiş əhaliyə yardım göstərilməsi üçün göndərilən ərzaq məhsulları, mallar və nəqliyyat vasitələri, habelə müvafiq orqanların təbii fəlakətin nəticələrinin ləğvi ilə məşğul olan şəxsi heyəti üçün nəzərdə tutulmuş avadanlıq, xüsusi nəqliyyat vasitələri, ehtiyat hissələri, şəxsi əşyalar və digər mallar, habelə məktəblər, məktəbəqədər təhsil müəssisələri və müalicə ocaqları üçün pul-suz dərs vəsaitləri;

7. texniki yardım da daxil olmaqla, təmənnasız yardım və xeyriyyəçilik məqsədilə dövlətlərin və ya beynəlxalq təşkilatların xətti ilə gömrük ərazisinə gətirilən, yaxud bu ərazidən aparılan mallar, habelə qrant haqqında müqaviləyə, ya da qərara əsasən qrant kimi alınan pul və (və ya) digər maddi yardımlar;

8. üçüncü ölkələr üçün nəzərdə tutulan və gömrük ərazisindən gömrük nəzarəti ilə tranzit xüsusi gömrük proseduru altında keçən mallar;

20.0.9. müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada fiziki şəxslər tərəfindən gömrük sərhadindən keçirilən istehsal, yaxud kommersiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan mallar;

10. gömrük ərazisinə qaytarılan milli mədəniyyət sərəvətləri;

11. yığma idman komandaların hazırlığı ilə bağlı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən ölkəyə gətirilən idman avadanlığı və malları;

12. əcnəbi əməkçi miqrant Azərbaycan Respublikasında, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan əməkçi miqrant xarici ölkədə əmək fəaliyyətinə başlamaq və əmək fəaliyyətini başa vurduqdan sonra qayıtmaq üçün gömrük sərhadini keçərkən onun şəxsi əşyaları, məişət avadanlıqları, əmək fəaliyyəti üçün zəruri olan alətlər;

13. mallar (aksizli mallar istisna olmaqla) gömrük ərazisi xaricindən xüsusi iqtisadi zonaya idxal edildikdə, habelə gömrük ərazisi xaricindən xüsusi iqtisadi zonaya idxal olunmuş mallar xüsusi iqtisadi zonadan gömrük ərazisi xaricinə ixrac edildikdə;

14. xüsusi iqtisadi zonada istehsal və ya emal olunmuş mallar gömrük ərazisi xaricinə ixrac edildikdə, xüsusi iqtisadi zonada istehsal və ya emal olunmuş mallar təmir, yekun-tamamlama işləri, nümunələrin sərgisi və digər bu kimi məqsədlərlə gömrük ərazisinə müvəqqəti idxal edildikdə;

15. gömrük ərazisində mallar xüsusi iqtisadi zonalar arasında idxal və ixrac edildikdə;

16. Gömrük Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş müvafiq gömrük prosedurlarına əsasən gömrük rüsumundan azad və ya qismən azad olunmuş mallar.

Əslində tarif tənzimlənməsi özündə bir neçə qarşılıqlı əməliyyatları əks etdirən mürəkkəb bir prosesdir. Bunlardan bizim üçün daha maraqlı olanı malın mənşə ölkəsinin müəyyənləşdirilməsi və gömrük dəyərinin müəyyən edilməsidir.

Malın mənşə ölkəsinin müəyyənləşdirilməsi gömrük əməliyyatlarının sadələşdirilməsi və unifikasiyası (“unifikasiya” – latınca “uni” (“vahid”) və “facio” - “edirəm” sözlərindən götürülüb, mənası “vahid edirəm”, yəni vahid şəklə, formaya və ya sistemə salmaq deməkdir) barədə Kioto Konvensiyasında öz əksini tapmış beynəlxalq təcrübəyə əsaslanır. Malın mənşə ölkəsinin təyin edilməsinin hüquqi əsaslarını “Gömrük tarifi haqqında” qanun ilə (24-32-ci maddələr) təsbit edilmişdir.

Malın “mənşə ölkəsi” məfhumunu malın istehsal edildiyi ölkələr qrupu, gömrük ittifaqları, dövlətin bir hissəsi və yaxud konkret regionu başa düşülür.

Gömrük məəcəlləsinin birinci maddəsinin 33-cü bəndinə görə, malın mənşə ölkəsi – gömrük tarifinin, miqdar məhdudiyyətlərinin, yaxud ticarətə aid başqa tədbirlərin tətbiqi üçün nəzərdə tutulmuş meyarlara uyğun olaraq, malın tamamilə istehsal və ya kifayət qədər emal edildiyi ölkədir.

Malın mənşəyinin bəyan edilən ölkə olduğunu müəyyənləşdirmək üçün, gömrük orqanı malın mənşəyi haqqında sertifikat (“sertifikat”–fransızca “certifikat”, latınca “sertifiko” sözündən olub, mənası “təsdiq edirəm” deməkdir – xarici ticarətdə səlahiyyətli orqanların verdiyi və əmtənin keyfiyyətini təsdiq edən sənədə sertifikat deyilir) tələb edir.

Malın mənşə sertifikatları gömrük rəsmiləşdirilməsinə gömrük yük bəyannaməsi və tələb olunan digər sənədlərlə birlikdə təqdim olunur.

Hazırkı, dövrdə dünya ticarətində malın mənşə ölkəsi ilə əlaqədar müxtəlif növ imtiyazların verilməsi təcrübəsi daha geniş yayılmışdır. Belə ki, malın mənşəyindən asılı olaraq güzəştli gömrük rüsumu alınabilir və yaxud tamamilə ödəmədən azad edilə bilər.

11.2. Əlavə dəyər vergisi

ƏDV dolaylı vergi olub, əhalinin xərclərindən tutulur. Çünki bu vergi istehsalda və alqı-satqı prosesində yaranır. 1 yanvar 2001-ci ildən qüvvəyə minən “Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi”nə görə ƏDV 18 % qəbul olunmuşdur (Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi, 173-cü maddə).

Malların, işlərin, xidmətlərin istehsalı prosesində yaranan və onlar satıldıqca büdcəyə keçirilən dəyər artımının bir hissəsinin büdcəyə alınması forması əlavə dəyər vergisidir. (Vergi Məcəlləsi, 153-cü maddə).

Məlumdur ki, ayrı-ayrı məhsul (iş, xidmət) müəyyən xərclər hesabına başa gəlir və məhsulun maya dəyərini təşkil edir. İstehsalçı işə, həmin maya dəyərini üstünə öz mənfəətini də gələrək baha qiymətə satır. Bu zaman məhsula əlavə dəyər qoyulmasa və məhsul daha baha qiymətə satılmasa əməkhaqqı ödənilə bilməz, əlavə mənfəət əldə olunmaz, nəticədə iş məhsulunun istehsal olunmasına heç bir maraq qalmaz. Məhz ƏDV də məhsulun dəyərinə əlavə olunmuş dəyərdən tutulur və büdcəyə köçürülür. ƏDV satış zamanı yarandığı üçün bir növ istehlakçının cibindən gedir.

İdxal olunan mallara ƏDV-nin tətbiqi iki funksiyanı yerinə yetirir:

1) xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi, daha doğrusu, daxili bazar-da yerli və idxal mallarının arasındakı rəqabətin tənzimlənməsini;

2) dövlət büdcəsinin gəlir hissəsini doldurmaq üçün fiskal funksiyanı.

ƏDV-nin müəyyənləşdirərkən advoar dəyərdən istifadə olunur. ƏDV-nin dərəcələri qanunvericilik normalarına uyğun qoyulur ƏDV müqavilədə göstərilən valyuta əsasında hesablanır, daha doğrusu, malın gömrük dəyəri hesablanan valyuta əsas götürülür.

ƏDV hesablanarkən üç əsas dəyər elementinin cəmi əsas kimi götürülür:

- malın gömrük dəyəri;
- gömrük rüsumu;

- aksiz kəmiyyəti.

Ödəniləcək əlavə dəyər vergisi aşağıdakı düsturla hesablanır:

$\text{ƏDV} = (\text{MGD} + \text{GR} + \text{A}) \cdot \text{ƏDVd} / 100$; burada

ƏDV - ödəniləcək ƏDV-nin kəmiyyəti (miqdarı);

MGD - malın gömrük dəyəri;

GR - gömrük rüsumu;

A - aksiz;

ƏDVd - hər bir mal üçün müəyyən olunmuş ƏDV-nin miqdarı.

Azərbaycan Respublikasında 1995-ci ildən başlayaraq xarici ticarət mallarından əlavə dəyər vergisi tutulur. İdxal malları istehsal olunduğu ölkənin ərazisində əlavə dəyər vergisinə cəlb olunmadığı üçün, istehlakçı ölkələrdə həmin mallardan əlavə dəyər vergisi tutulur. Lakin Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələri ilə xüsusi gömrük sistemi fəaliyyət göstərdiyindən, bu ölkələrdən Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən malların əlavə dəyər vergisinə cəlb olunması Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları ilə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti əlavə dəyər vergisindən azad olunan malların siyahısını sonuncu dəfə 31 yanvar 2005-ci il tarixli 11 sayılı qərarı ilə təsdiq etmişdir. Bu mallar aşağıdakılardır:

1. birgə müəssisənin nizamnamə fonduna xarici investordan əmanəti kimi və ya tamamilə xarici investora məxsus müəssisənin yaradılması üçün gətirilən əmlak;

2. xarici investisiyalı müəssisənin əcnəbi işçilərinin öz ehtiyacları üçün Azərbaycan Respublikasına gətirdikləri əmlak (işə götürənin arayışı gömrük orqanlarına təqdim olunmaqla);

3. Azərbaycan Respublikasının ərazisində mövcud qaydada qeydiyyatdan keçmiş humanitar təşkilatlar, həmçinin Beynəlxalq Humanitar Yardım üzrə Respublika Komissiyasının razılığı ilə digər hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən humanitar yardım kimi gətirilən mallar;

4. texniki yardım da daxil olmaqla, təmənnasız yardım və xeyriyyə məqsədilə dövlətlərin, hökumətlərin və beynəlxalq təşkilatların xətti ilə gətirilən mallar;

5. xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturuna daxil olan bütün növ avtonəqliyyat vasitələri istisna olmaqla, fiziki şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilən istehsal və kommersiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan, ümumi dəyəri 1000 ABŞ dollarına ekvivalent və ya çəkisi 50 kq-dan artıq olmayan mallar;

6. fəvqəladə halların qarşısının alınması və bu halların nəticələrinin aradan qaldırılması məqsədilə maddi-texniki təchizat sisteminin yaradılması, seysmik-müşahidə məntəqələrinin və qəza-xilasetmə dəstələrinin yerləşdiriləcəyi bazaların təşkili və onların fəaliyyəti üçün Azərbaycan Respublikasının Fəvqəladə Hallar üzrə Dövlət Komissiyasının təsdiqedicisi sənədi əsa-

sında idxal olunan xüsusi texniki vasitələr, avadanlıqlar, cihazlar, alətlər, komplektləşdirici məmulatlar, ehtiyat hissələri, ləvazimatlar və materiallar;

7. Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının pasportları və şəxsiyyət vəsiqələri blankları, onların fərdiləşdirilməsi, «Giriş-Çıxış» avtomatlaşdırılmış məlumat-axtarış sisteminin yaradılması və tətbiqi, əl-barmaq izlərinin, güllə və gilizlər üzərindəki izlərin müəyyən edilməsi üçün gətirilən avadanlıqlar, məmulatlar, ləvazimatlar və materiallar, polisə telefon zənglərinin qəbulu üzrə xüsusi «102» xidmətinə — Zəng Mərkəzi Sistemində (ZMS) daxil olan avadanlıqlar, məmulatlar, ləvazimatlar və materiallar ;

8. qanunvericiliyə uyğun olaraq, dövlət müəssisələrini idarə etmək hüququna dair təsdiq edilmiş müqavilələrin icrası ilə bağlı investisiya proqramında istehsalın təşkili üçün nəzərdə tutulmuş mallar;

9. aksizli malların, aksiz markalarının saxta olub-olmamasını yoxlamaq üçün xüsusi avadanlıqlar (əl detektorları və lampalar), Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdəki səfirlik, konsulluq və başqa diplomatik nümayəndəlikləri tərəfindən ölkədən getmək və ölkəyə gəlmək üçün əcnəbi vətəndaşlara verilən blanklar, onların tətbiqinə nəzarət və istifadəsi üçün müvafiq avadanlıqlar, məmulatlar, ləvazimatlar və materiallar. İxrac məqsədli neft-qaz fəaliyyəti ilə əlaqədar avadanlıq və materiallar (Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkəti tərəfindən ixrac məqsədli neft-qaz fəaliyyəti üzrə Azərbaycan Respublikasına idxal olunan avadanlıq və materialların təsdiq olunmuş siyahısı gömrük orqanlarına təqdim edildiyi təqdirdə).

11.3. Aksizlər

Aksiz, fransızca “accise”, latınca “accido” sözlərindən götürülmüş, mənası “kəsirəm” deməkdir. Kütləvi istehlak mallarına (duz, çay, tütün, şərab və s.), həmçinin, hər cür xidmətlərə qoyulan dolay vergiyə aksiz deyilir (Vergi Məcəlləsi, 182-ci maddə).

“Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi”nin 184-cü maddəsinin 1.2-ci bəndinə görə idxal malları üçün aksiz vergilərini Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinə uyğun olaraq gömrük orqanları yığır. İdxal malları üçün aksiz vergisinin miqdarı Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinə uyğun olaraq müəyyənləşdirilir (Gömrük Məcəlləsinə görə aksiz vergisinin faizi Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən olunur), lakin topdan satış bazar qiymətindən aşağı olmayan malların gömrük dəyəridir. Hazırda aksiz faizləri 10-dan (qiymətli metal və gümüş məmulatı) 90-dək (içməli spirt) dəyişir.

Aksiz faizləri məhsul və xidmətin qiymətinə uyğun olaraq müəyyən edilir və buraxılış qiymətinə daxil olur, yəni məhsulun qiyməti 100 ma-

natdırsa və aksiz faizi 60-dırsa, onda məhsulun buraxılış və ya satış qiyməti 160 man olacaqdır.

“Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun və bu qanunla təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası prezidentinin 2000-ci il 30 avqust tarixli 393 sayılı Fərmanının icrası ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti 19 yanvar 2001-ci ildə “Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən aksiz vergisinə cəlb olunan malların aksiz dərəcələrinin təsdiq edilməsi haqqında” 20 sayılı qərar qəbul etmişdir. Həmin qərara görə aşağıdakı idxal mallarına aksiz dərəcələri tətbiq edilmişdir:

- 1) içməli spirt, maya, pivə və spirtli içkilərin bütün növləri;
- 2) tütün məmulatları;
- 3) neft məhsulları.

“Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 191.3-cü maddəsinə görə, aksizli mallar idxal edildikdə, aksiz gömrük orqanları tərəfindən gömrük rüsumlarının tutulduğu qaydada tutulur. Aksizlər dövlət büdcəsinə ödənilir.

Aksizlər advalor tariflərə görə hesablandıqda malın gömrük dəyəri vergi qoymanın bazası (əsas) kimi götürülür.

Ümumi qaydalara görə aksizlərin ödəyiciləri deklarantlardır. Ödəmə Yük Gömrük Bəyannaməsini (YGB) təqdim etməzdən əvvəl və ya təqdim edəndə həyata keçirilir. Gömrük qanunvericiliyinə görə bəzi hallarda gömrük anbarının sahibi, gömrük daşıyıcısı və başqaları da ola bilər.

11.4. Yol vergisi

Gömrük Məcəlləsi və Vergi Məcəlləsinə əsasən xarici dövlətlərdə qeydiyyatda olan avtonəqliyyat vasitələri gömrük ərazisinə daxil olarkən, yol vergisi tətbiq edilir. Yol vergisi xarici dövlətlərdə qeydiyyatda olan avtonəqliyyat vasitələri gömrük ərazisinə daxil olan zaman gömrük orqanları tərəfindən tutulur və bir bank günü ərzində dövlət büdcəsinə köçürülür.

11.5. Gömrük yığımları

Gömrük yığımlarına aşağıdakılar aiddir:

1. gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı gömrük yığımları;
2. gömrük müşayiətinə görə gömrük yığımları;
3. malların saxlanmasına görə gömrük yığımları;

4. gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə mütəxəssislərə ixtisas attestatının verilməsinə görə yığımlar;

5. bankların və bank olmayan kredit təşkilatlarının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının reyestrinə daxil edilməsinə görə yığımlar (GM., maddə 231).

Mal qismində ölkənin gömrük sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin, habelə müşayiət olunmayan baqajda, beynəlxalq poçt göndərişlərində keçirilən, kommersiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan malların və yüklərin, həmçinin, nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə qanunvericiliklə müəyyən olunmuş miqdarda gömrük yığımları alınır.

Gömrük yığımları, gömrük sisteminin xidməti xərcləri kimi qiymətləndirilməlidir. Bu gömrük yığımları birbaşa büdcə vəsaiti hesab olunur. Gömrük yığımları mal və sənədlər gömrük rəsmiləşdirilməsinə təqdim olunana qədər və ya təqdim olunan vaxt həyata keçirilir.

Bu gömrük yığımları ödənməsinin özünəməxsusluğu aşağıdakılardır:

1) gömrük yığımlarının ödənilməsi üçün heç bir vaxtalma və ya vaxt-uzatma nəzərdə tutulmayıb;

2) gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınmış gömrük yığımları geri qaytarılmır.

Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinə görə, gömrük orqanları gömrük nəzarətini iş vaxtı ərzində həyata keçirərkən, bu Məcəllədə və digər normativ aktlarda nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, aşağıdakıların yerinə yetirilməsinə görə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi məbləğdə gömrük yığımları alırlar:

1. malların gömrük rəsmiləşdirilməsinə;

2. gömrük nəzarəti və rəsmiləşdirilməsi ilə əlaqədar olaraq bəyannaməçinin, mallar barəsində səlahiyyəti olan şəxslərin və ya onların nümayəndələrinin təşəbbüsü ilə malların gömrük ekspertizasının aparılmasına;

3. malların gömrük nəzarəti altında məhvinə (GM., maddə 232).

Mallara və nəqliyyat vasitələrinə gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün yığımların miqdarını qanunvericiliyə uyğun olaraq müvafiq icra hakimiyyəti, yəni Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti müəyyənləşdirir.

Malların və nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarının iş vaxtından kənar vaxtda və müəyyən edilmiş yerdən kənardə rəsmiləşdirilməsinə görə gömrük yığımları ikiqat miqdarda alınır.

Malların gömrük müşayiətinə görə gömrük yığımları. Malların gömrük müşayiətinə görə Azərbaycan Respublikası DGK-nın Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin razılığı ilə müəyyən etdiyi miqdarda gömrük yığımları alınır.

Saxlanca görə gömrük yığımları. Gömrük anbarlarında və sahibi Azərbaycan Respublikası gömrük orqanları olan müvəqqəti saxlanc anbarında malların və nəqliyyat vasitələrinin saxlancına görə göstərilən xidmətlərin orta dəyərindən asılı olaraq Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti ilə razılaşdırmaqla Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin müəyyən etdiyi miqdarda gömrük yığımları alınır.

Gömrük hərraclarında iştiraka görə onun iştirakçılarında müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi məbləğdə haqq alınır.

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən bəzi fəaliyyət növlərinə lisenziyaların verilməsinə görə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş məbləğdə dövlət rüsumu alınır.

Beynəlxalq avtomobil daşımalarını yerinə yetirən nəqliyyat vasitələrinə sərhəddə icazə blanklarının verilməsinə görə “Dövlət rüsumu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş məbləğdə dövlət rüsumu alınır.

“Hasilatın pay bölgüsü haqqında”, “Əsas boru kəməri haqqında” sazişlərin və bu qəbildən olan digər beynəlxalq müqavilələrin icrası ilə bağlı gömrük ərazisinə gətirilən və bu ərazidən aparılan mallara gömrük ödənişləri həmin sazişlərin müddəalarına uyğun olaraq tətbiq edilir (GM., maddə 235).

Gömrük ödənişlərinin hesablanması üçün gömrük dəyəri əsas götürülür. Gömrük dəyərinin təyin olunması qaydaları isə “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda öz əksini tapmışdır (11-23-cü maddələr).

ƏDV hesablanarkən verginin miqdarı gömrük rüsumlarının miqdarı qədər, aksizli mallarda isə aksizlərin ümumi miqdarı qədər artır. Gömrük rüsumlarının və yığılması gömrük orqanlarına həvalə edilmiş vergilərin hesablanması idxal olunan mallara münasibətdə gömrük sərhadini keçən gündən, ixrac olunan mallara münasibətdə isə, mallara dair bəyannamənin təqdim olunduğu gündən başlanır, həmin gün qüvvədə olan gömrük rüsumları və vergilərin dərəcələri əsas götürülür. Gömrük borcunun məbləği gömrük bəyannaməsi verildikdən sonra mümkün qədər qısa müddətdə hesablanmalıdır (GM., maddə 242).

İdxal üzrə gömrük borcu xarici malların sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru, yaxud gömrük rüsumlarından və vergilərdən tamamilə və ya qismən azad edilməklə müvəqqəti idxal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi nəticəsində yaranır.

Malların ixracı üzrə gömrük borcu daxili malların bu Məcəlləyə əsasən ixrac gömrük proseduru və ya xaricdə emal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi nəticəsində yaranır. Gömrük borcu gömrük bəyannaməsinin gömrük orqanları tərəfindən təsdiq edildiyi vaxt yaranır. Malları bəyan edən şəxs borclu hesab olunur. Gömrük təmsilçiliyi dolayısı

həyata keçirilərsə, adından gömrük bəyannaməsi verilən şəxs də borclu hesab edilir (GM., maddə 240).

Gömrük ödənişlərinin ödənilməsi üçün möhlət verilməsi və vaxtın uzadılması. Gömrük ödənişlərinin ödənilməsi üçün müstəsna hallarda ödəyiciyə möhlət verilə və ya vaxt uzadıla bilər. Gömrük ödənişlərinin ödənişinə fiziki şəxslərə vaxtuzatma və ya möhlət verilmir.

Gömrük ödəmələrinin ödənişində möhlət verilməsi və ya vaxtın uzadılması haqqında qərar ödəyicinin sərbəst formada tərtib etdiyi yazılı ərizəsinə əsasən gömrük rəsmiləşdirilməsini aparan gömrük orqanının rəisi tərəfindən qəbul edilir. Göstərilən ərizə YGB ilə eyni vaxtda gömrük orqanına təqdim edilir.

Gömrük ödənişlərinin ödənilməsi üçün verilən möhlət və uzadılan vaxt gömrük bəyannaməsinin qəbul edildiyi gündən etibarən iki aydan artıq olmamalıdır.

Möhlət verilməsinə və vaxtın uzadılmasına görə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının verdiyi kreditlər üzrə həmin bankın verdiyi dərəcələrə uyğun olaraq faizlər alınır və dövlət büdcəsinə köçürülür.

Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının verdiyi kreditlərə görə müəyyənləşdirdiyi dərəcələr haqqında məlumat Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən yerli gömrük orqanlarına çatdırılır. Gömrük ödəmələrinin ödənişində vaxtın uzadılması və möhlət verilməsinə görə hesablanmış faizlər ödəyici tərəfindən gömrük ödəmələrinin məbləğinin ödənişi ilə eyni vaxtda ödənilir.

Gömrük ödəmələrinin ödənişinə möhlət verilərkən və vaxt uzadılarkən ödəyici vaxtuzatmanın sonuncu günündən gec olmayaraq borcunu və faizləri ödəməlidir. Bu zaman pul vəsaitinin köçürülmə tarixi bank əməliyyatının həyata keçirilməsi haqqında ödəmə sənədindəki bankın qeyd tarixi sayılır.

Vaxtı uzadılmış gömrük ödəmələrinin ödənişini təsdiq edən ödəmə sənədinin surəti müəyyən edilmiş müddətlərdə gömrük orqanına təqdim edilmədiyi hallarda, ödəniş günü pul vəsaitinin gömrük orqanının hesabına faktiki daxilolma tarixi sayılır.

Gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınmaya cəhd göstərən şəxslərə bu cür ödənişlərin ödənilməsi üçün möhlət verilmir və ya vaxt uzadılmır.

Ödənilməmiş gömrük borcları gömrük ödənişlərini ödəmək öhdəliyinin yarandığı tarixdən 3 (üç) il ərzində gömrük orqanları tərəfindən bu maddədə müəyyən edilmiş qaydada məcburi tutulur.

Vaxtında ödənilməmiş gömrük borcları gömrük orqanlarının icra (ödəniş) sənədi əsasında, vergi borclarının dövlət büdcəsinə alınmasının qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydalarına uyğun olaraq, ödəyicinin bank hesablarından tutulur. Qanunla müəyyən edilmiş hallarda müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ödəyicinin banklardakı hesablaşma, valyuta və

digər hesablarına həbs qoyulması barədə məhkəmədə iddia qaldırır. Malları və nəqliyyat vasitələrini gömrük sərhədindən qanunsuz keçirən şəxs, həmçinin, onların qanunsuz keçirildiyini bildiyi, yaxud bilməli olduğu halda, belə əməliyyatda iştirak edən şəxs, həmin malları və nəqliyyat vasitələrini öz mülkiyyətinə və ya istifadəsinə götürən şəxs gömrük borcunun ödənilməsi üzrə bəyannaməçi ilə birgə məsuliyyət daşımalıdırlar (GM., maddə 249).

11.6. Valyuta nəzarəti

Gömrük orqanları Azərbaycan Respublikasında valyuta nəzarətini həyata keçirən dövlət orqanlarından biridir. Gömrük orqanları gömrük işi ilə bağlı valyuta nəzarətini Gömrük Məcəlləsinə və “Valyuta tənzimi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq həyata keçirir.

Gömrük orqanları sərbəst zonaların perimetrləri istisna olmaqla, gömrük sərhədindən ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikası milli valyutasının, milli valyutada qiymətli kağızların və digər valyuta sərəvətlərinin keçirilməsinə, eləcə də gömrük sərhədindən malların və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi ilə əlaqədar valyuta əməliyyatları üzrə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada valyuta nəzarətini həyata keçirirlər (GM., maddə 273).

Mövcud qanunvericilikdə rezident və qeyri-rezidentlərin valyuta hüquqi-münasibətlərini, valyuta məhdudiyyətlərini reqlamentləşdirən normativ bazanın olması valyuta əməliyyatlarının həyata keçirilməsi zamanı bu qanunvericiliyə əməl edilməsinə nəzarət məqsədilə şəraitin yaradılması üçün inzibati idarəetmə mexanizmini şərtləndirir. Qeyd etmək lazımdır ki, valyuta nəzarəti valyuta tənzimlənməsi sisteminin bütövlükdə üstqurumu olmaqla bərabər, cəmiyyətin müəyyən inkişaf mərhələlərində qarşıda duran konkret məsələləri həll edir.

Valyuta nəzarətinin məqsədi valyuta əməliyyatlarında valyuta qanunvericiliyinə riayət olunmasının təmin edilməsidir. Valyuta nəzarətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- aparılan valyuta əməliyyatlarının qüvvədə olan qanunvericiliyə uyğun olması və tələb olunan icazələrin alınması;
- rezidentlərin dövlət qarşısındakı öhdəliklərinin, həmçinin əldə olunan xarici valyutanın daxili valyuta bazarında satılması öhdəliyinin yerinə yetirilməsinin yoxlanılması;
- xarici valyutada ödənişlərin qanuni və əsaslı olduğunun yoxlanması;
- valyuta əməliyyatları üzrə hesabatların tam və obyektiv olduğunun yoxlanması.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı əməliyyatlara səmərəli valyuta nəzarəti yalnız bu işdə gömrük orqanlarının fəal

iştirakı ilə mümkündür. Belə ki, malların gömrük sərhədindən qanuni keçirilmə faktı və onun şərtləri, həmçinin xarici ticarət müqavilələrində öz əksini tapmış digər məsələlər gömrük nəzarəti və gömrük rəsmiləşdirilməsinin gedişində aşkarlanır. Gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı valyuta nəzarətinin hərtərəfli və səmərəli həyata keçirilməsi üçün şərait yaranmış olur.

Gömrük orqanlarına valyuta nəzarəti həyata keçirmək hüququ verilməklə qanunvericilik aktı səviyyəsində valyuta nəzarəti orqanının səlahiyyəti konkretləşdirilmiş olur. Gömrük sərhədindən keçirilən valyuta və valyuta qiymətlilərinə (milli valyutada qiymətli kağızlar və digər valyuta sərəvətləri) nəzarət funksiyası əhəmiyyətli xarakterli olub, əvvəllər də gömrük orqanlarının əsas funksiyalarına aid idi. Valyuta qiymətlilərinə mülkiyyət hüququnun keçməsi əməliyyatlarına nəzarət funksiyasının gömrük sistemində həvalə edilməsi prinsipinə yeni məsələdir və bu nəzarətin səmərəliliyinin artırılması məqsədini güdür.

Məsələnin belə qoyuluşu gömrük sisteminin maraq dairəsini genişləndirmək, gömrük və valyuta qanunvericiliyi sahələrini uzlaşdırmağa, həmçinin onun həllində gömrük sisteminin təşkilati və texniki imkanlarından istifadə etməyə şərait yaratdı. Nəticədə bu üstünlüklər xarici ticarət fəaliyyəti əməliyyatlarına nəzarətin təşkilində özünü göstərdi.

İxrac edilən malların müqabilində valyuta vəsaitlərinin ödənişinə nəzarət bir neçə mərhələdə həyata keçirilir.

1. İlk nəzarət:

- YGB-nin düzgün doldurulmasına və göstərilən məlumatların dəqiqliyinə nəzarət;
- həyata keçirilən sövdələşmənin qanunvericiliyə uyğunluğuna nəzarət;
- hesabatların formalaşdırılması və DGK-ya təqdim edilməsi;

2. Məlumat - analitik nəzarət:

- gömrük orqanlarından alınan məlumatların yoxlanılması;
- valyuta nəzarəti, uçot kartoçkasının doldurulması və əqd üzrə hesablaşmaları aparən müvəkkil banklara göndərilməsi;
- bank tərəfindən rəsmiləşdirilən uçot kartoçkalarının alınması və istifadəsi (analizi);
- valyuta köçürülməsi üzrə müəyyən edilmiş qaydaları pozanların müəyyən edilməsi.

3. Bitkin sənədli nəzarət:

- valyutanın köçürülməsində mümkün ola biləcək çatışmazlıqları fakt üzrə məqsədli yoxlama;
- Gömrük Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş sanksiyaların tətbiqi.

Belə nəzarət sistemi imkan verir ki, hər bir valyuta əməliyyatının qanunvericiliyə uyğun olmasına nəzarət edilsin, qaytarılmamış valyuta qazancının həcmi qiymətləndirilə bilsin, ödənişin şərtləri qaydaya salınsın, gömrük orqanlarının və bankların operativ məlumat mübadiləsi təmin edilsin,

valyuta nəzarəti məqsədləri üçün bank və gömrük orqanlarının imkanlarından maksimum istifadə edilsin.

4. İlkin nəzarət:

- İlkin nəzarət ixrac əməliyyatının gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı aparılır. Bu zaman ixracatçı tərəfindən təqdim olunan aidiyyatı sənədlərin tamlığı və düzgünlüyü gömrük rəsmiləşdirilməsini aparan müvafiq şöbə (Yük şöbəsi) tərəfindən yoxlanılır.

Konsiqnasiya yolu ilə ixrac əməliyyatları xarici şəxslərlə bağlanmış müqavilələrə əsasən, respublika hüduqlarından kənarında satışı gömrük orqanlarında bəyan edildiyi gündən etibarən 180 günə qədər müəyyən olunmaqla malların ixracını nəzərdə tutur. Satışdan əldə edilən vəsaitlər, mallar satıldıqca 10 bank günündən gec olmayaraq ixracatçının ona xidmət göstərən müvəkkil bankdakı valyuta hesabına daxil olmalıdır. Konsiqnasiya ticarəti üçün ayrılan müddətdə mallar satılmadığı təqdirdə, 30 gün ərzində həmin mallar Azərbaycan Respublikasına qaytarılmalıdır.

Dövlət müəssisəsi olmayan ixracatçılar tərəfindən malların konsiqnasiya yolu ilə ixracı gömrük orqanlarında bəyan edilməklə aparılır. Bu zaman respublikanın dövlət müəssisələrində istehsal olunmuş malların dəyəri, istehsalçıya tam ödənildikdən sonra ixrac oluna bilər.

Konsiqnasiya yolu ilə ixrac əməliyyatlarının rəsmiləşdirilməsində gömrük orqanları tərəfindən tələb olunan sənədlər aşağıdakılardır:

1) xarici tərəflə bağlanmış müqavilə (ixracatçı dövlət müəssisəsi olduğu halda İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyində qeydiyyatdan keçirilməklə; digər ixracatçılar tərəfindən isə gömrük orqanlarında bəyan edilməklə);

2) ixrac olunan malın mənşə sertifikatı;

3) istehsalçı ilə ixracatçı arasında bağlanmış müqavilə (ixracatçı qeyri-dövlət müəssisəsi olduqda);

4) ixrac olunan mal dövlət müəssisəsində istehsal edilmişdirsə, ixracatçı qeyri-dövlət müəssisəsi olduğu halda, onun dəyərinin istehsalçıya tam ödənilməsinə təsdiq edən müvafiq bank sənədi;

5) konsiqnasiya müqaviləsində nəzərdə tutulan valyuta vəsaitinin vaxtında köçürüləcəyinə və yaxud mal satılmadığı halda həmin malın geri qaytarılmasının "Zəmanət öhdəliyi".

6) uçot kartoçkası (UK);

7) bəyannaməçi tərəfindən tərtib olunmuş Yük Gömrük Bəyannaməsi.

Barter əməliyyatları, dəyəri ödənilmədən ekvivalent məbləğdə qarşılıqlı mal (xidmət və əqli mülkiyyət) mübadiləsinə nəzərdə tutur. Barter əməliyyatlarında ekvivalent məbləğdə malların göndərilməsi və alınması müddəti 90 günədək müəyyən olunur. Ekvivalent məbləğdə qarşılıqlı mal mübadiləsi bu müddətdə başa çatmadığı təqdirdə, hesablaşma müqavilədə göstərilən valyuta ilə 10 bank günü ərzində yerinə yetirilməli və vəsait ixracatçının müvəkkil bankdakı valyuta hesabına köçürülməlidir.

Dövlət müəssisələri və Nizamnamə fondunda dövlətin pay haqqı 50 %-dən yuxarı olan müəssisələr tərəfindən bağlanmış barter müqavilələri İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyində qeydiyyatdan keçirilməklə, digər müəssisələr tərəfindən bağlanmış barter müqavilələri isə, gömrük orqanlarında bəyan edilməklə həyata keçirilir.

Barter əməliyyatları üzrə ixrac edilən malları Yük Gömrük Bəyannamələrinin bir nüsxəsi mal bəyan olunduğu tarixdən etibarən 7 gün ərzində gömrük orqanları tərəfindən müvəkkil banklara və İqtisadi İnkişaf Nazirliyinə göndərilir.

Malların barter (mübadilə) yolu ilə ixracı zamanı gömrük orqanları tərəfindən tələb olunan sənədlər aşağıdakılardır:

1) istehsalçı ilə ixracatçı arasında bağlanmış müqavilə (ixracatçı qeyri-dövlət müəssisəsi olduqda);

2) ixrac olunan mal dövlət müəssisəsində istehsal edilmişdirsə, ixracatçı qeyri-dövlət müəssisəsi olduğu halda onun dəyərinin istehsalçıya tam ödənilməsini təsdiq edən müvafiq bank sənədi;

3) xarici tərəflə bağlanmış barter müqaviləsi (ixracatçı dövlət müəssisəsi olduqda İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyində qeydiyyatdan keçirilmiş);

4) ixrac olunan malın mənşə sertifikatı;

5) ekvivalent məbləğdə malların vaxtında Azərbaycan Respublikasına gətiriləcəyi və yaxud valyuta vəsaitinin ixracatçının müvəkkil bankdakı valyuta hesabına köçürəcəyi barədə zəmanət öhdəliyi;

6) uçot kartoçkası (UK).

7) bəyannaməçi tərəfindən tərtib olunmuş Yük Gömrük Bəyannaməsi.

Kreditə ixrac əməliyyatları, faktiki mal (xidmət və əqli mülkiyyət) ixracından sonra haqqı müəyyən şərtlərlə və hər hansı müddət ərzində ödənilən malların ixracını nəzərdə tutur. Dövlət müəssisələri və Nizamnamə fondunda dövlətin pay haqqı 50 %-dən yuxarı olan müəssisələr tərəfindən malların (xidmət və əqli mülkiyyətin) kreditə ixracı üzrə bağlanmış müqavilələr İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyində qeydiyyatdan keçirilməklə aparılır. Digər ixracatçılar tərəfindən malların kreditə ixracı isə, gömrük orqanlarında bəyan edilməklə həyata keçirilir. Bu zaman respublikanın dövlət müəssisələrində istehsal olunmuş malların dəyəri istehsalçıya tam ödənildikdən sonra ixrac oluna bilər.

Kreditə ixrac əməliyyatlarında gömrük orqanları tərəfindən tələb olunan sənədlər:

1) istehsalçı ilə ixracatçı arasında bağlanmış müqavilə (ixracatçı qeyri-dövlət müəssisəsi olduqda);

2) ixrac olunan mal dövlət müəssisəsində istehsal edilmişdirsə, ixracatçı qeyri-dövlət müəssisəsi olduğu halda onun dəyərinin istehsalçıya tam ödənilməsini təsdiq edən müvafiq bank sənədi;

3) xarici tərəflə bağlanmış müqavilə (kreditə ixrac əməliyyatları dövlət müəssisələri tərəfindən həyata keçirildikdə İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyində qeydiyyatdan keçirilməklə);

4) malın mənşə sertifikatı;

5) valyuta vəsaitlərinin köçürülməsinə zəmanət öhdəliyi;

6) uçot kartoçkası (UK);

7) bəyannaməçi tərəfindən tərtib olunmuş Yüklə Gömrük Bəyannaməsi.

Müvəqqəti ixrac əməliyyatları, xarici ölkələrdə xidmət göstərilməsi, lizinq əməliyyatlarının aparılması, sərğilərdə, yarmarkalarda iştirak və s. üçün malların yenidən işlənməsi (dəyişdirilmədən) Azərbaycan Respublikasına qaytarılması şərtilə ixracını nəzərdə tutur. Dövlət müəssisələri tərəfindən müvəqqəti olaraq göndərilmiş mallar üzrə bağlanmış müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş müddət bitdiyi gündən həmin mallar 30 gün ərzində Azərbaycan Respublikasına qaytarılmalıdır. Bu mallar İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin icazəsi ilə istifadə olunduğu ölkələrdə satıla bilər. Valyuta vəsaiti mallar satıldığı gündən 10 gün müddətində ixracatçının Azərbaycan Respublikasında müvəkkil bankdakı hesabına daxil edilməlidir.

Dövlət müəssisəsi olmayan ixracatçılar tərəfindən isə, müvəqqəti ixrac olunmuş mallar bu Təlimata və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq müvafiq gömrük rüsumları ödənilməklə istifadə olunduğu ölkələrdə satıla bilər. Bu halda valyuta vəsaitləri mallar satıldığı gündən 10 gün müddətində ixracatçının Azərbaycan Respublikasında müvəkkil bankdakı hesabına daxil edilməlidir. Başqa halda, həmin mallar bağlanmış müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş müddət bitdiyi gündən 30 gün ərzində Azərbaycan Respublikasına qaytarılmalıdır.

Müvəqqəti ixrac əməliyyatları rəsmiləşdirilərkən gömrük orqanları tərəfindən aşağıdakı sənədlər tələb olunur:

1) istehsalçı ilə ixracatçı arasında bağlanmış müqavilə (ixracatçı qeyri-dövlət müəssisəsi olduqda);

2) ixrac olunan mal dövlət müəssisəsində istehsal edilmişdirsə, ixracatçı qeyri-dövlət müəssisəsi olduğu halda, onun dəyərinin istehsalçıya tam ödənilməsinə təsdiq edən müvafiq bank sənədi;

3) xarici tərəflə bağlanmış müqavilə (ixracatçı dövlət müəssisəsi olduğu halda İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyində qeydiyyatdan keçirilməklə);

4) müvəqqəti ixrac olunan malın mənşə sertifikatı;

5) müqavilə şərtlərinə uyğun olaraq müvəqqəti ixrac olunan malların geriye qaytarılacağı barədə zəmanət öhdəliyi;

6) uçot kartoçkası (UK);

7) bəyannaməçi tərəfindən tərtib olunmuş Yüklə Gömrük Bəyannaməsi.

Sonuncu (sənədli) nəzarət-gömrük rəsmiləşdirilməsi başa çatdıqdan sonra aparılır. Gömrük orqanının yük şöbəsinə ixracatçı tərəfindən təqdim olunan sənədlər rəsmiləşdirilərək Maliyyə - Tarif şöbəsinə verilir.

İxracatçılar tərəfindən ixrac olunan (sövdələşmə xüsusiyyəti 21 və 41), malların (xidmət və əqli mülkiyyətin) Azərbaycan Respublikası ərazisindən çıxarılması gömrük orqanları tərəfindən yalnız onların haqqının qabqcadan ödənilməyi və yaxud geri çağırılmayan akkreditiv açılması müvəkkil banklar tərəfindən "Uçot kartoçkası"nın "A 1" və "A 2" bölmələrində qeyd edilməklə təsdiq olunduqdan sonra həyata keçirilir.

İxracatçılar tərəfindən aparılan ixrac əməliyyatlarının hesablaşmalar hissəsi, Azərbaycan Respublikası müvəkkil banklarının, malların gömrük sərhədindən çıxarılması isə gömrük orqanlarının nəzarəti altında həyata keçirilir.

İxracatçılar, təlimatın tələblərinin pozulmasına görə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq, həmçinin, təlimata uyğun xarici valyuta vəsaitlərinin (və ya malların geriyə) respublikaya vaxtında və tam həcmdə köçürülməsini (gətirilməsini) mövcud qaydada təmin etmədikləri təqdirdə, Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinə uyğun məsuliyyət daşıyırlar.

"Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər" Məcəlləsinin 262-ci maddəsinə görə, xarici valyuta vəsaitlərinin xaricdən qaytarılmaması inzibati xətanın bilavasitə obyektı olan malların və nəqliyyat vasitələrinin dəyərinin 5 %-dən 50 %-dək miqdarda cərimə edilir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 10 aprel 2002-ci il tarixindən qüvvəyə minmiş «Fiziki şəxslər tərəfindən valyuta sərvətlərinin Azərbaycan Respublikasına gətirilməsi və Azərbaycan Respublikasından çıxarılması» qaydaları «Valyuta tənzihi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununa əlavələr və dəyişikliklər edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikası Qanununa, Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə müvafiq olaraq hazırlanmış və fiziki şəxslər tərəfindən valyuta sərvətlərinin Azərbaycan Respublikasına nağd gətirilməsi və Azərbaycan Respublikasından nağd çıxarılması qaydalarını müəyyən edir.

XII Mövzu. Gömrük statistikas, Xarici İqtisadi Fəaliyyətin Mal Nomenklaturası (XIF MN) və gömrük sistemində iqtisadi təhlil

Statistika əhatə dairəsinə görə ümumi nəzəri, riyazi və xüsusi statistika kimi sahələri birləşdirir. Gömrük işlərində əsasən sonuncudan istifadə olunur.

Ali dövlət hakimiyyət orqanlarını xarici iqtisadi fəaliyyət barədə məlumatlarla təmin etmək, valyuta nəzarəti, gömrük ödənişlərinin dövlət büdcəsinə daxil olmasına nəzarət edilməsi, Azərbaycanın xarici ticarətinin vəziyyəti və inkişafının təhlili məqsədilə gömrük orqanları malların gömrük sərhədindən keçirilməsi barədə məlumatları toplayır, sistemləşdirir və gömrük statistikasını aparır.

Göründüyü kimi, xarici iqtisadi fəaliyyətin statistikasını deyiləndə mal və xidmətləri hesabatı (idxal və ixrac üzrə), habelə onlarla bağlı əməliyyatlar nəzərdə tutulur. Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin vəziyyəti, onun inkişaf meylləri və dinamikasının təhlili, dövlət büdcəsinə gömrük ödənişlərinin daxil olmasına nəzarət, valyuta nəzarəti, Azərbaycan Respublikasının ticarət və tədiyyə balans, eləcə də bütövlükdə iqtisadi məqsədlər üçün malların gömrük sərhədindən keçirilməsi barədə məlumatların toplanmasını, işlənməsini gömrük orqanları aparır və Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin gömrük statistikasını məlumatlarını Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə, Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankına və müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına təqdim edirlər (GM., maddə 317).

Xarici ticarətin gömrük statistikasını ölkənin xarici ticarət dövriyyəsinə öyrənir, daha doğrusu, idxal və ixrac olunan malların sayını, dəyərini, habelə onların coğrafi istiqamətinin ("ölkə-mal", "mal-ölkə" kəsimində) hesabatını aparır. Xarici ticarətin gömrük statistikasında ixrac (eksport) dedikdə ölkədən çıxarılan bütün növ xammal, yarımfabrikat və hazır məhsullar, idxal (import) dedikdə isə ölkəyə gətirilən bütün mallar başa düşülür.

Xarici Ticarətin Gömrük Statistikasını (XTGS) rəsmi statistikanın tərkib hissəsidir. XTGS mallar üçün gömrük bəyannamələrində və gömrük orqanına təqdim edilən digər sənədlərdə olan məlumatlar əsasında formalaşdırılır. XTGS-də malların idxal və ixracının qeydiyyatı onlar üçün tərtib edilmiş gömrük bəyannamələrində əks olunan malların buraxılma tarixinə əsasən aparılır. XTGS-yə idxalı respublikanın maddi ehtiyatlarını artıran və ixracı maddi ehtiyatlarını azaldan bütün mallara dair məlumatlar daxil edilir.

XTGS Azərbaycan Respublikasının digər ölkələrlə ticarət-iqtisadi münasibətlərinin vəziyyətini və dinamikasını xarakterizə etməklə, aşağıdakı məsələlərin həyata keçirilməsi məqsədini daşıyır:

1. xarici ticarət axınının əsas tendensiyasının, strukturunun və dinamikasının təhlili;

2. xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsində tarif və qeyri-tarif tədbirlərinin tətbiq edilməsinin nəticələrinin təhlili;

3. xarici ticarət siyasəti və xarici ticarətin dövlət tənzimləməsi sahəsində qərarların qəbul olunması üçün Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyasının, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin, Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası Nəqliyyat Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının və Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin XTGS ilə təmin edilməsi;

4. gömrük ödənişlərinin dövlət büdcəsinə daxil olmasına nəzarətin həyata keçirilməsi;

5. makroiqtisadi göstəricilərin proqnozlaşdırılması;

6. miqdar, dəyər və orta qiymət indekslərinin hesablanması;

7. xarici iqtisadi fəaliyyətin inkişafına və xarici ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsinə yardım edilməsi;

8. dövlətin həyata keçirdiyi xarici iqtisadi siyasət tədbirlərindən irəli gələn digər məsələlərin həll edilməsi.

XTGS-nin formalaşdırılması üçün aşağıdakı əsas göstəricilərdən istifadə edilir:

- Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası (XİF MN) üzrə malın kodu;

- XİF MN üzrə malın adı;

- malın hərəkət istiqaməti (idxal, ixrac);

- hesabat dövrü;

- malın statistik dəyəri (ABŞ dolları ilə);

- malın netto çəkisi (kq);

- XİF MN üzrə əlavə ölçü vahidi;

- əlavə ölçü vahidi üzrə malın miqdarı;

- malın təyinat ölkəsi;

- malın mənşə ölkəsi;

- malı göndərən ölkə;

- ticarət edən ölkə;

- malı sərhəddən keçirən nəqliyyat növü;

- sövdələşmənin xarakteri.

Bunlardan başqa, xarici ticarətin gömrük statistikasında ödəniş vasitəsi kimi buraxılmayan qızıl, gümüş və digər qiymətli metalların ixracı (idxalı), dövriyyədə olmayan qiymətli kağız, banknot və sikkələrin ixracı (idxalı), BMT və digər təşkilatların birdəfəlik yardımların, xarici gəmi, təyyarə və avtomobillərinə satılmış yanacaq, ərzaq və materialların, habelə bir il və daha uzun müddətə icarəyə verilmiş malların idxal (ixrac) zamanı tam dəyərinin hesablanması hesabətini də aparır. Azərbaycan Respublikasında idxal və ixrac əməliyyatlarının statistikasını Yük Gömrük Bəyannaməsi (YGB) əsasında aparılır.

Xüsusi gömrük statistikasını aşağıdakı sahələr üzrə aparılır:

1) bəyannamə statistikasını-gömrük rejimi növləri üzrə malların idxal və ixracının hesabətini;

2) Gömrük ödənişlərinin statistikasını-gömrük rəsmiləşdirilməsi yığımları, idxal gömrük rüsumları, əlavə dəyər vergisi, aksizlər, gömrük yığımları;

3) valyuta nəzarətinin statistikasını-ixrac olunan malların miqdarı və dəyəri, valyuta qazanclarının miqdarı və vaxtında daxil olması;

4) ölkə mülkiyyətinə yönəldilmiş malların statistikasını-qaçaqmalçılıq və xarici ticarət dövriyyəsi qaydalarının pozulması nəticəsində müsadirə olunan malların dəyəri, qoyulmuş cərimələrin miqdarı;

5) beynəlxalq poçt göndərişlərinin statistikasını – Azərbaycan Respublikasına gətirilən və Azərbaycan Respublikasından aparılan poçt göndərişləri;

6) beynəlxalq daşımaların statistikasını –Azərbaycan Respublikasından gedən və Azərbaycan Respublikasına gələn nəqliyyat vasitələrinin hesabətini;

7) sərnəşin dövriyyəsinin statistikasını – Azərbaycan Respublikasının sərhədini keçən fiziki şəxslərin hesabətini.

Xarici iqtisadi fəaliyyət xidmətləri öz xüsusiyyətlərinə görə gömrük nəzarətindən keçməyən və gömrük yük bəyannaməsində öz əksini tapa bilməyən, lakin xarici ticarət əməliyyatı sayılan xidmətlərdir.

Gömrük statistikasının formalaşması üçün statistik informasiyanın əsas mənbələri aşağıdakılardır:

1) yük gömrük bəyannamələri;

2) yükü müşayiət edən sənədlər;

3) dövlət orqanlarının lisenziyası və icarələri;

4) hesabat (uçot) jurnalları;

5) gömrük sərhədindən keçən mallar barəsində lazımi məlumat olan digər sənədlər.

Xarici ticarətin gömrük statistikasının aparılması üçün ilkin məlumatlar malların gömrük rəsmiləşdirilməsində təqdim olunan YGB-dəki məlumatlar sayılır.

Boru kəməri (neft, neft məhsulları, qaz və s.) və elektrikötürücü xərcləri ilə nəql edilən malların uçotu, boru kəmərlərinin və ya elektrik ötürücü xətlərinin sərhad və ya nəzarət - bölüşdürücü məntəqələrində malların qəbulunu təsdiq edən sənədlərə müvafiq olaraq, onların göndərilmə miqdarları üzrə bəyan edilməsi xüsusiyyətlərinə görə aparılır.

DGK-da informasiya sistemlərinin, informasiya texnologiyalarının və onların təminat vasitələrinin tətbiqi sahəsində aşağıdakı işlər görülmüşdür:

Gömrük statistikasının ilkin formaları 1 sayılı TM, 4 sayılı TM, 6 sayılı TM, 7 sayılı TM, 11 və 12 sayılı TM formalarında olur. 1 sayılı TM masında gömrük rejimləri üzrə rəsmiləşdirilmiş idxal və ixrac YGB-nin sayı göstərilir. 4 sayılı TM-də isə valyuta gəlirlərinin miqdarı və müddəti barədə məlumatlar öz əksini tapır ki, bu da valyuta nəzarətinin statistikasının aparılmasına xidmət edir. 6 sayılı TM formasının göstəriciləri ilə bərabər, YGB-nin 47-ci qrafasının göstəriciləri gömrük ödənişləri statistikasının formalaşmasına xidmət edir. Statistik formada bir ay ərzində hesablanmış gömrük ödənişlərinin cəmi (gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə yığımlar, ixrac və idxal rüsumları, ƏDV, aksizlər, plandankənar gömrük gəlirləri) göstərilir. 7 sayılı TM forması isə rüblük olub, beynəlxalq yükdaşımalarda statistikasının aparılmasına imkan verir. Buraya bütün nəqliyyat vasitələrinin növləri (avtomobil, avtobus, təyyarə, dəniz gəmiləri, dəmiryol vaqonları və s.) göstərilir (gedən və gələn). 11 TM və 12 TM sayılı formalar qaçaqmalçılığın statistikasını üçün istifadə olunur.

Bütün toplanan məlumatlar son statistik formaya salınır ki, bunlar da 4 cür olurlar:

1) təcili; 2) aylıq; 3) rüblük; 4) illik.

Təcili hesabatda aşağıdakı məlumatlar olur:

- Azərbaycanın MDB ölkələri və digər dövlətlərlə olan xarici ticarətin inkişafı barədə;

- əsas malların idxalı və ixracı barədə.

Təcili hesabatlar dövlət idarələrinə hər hesabat ayından 15 gün keçdikdən sonra göndərilir.

Rüblük hesabatlar dövlət idarələrinə və beynəlxalq təşkilatlara rübün sonundan 40 gün keçdikdən sonra göndərilir. Bu hesabatda ölkənin xarici ticarətinin ümumi yekunları, ayrı-ayrı ölkələr və ölkə qrupları ilə olan xarici ticarət, XİFƏN üzrə ölkənin idxalı və ixracı, ölkələr və mallar üzrə idxal-ixrac, xarici iqtisadi əlaqə iştirakçılarının kateqoriyaları üzrə idxal-ixrac malları, habelə barter əməliyyatları üzrə ixrac malları barədə məlumatlar olur.

İllik hesabatlarda isə Azərbaycan Respublikasının xarici ticarətinin ümumi yekunu, xarici ticarətin qitələr və ölkə qrupları üzrə bölgüsü haqqında məlumatlar olur (MDB, AB, OPEK və s.).

Gömrük statistikasının məlumatları Azərbaycanın xarici ticarətinin vəziyyəti, xarici ticarətin milli və beynəlxalq göstəricilərinin tutuşdurulması və s. üçün lazımı şərait yaradır.

Gömrük statistikasının aparılması ilə bağlı olan hüquqpozmalar, eyni zamanda, gömrük orqanlarının normal fəaliyyətini pozan hüquqpozmalar deməkdir. Belə ki, gömrük statistikasının aparılması üçün əsas informasiya mənbəyi yük gömrük bəyannaməsi və digər sənədlərdir ki, bunlar da gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı deklarant tərəfindən təqdim olunur. Odur ki, gömrük statistikasının aparılması ilə bağlı aşağıdakı hüquqpozmalar ola bilər:

- malların və nəqliyyat vasitələrinin bəyanetmə qaydasının pozulması (AR İnzibati Xətalər Məcəlləsi, maddə 274);
- gömrük orqanına gömrük bəyannaməsinin, sənədlərin və əlavə məlumatların təqdim edilmə müddətlərinin pozulması (275-ci maddə);
- gömrük orqanına hesabat təqdim edilməməsi və uçot aparılması qaydasına riayət edilməməsi (IXM, 277-ci maddə);
- sənədlərdən aldatma yolu ilə istifadə etməklə malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi (AR IXM 260-cı maddə);
- malların və nəqliyyat vasitələrinin bəyan edilməməsi və ya düzgün bəyan edilməməsi (AR IXM 261-ci maddə).

Gömrük statistikasının aparılması ilə bağlı hüquqpozmalara görə hüquqi və fiziki şəxslər AR-in İnzibati Xətalər Məcəlləsinin müvafiq maddələri ilə cəzalandırılır. Məsələn, malların və nəqliyyat vasitələrinin bəyanetmə qaydasının pozulması AR IXM-in 274-cü maddəsinə görə - fiziki şəxslər şərti maliyyə vahidinin beş mislindən on beş mislinədək miqdarda, vəzifəli şəxslər şərti maliyyə vahidinin 15 mislindən 50 mislinədək miqdarda, hüquqi şəxslər şərti maliyyə vahidinin 30 mislindən 10 mislinədək miqdarda cərimə edilir. Gömrük orqanına hesabat təqdim edilməməsi və uçot aparılması qaydasına riayət edilməməsinə görə, AR İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 277-ci maddəsi ilə - xəbərdarlıq edilir və ya şərti maliyyə vahidinin 20 mislindən 70 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası - rəqəm işarəsi və ya rəqəm işarələr qrupu (kodlar) şəklində mal qrupunu, mövqeyini, yardımçı mövqeyini, alt yardımçı mövqeyini özündə birləşdirməklə malların təsnifatıdır (GM., maddə 319). Azərbaycan Respublikasında tətbiq olunan xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası Ümumdünya Gömrük Təşkilatının (ÜGT) malların təfsiri və kodlaşdırılmasının Harmonikləşdirilmiş Sistemində, Avropa Birliyinin Kombinə edilmiş Sistemində və

Müstəqil Dövlətlər Birliyinin (MDB) xarici iqtisadi fəaliyyətin vahid mal nomenklaturasına uyğundur.

Nomenklatura (latınca “nomenclatura” - “siyahı”, “adların cədvəli”) elm, texnika və praktiki fəaliyyətin hər hansı bir sahəsində istifadə olunan terminlər və adların sistemi (toplusu) deməkdir.

“Mal nomenklaturası” termini daha çox “əmtəşünaslıq”, “gömrük işi”, “istehsal”, “istehlak”, “xarici iqtisadi fəaliyyət”, “xarici ticarət” və s. kimi elm sahələri və ictimai praktika (təcrübə) ilə bağlıdır. Beləliklə, “mal nomenklaturası” gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri və deklarantların gündəlik iş fəaliyyətində rastlaşdıqları əsas terminlərdən biridir. Bu onunla əlaqədardır ki, gömrük orqanlarında qeydə alınan istənilən xarici ticarət əməliyyatlarının əsas predmeti məhz “maldır”.

Gömrük sərhədindən keçirilən malların əhəmiyyətli xüsusiyyətləri, onların material əşya formasında olması və daşına bilməsidir (nəqliyyat vasitələrilə).

Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinin 1-ci maddəsində “mallar - Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən valyuta, valyuta sərəvətləri, qaz, neft, elektrik enerjisi və digər enerji növləri də daxil olmaqla, istənilən daşınar əmlak, o cümlədən, Gömrük Məcəlləsinin 1.0.46-cı maddəsində qeyd edilən nəqliyyat vasitələri istisna olmaqla, nəqliyyat vasitələri” kimi izah olunur.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük tənzimlənməsi zamanı gömrük sərhədindən keçirilən malların sistemləşdirilməsi mühüm məsələlərdən sayılır. Bunun üçün malları təsnifatlaşdırırlar.

“Təsnifat” termini çoxsaylı obyektlərin (söhbət tədqiq olunan, öyrənilən məsələlər toplusundan gedir) konkret olaraq sinif, yarımşinif, qrup, yarımqrup, növ, yarımşinif və s. kimi bölgülərə ayrılması kimi başa düşülməlidir. Qarşıya qoyulmuş məqsədə uyğun olaraq mallar istehsal sahələrinə, emal səviyyəsinə, istehlak təyinatına və s. görə təsnifatlaşdırıla bilər. Malların qəbul olunmuş təsnifat sistemindən asılı olaraq, bütün bölmə, qrup və yarımqrupları xüsusi şifrələrlə qeyd olunur. Təsnifatlaşdırılan malların (obyektlərin) siyahısında hər birinin öz konkret yeri və şərti işarəsi ilə qeyd olunması kod adlanır. Kod işarə formasında olub rəqəmlərlə, hərflərlə və ya rəqəm - hərflərin kombinasiyası ilə ifadə olunur.

Gömrük işlərində istifadə olunan mal nomenklaturası təsnifat sisteminə ayrılmış malların toplusu kimi dərk olunmalıdır. Malların kodlaşdırılması təsnifat sisteminə uyğun olaraq işarə və ya işarələr qrupu şəklində müəyyən edilmiş texniki üsuldur. Malların kodlaşdırılmasının əsas məqsədi gömrük orqanlarında iqtisadi əməliyyatların (gömrük rüsumunun alınması, gömrük dəyərinin müəyyənləşdirilməsi, hesabatın

aparılması və s.) daha səmərəli aparılması və xarici ticarətin mal strukturunun öyrənilməsidir.

Hazırda Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarında, dünya təcrübəsində istifadə olunan malların kodlaşdırılması və təsvirinin harmonikləşdirilmiş sistemi (HS) əsasında yaradılmış mal nomenklaturasından istifadə olunur.

Ölkələrin bir çoxu və beynəlxalq təşkilatlar xarici fəaliyyət təcrübəsi və gömrük tənzimlənməsi işlərində aşağıdakı 2 təsnifat sistemindən istifadə edirdilər:

1. Gömrük Əməkdaşlığı Şurasının Nomenklaturası (GƏŞN) və ya Brüssel Gömrük Nomenklaturası (BGN)

2. BMT-nin Beynəlxalq Standart Ticarət Təsnifatı (BSTT).

BGN gömrük tarif nomenklaturası adlanaraq, gömrük tariflərinin təsnifat sxemini və eyni zamanda beynəlxalq ticarət təsnifatını özündə əks etdirmişdir.

Brüssel Gömrük Nomenklaturasının BMT-nin Beynəlxalq Standart Ticarət təsnifatı ilə uyğunlaşdırılması nəticəsində Gömrük Əməkdaşlığı Şurasının nomenklaturası yaradıldı. BGN-dən fərqli olaraq GƏŞN-nin sxeminin əsasını emal dərəcəsi (səviyyəsi) və malın mənşəyi təşkil edir. Eyni zamanda bu nomenklaturada mal kodlarında (şifrələrdə) bölmələrin nömrələri öz əksini tapmamışdır.

Beynəlxalq aləmdə Brüssel Gömrük Nomenklaturası adı ilə tanınan, habelə BMT Standart Beynəlxalq Ticarət Təsnifatı (SBTT) mal nomenklaturalarının 12 beynəlxalq və milli mal təsnifatları sisteminin bazaları əsasında “balların təsviri və kodlaşdırılmasına dair harmonikləşdirilmiş sistem nomenklaturası” (HSN) yaradıldı və həmin toplu 1985-ci ildə Brüsseldə imzalanaraq 1988-ci ilin 1 yanvarından qüvvəyə mindi.

HSN-dən, Avropa Birliyi ölkələri də daxil olmaqla, 41 ölkə tərəfindən istifadə olunur. Ümumdünya Gömrük Təşkilatının üzvü olan ölkələr tərəfindən malların təsnifatı 6 rəqəmə qədər detallaşdırılmaqla, 9-14 rəqəmə qədər kodlaşdırılmanın aparılması ilə xarici iqtisadi fəaliyyətin milli mal nomenklaturaları sistemləri işlənilib hazırlanmışdır.

HSN - xarici iqtisadi fəaliyyətin çoxməqsədli yeni mal nomenklaturasıdır. Bu nomenklatura yenidən işlənən, vahid sistemə gətirilən və detallaşdırılan; beynəlxalq məlumatların toplanmasını; müqayisəsini; statistik təhlilini, habelə digər məsələlərin həllini təmin edən; kommertiya fəaliyyətinin, statistika xidmətinin və gömrük orqanlarının tələblərinə cavab verən malların təsviri və kodlaşdırılması üzrə Harmonik Sistem haqqında Beynəlxalq Konvensiyanın tərkib hissəsidir.

Harmonik sistem haqqındakı Beynəlxalq Konvensiya aşağıdakı terminləri müəyyənləşdirmişdir:

1) malların harmonik sisteminin təsviri və kodlaşdırılması - mal mövqeləri, submövqeləri (subpozisiyaları) və onlara aid rəqəmli kodları; bölmə, qrup və submövqələrə qeydləri, həmçinin Konvensiyanın əlavəsində verilmiş Harmonik Sistemin əsas təsvir qaydalarını özündə birləşdirən nomenklaturadır;

2) gömrük-tarif nomenklaturası - malların idxalı zamanı gömrük rüsumlarının tutulması üçün sövdələşən tərəflərin qanunvericiliyə uyğun qəbul etdikləri nomenklaturadır;

3) statistika nomenklaturası - malların idxalı ixracı barədə statistik məlumatları toplamaq üçün sövdələşən tərəflərin qəbul etdikləri mal nomenklaturasıdır;

4) kombinə edilmiş tarif-statistika nomenklaturası - sövdələşən tərəflərin yerli (milli) qanunvericiliklərinə uyğun olaraq idxal mallarının bəyan edilməsi zamanı istifadəsi məcburi olan, gömrük tarif və statistik nomenklaturaları birləşdirən nomenklaturadır.

HSN-nin də, digər iqtisadi təsnifedici kimi, öz spesifik strukturu vardır. Onun əsas elementləri təsnifat sistemləri və kodlaşdırılmaqdan ibarətdir. Ümumilikdə, bu toplu altıpilləli sistemdən ibarətdir:

- 1) bölmələr - 21;
- 2) qruplar - 97;
- 3) yarımqruplar - 33;
- 4) mal mövqeləri - 1241;
- 5) yarımmövqələr - 3553;
- 6) submövqələr (subpozisiyalar) - 5019.

Bu mal nomenklaturasının əsasını müxtəlif əlamətlərin məcmusu təşkil edir:

- malın hazırlandığı materialın növü;
- malın mənşəyi;
- malın təyinatı;
- malın kimyəvi tərkibi.

Mal qrupu, onların emalının ardıcılıq prinsipinə uyğun olaraq xammaldan, yarımfabrikatlardan hazır məmulatın alınmasından əmələ gəlir. Bu işə harmonikləşdirilmiş sistemin gömrük tariflərinə tətbiqi üçün əlverişli şərait yaradır. Bu məqsədlə hazırda dünyanın yüzdən artıq dövlətində bu sistemdən istifadə olunur.

HSN əsasında "Azərbaycan Respublikası Xarici İqtisadi Fəaliyyətinin Mal Nomenklaturası (AR XIF MN) hazırlanmışdır. Bu toplu malların mənşə əlaməti üzrə (sənaye, bitkiçilik, əzcaçılıq, mineral və s.) bölmə və yarımqruplardan, onların emal dərəcəsi üzrə (xammal, yarımfabrikatlar, hazır məmulat) sistemləşdirilmiş siyahısından ibarətdir. Bu nomenklatura Azərbaycan Respublikası XIF-in dövlət tənzimlənməsi sistemləri alətidir.

AR XIF MN malların təsviri və kodlaşdırılması üzrə harmonikləşdirilmiş və Avropa Birliyinin kombinə olunmuş nomenklaturaları və sistemlərinin bazası əsasında yaradılmışdır. Bu nomenklatura ümumi təsnifat sistemini pozmadan malların nomenklaturasının çeşidini genişləndirməyə imkan verir. Bu məqsədlə nomenklaturada 3 ehtiyat qrupu-77, 98 və 99-cu qruplar saxlanmışdır. Bunlar yalnız nomenklaturaların genişləndirilməsi üçün deyil, habelə milli təcrübədə istifadə olunan spesifik malların, material xarakterli xidmətlərin, “Nou-hau”-ların dəqiq təsnifatında tətbiq oluna bilər.

Azərbaycan Respublikasında dövlətlərarası təsnifatlandırıcı kimi MDB hökumət başçıların qərarı ilə 3 noyabr 1995-ci ildə təsdiq edilmiş Müstəqil Dövlətlər Birliyi XIF MN 1 yanvar 1999-cu ildən tətbiq olunur. AR XIF MN, milli kombinə edilmiş tarif statistika təsnifatı olub, 10 rəqəmli kod sisteminə malikdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası 10 rəqəmli kod sisteminə AR Nazirlər Kabinetinin 22 dekabr 2003-cü ildə qəbul olunmuş 161 sayılı qərarı ilə keçmişdir. Burada 1-6 rəqəmlər Ahəngdar sistemə görə malın kodu, 7-8-ci rəqəmlər Avropa Birliyinin kombinə edilmiş nomenklaturasına uyğun kodu, 9 və 10-cu rəqəmlər isə əhəmiyyətli milli malların kodudur. Hələlik mal mövqeləri daha dərin detallaşdırılmadığından bu rəqəmlər sıfır qəbul edilir.

İqtisadi təhlil - təsərrüfat proseslərinin qarşılıqlı əlaqə və asılılıqda öyrənilməsi, onların bir-birinə təsirini müəyyənləşdirmək məqsədi daşıyır.

İqtisadi təhlilin gedişində təsərrüfat faktları, hadisələr, hallar və proseslər arasındakı əlaqələr müəyyən edilir, təsərrüfat fəaliyyətinə bilavasitə təsir göstərən amillər aşkar edilir. Bunun üçün iqtisadi və riyazi hesablamaların üsul və fəndlərindən istifadə olunur.

İqtisadi təhlilin nəticələrinə əsasən idarəetmə qərarları müəyyən edilir və əsaslandırılır, həmçinin, idarəetmə obyektini tənzimləyir.

İqtisadi təhlil idarəetmə qərarının qəbul edildiyi mərhələdən əvvəlki mərhələ hesab edilir. Təhlilinə əsaslanaraq bir sıra məsələlər, məsələn, gömrük orqanının saxlanması və səmərəli fəaliyyəti üçün tələb olunan vəsaitin miqdarı təyin edilə bilər. Bundan başqa, proqnozların yerinə yetirilməsinin təhlilində onların əsaslılığı yoxlanılır və nəzərə alınmamış ehtiyatlar aşkara çıxarılır.

İqtisadi təhlilin əsas məsələləri aşağıdakılardır:

- 1) iqtisadi informasiyanın keyfiyyətinin təyini və optimal idarəetmə qərarının seçilməsi üçün materialların hazırlanması;
- 2) gözlənilən nəticələrin proqnozlaşdırılması;
- 3) idarəçilik qərarının yerinə yetirilməsinə nəzarət və onun yekunlarının qiymətləndirilməsi;
- 4) əmək, material və maliyyə resurslarının sərfinə nəzarət və onlardan istifadənin səmərəsinin artırılması üçün ehtiyatlar aşkar edilməsi.

Təhlilin predmetindən asılı olaraq maliyyə, kompleks və funksional-dəyər təhlil növləri ayırd edilir.

Maliyyə, yaxud, maliyyə-iqtisadi təhlil dedikdə, dəyər və maliyyə göstəricilərinin istehsalat göstəriciləri ilə qarşılıqlı əlaqədə təhlili başa düşülür. Bu təhlil, əsasən, hesabat göstəricilərinə görə aparılır və maliyyə nəticələrinin və maliyyə vəziyyətinin tədqiqinə yönəlmiş olur.

Texniki və təşkilati amillərin dəyər göstəricilərinə təsirini aşkar etmək üçün texniki-iqtisadi analizdən istifadə olunur. Texniki-iqtisadi analizin proqram və üsulları texnika, texnologiya, konkret iş sahəsinin xüsusiyyətlərini əks etdirir və ixtisaslaşmış olur.

Funksional dəyər təhlil (FDT) analiz edilən obyektlərin səmərəliliyinin artırılması imkanlarını müəyyən etməyə yönəlmişdir və obyektlərin öz funksiyalarını daha səmərəli həyata keçirmək və məsrəflərin azaldılması üçün optimal variantın seçilməsinə əsaslanır.

İqtisadi hadisələrin, faktların, proseslərin başvermə zamanından asılı olaraq, bu və ya digər dövr üzrə fəaliyyətin yekunlarına görə ilkin analizi, cari (operativ) təhlili, yekun (retrospektiv) təhlili bir-birindən fərqləndirmək lazımdır.

İlkin iqtisadi analiz proqnoz və idarəetmə qərarlarının seçimi və əsaslandırılması ilə əlaqədardır. Bu təhlil hər hansı təsərrüfat proseslərinə qədər aparılır.

İlkin iqtisadi təhlilin məqsədi mümkün variantların ən yaxşısını öyrəniş ən yaxşı həlli tapmaqdır. Onu fərqləndirən cəhət səbəb və amillərin təhlili əsasında onların nəticələrə təsirinin öyrənilməsidir.

Operativ iqtisadi təhlil operativ idarəetmə ilə - idarəetmə qərarlarının yerinə yetirilməsi prosesinin koordinasiyası və tənzimlənməsi ilə əlaqədardır. Bu təhlili fərqləndirən aşağıdakı əsas cəhətlərdir: təcillik - onun keçirilmə müddəti təsərrüfat əməliyyatları ilə üst-üstə düşür; tətbiqçilik - onun nəticələri bilavasitə istehsalat prosesinə müdaxilə etməyə imkan verir; məqsədyönlülük - konkret məqsəd və vəzifə daşımaqla ayrı-ayrı sahələr və göstəricilər təhlil edilir. İqtisadi təhlil iqtisadi informasiya sistemində, proqnoz və normativ göstəricilərə əsaslanır. Məlumat mənbələri uçot və qeyri-uçot mənbəyi olmaqla iki qrupa bölünür.

Əsas uçot göstəriciləri olan informasiya mənbələrinə - mühasibat uçotu və hesabat, statistik uçot və hesabat, operativ uçot və hesabat, seçmə uçot göstəriciləri aid edilir.

Təsərrüfat, maliyyə vəsaitləri və prosesləri öz əksini daha bitkin şəkildə mühasibat uçotunda tapır. Statistik uçot və hesabat kütləvi hallar və proseslər barədə məlumat üçün daha münasibdir.

Qeyri-uçot informasiya mənbələrinə aşağıdakılar aid edilir:

- 1) sistem daxili təftiş materialları;

- 2) laboratoriya və təftiş nəzarəti materialları;
- 3) vergi və bank orqanlarının yoxlama materialları;
- 4) mətbuat materialları;
- 5) digər orqan və təşkilatlarla yazışmalar və s.

Müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti çoxsaylı iqtisadi göstəricilərlə ölçülür. Bu göstəriciləri müəyyən sistem halında birləşdirmək mümkündür.

Ənənəvi üsullara aşağıdakılar aid edilir:

- 1) mütləq, nisbi və orta qiymətlər istifadə olunması;
- 2) müqayisə;
- 3) qruplaşdırma;
- 4) indeks üsulu;
- 5) balans üsulu.

Bu və ya digər göstəricilərin təhlili mütləq qiymətin istifadəsindən başlanır. Mütləq qiymətlər bazasında isə nisbi göstəricilər hesablanır ki, onlar da müəyyən əmsal və ya faizlə ifadə olunur. Nisbi göstəricilər müəyyən zaman ərzində göstəricilərin dəyişməsinə nümayiş etdirir (məsələn, tapşırığın yerinə yetirilmə faizi; keçən ilə nisbətən artım tempi və s.).

Müqayisə üsulu iqtisadi təhlilin ən geniş yayılmış üsuludur. Bir neçə müqayisə forması mövcuddur: plan-proqnozla müqayisə; keçmiş və ya bazis dövrü ilə müqayisə; ən yüksək göstəricilərlə müqayisə; orta göstəricilərlə müqayisə. Bu üsulun köməyi ilə proqnoz-tapşırıqların yerinə yetirilməsinə qiymət verilir. Aşkar olunan fərqlər təhlil obyektini hesab olunur.

Qruplaşdırma hadisə və proseslərin eyni keyfiyyət əlamətlərinə, səbəb və amillərə görə təsnifatlaşdırılmasını nəzərdə tutur. Bu üsulla maddi ehtiyatların, iş vaxtının, kapital qoyuluşunun mövcudluq və istifadəsi təhlil olunur.

Ənənəvi üsullarla birgə iqtisadi-riyazi üsullar, həmçinin, elementar riyazi üsullar, riyazi təhlilin klassik üsullarından, proqramlaşdırma və digər üsullardan istifadə oluna bilər.

İqtisadi təhlilin əsas göstəricilərinin müəyyən edilərək dəqiqləşdirilməsində tabeli müəssisələrin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin yoxlanılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sistem daxili nəzarətin əsas vəzifələrinə aşağıdakılar daxildir:

- büdcə gəlirləri üzrə proqnoz tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinə; maddi və maliyyə ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməsinə; mühasibat uçotunun düzgün qurulmasına; tarif və gömrük dəyərinin müəyyən edilmiş qaydalarının gözlənilməsinə; maliyyə-kredit və hesablaşma əməliyyatlarının düzgünlüyünə; büdcə-smeta, kassa, tədiyyə hesablaşma və ştat intizamının gözlənilməsinə; aparılan əməliyyatların düzgünlüyü və qanuniliyinə; büdcəyə çatacaq ödənişlərin vaxtında köçürülməsinə nəzarəti təmin etmək;

- ayrılmış büdcə vəsaitlərinin düzgün yerləşdirilməsi və xərc smetasına uyğun istifadəsinə nəzarət etmək;

- gömrük vergi və rüsumlarından yayınma, depozit hesablarda vəsait qalığının artması, büdcəyə köçürülmələrin ləngidilməsi hallarının aşkar edilməsi və ona qarşı ciddi tədbir görülməsi;

- əvvəllər aparılmış təftiş nəticəsində aşkar edilmiş nöqsan və çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün görülən tədbirlərin nəticələrini araşdırmaq;

Bu məqsədlərlə Respublika Dövlət Gömrük Komitəsi gömrük orqanlarının maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini ildə bir dəfə (iki ildə bir dəfədən gec olmayaraq) kompleks şəkildə, zərurət olduqda isə plandankənar təftiş etdirir.

XII Mövzu . Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyəti

13.1. Hüquq-mühafizə fəaliyyəti anlayışı

Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin 17-cı maddəsinin birinci bəndinə görə, “Gömrük orqanları gömrük işi sahəsində cinayətlərə dair işlər üzrə təhqiqat və istintaq orqanlarıdır”.

Bəs, gömrük orqanları nə üçün hüquq-mühafizə orqanı sayılmalıdır?

Birincisi, gömrük orqanları icraedici və sərəncamverici orqan kimi, yüksək dövlət orqanlarının (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi və Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti) qərarlarını icra etmək üçün, gömrük işi ilə əlaqədar normativ aktlar vermək hüququna malikdir. Bu normativ aktlar mallar və nəqliyyat vasitələrinin, habelə vətəndaşların gömrük sərhədini keçməsi ilə əlaqədar verilir ki, bu da gömrük orqanlarının inzibati-hüquqi fəaliyyətdə iştirakı deməkdir.

İkincisi, malların keçirilməsi ilə əlaqədar, gömrük orqanlarının vəzi-fəli şəxsləri ilə xarici iqtisadi fəaliyyətin iştirakçıları arasındakı gömrük, inzibati, cinayət, dövlət, beynəlxalq, maliyyə, mülki və s. sahələrdəki hüquqi münasibətlərin tənzimlənmiş normalarla qorunması, gömrük orqanlarının inzibati-prosessual, cinayət-hüquqi və cinayət-prosessual kimi hüquq-mühafizə formalarından istifadə etmək səlahiyyətinin olması, onun hüquq-mühafizə orqanı sayılmasını zəruri edir.

Gömrük işi sahəsində XİF iştirakçıları ilə gömrük işçiləri arasındakı münasibətləri tənzimləyən yüzlərlə normativ aktlar vardır ki, bunlar da dövlət idarəetmə mexanizminin bir hissəsi sayılır. Gömrük orqanları ilə XİF iştirakçıları arasındakı münasibətlər, həddən çox mürəkkəb xarakter daşması ilə yanaşı, beynəlxalq, dövlət, inzibati, təsərrüfat, mülki, əmək, maliyyə, torpaq (yer), nəqliyyat, dəniz, hava, cinayət, cinayət-prosessual, hərbi və s. hüquq sahələrinin tənzimlənmə sferalarına da aiddir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına görə hamı qanun qarşısında bərabər cavabdehlik daşıyır və onun hüquqi normalarına riayət etməlidir. Bildiyimiz kimi, ictimai münasibətlərin tənzimlənməsi üçün dövlət tərəfindən qoyulmuş və ya sanksiyalaşdırılmış elə dövlət tərəfindən də qorunan məcburi intizam qaydaları hüquqi norma adlanır.

Hüquqi normalar, hüquqi subyektlər arasında səmərəli münasibətləri saxlayır, dövlət və cəmiyyətin, habelə vətəndaşların hüquqi maraqlarını müəyyən edir və qoruyur. Hər bir hüquqi normanın məntiqi və faktiki (real) strukturu vardır.

Hüquqi normanın məntiqi strukturunu hipoteza, dispozisiya və sanksiya yaradır.

Hipoteza normanın birinci hissəsi olub verilmiş normanın faktiki tətbiqi şəraitini təyin edir.

Dispozisiyada hüquq münasibəti iştirakçılarının hüquq və vəzifələrinin, intizam qaydalarının özü formalaşdırılır.

Sanksiyada isə hüquq normalarını pozan şəxslər üçün cəza tədbirlərinin neqativ nəticələri göstərilir.

Hüquqi normanın real (faktiki) strukturu isə iki hissədən ibarətdir:

1) hipoteza (həmişə birinci hissə) və dispozisiya (tənzimləyici normanın ikinci hissəsi);

2) hipoteza və sanksiya (hüquq-mühafizə normalarının ikinci hissəsi).

Hüquq normasının məntiqi strukturu dövlətə imkan verir ki, hüquq-mühafizə normaları ilə tənzimləyici normalara riayət olunmasını təmin etsin.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsində iştirak edən gömrük orqanları, hər şeydən əvvəl, Azərbaycan və digər ölkələr arasında mal və xidmətlərin optimal hərəkətini həyata keçirir, iqtisadi, maliyyə, siyasi, sosial və digər məsələlərin həllini təmin edir. Bununla da gömrük orqanları Azərbaycan Respublikası GM-də "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikası qanununda, digər qanunlarda və qanun gücündə olan fərman, sərəncam və qərarlarda nəzərdə tutulmuş funksiyaları həyata keçirir. Bunlar təşkilati, dövlət idarəetmə, qaydalara nəzarət, hüquqi normalardan istifadə, onun icrası və tətbiqi, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər funksiyaları yerinə yetirir.

Lakin bütün hallarda, XIF iştirakçıları heç də həmişə hüquqi normaların yerinə yetirilməsinə çalışmırlar. Müəyyən qrup şəxslər bilərəkdən və ya bilməyərəkdən bu normaları pozurlar ki, dövlət orqanları da (prokurorluq, məhkəmə, DIN, MTN, Vergilər Nazirliyi, dövlət sərhəd xidməti, gömrük orqanları) lazımi tədbirlər görməyə məcbur olur və onların üzərinə qoyulmuş mühafizə funksiyasını yerinə yetirərək, bu hüquqpozmaların qarşısını alır.

Gömrük işi sahəsində mühafizə dövlət, cəmiyyət və şəxsiyyət üçün təhlükəli münasibətlərin qarşısını almaq, onları aradan qaldırmaq, XIF iştirakçıları və gömrük orqanının vəzifəli şəxslərinin qeyri-qanuni və arzuolunmaz hərəkətlərinin qarşısının alınması üçün müdafiədə öz əksini tapır. Gömrük orqanlarının bu fəaliyyət sahəsi, qanuna zidd hərəkət və ya hərəkətsizlik edilməsinə qoyulmuş qadağalar, bu qadağaların pozulmasına görə sanksiyalar, bu sanksiyaların gömrük orqanları tərəfindən icra olunmasını əhatə edir. Beləliklə, hüquqi normaların mühafizə funksiyası müxtəlif üsullarla, o cümlədən, hüquqi normanı pozanlara məcburi dövlət tədbirlərindən istifadə yolu ilə həyata keçirilir. Məcburi dövlət tədbirləri fiziki və hüquqi şəxslərin qayda pozmalara görə onların hüquqlarının

məhdudlaşdırılması, müəyyən olunmuş vəzifələrin məcburi yerinə yetirilməsinə nail olmaq deməkdir.

Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyəti dövlət fəaliyyətinin bir sahəsi olub, gömrük hüquq münasibətləri sferasında dövlətin daxili və xarici funksiyalarını yerinə yetirərkən ortaya çıxır.

Bu fəaliyyətin məqsədi gömrük işi sahəsində dövlət, inzibati, gömrük mülki və digər hüquq sahələrinin normalarının tətbiqi, icrası, istifadəsi və onlara riayət olunmasıdır.

Gömrük orqanlarının həyata keçirdiyi funksiyalar barədə əvvəlki mövzularda geniş məlumat verilmişdir.

Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyəti müxtəlif formalarda həyata keçirilir:

- 1) inzibati - hüquqi;
- 2) inzibati- prosessual;
- 3) cinayət - hüquqi;
- 4) cinayət - prosessual;
- 5) əməliyyat - axtarış və s.

13.2. Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyətinin inzibati-hüquqi və inzibati prosessual formaları

Gömrük qaydalarının pozulması şəxsin qanunazid hərəkətləri və ya hərəkətsizliyi nəticəsində qoyulmuş aşağıdakı qaydaların pozulmasıdır:

- 1) mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədini (gömrük rejimlərinin tətbiqi də daxil olmaqla) keçməsi ilə bağlı pozuntular;
- 2) onlara gömrük nəzarəti ilə əlaqədar;
- 3) bu mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsi ilə bağlı;
- 4) gömrük ödənişlərinin qoyulması və ödənilməsi ilə əlaqədar;
- 5) gömrük güzəştlərinin verilməsi və onlardan istifadə ilə bağlı pozuntular.

Hüquq pozuntularının əlamətləri olan - subyektlər, obyektlər və sübyektiv tərəflər bütünlükdə gömrük qaydalarının pozulmasının tərkibi sayılır. DGK gömrük orqanlarının normal fəaliyyətinə mane olan inzibati xətalər də daxil olmaqla, gömrük qaydalarının pozulması hallarına qarşı mübarizə aparır. Gömrük orqanları tərəfindən gömrük qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalər üzrə icraatın aparılması, həmin işlərə baxılması və inzibati xətalər törətməyə görə tətbiq edilən inzibati tənbehin növləri və bu zaman həyata keçirilən prosessual hərəkətlər Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi və digər qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir. (GM, maddə 18).

“Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi” (“Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvv-

vəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul olunub: 11 iyul 2000-ci il, N 906-1 Q; dərc olunub: 30 avqust 2000-ci il) **“Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun** tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidenti H.Əliyevin 29 avqust 2000-ci il tarixli 389 sayılı Fərmanı ilə 1 sentyabr 2000-ci ildən qüvvəyə minmişdir. Həmin fərmanın 2-ci bəndində yazılmışdır: *Müəyyən edilsin ki, həmin Məcəllənin 258-ci, 260-cı, 261.2-ci, 263-cü, 264-cü, 265.0.1-ci, 265.0.3-265.0.5-ci, 266-cı maddəsinin adında; 266.1-266.3-cü, 267-ci, 268-ci, 269-cu, 272-ci, 273-cü, 275-ci, 276-cı, 277-ci, 282.2-ci, 287-ci, 288-ci, 291-ci, 292-ci və 326-cı maddələrində “müvafiq icra hakimiyyəti orqanı” dedikdə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi nəzərdə tutulur.*

Göstərilən Fərmanın 3-cü bəndində isə Dövlət Gömrük Komitəsinin maddələr üzrə səlahiyyətləri verilmişdir: Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 357.0.3-cü maddəsinə müvafiq olaraq müəyyən edilsin ki, həmin Məcəllənin 258-291-ci, 293-295-ci və 326 maddələrində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalər haqqında işlərə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi baxır.

“İnzibati Xətalər Məcəlləsi”nin XXI fəslə *“Gömrük qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalər”* adlanır.

Gəlin əvvəlcə “inzibati xəta” anlayışının nə demək olduğunu öyrənək. “İnzibati Xətalər Məcəlləsi” ilə qorunan ictimai münasibətlərə qəsd edən, hüquqa zidd olan, təqsirli sayılan və inzibati məsuliyyətə səbəb olan əməl inzibati xəta adlanır. Gördüyünüz kimi qəsdən və ya ehtiyatsızlıq üzündən törədilməsindən asılı olmayaraq hər bir hərəkət və hərəkətsizlik inzibati məsuliyyətə səbəb olursa inzibati xəta hesab olunur.

Xəta - real gerçəklik faktıdır. Qanunvericilik xətanın əlamətlərini yaratmır, lakin onlardan daha mühüm və fərqli olanlarını seçir; seçilmişləri hüquqi çərçivə halına salır, məntiqi hüquq norması tərkibində təsbit edir və məcburi normaya çevirir. Onda təsbit edilmiş əlamətlər xətanın təsvir edilməsi üçün zəruri və kafi əsas olur. Real əməl yalnız o zaman xəta hesab edilir ki, o, qanunda sadalanmış bütün əlamətlərə malik olsun, həmin əməllərdən hətta birinin belə mövcud olmaması bütövlükdə əməlin tərkibinin mövcud olmaması deməkdir.

Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 23-cü maddəsində aşağıdakı inzibati tənbehlər nəzərdə tutulmuşdur:

- 1) xəbərdarlıq;
- 2) inzibati cərimə;
- 3) əmlakın əvəzi ödənilməklə götürülməsi;
- 4) əmlakın müsadirə edilməsi;

- 5) xüsusi hüququn məhdudlaşdırılması;
- 6) Respublika hüduqlarından kənara inzibati qaydada çıxartma;
- 7) inzibati həbs.

Gömrük qaydalarının pozulması işlərinin icraatı və onlara baxılma qaydaları bir neçə mərhələdən keçsə də, bu iş üzrə inzibati icraatın sərbəst prosessual hissəsi olaraq bir-biri ilə çox bağlıdır və özünə məxsus prosessual funksiyaları, məqsəd və tapşırıqları vardır.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə inzibati proses aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir:

- 1) işin başlanması və onun inzibati istintaqı;
- 2) işə baxılma və gömrük qaydalarının pozulması işi üzrə qərarın çıxarılması;
- 3) gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə şikayətvermə, protest və qərara yenidən baxma;
- 4) gömrük qaydalarının pozulması üzrə Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının qoyduğu məsuliyyətin icrası.

İşə baxılma və gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə qərarın çıxarılması mərhələsi gömrük qaydalarının pozulması haqqında işin mərkəzi mərhələsi olub, məhz burada hüquqpozma faktı, mahiyyət etibarilə təsdiqlənir, inzibati istintaqın aparılması keyfiyyəti qiymətləndirilir, inzibati proses iştirakçılarının hüquq və azadlıqları qorunmaqla protokol tərtibinin və digər prosessual hərəkətlərin əsaslılığı və qanuni olması yoxlanılır. İşin icraatı zamanı aparılan istintaq nəticəsində fiziki şəxslərə və ya vəzifəli şəxslərə, törətdiyi hüquq pozuntusuna görə, inzibati cəza tədbiri kimi dövlət adından qərar çıxarılır.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə qərarın çıxarılması mərhələsində, bütün tərəflər öz maraq və müdafiələrini təmin etmək üçün geniş prosessual hüquqlara malikdir. Bu mərhələdə aşağıdakılarla əlaqədar vacib prosessual məsələlər həll olunur:

- 1) işə baxılmanın hazırlığı ilə;
- 2) işin dinlənməsi və baxılması ilə;
- 3) gömrük qaydalarının pozulması işi üzrə qərarın qəbul edilməsi ilə;
- 4) Azərbaycan Respublikası gömrük orqanları tərəfindən mal və nəqliyyat vasitələrinin götürülməsi üçün verilən cəzanın icrası ilə bağlı.

İşə baxılmanın hazırlıq mərhələsində, gömrük qaydalarının pozulması üzrə işə baxılması üçün, müvafiq gömrük orqanının səlahiyyətinə bu işin aid olub-olmaması müəyyənləşdirilir.

Gömrük qaydalarının pozulması üzrə işin icraatı zamanı, fiziki şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsi Azərbaycan Respublikası gömrük orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Belə orqanlar gömrük postu və ya gömrükxana ola bilər.

Gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar vəzifəli şəxslərin, həmçinin, müəssisə, idarə və təşkilatların, hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunması üçün Azərbaycan Respublikası gömrükxanaları tərəfindən baxıla bilər.

Regional gömrük idarələri isə gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar istənilən işə baxa və bu işlə bağlı bütün şəxsləri məsuliyyətə cəlb edə bilər. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi istənilən işi icraata qəbul edə və yaxud istədiyi gömrük orqanına həvalə edə bilər. Mövcud qanunvericiliyə görə, fiziki şəxslər tərəfindən pozulmuş gömrük qaydaları ilə əlaqədar 15 günə, vəzifəli şəxslər və digər şəxslər tərəfindən törədilmişsə işə bir aya qədər baxılmalıdır.

Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsi gömrük qanunvericiliyinə uyğun olaraq, gömrük qaydalarının pozulması haqqında işə baxmağa başlayaraq aşağıdakıları təqdim edir:

1) işə kimin baxıldığını, hansı işə baxıldığını, kimin və hansı maddə ilə məsuliyyətə cəlb edildiyini söyləyir;

2) məsuliyyətə cəlb edilən şəxsin, məsuliyyətə cəlb edilən idarə, müəssisə və təşkilatın rəhbərinin və ya onun müavininin, onların vəkillərinin və ya nümayəndələrinin gəlib-gəlməməsini, gəlmədikləri halda isə onların gəlməmə səbəbini araşdırır.

Azərbaycan Respublikası gömrük orqanının vəzifəli şəxsi gömrük qaydalarının pozulması haqqında işə baxaraq aşağıdakı qərarlardan birini çıxarır:

1) tənbehtmə haqqında;

2) iş üzrə icraata xitam verilməsi haqqında;

3) gömrük işi sahəsində cinayətlər üzrə cinayət işinin başlanılması haqqında;

4) gömrük işi sahəsində cinayətlər və s. cinayətlər üzrə cinayət işinin başlanması məsələsinin həlli üçün, materialların Azərbaycan Respublikasının digər hüquq-mühafizə orqanlarına göndərilməsi haqqında;

5) işin əlavə icraata qaytarılması və iş üzrə icraata xitam verilməsi haqqında qərar, törədilmiş gömrük qaydalarının pozulmasının az əhəmiyyətli olması ilə əlaqədar hüquq pozan məsuliyyətdən azad edilərkən, həmçinin, iş üzrə icraatın aparılmasını istisna edən hallar olduqda çıxarılır.

Cinayət işinin başlanması haqqında qərar, işə baxılmağa hazırlıq və ya işə baxılma zamanı gömrük işi sahəsində cinayətlərin əlamətləri aşkar edildiyi halda çıxarılır. Gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə qərarla aşağıdakılar qeyd edilməlidir:

1) qərar çıxaran Azərbaycan Respublikası gömrük orqanının adı;

2) qərar çıxaran vəzifəli şəxsin vəzifəsi, soyadı, adı, atasının adı;

3) işə baxıldığı vaxt və yer haqqında məlumat;

- 4) əgər müəyyən edilibsə, məsuliyyətə cəlb olunan şəxs haqqında məlumat;
- 5) işə baxılarkən müəyyən edilən halların şərhı;
- 6) törədilmiş gömrük qaydalarının pozulmasına görə, həmin məsuliyyət üçün Gömrük Məcəlləsində nəzərdə tutulan maddənin nömrəsi (sayı);
- 7) iş üzrə qəbul edilən qərar;
- 8) qərardan şikayət verilməsinin müddəti və qaydası haqqında məlumat.

Qərarla götürülən mallar, nəqliyyat vasitələri, onların sənədləri və digər əşyalar, üzərinə həbs qoyulmuş əmlak, girov, zəmanət, depozitə verilmiş məbləğlər, maddi sübutlar və gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə xərclər haqqında məsələlərin həlli öz əksini tapmalıdır.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə çıxarılan qərar, işə baxmış olan Azərbaycan Respublikası gömrük orqanının vəzifəli şəxsi tərəfindən imzalanır, surəti isə barəsində qərar çıxarılan şəxsə və ya onun nümayəndəsinə, qərar çıxarıldıqdan sonra üç gün ərzində verilir və ya göndərilir.

Gömrük qaydalarının pozulmasına görə qərar, həmin qərardan şikayət verilməsi müddəti keçdikdən sonra, yaxud Azərbaycan Respublikasının yuxarı gömrük orqanı, rayon (şəhər) Xalq Məhkəməsi və ya Azərbaycan Respublikası İqtisad məhkəməsi tərəfindən gömrük orqanının qərarından şikayət üzrə qərar qəbul edilən gün, bu qərarı çıxaran gömrük orqanı tərəfindən icraya yönəldilir.

İXM-in V fəslı bütünlüklə (32-38-ci maddələr) inzibati tənbehin tətbiq olunmasına həsr olunmuşdur. Bu tənbeh yalnız o zaman tətbiq oluna bilər ki, müqəssirin hərəkətlərində qəbahət tərkibi müəyyənləşdirilmiş olsun. Daha doğrusu, əgər əmələ görə hüquq norması ilə məsuliyyət nəzərdə tutulmuş və vətəndaşın hüquqazidd hərəkətlərində hüquqpozmanın hüquqi norma üzrə nəzərdə tutulan bütün əlamətləri aşkara çıxarmışdırsa, təqsirli şəxs müvafiq maddə ilə məsuliyyətə cəlb oluna bilər.

Gömrük orqanının (vəzifəli şəxsin) ixtiyarı vardır ki, ona aidiyyəti olan işlərə baxsın, təqsirli şəxsin hərəkətini təfsir edən maddəni sanksiya dairəsində tənbeh etsin, tənbehin növünü və ölçüsünü ona verilmiş sanksiyalar çərçivəsində seçsin. AR İXM-in 360-cı maddəsinə görə, gömrük qaydaları əleyhinə olan inzibati xətlərlə əlaqədar olan 258-260, 261.1, 278, 282, 284-287, 292, 293 və 293-1-ci maddələrində nəzərdə tutulan inzibati xətlər haqqında işlərə rayon (şəhər) məhkəmələri baxır. Qalan maddələrdə nəzərdə tutulan xətlərə isə Dövlət Gömrük Komitəsinin səlahiyyətli şəxsləri baxırlar.

İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraat AR İXM-in 362-408-ci maddələrinin, inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın mərhələləri 409-438-ci maddələrinin və inzibati xətlər haqqında işlər üzrə qərarların icrası

isə 439-458-ci maddələrinin müddəalarına uyğun olaraq həyata keçirilir. Yuxarıda göstərilən maddələr üzrə inzibati prosesin həyata keçirilməsi qaydaları və ardıcılığı bütün hüquq-mühafizə orqanları üçün eyni olduğundan, gömrük orqanları üçün əlavə şərhə ehtiyac görülmür.

13.3. Gömrük orqanlarının cinayət-hüquqi və cinayət-prosessual formaları

Gömrük orqanları tərəfindən təhqiqat və istintaqın aparılması və bu zaman həyata keçirilən prosesual hərəkətlər Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi ilə tənzimlənir. (GM, Maddə 17).

“Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının 14 iyun 2000-ci il tarixli qanunu qəbul edildikdən sonra həmin qanunla təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidenti H.Əliyevin 25 avqust 2000-ci il tarixli fərmanı ilə Azərbaycan Respublikası CPM-nin 215.5-ci maddəsinə uyğun olaraq Cinayət Məcəlləsinin 207-209-cu maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayət işləri üzrə və 206-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətə dair iş üzrə isə bu işə başladıda ibtidai istintaqın aparılmasının Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

İbtidai istintaqı gömrük orqanlarının səlahiyyətinə aid olan cinayətlər aşağıdakılardır:

- 1) qaçaqmalçılıq;
- 2) Azərbaycan xalqının və xarici ölkə xalqlarının bədii, tarixi və arxeoloji sərvəti olan əşyaların Azərbaycan Respublikasının ərazisinə qaytarılmaması;
- 3) gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma, xaricdən valyuta dəyərli şeylərin qaytarılmaması və qanunsuz valyuta əməliyyatları.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən 5 mart 2004-cü ildə qəbul olunmuş “Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin tətbiq edilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun X bəndinə görə Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə müvafiq əlavələr və dəyişikliklər edildikdən sonra gömrük orqanlarına gömrük işi sahəsində cinayətlər haqqında işlər üzrə istintaq aparmaq səlahiyyəti verilmişdir. Gömrük orqanları tərəfindən təhqiqatın və istintaqın aparılması Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi ilə tənzimlənir.

Dünya praktikasında qaçaqmalçılıq daha çox kontrabanda kimi tanınır. “Kontrabanda” italyan sözü olub “contro” - “əks” və “bando” - “hökumət qərarları” sözlərindən götürülmüş mənası “hökumət qərarlarının əksinə” deməkdir. Gömrük işi sahəsində qaçaqmalçılıq ən ağır cinayətlərdən sayılır. Gömrük sərhədindən gömrük nəzarətindən kənar və ya ondan gizli, yaxud sənədlərdən və ya gömrük eyniləşdirilməsi vasitələrindən aldatma yolu ilə istifadə edilməsi, yaxud bəyan etməməklə və ya düzgün bəyan etməməklə malların keçirilməsi qaçaqmalçılıq (kontrabanda) hesab olunur.

Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılmış Azərbaycan xalqının və xarici ölkə xalqlarının bədii, tarixi və arxeoloji sərvəti olan əşyaların qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq olaraq qaytarılması məcburi olan hallarda və müəyyən olunmuş müddətdə geri qaytarılmadıqda da qaçaqmalçılıq sayılır və cinayət qanunvericiliyi ilə cəzalandırılır.

“Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi” 1999-cu ilin 30 dekabr tarixli qanunu ilə təsdiq olunmuş və 2000-ci ilin sentyabr ayının 1-dən qüvvəyə minmişdir. Yeni Məcəllənin 206-cı maddəsinə görə “Qaçaqmalçılıq, yəni Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən gömrük nəzarətindən kənar və ya ondan gizli, yaxud sənədlərdən və ya gömrük eyniləşdirilməsi vasitələrindən aldatma yolu ilə istifadə etməklə, yaxud bəyan etməməklə və ya düzgün bəyan etməməklə malların keçirilməsidir”.

Bu maddənin birinci hissəsinə görə “mallar və digər əşyalar külli miqdarda keçirildikdə 5 ilədək azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır”.

Cinayət Məcəlləsinin 15-ci maddəsinə görə bu cür cinayətlər “az ağır cinayətlər” (CM 15.3-cü maddə) hesab olunur.

206-cı maddənin ikinci hissəsinə görə, “narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, güclü təsirli, zəhərli, zəhərləyici, radioaktiv, partlayıcı maddələrin və nurguların hərbi silahın və texnikanın (yivsiz odlu ov silahı və həmin silah üçün döyüş sursatı istisna olmaqla) odlu silah və yaxud döyüş sursatının, nüvə, kimyəvi, bioloji və digər kütləvi qırğın silahlarının hazırlanmasında istifadə oluna bilən və Azərbaycan Respublikası gömrük sərhədindən keçirilməsi üçün müvafiq qaydalar, müəyyən edilmiş strateji əhəmiyyətli xammalın mədəni, tarixi və ya arxeoloji sərvət olan əşyaların Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən gömrük nəzarətindən kənar və ya ondan gizli, yaxud sənədlərdən və ya gömrük eyniləşdirilməsi vasitələrindən aldatma yolu ilə istifadə etməklə, yaxud bəyan etməməklə və ya düzgün bəyan etməməklə keçirilməsi - əmlakı müsadirə olunmaqla və ya olunmamaqla 3 ildən 7 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır”.

Yeni Cinayət Məcəlləsinin bu maddəsi əvvəlkindən fərqli olaraq daha ətraflı və dəqiq təsnifləşdirilmişdir. Əgər əvvəlki CM-də bu maddənin üçüncü hissəsi ümumi şəkildə verilmişdirsə, yəni CM-də hər hal üçün xüsusi yarımbəndi nəzərdə tutulmuş, bu cür əməllərin mütəşəkkil dəstə tərəfindən həyata keçirilməsi üçün isə ayrıca bənd göstərilmişdir.

Belə ki, yeni CM-in 206-cı maddəsinin üçüncü hissəsinə görə, “bu Məcəllənin 206.1 və 206.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllər:

206.3.1. təkrar törədildikdə;

206.3.2. qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədildikdə;

206.3.3. vəzifəli şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədildikdə;

206.3.4. gömrük nəzarətini həyata keçirən şəxsə zor tətbiq etməklə törədildikdə - əmlakı müsadirə olunmaqla və ya olunmamaqla 5 ildən 8 ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır”.

Bu cür cinayətlər isə “ağır cinayətlər” (CM 15.4-cü maddə) hesab olunur.

206-cı maddənin dördüncü hissəsinə görə, “bu Məcəllənin 206.1-206.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllər mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədildikdə - əmlakı müsadirə olunmaqla 7 ildən 12 ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır”. Öz xarakterinə görə belə cinayətlər “ən ağır cinayətlər” (CM 15.5 maddə) hesab edilir. Bu maddədə “külli miqdar dedikdə keçirilən qaçaqmalçılıq əşyalarının dəyərinin minimum əməkhaqqı məbləğinin dörd min mislindən yuxarı olan məbləğ başa düşülür. (CM 206-cı maddə, “Qeyd” hissəsi).

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən 17.04.2007-cə il tarixində qəbul olunmuş «Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında» (№313-IIIQD) Qanunun qüvvəyə minməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev cənablarının 22.05.2007-ci il tarixli fərmanı ilə həmin qanunun 32.2. maddəsinin icrasını DGK öz səlahiyyətləri daxilində həyata keçirir.

Gömrük işi sahəsindəki digər cinayətlər, gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma, qanunsuz valyuta əməliyyatları və valyuta sərvətləri ilə əlaqədar sair əməllər, incəsənət, tarixi və arxeoloji sərvət olan əşyaların qaytarılmamasıdır.

Fiziki şəxslərin, vəzifəli şəxsin və ya hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin külli miqdarda gömrük ödənişlərini ödəməkdən qəsdən yayınması cinayət hesab olunur.

Bu müddəa bütünlüklə öz əksini Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 73-cü maddəsində tapmışdır: “Qanunla müəyyən edilmiş vergiləri və başqa dövlət ödənişlərini tam həcmdə və vaxtında ödəmək hər kəsin borcudur”.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 207-ci maddəsinə görə, “Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq qaytarılması məcburi olan Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənara çıxarılmış Azərbaycan Respublikasının və xarici ölkələrin incəsənət, tarixi və arxeoloji sərvəti olan əşyaların müəyyən edilmiş müddətdə Azərbaycan Respublikasına qaytarmamaq - əmlakı müsadirə olunmaqla və ya olunmamaqla üç ildən səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır”.

CM-nin 209-cu maddəsinin birinci hissəsinə görə, “xeyli miqdarda gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma minimum əməkhaqqı məbləğinin min mislindən iki min mislinədək miqdarda cərimə və ya birilədək müddətə islah işləri ilə cəzalandırılır”. Əgər bu əməllər təkrar (209.2.1) və külli miqdarda (209.2.2) törədilsə, onda “minimum əməkhaqqının iki min mislindən beş min mislinədək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə islah işləri və eyni müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır”. (209.2-ci maddə). Bu maddə “xeyli miqdar” dedikdə ödənilməmiş gömrük ödənişlərini minimum əməkhaqqı məbləğinin iki min mislindən, “külli miqdar” dedikdə dörd min mislindən yuxarı olan məbləğ başa düşülür.

Bu Məcəllənin 209.1. və 209.2-ci maddələrində nəzərdə tutulan əməlləri ilk dəfə törətmiş şəxs cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanı tamamilə ödədikdə cinayət məsuliyyətindən azad olunur.

Qanunsuz valyuta əməliyyatları ilə əlaqədar cinayətlər isə CM-in 206.1. və 208-ci maddələrinə uyğun cəzalandırılır.

Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinin 327.2-ci maddəsinə əsasən gömrük işi sahəsində cinayət işləri və digər hüquqpozmalar üzrə məhkəmənin qüvvəyə minmiş qərarına əsasən mallar müsadirə edilir. Müsadirə edilmiş mallar müvafiq olaraq, gömrük işi sahəsində cinayət işləri və digər hüquqpozmalar üzrə məhkəmənin qərarı qüvvəyə mindiyi gündən dövlət mülkiyyətinə keçirilmiş hesab edilir. Müsadirə edilmiş mallar Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin “Azər-terminalkompleks” Birliyi tərəfindən qəbul edilir.

Müsadirə edilmiş mallar birliyin müəyyən etdiyi anbarlara aşağıdakı sənədlər təqdim edilməklə yerləşdirilir:

- mallar haqqında məlumatlar göstərilməklə, gömrük orqanının müraciəti;
- malların müsadirə edilməsi haqqında məhkəmənin qüvvəyə minmiş qərarının surəti və ya gömrük orqanının mallardan dövlətin xeyrinə imtina edilməsi üçün icazə verilməsinə dair qərarının surəti.

Müsadirə edilmiş mallar anbara qəbul edilərkən, “Malların anbara qəbul edilməsi haqqında Akt” tərtib olunur. Həmin akt malları təhvil verən gömrük orqanının vəzifəli şəxsi və birliyin səlahiyyətli

nümayəndəsi tərəfindən imzalanır və birliyin möhürü ilə təsdiq edilir. Aktın bir nüsxəsi gömrük orqanının vəzifəli şəxsinə verilir. Müsadirə edilmiş mallar anbara qəbul edilərkən qüsurlu olduqda, bu barədə qəbuletmə aktında müvafiq qeydlər aparılır. Birlik anbara qəbul olunmuş malların uçotunu aparır.

Dövlət mülkiyyətinə keçirilmiş mallar açıq gömrük hərraclarında satılır. Dövlət mülkiyyətinə keçirilmiş və gömrük hərraclarında satılmamış qalan mallar barəsində sərəncam verilməsi Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2014-cü il 19 mart tarixli 88 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş “Dövlət mülkiyyətinə keçirilmiş və gömrük hərraclarında satılmamış qalan, yaxud mülki dövriyyədə olmasına yol verilməyən və mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış mallar, həmçinin, tez xarab olan və saxlanma müddəti keçmiş mallar barəsində sərəncam verilməsi Qaydaları” ilə tənzimlənir.

Təhqiqat ilkin istintaqın forması kimi qaldırılacaq cinayət işi üzrə mövcud qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydalar əsasında həyata keçirilir. Təhqiqat orqanları ilk olaraq cinayətin baş verdiyini aşkarlayır, iş qaldırır, cinayətin izlərinin aşkar edilməsi üçün vacib hərəkətlər edir, şübhəli şəxsi saxlayır və cinayətin qarşısını alırlar. Əgər aparılan təhqiqat işi, həmin iş üzrə ilkin istintaqı vacib edirsə, onda təhqiqat işi müstəntiqə verilir. Əks halda, təhqiqat orqanı işin istintaqını axıra çatdırmalıdır. Yadda saxlamaq lazımdır ki, ilkin istintaqın vacib olduğu işlərdə, təhqiqat işi ümumi xarakter daşıyır, daha doğrusu, təhqiqat orqanları, yalnız “isti izlər üzrə” vacib istintaq hərəkətləri lazım gəldikdə və müstəntiqin işə başlama bilmədiyi halda təhqiqat aparır.

Əgər cinayət işini müstəntiq qaldırıbsa və icraata özü qəbul edibsə, onda təhqiqat aparılmır, təhqiqat orqanları isə müstəntiqin tapşırığı ilə əməliyyat-axtarış, nadir hallarda isə istintaq hərəkətlərində iştirak edir.

Gömrük orqanları aşağıdakı cinayət işləri üzrə təhqiqat və istintaq orqanı sayılır. (CPM. 38, 45 və 47-ci maddələr):

- 1) qaçaqmalçılıq (AR CM 206-cı maddə);
- 2) incəsənət, tarixi və arxeoloji sərvət sayılan əşyaların Azərbaycan ərazisinə gətirilməməsi. (AR CM 207-ci maddəsi);
- 3) gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma (AR CM 209-cu maddəsi).

Gömrük orqanları sistemində təhqiqat və ibtidai istintaq işlərini Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin məsul şəxsi apara bilər.

Təhqiqat aparacaq şəxs, qəbul etdiyi qərarın istintaq hərəkətləri baxımından əsaslılığına, qanunauyğunluğuna və vaxtında aparılmasına görə məsuliyyət daşıyır.

Təhqiqatçı aşağıdakı hallarda işin istintaqında iştirak edə bilməz:

1) əgər o, zərərçəkmiş, şikayətçi, cavabdeh, müstəntiqdirsə, habelə həmin işdə ekspert, mütəxəssis və tərcüməçi kimi iştirak edirsə;

2) əgər o, zərərçəkmişin, şikayətçinin, cavabdehin və ya onların nümayəndələrinin, habelə şübhəli şəxslərin və ya onların nümayəndələrinin qohumudursa;

3) əgər o, bu və ya digər dərəcədə, bilavasitə və ya dolayısı ilə aparılan işdə maraqlıdırsa.

Yuxarıda sadalanan halların hər hansı birinə əsas olduqda, təhqiqatçı bu barədə rəhbərinə xəbər verməli və işin istintaqından kənarlaşmalıdır.

Respublikanın gömrük sərhədindən keçirilməsinin xüsusi qaydaları müəyyən edilmiş materialların, avadanlıqların, strateji əhəmiyyətli xammalın, mədəni sərvət olan əşyaların və s. qaçaqmalçılıq yolu ilə keçirilməsi, bundan başqa, incəsənət, tarixi və arxeoloji sərvət olan əşyaların müəyyən edilmiş müddətdə Azərbaycana qaytarılmaması, şərti maliyyə vahidinin iki min mislindən (yəni 11 mln manat) yuxarı olan məbləğdə gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma və s. kimi hallar cinayət xarakterli hesab olunur.

Cinayət-Prosessual Məcəllənin 214-cü maddəsinin mahiyyətindən aydın olur ki, təhqiqat ibtidai araşdırmanın növü kimi aşağıdakı şəkildə aparılır:

a) ibtidai istintaq məcburi olan cinayət işləri üzrə təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin icraatı;

b) böyük ictimai təhlükə törətməyən bəzi aşkar cinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat.

Burdan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, ibtidai istintaq geniş mənada iki formada - ibtidai istintaq və təhqiqat formasında aparılır. İbtidai istintaqın aparılmasını nizamlayan cinayət-prosessual qanunvericiliyinin normaları, kiçik istisnalarla, demək olar ki, eynilə təhqiqatın gedişatını da nizamlayır. Təhqiqat müstəqil şəkildə çox az miqdarda cinayət işlərində ibtidai istintaqın əvəzində aparılır.

Cinayət-Prosessual Məcəllənin 215.1-ci maddəsində deyildiyi kimi, böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat şəklində aparılan təhqiqat istisna olmaqla, bütün cinayət işləri üzrə ibtidai istintaqın aparılması məcburidir. CPM-in 214-3-cü maddəsinə müvafiq olaraq, bu kateqoriyalı cinayət işləri üzrə cinayətin əlamətləri mövcud olduqda təhqiqat orqanı cinayət işini başlayır və cinayət-prosessual qanunvericiliyini rəhbər tutaraq cinayətin izlərini müəyyən etmək və möhkəmləndirmək, habelə cinayət törətməkdə şübhə edilən şəxsi tapmaq məqsədilə əməliyyat-axtarış tədbirləri və təxirəsalınmaz istintaq hərəkətləri aparır.

Təxirəsalınmaz istintaq hərəkətləri dedikdə gömrük orqanlarının təhqiqatçıları tərəfindən baxışın, axtarışın, götürmənin, şəxsi müayinənin,

şübhəli, yaxud təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi, zərər çəkmiş şəxsin, şahidlərin dindirilməsi və digər hərəkətlərin həyata keçirilməsi başa düşülür.

Cinayət-Prosessual Məcəllənin 236.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, cinayətin izlərinin, sübut mənbəyi ola biləcək digər maddi obyektlərin aşkar edilməsi, cinayətin törədilmə hallarının və iş üçün əhəmiyyətli olan digər halların müəyyən edilməsi məqsədilə gömrük orqanlarının təhqiqatçısı və müstəntiqi hadisə yerinin, binaların, sənədlərin, əşyaların və digər predmetlərin baxışını aparır.

Cinayətin mühakimə icraatında, bir qayda olaraq, predmetlərin və sənədlərin baxışı müvafiq istintaq hərəkətləri aparılarkən (hadisə yerinin baxışı, axtarış, götürmə) həyata keçirilir. Baxış nəticəsində predmet və ya sənəd barədə əldə edilən məlumatlar həmin istintaq hərəkəti protokolunda qeyd edilir. Predmetin və ya sənədin yerində baxışını aparmaq mümkün olmadıqda, müstəntiq onları qəbul etməsi barədə müvafiq akt tərtib edərək, qablaşdırır və möhürləyir.

CPM-in 242-246-cı maddələrində axtarış və ya götürmənin bir istintaq hərəkəti kimi mahiyyəti, məqsədi və iş üçün əhəmiyyəti geniş şərh edilmişdir. Qanunda göstərilmişdir ki, əldə edilmiş (mövcud) sübutlar, yaxud əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin materialları hər hansı yaşayış, xidməti və ya istehsalat binasında, digər yerdə, yaxud hər hansı şəxsə iş üzrə sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək əşyaların və sənədlərin olmasını güman etməyə kifayət qədər əsas verdikdə müstəntiq axtarış apara bilər.

Axtarış və ya götürmə, bir qayda olaraq, məhkəmənin qərarı əsasında aparılır. Məhkəmə axtarış, yaxud götürmənin aparılması haqqında qərarı müstəntiqin əsaslandırılmış vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı olduqda çıxara bilər. Axtarış və götürmə zamanı, CPM-in 244.1-ci maddəsinin tələbinə görə azı 2 (iki) hal şahidlərinin iştirakı məcburidir.

Şəxsi müayinə, cinayət-prosessual qanunda verilmiş şərhə görə, məhkəmə-tibb ekspertizasının keçirilməsi tələb edilmədiyi halda, şübhəli, təqsirləndirilən, zərər çəkmiş şəxsin və ya şahidin bədənində cinayətin izlərini və ya xüsusi əlamətləri aşkar etmək məqsədilə müstəntiq tərəfindən aparılır.

Gömrük orqanlarının təhqiqat və istintaq fəaliyyətinə aid olan cinayət işləri CM-in 206-207 və 209-cu maddələri əsasında qaldırılır. CM-in 206 və 207-ci maddələrinin tərkibini təşkil edən əməllər (hərəkət və ya hərəkətsizlik) CM-in 15.3-cü maddəsinin şərhinə görə ağır cinayətlər, 209-cu maddə ilə törədilmiş cinayət isə CM-in 15.2-ci maddəsinə görə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət hesab olunur.

Beləliklə, Cinayət-Prosessual Məcəllənin 215.1-ci maddəsinin tələbinə görə gömrük orqanları CM-in 206 və 207-ci maddələri ilə qaldırılmış cinayət işləri üzrə təhqiqatı 10 (on) gün müddətində, amma CM-in 209-cu

maddəsi ilə qaldırılmış cinayət işi üzrə təhqiqatı tam şəkildə aparmağa səlahiyyətlidir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Cinayət-Prosessual Məcəllənin 214.4-cü maddəsində izah edilir ki, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat şəklində təhqiqat CM-in 127.1, 128-132, 174-176, 177.1, 186.1, 187.1, 187.2, 196.1, 197.1 və 201.1-ci maddələri ilə nəzərdə tutulmuş böyük ictimai təhlükə törətməyən aşkar cinayətlər üzrə aparılır. Bu siyahıda CM-in 209-cu maddəsi göstərilməmişdir. Lakin yuxarıda qeyd edildiyi kimi, CM-in 15.2-ci maddəsinə görə CM-in 209-cu maddəsinin tərkibini təşkil edən əməllər böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər hesab olunur və bu növ cinayətlər üzrə cinayət işini gömrük orqanının təhqiqatçıları tərəfindən qaldırılaraq tam miqyasda təhqiqat formasında aparıla bilər.

Cinayət-Prosessual Məcəllənin 214.4-cü və Cinayət Məcəlləsinin 15.2-ci maddələri arasında yaranmış uyğunsuzluq, zənnimizcə, gələcəkdə Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik orqanları tərəfindən aradan qaldırılmalıdır. Cinayət-Prosessual Məcəllənin 47, 207, 209 və 210-cu maddələrinə görə cinayət işini başlamağa səlahiyyətli olan gömrük orqanlarından və vəzifəli şəxslərdən tələb olunur ki, hər bir cinayət barədə daxil olan ərizə və məlumatları vaxtında qəbul edib, onları yoxlayıb müvafiq qərar çıxartsınlar.

Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanları törədilmiş, törədilən, yaxud törədilməsinə hazırlıq görülən cinayətlər haqqında ərizə və məlumatlara baxanda, Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyinin tələblərinə ciddi surətdə riayət etməlidir. Belə ki, CPM-in 207.1.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq, gömrük orqanlarının təhqiqatçıları və müstəntiqləri zəruri hallarda törədilmiş, yaxud hazırlanan cinayət haqqında məlumat (aşkar cinayətlər haqqında məlumatlar istisna olmaqla) aldıqdan sonra 3 (üç) gün müddətində, bu mümkün olmadıqda 10 (on) gündən, ekspertin rəyinin alınması ilə əlaqədar isə 20 (iyirmi) gündən artıq olmayan müddətdə cinayət işinin başlanması üçün əsasların kifayət qədər olmasına dair ilkin yoxlamaları apararaq nəticələri üzrə cinayət işinin başlanması və ya cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi haqqında qərar qəbul edirlər.

13.4. Gömrük orqanlarının əməliyyat-axtarış fəaliyyəti

Gömrük Məcəlləsinin 19-cu maddəsinə görə, “Gömrük orqanları təhqiqatının və istintaqının aparılması səlahiyyətlərinə aid edilmiş cinayətlərin qarşısının alınması, aşkar edilməsi və açılması, onları hazırlayan, törədən və ya törətmiş şəxslərin müəyyən edilməsi məqsədilə əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirirlər. Gömrük orqanlarının əməliyyat-axtarış fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi, “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan

Respublikasının Qanunu və əməliyyat-axtarış fəaliyyətini tənzimləyən digər qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilir”.

“Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (11.12.1999) birinci maddəsinə görə, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti-müvafiq dövlət orqanları tərəfindən aşkar və qeyri-aşkar üsullarla bu Qanunla ona verilmiş səlahiyyətlər əsasında insan həyatını, sağlamlığını, hüquq və azadlıqlarını, hüquqi şəxsin qanuni mənafeələrini, dövlət və hərbi sirrini, habelə milli təhlükəsizliyi cinayətkar qəsdlərdən müdafiə etmək məqsədilə həyata keçirilir. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin məqsədi dövlətin, cəmiyyətin və şəxsiyyətin təhlükəsizliyini təmin etməkdir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin vəzifələri aşağıdakılardır:

- hazırlanan və törədilən cinayətlərin qarşısının alınması;
- törədilmiş cinayətlərin aşkar edilməsi və açılması;
- cinayətləri hazırlayan, törədən və ya törətmiş şəxslərin müəyyən edilməsi;
- məhkəmə, istintaq və təhqiqat orqanlarından gizlənən, cəza çəkməkdən boyu qaçıran və ya itkin düşən şəxslərin axtarılması;
- naməlum meyitlərin şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinə aid olan ilk üç vəzifə bilavasitə gömrük orqanlarının işi ilə əlaqədardır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 noyabr 1999-cu il 206 sayılı “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə fərmanının ikinci bəndinin üçüncü hissəsinə görə, Qanunun 5-ci maddəsinin IV hissəsində nəzərdə tutulmuş “müvafiq icra hakimiyyəti orqanları”nın səlahiyyətləri öz səlahiyyətləri daxilində Azərbaycan Respublikası DIN, Azərbaycan Respublikası MTN, Azərbaycan Respublikası Dövlət Sərhəd xidməti, Azərbaycan Respublikası ƏN, Azərbaycan Respublikası Ali Dövlət Hakimiyyət və İdarəetmə orqanları Baş Mühafizə İdarəsi və Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi həyata keçirir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti - xüsusi fəaliyyət növü olub, xüsusi məqsədlərin yerinə yetirilməsinə xidmət edir. Bu sahə ilə yalnız xüsusi səlahiyyəti olan dövlət orqanları məşğul ola bilər. Gömrük orqanlarına belə bir səlahiyyət, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yuxarıda göstərdiyimiz fərmanı ilə verilmişdir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti digər fəaliyyət növlərindən öz spesifikliyi ilə kəskin fərqlənir. Belə ki, bu fəaliyyət növünün prinsipləri konsepsiya və gizli iş üsulları ilə həyata keçirilir.

Konspirasiya - əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin vacib və toxunulmaz qaydası olub, qabaqcadan planlaşdırılmış, gizli həyata keçiriləcək cinayət işlərinin qarşısını almaq üçün həyata keçirilən tədbirdir. Konspirasiya nəti-

cəsində cinayət törətmiş şəxs haqqında dəqiq məlumatlar toplanır və tam sübut olunmayana qədər açıqlanmır. Eyni zamanda, kospirasiya, əməliyyat-axtarış fəaliyyətində iştirak edənlərin şəxsi təhlükəsizliyini kifayət qədər təmin edir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti qanunçuluq, humanistlik, insan hüquq və azadlıqlarına hörmət prinsiplərinə əsaslanır. Lakin hər hansı şəxsin vətəndaşlığı, milliyyəti, cinsi, qulluq mövqeyi, partiyalılığı, dinə münasibəti, siyasi baxışları və s. əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinə mane ola bilməz.

Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinə və “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən gömrük orqanları müxtəlif əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə məşğul olur. Bunlardan birincisi informasiya fəaliyyətidir. Informasiya fəaliyyəti, informasiya ilə informasiya üzərində və informasiya mənbəyi ilə işləməkdir. Məxfi mənbə ilə işləmək aşağıdakıların əldə edilməsinə xidmət edir:

1) cinayətə cəhd ediləcəyi və qorunan obyektlərin təhlükəsizliyinə mümkün qədər əlamətləri barədə qabaqlayıcı məlumatlar almaq (aşkar etmək);

2) hazırlanacaq və ya baş vermiş qəsdlər barədə faktlar və əlamətlər, habelə bu cinayətlərin ziyanlı nəticələrini aradan qaldırmaq istiqamətində məlumatlar (aşkarlamaq və xəbərdarlıq etmək) toplamaq;

3) baş vermiş cinayət, onun açılması və müqəssirin məsuliyyətə cəlb olunması üçün konkret faktiki məlumatlar (ehtiyat tədbiri görmək) əldə etmək. Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektləri ilə məxfi əməkdaşlıq etmiş və edən şəxslər barədə məlumatlar yalnız həmin şəxslərin yazılı razılığı ilə və ya “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda birbaşa nəzərdə tutulmuş hallarda aşkarlanı bilər.

Alınmış məlumatların yenidən yoxlanması, əlavə məlumatların alınması və dəqiq-ləşdirilməsi məqsədilə xüsusi texniki qurğular və kriminalistik vasitələrdən istifadə olunur. Əldə olunmuş məlumatlar işlənir, analiz edilir və cinayət mexanizminin açılması prosesində, habelə cinayətin konkret iştirakçılarının axtarılmasında istifadə olunur.

Mövcud qanunvericiliyə görə, Azərbaycan Respublikası gömrük orqanları əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı informasiya sistemlərindən, video və səsyzmadan, kino və fotoçəkilişlərdən, həmçinin, vətəndaşların həyat və sağlamlığına, ətraf mühitə zərər vurmayan digər texniki və başqa vasitələrdən istifadə edə bilər.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti daha çox kəşfiyyat-axtarış və “nişangah”-axtarış fəaliyyətlərinin birgə həyata keçirilməsinə əsaslanır. Ona görə də, hüquqi cəhətdən gömrük orqanının əməliyyat bölmələrinin əməkdaşları, təhqiqatçı-müstəntiqlərdən prinsiplial cəhətdən fərqlənilir. Belə ki, əgər təhqiqatçı və müstəntiq cinayətlə bağlı rəsmi dövlətin adından açıq şəkildə hərəkət edərsə, əməliyyat işçiləri, bir qayda olaraq, lazımi məlumatları əldə

etmək üçün obyekt qarşısında öz məqsədlərini gizlədərək fəaliyyət göstərirlər. Ona görə də, əməliyyat işçiləri və onların obyektləri arasındakı münasibətlər qeyri-rəsmi və qeyri-hüquqi hesab olunur. Çünki əməliyyat işçilərinin məqsədi və hərəkətləri məxfi üsullarla həyata keçirilir.

Əməliyyat yolu ilə əldə olunmuş məlumatlar əməliyyat sənədlərində qeydə alınır, əməliyyat məqsədləri üçün istifadə olunur və əksər hallarda prosessual qaydada rəsmiləşdirilmir. Qanunvericiliyə uyğun qaydada təqsiri sübuta yetirilməyən şəxs haqqında əməliyyat-axtarış tədbirləri nəticəsində əldə edilmiş materiallar bir il müddətində saxlanılır, sonra isə məhv edilir. (“Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu, 15-ci maddə V hissə).

Müasir mərhələdə gömrük işi sahəsində əməliyyat-axtarış üsulunun tətbiqi və təşkilatlanma mexanizminin formalaşması prosesi çox ağırlı keçir. Bu gömrük orqanlarına qarşı keçmiş sovet münasibətlərinin hələ də aradan qaldırılma bilməməsi ilə bağlıdır. Hələ də gömrük orqanlarını, hüquq-mühafizə orqanı kimi çox “qısqançlıqla” qəbul edirlər.

Lakin bu çətinliklərə baxmayaraq, Azərbaycan Respublikası gömrük orqanları, gömrük xidmətinin inkişaf etdirilməsinin real tələblərinə cavab vermək üçün əməliyyat-axtarış fəaliyyətini aşağıdakı istiqamətlərdə aparır:

1) gömrük orqanlarının şəxsi təhlükəsizliyini təmin etmək üçün aparılan əməliyyat-axtarış fəaliyyəti;

2) gömrük işi sahəsində qaçaqmalçılıq və digər cinayətlərlə mübarizə məqsədilə aparılan əməliyyat-axtarış fəaliyyəti.

Gömrük orqanlarının əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin və Naxçıvan MR Gömrük Komitəsinin müvafiq idarələri məşğul olur.

Gömrük orqanlarında şəxsi təhlükəsizliyi qoruyan bölmə aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirməlidir:

a) gömrük işi qaydaları və onların həyata keçirilməsinə qarşı cəhdləri zərərsizləşdirmək;

b) gömrük işi aparılan yerlərə cinayətkar fikirlər daşıyan və ya cinayətkarların əlaltılarının daxil olmasının (daxil olmağa cəhd göstərilməsinin) qarşısını almaq;

c) gömrük orqanı işçilərinin və onların ailə üzvlərinin, həmçinin, əməliyyat-axtarış fəaliyyətində iştirak edən vətəndaşların təhlükəsizliyinə qəsd hərəkətlərinin qarşısını almaq;

ç) informasiya təhlükəsizliyini təmin etmək və məlum dərəcədə qorunan məxfi məlumatların ötürülməsinə qarşı mübarizə aparmaq;

d) digər hüquq-mühafizə orqanlarının əməliyyat bölmələri ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq və koordinasiya təşkil etmək və həyata keçirmək (şəxsi təhlükəsizlik maraqlarını təmin etmək üçün).

Əməliyyat bölməsinin əməkdaşları şəxsi təhlükəsizliyi təmin etmək üçün, ayrı-ayrı gömrük orqanı işçilərinin vəzifədən sui-istifadə məqsədlərinin qarşısını alır və onlara xəbərdarlıq edilir. Əgər gömrük orqanında çalışan şəxs, yenə də öz əməlindən əl çəkməzsə, onun gömrük orqanlarından kənarlaşdırılması üçün rəhbərliyinə yazılı müraciət edir.

Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin 20-ci maddəsinin birinci bəndinə görə, gömrük orqanlarının, onların vəzifəli şəxslərinin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün gömrük orqanları qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada tədbirlər həyata keçirir.

XIV Mövzu. Gömrük orqanları sistemində idarəetmənin təşkilati strukturları və idarəetmə prosesi

14.1. İdarəçilik münasibətlərinin və idarəetmənin təşkilati strukturlarının növləri

Azərbaycan Respublikası gömrük orqanları sisteminin inkişafı idarəçilik problemlərinin həlli ilə sıx əlaqəlidir, çünki idarəetmə həmişə bu və ya digər təşkilatın ayrı-ayrı halqaları arasında dəqiq qarşılıqlı əlaqələrin müəyyənləşdirilməsi, onlar arasında hüquq və vəzifələrin bölgüsü ilə başlanır. Bu məsələlərin təşkilati rəsmiləşdirilməsi gömrük orqanlarının idarə edilməsinin optimal təşkilati strukturunun işlənilib hazırlanmasını nəzərdə tutur.

İdarəetmənin təşkilati strukturu dedikdə çox vaxt idarəetmənin iyerarxik elementlərinin və bu elementlərin vahid bir tam kimi inkişafını təmin edən bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqələrinin nizama salınmış toplusu (məcmusu) başa düşülür.

İdarəetmənin təşkilati strukturları təhlil edilərkən, bir qayda olaraq, onlarda aşağıdakı elementlər ayrılır: idarəetmə halqaları, idarəetmə səviyyələri və qarşılıqlı əlaqələr.

Gömrük orqanları sistemində idarəetmənin halqalarına aşağıdakılar aiddir:

- Azərbaycan Respublikası DGK;
- DGK-nın idarələri və müstəqil şöbələri;
- gömrükxanalar;
- gömrükxanaların şöbələri;
- gömrük postları və müvafiq professional və ya idarəçilik funksiyalarını icra edən ayrı-ayrı mütəxəssislər.

İdarəetmənin bu halqaları idarəetmə iyerarxiyasının müvafiq səviyyələrində yerləşir. İdarəetmənin səviyyələri dedikdə təşkilatın idarəetmə sistemində müəyyən pillə tutan idarəetmə halqalarının məcmusu başa düşülür.

Gömrük orqanlarının vahid sistemində idarəetmə strukturu üç səviyyədən ibarətdir:

1. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi;
2. gömrükxanalar;
3. gömrük postları.

Bununla yanaşı, çox vaxt idarəçilik münasibətlərinin aşağıdakı kanalları nəzərdən keçirilə bilər:

- 1) DGK-gömrükxana;
- 2) gömrükxana rəisi - gömrükxana şöbələri;
- 3) gömrükxana şöbəsi - gömrükxana şöbəsi (digər);

- 4) gömrükhana - gömrük postu;
- 5) gömrük postu - gömrük postu (digər);
- 6) gömrükhana - gömrükhana (digər);
- 7) gömrükhana - DGK.

Belə qarşılıqlı münasibətlərin mərkəzində rəisi, şöbələri və gömrük postları ilə gömrükhana dayanır. Bu da təsadüfi deyil, çünki gömrük fəaliyyətinin əsas məsələləri burada həll edilir.

İdarəetmə strukturu çərçivəsində idarəçilik prosesi baş verir ki, onun iştirakçıları arasında idarəetmə vəzifələri və funksiyaları, nəticə etibarilə, onların icrasına görə hüquqlar və məsuliyyət bölüşdürülür. Bu baxımdan, idarəetmənin təşkilati strukturu qarşıya qoyulmuş məqsədlərin əldə edilməsinə yönəlmiş idarəetmə prosesinin baş verdiyi idarəçilik fəaliyyətinin bölüşdürülmə (bölgü) və kooperasiya forması kimi nəzərdən keçirilə bilər.

Gömrük orqanlarında idarəetmənin halqaları və səviyyələri arasında qarşılıqlı münasibətlərin aşağıdakı növləri təşəkkül tapır:

- şaquli idarəçilik münasibətləri (DGK - gömrükhana;
- gömrükhana rəisi - gömrükhana şöbələri;
- gömrükhana - gömrük postu;
- DGK - gömrükhana);
- üfüqi idarəçilik münasibətləri (gömrükhana şöbəsi - gömrükhana şöbəsi;
- gömrük postu - gömrük postu;
- gömrükhana - gömrükhana);
- diaqonal idarəçilik münasibətləri (post - qarşılıqlı əlaqəli göndərən və ya təyinat gömrüxanası;
- DGK-nın şöbəsi - DGK-nın qarşılıqlı əlaqəli İdarəsi).

Bu qarşılıqlı münasibətləri bir qədər ətraflı nəzərdə keçirək.

Şaquli münasibətlər, hər şeydən öncə, rəhbərlər və onun tabeliyində olanlar arasında qarşılıqlı münasibətləri nəzərdə tutur, bu zaman xətti subordinasiya (tabelilik) üzə çıxır; səviyyələr üzrə bütün aşağı idarəetmə halqaları daha yuxarı idarəetmə səviyyəsində yerləşən rəhbərin tabeliyində olur. Bu xətti münasibətlər adlanır.

Gömrük orqanları sistemində şaquli münasibətlər tək-cə təşkilati strukturun xətti halqaları arasında deyil, eyni zamanda, subordinasiya (tabelilik) münasibətləri ilə bağlı olan funksional halqalar arasında da mövcuddur. Belə münasibətlərin reallaşdırılması onların peşə (xidməti) fəaliyyətinə (malıyyə, hüquq mühafizə, kadr və s.) daxil olan müəyyən idarəetmə funksiyasını yerinə yetirmək üçün nəzərdə tutulan idarəçilik halqaları analoji olaraq yuxarı idarəçilik halqasının funksional (peşə fəaliyyəti növü üzrə) tabeliyində yerləşən zaman ortaya çıxır.

Məsələn, gömrükxananın maliyyə şöbəsinin rəisi gömrükxana rəisi müavininin, gömrükxana rəisinin və digər yuxarı xətti rəhbərlərin xətti tabeliyində yerləşir (şaquli xətti qarşılıqlı münasibətlər).

Üfüqi münasibətlər iki kateqoriyaya bölünə bilər. Birincisi, kollegial - bir rəisin tabeliyində olan bir şöbənin əməkdaşları arasındakı münasibətlərdir. İkicisi, paralel - təşkilatda eyni mövqə tutan, bir-biri ilə informasiya, fikir və mülahizələri mübadilə etmək zərurətinin meydana çıxdığı müxtəlif şöbələrin əməkdaşları arasındakı münasibətlərdir (məsələn, gömrükxana şöbəsi - gömrükxana şöbəsi, gömrük postu - gömrük postu, gömrükxana – gömrükxana kimi üfüqi paralel qarşılıqlı münasibət kanalları).

Diagonal münasibətlər idarəetmə sisteminin müxtəlif səviyyələrində yerləşən, birbaşa tabelilik münasibətində olmayan, lakin yuxarı səviyyələrin qərarlarını icra etməkdə bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəli olan idarəetmə halqaları arasında meydana gələn münasibətlərdir. Belə münasibətlərə nümunə olaraq malların çatdırılmasında qarşılıqlı məlumatlandırmanı, hüquq mühafizə funksiyalarının həyata keçirilməsi məsələləri üzrə icrası məcburi olan sorğuların göndərilməsini və s. qeyd etmək olar.

Xətti və funksional təşkilati idarəetmə strukturları şaquli idarəçilik münasibətləri üçün daha xarakterikdir.

14.2. İdarəetmə strukturlarına verilən tələblər

Gömrük orqanları sistemindəki təşkilati idarəetmə strukturlarının təhlili onlara verilən aşağıdakı tələbləri formalaşdırmağa imkan verir:

1) Sadəlik və qənaətcillik (qənaət). Məlumdur ki, olduqca mürəkkəb təşkilati struktur idarəetmə orqanlarının işini mürəkkəbləşdirir və onun saxlanması üçün xərclərin artmasına səbəb olur. Ona görə də, gömrük orqanlarında yeni struktur birləşmələri elə hallarda yaradılır ki, onların hansısa xidməti funksiyanı reallaşdırmağının səmərəliliyi başqa birləşmələrdə işləyən əməkdaşlar tərəfindən bu funksiyanın həyata keçirilməsinin səmərəliliyi ilə müqayisədə açıq-aşkar daha yüksək olsun. Məsələn, gömrükxanalarda narkotiklərin qaçaqmalçılığı ilə mübarizə şöbələrinin yaradılması bu planda həmin funksiyanın müxtəlif xidmətlərin və birləşmələrin əməkdaşları tərəfindən həyata keçirildiyi dövrlə müqayisədə gömrükxanaların fəaliyyətinin səmərəliliyini artırmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Əməkdaşların işinə həyata keçirilən nəzarət və stimullaşdırma minimal səylər və iqtisadi itkilər (məsrəflər) tələb etməlidir.

İdarəetmənin təşkilati strukturu öz-özünə nəzarətə və işçilərdə daxili təhrikin (motivasiyanın) olmasına kömək etməlidir, yəni təşkilati idarəçilik məsələlərinə əməkdaş minimum miqdarda vaxt sərf etməlidir.

Təşkilatın qənaətcilliyinin formalaşdırılmasına nə kömək edir? Hər şeydən öncə, təşkilati struktur öz-özünə deyil, fəaliyyətin inkişafı prosesində inkişaf etməli və formalaşmalıdır.

2. Aydınlıq (açıqlıq). Gömrük orqanının hər bir bölməsi, hər bir əməkdaşının harada yerləşdiyini, informasiya üçün kimə müraciət etməli olmasını, kimin idarəçilik qərarlarını qəbul etdiyini dəqiq bilməlidir. Strukturun aydınlığını sadəliklə qarışdırmaq olmaz. Əksinə, mürəkkəb strukturlar da aydın ola bilər.

Aydınlığı olmayan struktur münafişələr yaradır, əməkdaşları boş-boşuna vaxt keçirməyə vadar edir, onlara mənfi təsir edir, qərar qəbul etməyi ləngidir.

3. Müəyyənlik. Təşkilati struktur hər bir əməkdaşa özünün vəzifəsini başa düşməkdə kömək etməlidir. Bunun üçün təşkilati struktur idarəetmənin yuxarı səviyyələrindən aşağı səviyyələrinə qədər ötürülmə zamanında informasiyanın minimum itkisini təmin etməlidir.

4. İdarəoluna bilmə. Təşkilati struktur qərar qəbul etmə prosesini sadələşdirməlidir. Pis təşkilati strukturda qərar “yuxarıdan-aşağıya”, yaxşı strukturda isə “aşağıdan-yuxarıya” qəbul olunur.

5. Sabitlik. Təşkilati struktur eyni vaxtda stabil (sabit) olmalıdır. Yəni, ətrafda baş verən fırtınadan asılı olmayaraq o “işləməlidir”. Hər bir işçi müəyyən yer tutduğu ünsiyyətdə müəyyən dairəyə malik olmalıdır. İnsan özünü daim vəğzalda olan kimi hiss etməklə işləyə bilməz. Təşkilat, zaman etibarilə, sabitlik, öz-özünə yeniləşmə və öz-özünə inkişaf qabiliyyətinə malik olmalıdır. Buna isə, hər şeydən öncə, mütəxəssislərin, yeni liderlərin peşakarlığının və şəxsiyyətinin inkişaf etdirilməsi hesabına nail olmaq mümkündür.

6. Çeviklik. Çeviklik anlayışı yalnız son zamanlarda meydana çıxmış və açıq sosial sistemlər üçün səciyyəvidir.

Təşkilati idarəetmə strukturu, hətta ən böyüyü və mürəkkəbi belə, “donuq”, birdəfəlik və həmişəlik müəyyən olmamalıdır. Çevik struktur təşkilata (müəssisəyə) xarici şəraitin dəyişməsinə cəld reaksiya vermək və ona uyğunlaşmaq imkanı verir. Sözsüz, bu, o demək deyildir ki, istənilən cüzi dəyişiklik bütün strukturun yenidən nəzərdən keçirilməsi ilə nəticələnməlidir. Buna, məsələn, sənaye firmasında heç də həmişə zərurət olmur. Qeyd edək ki, bir sıra firmalar dəqiq müəyyən olunmuş dəyişməz struktura malik olmaya bilər. Belə firmalar müvəqqəti yaradıcılıq kollektivləri (MYK) prinsipi üzrə işləyir.

7. Təşkilati idarəetmə strukturunun göstəricisi olan homeostatiklik, yəni daxili tarazlığın saxlanması üzrə sistemin avtomatik reaksiya işləyib hazırlamaq qabiliyyəti sabitlik və çeviklikdən törəmədir. Müxtəlif növ “birdəfəlik” həyəcanlanmalara görə strukturda sapmalar (kənaraçıxmalar) nə qədər az meydana gəlsə, bu struktur, bir o qədər sabit olur. Eyni

zamanda, struktur öz inkişafının dinamik şərtlərini nəzərə almalı və “böyük hesablar üzrə” təkmilləşməlidir, yəni əhəmiyyətli, təsadüfi olmayan, böyük, çoxdəfəli və eynitipli (birtipli) birdəfəlik həyəcanlamalar zamanı şəklini dəyişməlidir.

8. Struktur nə qədər mürəkkəbdirsə, onda şaxələnmələr (budaqlar) bir o qədər çox olur və aşağıdakı amillər idarəetmədə bir o qədər çox rol oynayır:

- səlahiyyətlərin ötürülməsi (verilməsi). Məsələn, gömrükxana rəisi bütün gömrük orqanının fəaliyyətinə məsuliyyət daşıyır. Lakin o, funksiyalarının bir hissəsini gömrükxana rəisinin müavinlərinə, gömrükxananın şöbə rəislərinə və gömrük postlarının rəislərinə verməyə məcburdur. Onlar da, öz növbəsində, ayrı-ayrı vəzifələri tabeliyindəki qruplara və ya gömrük işinin konkret mütəxəssislərinə tapşırırlar ki, həmin şəxslər də bu vəzifələrin yerinə yetirilməsinə görə onların qarşısında hesabat verirlər;

- koordinasiya (əlaqələndirmə). Qarşıya qoyulmuş vəzifələrin icra edilməsində nə qədər çox sayda mütəxəssis iştirak edirsə, onların səyləri də bir o qədər çox razılaşdırılmalıdır. Burada isə informasiya bir səviyyədən digərinə ötürülür və üfüqi istiqamət üzrə informasiya mübadiləsi aparılır;

- səlahiyyətlilik (səriştəlilik). Gömrük orqanının hər bir əməkdaşının məsuliyyət dairəsi ciddi olaraq müəyyən edilməlidir. Rəhbərin səlahiyyətliliyi (səriştəliliyi) onun öz bölməsinin və ya bütövlükdə gömrük orqanının işini necə təşkil edə bilməsində ifadə olunur. Rəhbər öz əməkdaşlarının səriştəsinə inanmalıdır.

- mərkəzləşdirmə. Gömrük orqanı (bölməsi) rəisinin “əlində” funksiya və bilavasitə tabe mütəxəssislər nə qədər çox olarsa, onun idarəçilik fəaliyyətinin mərkəzləşmə səviyyəsi də bir o qədər yüksək olar. Hər bir rəhbər idarəetmənin aşağı struktur halqaları ilə birlikdə özü üçün müəyyənləşdirilməlidir ki, səlahiyyətlərin hansı həcmi onun üçün qalır, hansı isə aşağı halqalara verilir.

14.3. İdarəetmə prosesinin mahiyyəti və məzmunu

İdarəetmə sisteminin mühüm komponenti idarəetmə prosesidir. İdarəetmə prosesi müvafiq idarəetmə metodlarından və prinsiplərindən istifadə edilməklə müəyyən funksiyaları reallaşdırmaq yolu ilə sistemdə birləşdirilmiş idarəetmə subyektlərinin (xətti və funksional rəhbərlərin, eləcə də digər idarəçilik heyətinin) idarə edilən obyektin keyfiyyəti vəziyyətlərinin dəyişdirilməsinə, kollektivin məqsədlərinin əldə edilməsinə yönəldilmiş fəaliyyətidir.

İdarəetmə prosesi metodoloji, funksional, iqtisadi, təşkilati, sosial və informasiya aspektlərinin seçildiyi spesifik məzmunu ilə fərqlənir.

Metodoloji aspekt ondan ibarətdir ki, idarəetmə prosesi mərhələlər üzrə müəyyən ardıcılıqla: məqsədi gümanetmə, vəziyyəti qiymətləndirmə, problemi müəyyənətmə, idarəçilik qərarını hazırlama üzrə reallaşdırılır. Məqsəd - idarə edilən sistemin necə olması barədə gömrük orqanı rəhbərlərinin təsəvvürüdür.

İdarəçilik şəraiti - konkret idarəetmə sahəsində müəyyən zamanda meydana çıxan və rəhbərin müvafiq hərəkətini tələb edən bütün (daxili və xarici, obyektiv və subyektiv) şərtlərin məcmusudur.

İdarəçilik qərarının hazırlanması - problemin həlli yollarının axtarışı, eləcə də tapılmış yolun praktiki reallaşdırılması ilə bağlı təşkilati işdir.

Funksional aspekt ümumi idarəetmə funksiyalarının müəyyən ardıcılıqla reallaşdırılmasıdır.

İqtisadi aspekt idarə edilən sistemin resurslarının tələbatını müəyyən etməklə və onlardan istifadəni qiymətləndirməklə bağlı idarə edilən sistemin fəaliyyəti ilə müəyyənləşdirilir.

Təşkilati aspekt - təşkilati - sərəncamverici metodlardan idarə edilən sistemə nizamlama, normalaşdırma, təlimatlandırma və məsuliyyət ardıcılığı ilə istifadə edilməsindən ibarətdir.

İdarəetmə prosesinin sosial aspekti idarəetmənin avtomatlaşdırılmasının bu və ya digər dərəcəsindən asılı olmayaraq onun bütün mərhələlərində insanın iştirakı ilə müəyyən edilir.

İnformasiya aspekti idarəetmə prosesində informasiyanın şəklini dəyişməsi üzrə əməliyyatların müəyyən ardıcılığından ibarətdir (informasiyanın axtarışı, toplanması, çeşidlənməsi, ilkin işlənməsi və ötürülməsi).

İdarəetmə prosesinə xas olan bütün çoxsaylı əməliyyatları aşağıdakı şəkildə qruplaşdırmaq olar:

- 1) məqsədi müəyyənətmə (gümanetmə) əməliyyatları;
- 2) informasiya işi əməliyyatları;
- 3) analitik iş və qərar variantlarının layihələndirilməsi əməliyyatları;
- 4) fəaliyyət variantını seçmə əməliyyatları;
- 5) təşkilati-təcrübi iş əməliyyatları.

14.4. Gömrük orqanlarında məqsədin müəyyən edilməsi

Gömrük orqanlarının idarə edilməsinin ümumi və konkret məqsədləri Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsində, Azərbaycan Prezidentinin, hökumətinin və həmçinin, DGK-nın digər qanunvericilik və hüquqi normativ sənədlərində müəyyən edilmişdir.

Məqsəd nəzəri cəhətdən əsaslandırılmış, müəyyən edilmiş, kəmiyyətə ölçülə bilən, aydın, mənalı və əldə edilə bilən olmalıdır. Müəyyən idarəetmə situasiyasında məqsədin məzmunu, daha yüksək idarəetmə pil-

ləsinə nail olmaq məqsədi, yəni idarəetmənin daha yüksək səviyyəsini əldə etmək məqsədi olmalıdır.

Gömrük fəaliyyəti ölkənin daxili və xarici siyasətinin qovuşuğunda yerləşir və onun ən mühüm sosial-iqtisadi və xarici iqtisadi proqramlarının və planlarının icra edilməsi ilə birbaşa əlaqəlidir. Gömrük orqanları sistemində idarəetmənin başlıca məqsədi, yəni strateji idarəetmənin məqsədi Azərbaycan Respublikasının iqtisadi siyasətinin reallaşdırılmasını təmin etməkdir. İndiki zamanda bu, məqsədyönlü xidməti fəaliyyətin keçid dövründə əldə edilməsi arzu olunan nəticəsidir.

İdarəetmənin bu məqsədinin əldə edilməsi aşağıdakı şəkildə reallaşdırılır:

- büdcə gəlirlərinin formalaşdırılması üzrə əsas fiskal orqan kimi gömrük orqanına verilən tapşırıqların icrası ilə;
- hüquq-mühafizə orqanı kimi gömrük xidmətinin rolunun artırılması ilə;
- Azərbaycan gömrük xidmətinin digər dövlətlərin gömrük xidmətləri ilə inteqrasiyasının möhkəmləndirilməsi üzrə iş ilə;
- gömrük xidməti əməkdaşlarının sosial tələbatlarının daha da təmin edilməsi ilə bağlı müvafiq kompleks vəzifələrinin həlli.

Məqsədin idarəetmə prosesində oynadığı roldan asılı olaraq, bir neçə idarəetmə tipləri fərqləndirilir. Gömrük orqanlarında ən çox “kənaraçıxmalar üzrə idarəetmə”, “proqram idarəetməsi” və “məqsədli idarəetmə” tətbiq edilir.

Kənaraçıxmalar üzrə idarəetmə gömrük orqanlarının idarə edilməsi iyerarxiyasının bütün səviyyələrində vardır, çünki başlıca olaraq, mövcud vəziyyətlərə görə qurulur. İdarəetmənin bu tipində məqsədə böyük əhəmiyyət verilmir.

Proqram idarəetməsi verilmiş proqramın idarəetmə sisteminin səviyyələri üzrə bölünməsi və onun icraedilmə ardıcılığının göstərilməsi ilə ətraflı işlənilib hazırlanmasına əsaslanır. İdarəetmənin bu tipi, yuxarıda göstərilənlə bərabər, gömrük orqanlarının idarəçilik fəaliyyətində tez-tez tətbiq edilir. İdarəetmənin bu tipi daha qabarıq şəkildə büdcənin gəlir hissəsini formalaşdırmaq üzrə fiskal-nəzarət vəzifələrin həllində, gömrük idarələrinin inkişaf etdirilməsində, gömrük sərhədindən avtokeçidlərin yaradılmasında və təchizatında və s. nəzərdən keçirilir.

Məqsədli idarəetmədə məqsəd əsas rol oynayır və idarəçilik xarakterini və gedişini müəyyən edir. Məqsədli idarəetmənin məzmunu aşağıdakılardan ibarətdir:

- idarəetmə problemləri müəyyənləşdirilərkən onun müstəsna dərəcədə yüksək analitikliyi;
- idarəetmə məqsədinin son dərəcə ciddi və dəqiq formalaşdırılması;

- idarəetmə probleminin strukturizasiyası, “məqsədlər ağacı”nın qurulması;

“Məqsədlər ağacı”nın “vəzifələr ağacı” ilə dəqiq uyğunlaşdırılması, “məqsədlər ağacı”, “vəzifələr ağacı” və təşkilati idarəetmə strukturu arasında kifayət qədər yüksək korrelyasiya (qarşılıqlı asılılıq) idarəetmə sisteminin təşkilati strukturunun hər bir halqası daha yüksək qəbildən olan digər halqalarla birləşməlidir.

Məqsədli idarəetmədə proqnozlaşdırma böyük rol oynayır. İdarəetmə təcrübəsində onun tiplərinin birgə tətbiq edilməsi halları az deyildir. Ən səmərəli uzlaşdırma idarəetmənin proqram və məqsədli növlərinin birləşdirilməsidir ki, bu da proqram-məqsədli idarəetmə adını almışdır. Bu tip idarəetmə hazırkı dövrdə gömrük orqanları üçün müstəsna dərəcədə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İndiki dövrdə gömrük sistemində idarəetmənin dinamik xarakteristikalarının, hər şeydən öncə, AIS və idarəetmənin informasiya texnologiyasının tətbiqi hesabına təkmilləşdirilməsi müşahidə edilir.

14.5. İdarəetmə prosesinin təşkili

Gömrük orqanları sistemində idarəetmə prosesinin təşkili onun həyata keçirilməsinin dəqiqliyini, ardıcılığını və yol verilən hədlərini müəyyənləşdirən hərtərəfli nizama salınmasıdır.

İdarəetmə prosesinin təşkilinə onun müxtəlif dövrlərinin, mərhələlərinin, pillələrinin və idarəçilik işlərinin (əməliyyatlarının) icra edilməsinin zəruri ardıcılığını; müəyyən növ idarəçilik işlərinin (əməliyyatlarının) icra edilməsinin müvəqqəti hədlərini və onların qruplaşdırılmasını; idarəetmə prosesinin hər bir mərhələsini və onun bütün idarəçilik işlərini normal və vaxtında həyata keçirmək üçün zəruri və kifayət qədər informasiyanın dəqiq daxil olmasını; idarəetmə sisteminin müxtəlif halqalarının idarəetmə prosesi mərhələləri üzrə iştirak qaydasını; məcburi idarəçilik işləri (razılaşdırma, müzakirə, vizavermə, təsdiqetmə, məlumatlandırma və s.) kimi idarəetmə prosesi qayda və üsullarını müəyyən etmək daxildir.

İstənilən idarəetmə prosesi öz məzmununa görə dövrlərdən, mərhələlərdən, pillələrdən və fazalardan ibarətdir.

İdarəetmə dövrü dedikdə idarəetmənin bütün ümumi funksiyalarının analiz (təhlil) və proqnozlaşdırma, planlaşdırma, təşkiletmə, tənzimetmə, uçot və nəzarət) tam reallaşdırılması üçün zəruri olan zaman kəsiyi başa düşülür. İdarəetmə dövrlərinin reallaşdırılması üçün normativ bazaya, planlaşdırma sisteminə, uçot sisteminə, əməkdaşların fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi və stimullaşdırılması sisteminə, informasiya və kadr təminatına malik olmaq lazımdır.

Dövr mərhələlərdən ibarətdir. Mərhələlər dedikdə, bir halda qarşıdakı fəaliyyət sisteminin yaradıldığı, digərində isə onun fəaliyyət göstərməsi ilə idarəetmənin həyata keçirildiyi zaman kəsikləri nəzərdə tutulur.

Hər mərhələ pillələrdən ibarətdir. Pilla dedikdə idarəetmənin hər hansı bir ümumi funksiyasının tam reallaşdırılması üçün zəruri olan vaxt (zaman) başa düşülməlidir. Buna uyğun olaraq idarəetmə prosesi pillələri təhlil və proqnozlaşdırma pilləsi, planlaşdırma pilləsi, təşkilatçı pilləsi, tənzimləmə pilləsi, uçot pilləsi və nəzarət pilləsi adlandırılır.

14.6. İdarəetmə prosesində qərar qəbul edilməsi

Gömrük orqanlarının işinin məhsuldarlığı idarəetmənin bütün səviyyələrində qəbul edilən qərarların keyfiyyətindən çox asılıdır. İdarəçilik qərarı, hər şeydən öncə, idarəetmə sisteminin bu və ya digər hərəkət variantının idarəetmə subyekti tərəfindən seçilən fikri-iradə aktıdır.

Qərarı idarəetmə obyektləri qarşısında dayanan məqsəd və vəzifələr xülasə edilir, onlar üçün yol verilən hərəkətlər ölçüsü nəzərdə tutulur, məqsəd və vəzifələrin reallaşdırılması üçün hansı resursların lazım olması müəyyənləşdirilir. Beləliklə, idarəçilik qərarı idarəetmənin idarə edilən sisteminin məqsəd və proqramından ibarətdir. Məhz buna görə gömrük orqanlarında idarəçilik qərarlarının keyfiyyətindən və vaxtında qəbul olunmasından onların idarə edilməsinin, hər şeydən öncə, uğuru və uğursuzluğundan asılıdır.

İdarəçilik qərarlarını müxtəlif əlamətlərə görə təsnif etmək qəbul olunmuşdur. Buna baxmayaraq, qərarın qəbul edildiyi şərait müəyyənedici andır. Adətən, qərarlar müəyyənlilik və qeyri-müəyyənlilik (risk) şəraitində qəbul edilir. Müəyyənlilik şəraiti, bir qayda olaraq, standart qərarların, qeyri-müəyyənlilik şəraiti - standart olmayan qərarların qəbulunu əvvəlcədən müəyyən edir.

Standart elə qərarlardır ki, kənarçıxmalarla birgə qərarın özünün strukturu və onun qəbul edilməsi prosedurası işlənir. Adətən, onlar mövcud situasiyanın ayrı-ayrı kəmiyyət parametrlərinin dəyişdirilməsinə, icra müddətinə və icraçıların yerləşdirilməsinə yönəldilir, onun ümumi strukturu isə əvvəlki kimi qalır. Belə qərarlar kifayət qədər tez, xüsusi hazırlıq olmadan (məsələn, kadrların işə qəbulu və işdən azad edilməsi haqqında əmrlər) qəbul edilə bilər.

Standart olmayan qərarlar yaradıcı qərarlardır. Qeyri-müəyyənlilik, deməli, həm də risk şəraitində belə qərarlara ehtiyac, xeyli artır. Bu daim dəyişməkdə olan gömrük şəraitinə uyğunlaşmaq və həm daxili, həm də nəzarət edilməyən xarici faktorların təsiri altında resurslarla maneəvər etmək zərurəti ilə bağlıdır.

Qərar qarşıya qoyulmuş məqsədlərə yetmək üçün əməkdaşların birgə hərəkətlərini təşkil edən, istiqamətləndirən və stimullaşdıran direktiv aktdır.

14.7. İdarəetmənin psixoloji aspektləri

Qeyd edildiyi kimi, idarəçilik prosesinin əsas spesifikasi rəhbər tərəfindən tabeliyindəkilərin istehsalat vəzifələrini məqsədyönlü icra etmələrini təmin etməkdən ibarətdir. Bu səbəbdən çox vaxt deyirlər ki, rəhbər “öz əlləri ilə deyil, tabeliyindəkilərin əlləri ilə işləyir”.

Özlərinin idarəçilik fəaliyyətində, üç aspektə daimi diqqət yetirilməsi zərurəti həmişə rəhbərlər qarşısında real olaraq durur.

1) istehsalat vəzifələrinin bilavasitə icraçıları kimi insanlara diqqət göstərmək, bu işə onlara istehsalat vəzifələrinə uyğun gələn davranış üslubunu öyrətməyi, onların keyfiyyətini artırmağı, onlarda müsbət dəyərli peşə fəaliyyəti yönümünü və motivlərini inkişaf etdirməyi, istehsalat kollektivlərini formalaşdırmağı, təşkilatın korporativ ruhunu inkişaf etdirməyi və s. nəzərdə tutur;

2) peşə fəaliyyətinin məqsəd və vəzifələrinin dəqiq müəyyənləşdirilməsinə, xarici mühitdə dəyişmələr şəraitində təşkilatın məqsədlərinin həyata keçirilməsində strateji və taktiki məsələlərin həllinə və s. nail olma.

3) istehsalat vəzifələrinin yerinə yetirilməsi üçün şəraiti təmin etmək, bu işə özündə kommunikasiyanı təkmilləşdirməyi, iş yerlərində əlverişli şərait, səmərəli idarəçilik istehsal texnologiyası yaratmağı, eləcə də operativ qərarlar qəbul etmək üçün icraçılara zəruri səlahiyyətlər ayırmağı ehtiva edir.

Özlərinin idarəçilik fəaliyyətlərinin gedişatı təcrübəsində rəhbərlər üstünlüyü yalnız istehsalat vəzifələrinə və fəaliyyət subyektlərinə (vəzifələrin icraçılarına); idarəçilik fəaliyyətinin bütün göstərilmiş əvvəlki istiqamətlərinə və bu istiqamətlərlə bərabər, məsələn, qərarın qəbul edilmə vaxtı, əməkdaşların intizamı və s. kimi həmin momentdə mühüm olan digər göstəricilərə verə bilirlər. Bütün bu hallarda rəhbərdə müvafiq olaraq birölcülük, ikiölcülük, üçölcülük və çoxölcülük idarəçilik düşüncəsinin (təfəkkürünün) inkişafından danışılır.

Birölcülük idarəçilik düşüncəsi (təfəkkürü) rəhbərin özünün idarəçilik fəaliyyətində, hər şeydən öncə, meydana çıxan vəzifələrə oriyentirini (meylini) xarakterizə edir. Situasiyanın digər elementləri (fəaliyyət subyekti və şəraiti) rəhbərin yüksək diqqətindən kənar qalır.

İkiölcülük idarəçilik düşüncəsi (təfəkkürü) rəhbərin diqqətini həm istehsalat vəzifələrinə, həm də onların icraçılarına yönəldir.

Üçölçülü idarəçilik düşüncəsi zamanı rəhbər diqqətini təkcə fəaliyyətə (vəzifəyə) və insana (subyektə) deyil, həm də fəaliyyətin obyektiv şəraitinə yönəldir.

Çoxölçülü idarəçilik düşüncəsi elə rəhbər üçün xarakterikdir ki, konkret situasiyadan asılı olaraq özünün idarəçilik fəaliyyətində, yuxarıda nəzərdən keçirilən oriyentasiyalardan başqa, bu və ya digər xüsusi göstəriciləri birinci yerə qoya bilsin. Belə göstəricilər, məsələn, fəaliyyətin nəticəsinin keyfiyyəti, qərarın qəbul edilmə sürəti, əməkdaşların motivasiyası və s. ola bilər.

Lakin rəhbərdə hansı növ idarəçilik düşüncəsi olursa-olsun və buna uyğun olaraq, o hansı idarəetmə üslubuna tərəfdar olursa-olsun, onun hərəkətləri hansısa vaxt anında effektiv və ya effektivsiz ola bilər. Hər şey konkret situasiya amillərindən asılıdır.

İdarəetmə üslubunun çevikliyi, idarəetmənin effektiv üslubunu effektiv üslubundan sərfəli şəkildə fərqləndirir və idarəçilik fəaliyyətinin səmərəliliyinə təminat verir.

Gömrük orqanı rəhbərinin yüksək idarəçilik fəaliyyəti onun gömrükxana əməkdaşları və müştəriləri ilə xidməti etik normalarında ifadə olunan gündəlik ünsiyyətində təzahür edir. Xidməti etik normalara aşağıdakılar daxildir:

- 1) rəhbərin ünsiyyət demokratizmi;
- 2) sadəliyi;
- 3) diqqətliliyi;
- 4) inam mühiti yaratmaq bacarığı;
- 5) ünsiyyət zamanı nəzarətliliyi və düzgünlüyü;
- 6) verdiyi sözə əməl etməyi;
- 7) dəqiqliyi və məsuliyyətliliyi.

Bütün sadalananlarla bərabər intizamlı, səliqəli və davranış tərzində dəqiq və mütəşəkkil olan rəhbər kollektivdə xüsusi hörmətə malik olur və işləri də qaydasında gedir.

Azərbaycan Respublikasında bazar münasibətlərinin təkamülü, dünya iqtisadi sisteminin inteqrasiyası, Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olmağa hazırlıq xarici iqtisadi fəaliyyətin liberallaşdırılması şəraitində gömrük sisteminin inkişafını və təkmilləşdirilməsini tələb edir.

İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasının gömrük sisteminin inkişafı və təkmilləşdirilməsi proqramının hazırlanmasına böyük ehtiyac vardır. Bu proqram, gömrük sisteminin təkmilləşdirilməsinin taktiki və strateji toplusundan ibarət olmalıdır.

Faktiki tədbirlərə aşağıdakılar daxildir:

- 1) gömrük rəsmiləşdirilməsinə sərf edilən vaxtın qısaltılması;
- 2) gömrük proseduralarının sadələşdirilməsi;

3) gömrük məlumatlarının işlənməsi sisteminin tamamilə avtomatlaşdırılması;

4) gömrük və gömrükətrafi infrastrukturların inkişafı.

Strateji tədbirlərə isə Ümumdünya Gömrük Təşkilatının tövsiyələri aid edilir.

XV Mövzu. Azərbaycan Respublikası gömrük xidmətinin Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi (VAİS)

Gömrük xidmətinin Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi (VAİS) Azərbaycan Respublikasının gömrük işində gömrük prosedurlarının avtomatlaşdırılması və elektron gömrük xidmətinin təşkil edilməsi üçün hazırlanmış idarəetmə sistemidir. VAİS bütün gömrük işini əhatə edərək sərhəd gömrük buraxılış məntəqələrində, daxili gömrük orqanlarında və müvafiq icazə sənədlər ilə təmin edən digər dövlət təşkilatlarında inteqrasiyanı təmin edən sistemdir. VAİS Dövlət Gömrük Komitəsinin informasiya resursu hesab edilir və Dövlət Gömrük Komitəsinin korporativ şəbəkəsində fəaliyyət göstərir.

VAİS-in yaradılmasının əsas məqsədi gömrük xidmətinin səmərəliliyinin artırılmasıdır. VAİS aşağıdakılardan təşkil olunmuşdur:

- normativ məlumat bazalarından;
- operativ məlumat bazalarından;
- statistik məlumatlardan;
- gömrük xidmətinin korporativ şəbəkəsindən;
- lokal şəbəkələrdən;
- kompyuterlərdən və digər şəbəkə və hesablama avadanlıqlarından.

VAİS-in yaradılmasında və inkişaf etdirilməsində məqsəd aşağıdakılardır:

1. kompyuter, telekommunikasiya texnikaları və informasiya texnologiyaları sahəsində son nailiyyətlər əsasında VAİS-in texniki-proqram təminatının inkişaf etdirilməsi;
2. elektron sənədlərin tətbiqi və gömrük sənədlərinin işlənməsində kağızsız texnologiyadan istifadə edilməsi;
3. gömrük orqanlarının vahid informasiya məkanının yaradılması;
4. gömrük orqanları ilə digər dövlət orqanları, səlahiyyətli iqtisadi operatorlar, sahibkarlıq subyektləri, habelə gömrük orqanlarının özləri arasında qarşılıqlı informasiya əlaqələri üçün səmərəli mexanizmin yaradılması;
5. gömrük prosedurlarının, texnologiyalarının, normativ hüquqi aktlarının və sənədlərinin formalaşdırılması;
6. uzunmüddətli nəzarət tələb edən prosedurlar (beynəlxalq və daxili tranzit, müvəqqəti saxlanma, gömrük anbarlarında saxlanma, sərbəst zona, müvəqqəti idxal, müvəqqəti ixrac, son istifadə, malların daxildə və xaricdə emalı) üzrə mallara nəzarət və izləmə sisteminin yaradılması;
7. şərti qaydada buraxılan malların tam rəsmiləşdirilməsi üçün nəzarətin həyata keçirilməsi;
8. hesabat xarakterli işlərə sərf olunan vaxtın azaldılması;
9. istifadəçilərə fasiləsiz xidmətin həyata keçirilməsi və onların gömrük orqanları ilə əlaqə rahatlığının yüksəldilməsi.

VAİS aşağıdakıları təmin etməlidir:

- gömrük orqanlarına və dövlət orqanlarına gömrük işi, o cümlədən xarici ticarətin gömrük statistikasını üzrə məlumatların çatdırılmasını;
- gömrük orqanlarının təşkilati-iqtisadi idarəçilik sisteminin təkmilləşdirilməsini;
- malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük nəzarətinin və gömrük rəsmiləşdirilməsinin avtomatlaşdırılmış qaydada həyata keçirilməsini;
- gömrük ödənişlərinin hesablanması və ödənilməsinə mərkəzləşdirilmiş qaydada nəzarəti;
- malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsinin sürətləndirilməsinə yardımı;
- qaçaqmalçılıq və gömrük qaydalarının pozulması ilə mübarizəyə informasiya dəstəyini;
- gömrük işi sahəsində risklərin avtomatlaşdırılmış qaydada idarə edilməsini.

Gömrük orqanlarının informasiya ehtiyatları gömrük əməliyyatlarını həyata keçirən şəxslərin Gömrük Məcəlləsinə və digər qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq, gömrük orqanlarına təqdim etdikləri sənədlər və məlumatlar əsasında formalaşdırılır. İnformasiya ehtiyatları dövlət mülkiyyətidir.

VAİS gömrük işinin aşağıdakı əsas istiqamətlərini əhatə edir:

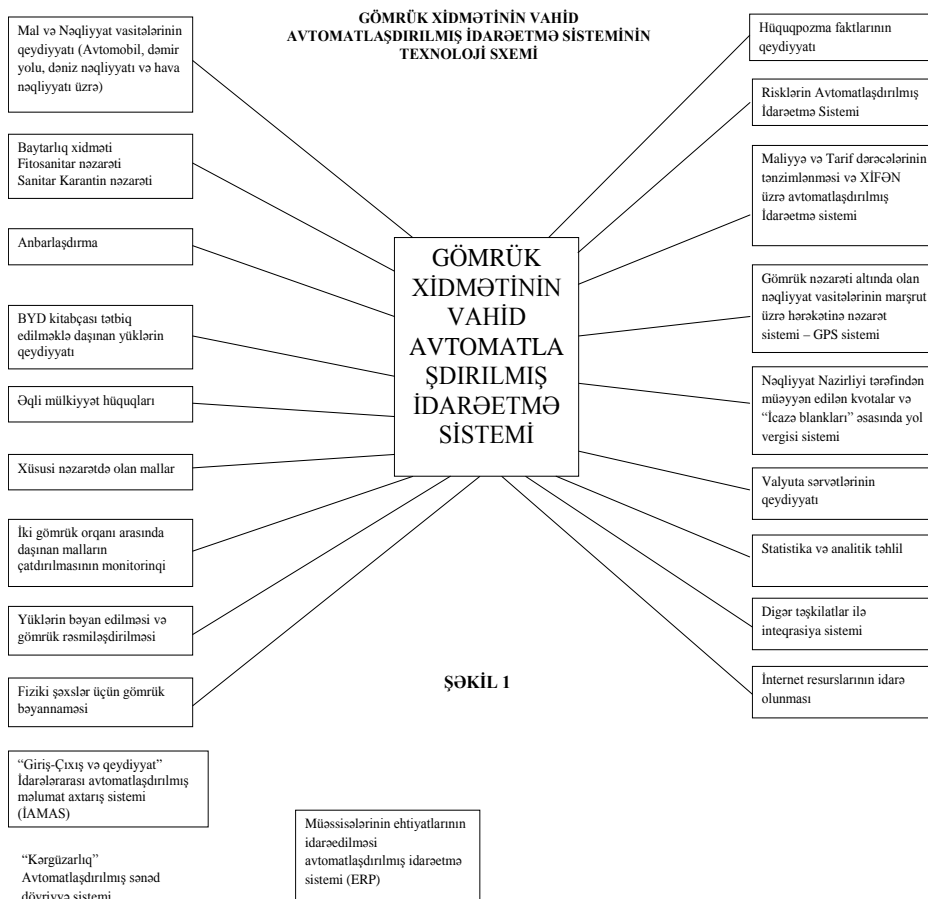
- 1) mal və nəqliyyat vasitələrinin qeydiyyatı və gömrük rəsmiləşdirilməsi;
- 2) gömrük əməliyyatları üzrə maliyyə fəaliyyətinin tənzimlənməsi;
- 3) gömrük sahəsində hüquqpozmalar faktının qeydiyyatı;
- 4) statistik məlumatların formalaşması və analitik təhlilin aparılması;
- 5) risklərin idarə olunması (*risk* - Azərbaycan Respublikasının gömrük qanunvericiliyinə riayət olunmamasının ehtimalı);
- 6) müəssisələrdə resursların idarə edilməsi;
- 7) gömrük sistemində sənəd dövriyyəsinin təmin edilməsi;
- 8) gömrük məsələləri üzrə ictimaiyyətin müvafiq informasiya və elektron gömrük xidmətləri ilə təmin edilməsi.

VAİS əsasən aşağıdakı modullardan ibarətdir:

- mal və nəqliyyat vasitələrinin qeydiyyatı:
- avtomobil nəqliyyatı üzrə;
- dəmir yolu nəqliyyatı üzrə;
- dəniz nəqliyyatı üzrə;
- hava nəqliyyatı üzrə;
- baytar nəzarəti;
- fitosanitar nəzarət;
- sanitar-karantin nəzarəti;
- maliyyə və tarif dərəcələrinin tənzimlənməsi və XİF ƏN üzrə avtomatlaşdırılmış İdarəetmə sistemi;
- gömrük nəzarəti altında yerləşdirilmiş malların anbarlaşdırılması;
- BYD kitabçası tətbiq edilməklə daşınan yüklərin qeydiyyatı;
- əqli mülkiyyət hüquqlarının qeydiyyatı və nəzarəti;

- xüsusi nəzarətdə olan malların gömrük rəsmiləşdirilməsi;
- daxili tranzitə nəzarət sistemi;
- yüklərin bəyan edilməsi və gömrük rəsmiləşdirilməsi;
- fiziki şəxslər üçün gömrük bəyannaməsi;
- hüquqpozma faktlarının qeydiyyatı ;
- risklərin Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi;
- yol vergilərinin formalaşması və idarə olunması sistemi;
- valyuta sərvətlərinin qeydiyyatı;
- gömrük nəzarəti altında olan mal və nəqliyyat vasitələrinin hərəkətinə elektron nəzarət və izləmə sistemi – GPS sistemi;
- statistika və analitik təhlil;
- snternet resurslarının idarə olunması
- gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün tələb olunan icazə sənədləri və beynəlxalq yükdaşımalarda müyyən edilmiş “kvotalar” üzrə digər dövlət orqanları ilə inteqrasiya sistemi.

VAİS-in ümumi strukturu şəkil 1 və şəkil 4-də verilmişdir.

Gömrük xidmətinin Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemini yaradılması prinsipləri.

Əhatə zonası: GX AİS malların daxil olması, gömrük təmizlənməsi və müştərilərə buraxılması kimi əsas zonaları əhatə edir və benefisiarları aşağıdakılardır :

- XİF iştirakçısı;
- beynəlxalq yükdaşıyıcıları;
- idxalatçı və ixracatçı;
- gömrük brokerləri;
- əlaqəli dövlət təşkilatları;
- banklar;
- gömrük orqanları;
- terminallar, limanlar, portlar.

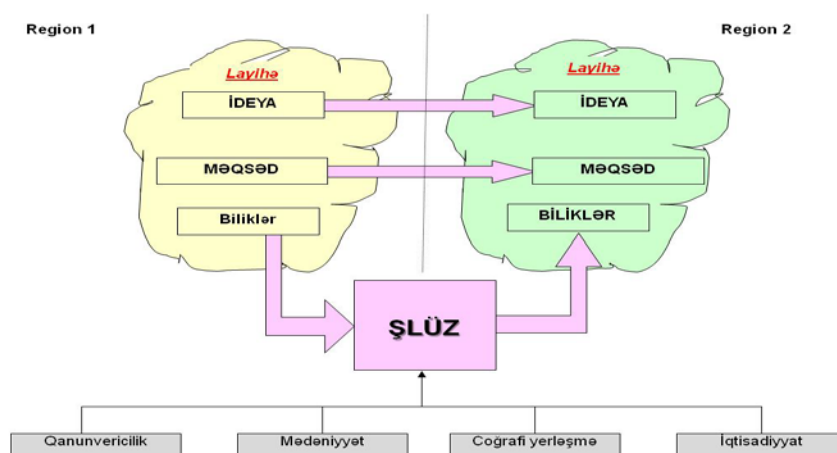
Avtomatlaşdırılan obyektlər:

- gömrük nəzarəti;
- gömrük rəsmiləşdirilməsi;
- gömrük hüquqpozumalarına və qaçaqmalçılığa qarşı mübarizə;
- maliyyə fəaliyyəti;
- statistik təhlil;
- müəssisənin resurslarının idarə olunması (ERP);
- riskin idarə olunması;
- sənəd dövriyyəsi və kərgüzarlıq.

GX AİS layihəsinin idarə olunması üçün əsas meyarlar aşağıdakılardır:

- 1) Layihənin məqsədi:
  - ticarətin asanlaşdırılması;
  - subyektiv amillərin ləğv olunması;

- məlumat mübadiləsinin operativliyi;
  - gömrük xidmətində şəffaflığın təmin edilməsi.
- 2) GX AIS-in yaradılma şərtləri:
- sistem mövcud qanun çərçivəsində fəaliyyət göstərməlidir;
  - sistem real vəziyyətə uyğun olaraq layihələnməlidir, layihə real olmalıdır və layihələndirmədə 4 əsas meyar nəzərə alınmalıdır:
    - 1) ölkənin qanunvericilik bazası;
    - 2) ölkənin iqtisadiyyatı;
    - 3) ölkənin coğrafi mövqeyi və sərhədləri;
    - 4) xalqın mədəniyyəti.
  - sistem texnologiyanın dinamik inkişafına cavab verməlidir, yəni sistem elə qurulmalıdır ki, texnologiya inkişaf etdikcə müəyyən dəyişiklik etməklə sistemi inkişaf etdirmək mümkün olsun;
    - sadə istifadəçi interfeysinə malik olmalıdır, yəni sistem tətbiq olunan sonra istifadəçilər üçün problem yaranmamalıdır;
    - İnformasiya təhlükəsizliyi təmin olunmalıdır.

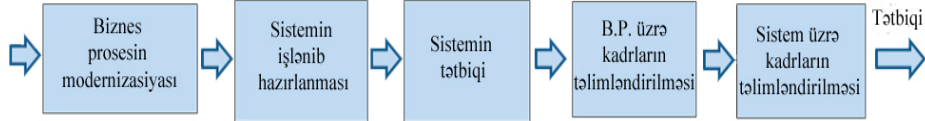

- 3) Layihənin icrasında yarana biləcək qlobal problemlər:
- biznes prosesin mürəkkəbliyi və avtomatlaşdırma obyektinə çevrilə bilməməsi;
  - AIS ilə vəzifəli şəxslərin səlahiyyətləri arasında yaranmış idarəetmə problemləri;
  - əməkdaşlarda yaranan psixioloji məhdudiyət;
  - texniki tapşırığın zəif olması;
  - əməkdaşların kompyuter biliklərinin zəif olması;
  - elektron imzanın olmaması və bütün işlərin paralel olaraq kağız üzərində aparılması.

Layihənin tətbiq modeli. Layihə iki model əsasında tətbiq oluna bilər:

- 1) Model "Təkmilləşdirmə və İKT" :

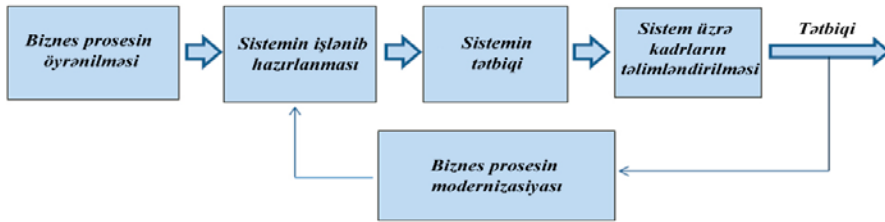
Metod 1: İnkişaf və İKT

Modelin izahı: Sxemdən görüldüyü kimi, ilk növbədə biznes proses təkmilləşdirilir, növbəti mərhələdə yeni biznes prosesi əsasında avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi yaradılır, daha sonra sistem tətbiq olunur və son mərhələdə həm yeni biznes proses, həm də yeni yaradılmış AİS üzrə əməkdaşlara treyninqlər keçirilir və sistem işə salınır.

2) Model “İKT-nin köməyi ilə təkmilləşdirmə”

Metod 2: İKT vasitəsilə inkişaf

Modelin izahı: Sxemdən görüldüyü kimi, ilk növbədə mövcud biznes proses öyrənilir və toxunulmaz olaraq qalır, növbəti mərhələdə mövcud biznes proses əsasında avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi yaradılır, daha sonra sistem tətbiq olunur və yeni yaradılmış AİS üzrə əməkdaşlara treyninqlər keçirilir və sistem işə salınır. Növbəti mərhələlərdə AİS mövcud Biznes prosesə təsir edir və təkmilləşdirmə istiqamətinə aparır, yəni AİS-in imkanlarını görən istifadəçilər Biznes prosesin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təkliflər verir, Biznes prosesdə müəyyən dəyişikliklər edilir, yəni təkmilləşdirilir, daha sonra AİS Biznes prosesin yeni komponentinə uyğunlaşdırılır. Müəyyən müddətdən sonra Biznes prosesin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı növbəti təklif gəlir və beləliklə, dövrü olaraq Biznes proses təkmilləşir və AİS ona uyğunlaşdırılır və son nəticədə yeni Biznes proses və yeni AİS sistemi yaradılır.

İkinci modelin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, əvvəlki sistem tədricən məhv olur və yeni sistem tədricən dünyaya gəlir, yəni layihənin mühiti “*Şok*” keçirmir və əməkdaşların öyrədilməsinə xüsusi vaxt ayrılmır, yəni əməkdaşlar həm yeni Biznes prosesi, həm də yeni AİS-i “*iş başında*” öyrənirlər. Bu da yuxarıda sadalanan psixioloji maneələrdən keçməyə kömək edir və layihə tezliklə tətbiq olunur.

GX AİS-in platforması.

AİS sistemi aşağıdakı platformalar üzərində qurulur:

İKT infrastrukturu:

- kommunikasiya sistemi;
- enerji təminatı;
- texniki baza;

- qanunvericilik bazası;
- kadr potensialı;
- Risk meyarlarının müəyyən edilməsi (riskin təhlili - gömrük orqanlarında olan məlumatların daimi təhlili əsasında risklərin səbəblərinin araşdırılması, onların eyniləşdirilməsi və Azərbaycan Respublikası gömrük qanunvericiliyinin pozulmasının nəticələrinin qiymətləndirilməsi).

Lokal informasiya platforması:

- Baş Gömrük orqanının verilənlər bazası;
- Regional gömrük orqanlarının verilənlər bazası;
- Gömrük sferasında hüquq normativ sənədlər bazası.

Qlobal informasiya platforması:

- Dövlətin informasiya resursu, təşkilatlararası inteqrasiya;
- Beynəlxalq təşkilatların verilənlər bazası;
- Dövlətlərarası informasiya mübadiləsi;
- Yerli və beynəlxalq hüquq normativ sənədlər bazası.

Qərar qəbuletmə platforması:

- İdarəetmə qərarlarının verilməsi;
- İcazə sənədlərinin formalaşması;
- Statistik məlumatların hazırlanması və təhlili.

Gömrük sərhəd buraxılış məntəqələrində VAİS-in tətbiqi

VAİS-in əsas komponentlərindən biri sərhəd gömrük buraxılış məntəqələrində aşağıdakı məqsədlər üçün istifadə olunur:

- dövlət sərhədinin gömrük buraxılış məntəqələrindən keçirilən mal və nəqliyyat vasitələrinin qeydiyyatı (**DHM (Daşınma (hərəkət) haqqında məlumat)** - Nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyatını təsdiq etmək üçün verilən və ŞTRIX KOD-lu birdəfəlik sənəd);
  - çatdırma üzrə elektron nəzarət mal və nəqliyyat vasitələrinin təyinat yerlərinə çatdırılmasına nəzarət formasını müəyyən edir;
  - mallara və nəqliyyat vasitələrinə elektron üsullarla nəzarət edilməsi;
  - Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılması prosesini asanlaşdırmaq və qərar qəbuletmə zamanı müvafiq informasiya ilə təmin edilməsi;
  - Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən mallara və nəqliyyat vasitələrinə baytarlıq, fitosanitar və sanitar karantin xidmətinin göstərilməsində nəzarət prosesinin avtomatlaşdırılması;
  - beynəlxalq avtomobil daşımalarını yerinə yetirən nəqliyyat vasitələrinə sərhəddə yol vergilərinin tətbiq edilməsi, «**İcazə**» blanklarının verilməsi və buna görə «Dövlət rüsumu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu və “Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi” ilə müəyyən edilmiş məbləğdə tutulan dövlət rüsumu və vergilərinin mərkəzləşdirilmiş uçotunun aparılması;

- Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədinin keçid məntəqələrinin buraxılış qabiliyyətinin artırılması.

VAİS-in strukturu

VAİS-dən istifadə etmək xüsusi tələblər çərçivəsində həyata keçirilə bilər. VAİS-dən istifadə etmək, əməliyyat aparmaq və s. digər müvafiq funksiyaları həyata keçirmək üçün hər bir gömrük əməkdaşı xüsusi Elektron açar (Elektron imza, Elektron möhür) ilə təmin edilir. Elektron açarda gömrük əməkdaşının şəkli, soyadı, adı və atasının adı, gömrük orqanı və vəzifəsi göstərilməklə DGK tərəfindən verilir. İstifadəçilərin VAİS-dən istifadə etmə səlahiyyətləri xidmət göstərdiyi gömrük idarəsinin rəhbərliyi tərəfindən müəyyən edilir və elektron açarlar vasitəsilə həyata keçirilir.

VAİS-in interfeys hissəsini, əsasən 3 hissəyə bölmək olar:

Əməliyyatlar hissəsi – gömrük əməkdaşının yerinə yetirdiyi əməliyyatlar siyahısıdır. Gömrük əməkdaşının səlahiyyətlərindən asılı olaraq “İstifadəçi menyusu” avtomatik olaraq formalaşır (istifadəçi – xidmət göstərdiyi gömrük idarəsinin rəhbərliyi tərəfindən VAİS-dən istifadə etmə hüquqları müəyyən olunmuş gömrük orqanının əməkdaşı). Gömrük orqanının rəhbərinin istifadəçi üçün müəyyənləşdirdiyi funksiyaya uyğun olaraq sistem avtomatik olaraq gömrük əməkdaşının VAİS-də yerinə yetirəcəyi əməliyyatları nizamlayır.

Məlumatlarla iş bölməsi – məlumatlar ilə iş bölməsi xüsusi struktura malik olan interfeys vasitəsilə həyata keçirilir. Bu interfeys vasitəsilə mal və nəqliyyat vasitələri haqqında aşağıdakı məlumatlar daxil edilir:

- mal və nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyat kodu;
- mal haqqında məlumatlar: adı, kodu (ştrix-kod - müəyyən texniki vasitələrlə rahat oxuna bilən, bəzi informasiyaları təmsil edən ağ-qara zolaqların (ştrixlər) ardıcılığı), çəkisi;
- qeydə alınma tarixi;
- nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyat kodu və texniki göstəriciləri (dartıcı – Mühərrik əsasında hərəkət edən, dövlət nömrə nişanına malik olan, konstruksiyasına və təchiz edilmiş avadanlığına görə yük daşınması üçün nəzərdə tutulmuş və yaxud da qoşqunu yedəyəalma üçün təyin olunan yol nəqliyyat vasitəsi; qoşqu – mexaniki nəqliyyat vasitələri ilə yedəyə alınmaq üçün nəzərdə tutulan ayrıca dövlət nömrə nişanına malik mühərriksiz yol nəqliyyat vasitəsi);
- nəqliyyat vasitəsinin idarə edən şəxs haqqında məlumat;
- təyinat gömrük orqanı;
- təyinat gömrük orqanına çatma müddəti;
- Yük Gömrük Bəyannaməsinin rekvizitləri;
- BYD kitabçasının nömrəsi;
- ixracatçı haqqında məlumat;
- idxalatçı haqqında məlumat.

Gömrük əməkdaşına verilən səlahiyyətlərdən asılı olaraq VAİS-də məlumatlar üzərində düzəlişlər, çap etmək, ləğv etmək və s. digər təsdiqediciləri icrası mümkündür. VAİS-in interfeys görüntüsü aşağıdakı şəkildə verilmişdir:

Daşınma vasitəsi haqqında məlumat

Təyinat: [dropdown]
 NV qeydiyyat kodu: [input]
 Qeyd alınma tarixi: 14.03.2011 16:44:57
 Növü: [dropdown]
 Markası: [input]
 Avtomobilin nömrəsi: [input]
 Mənsub olduğu ölkə: [dropdown]

Mal haqqında

Məhlə qeydiyyat kodu: [input]
 Qeyd alınma tarixi: 14.03.2011 16:44:57
 YGB-nin №-si: [input] *Yeni*
 Qaimə №-si: [input]
 BYD №-si: [input]
 Məhlə kodu: [input]
 Məhlə adı: [input]
 Məhlə miqdarı: [input]
 Məhlə çəkisi: [input] *kg*
 Məhlə dəyəri (invoyts): [input]
 Qəbulatma növü: [dropdown]
 Məhlə hərəkət marşrutu: [dropdown]
 Təyinat GO: [input] -00000
 Təyinat GO çat müddəti: [input] -saat
 Konteynerin No: [input]
 Gömrük tam sayı (plomb): [input]
 Qeyd: [dropdown]
 Qeyd alan: **MÜRSƏLOV FƏRASƏT YEYLAQ**

İxracatçı

Qeydiyyat kodu: [input]
 Fəaliyyət növü: [dropdown]
 Adı: [input]
 Ünvanı: [input]

İdخالətçi

Qeydiyyat kodu: [input]
 Fəaliyyət növü: [dropdown]
 Adı: [input]
 Ünvanı: [input]

Seri	Kod	Tarix	Status	Yer
11000011030002	510000101200007	ERTYERTY	Qəbulatma mallar	2345
11000011030003	51000010300035	ERTYERTY	Gətirilən mallar	Beyləv Nizami
11000011030002	510000110300068	ERTYERTY	Gətirilən mallar	22

Sayı 3

110000110300002
 -kodlu Daşınma vasitəsi plomplandı, məhlə və nəqliyyatın qeydiyyatı təsdiqləndi.

Yeni | Əlavə et | Düzəliş | İmtina | Yaddaşa yaz | Çap et

Daşınma vasitəsi haqqında məlumat

Təyinat: Gətirilən mallar
 NV qeydiyyat kodu: 110000110300002
 Qeyd alınma tarixi: 14.03.2011 16:50:14
 Növü: Yükləyən avtomobil
 Markası: ERTYERTY
 Avtomobilin nömrəsi: ERTYERTY
 Mənsub olduğu ölkə: Azərbaycan-031

Mal haqqında

Məhlə qeydiyyat kodu: 510000110300068
 Qeyd alınma tarixi: 14.03.2011 16:50:14
 Qaimə №-si: SAS
 BYD №-si: XW39434531
 Məhlə kodu: 12121
 Məhlə adı: QWQW
 Qəbulatma növü: 12121
 Məhlə hərəkət marşrutu: 212 Avstriya-040
 Təyinat GO: 221 Azərbaycan-031
 Təyinat GO çat müddəti: 1212 Sınıq körpü gp-00204
 Təyinat GO çat müddəti: [input] -saat
 Konteynerin No: 22
 Gömrük tam sayı (plomb): 22

Mal və Nəqliyyat vasitələrinin qeydiyyatı

Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin qeydiyyatı aşağıdakı formada həyata keçirilir:

Sahibkar, yaxud onun səlahiyyətli nümayəndəsi mal və nəqliyyat vasitələrinin qeydiyyatı üçün tələb olunan sənədləri sərhəd gömrük orqanında təşkil edilmiş “Bir pəncərə”yə təqdim edir. Nəqliyyat vasitəsinin ölkəyə ilk dəfə gəldiyi təqdirdə, onun bütün göstəriciləri VAİS-ə daxil edilir və ona xüsusi “Nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyat kodu” çapa təqdim olunur. Əks halda təqdim olunan sənədlərə əvvəlki dövrdə ölkə ərazisinə giriş zamanı aldığı “Nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyat kodu” əlavə olunur və bu kod əsasında nəqliyyat vasitəsi haqqında məlumatlar təkrar daxil olunmadığı üçün mal və nəqliyyat vasitələrinin sərhəddən sürətli keçidi təmin edilir. Sərhəd buraxılış məntəqəsində verilən qeydiyyat kodu malın gömrük təmizlənməsi başa çatana qədər qüvvədə olur və bu kod əsasında gömrük nəzarətinin monitorinqi həyata keçirilir.

Bu əməliyyatlar malların daşınmasında istifadə olunan bütün nəqliyyat növlərində, yəni avtomobil, dəmiryolu, dəniz nəqliyyatı və hava nəqliyyatında tətbiq edilir.

Gömrük ödənişləri

Azərbaycan Respublikasına idxal/ixrac olunan mallar üzrə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş müxtəlif gömrük ödənişlərinin həyata keçirilməsi VAİS vasitəsilə təmin edilir. Bu ödənişlərə gömrük rüsumları, ƏDV, aksizlər, yol vergiləri və digər əməliyyatlar üçün ödənişlər daxildir.

Azərbaycan Respublikasının «Dövlət rüsumu haqqında» Qanunu ilə müəyyən edilmiş və Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin 14.03.2003-cü il tarixli, 026 sayılı əmri ilə təsdiq edilmiş «Xarici dövlətlərin avtonəqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikası ərazisinə daxil olması və bu ərazidən sərnəşin və yük daşınması üçün istifadə etməsinə görə yol vergilərinin hesablanıb tutulması haqqında Təlimat»-nın tələblərinə uyğun olaraq beynəlxalq avtomobil daşımalarını yerinə yetirən nəqliyyat vasitələrinə sərhəddə dövlət rüsumu tətbiq edilir. Bu zaman Azərbaycan Respublikası Nəqliyyat Nazirliyi tərəfindən müəyyən edilmiş Kvota və “İcazə blankları” əsasında yol vergiləri üzrə ödənişlər VAİS-də avtomatik olaraq hesablanır. Yol vergiləri üzrə ödənişlərin düzgün hesablanması, tutulması və vaxtında dövlət büdcəsinə köçürülməsi üçün gömrük əməkdaşı xarici dövlətlərin avtonəqliyyat vasitələrinə aid olan müvafiq sənədlər (texniki pasportu, hesab faktura, yol nəqliyyat sənədi, yükün mənşə və keyfiyyət sertifikatı və s.) əsasında əməliyyatı həyata keçirir. Avtonəqliyyat vasitəsinin Azərbaycan Respublikası ərazisində qalma müddəti müəyyən edilir.

Gömrük əməkdaşı VAİS-in bu hissəsində müvafiq sənədlər və mala baxış keçirməklə onun təhlükəlilik dərəcəsini və güzəştin növünü müəyyən edir. Daxil edilən məlumatlar əsasında VAİS xüsusi alqoritm vasitəsilə nəqliyyat vasitələrinin növündən, o cümlədən avtobuslar üçün oturmaq yerlərinin sayından və Azərbaycan Respublikasının ərazisində qaldığı müddətdən, yük maşınları üçün oxların sayından, yüklə birlikdə ümumi çəkisindən, Azərbaycan Respublikası ərazisində qət edilən məsafədən, yüklərin təhlükəlilik dərəcəsindən və Azərbaycan Respublikasının ərazisində qaldığı müddətdən asılı olaraq tutulan yol vergilərini avtomatik olaraq hesablanır.

Xəzinədar. Xəzinədar - Azərbaycan Respublikasının ərazisinə daxil olan və həmin ərazidən sərnəşin və yük daşınması üçün istifadə edilən xarici dövlətlərin avtonəqliyyat vasitələrinin sahiblərindən Azərbaycan Respublikasının avtomobil yollarından istifadəyə görə yol vergisini və Beynəlxalq avtomobil daşımalarını yerinə yetirən nəqliyyat vasitələrinə sərhəddə «İcazə» blanklarının verilməsinə görə müəyyən edilmiş məbləğlərdə tutulan dövlət rüsumunu mədaxil edən gömrük əməkdaşı. Gömrük rüsumunu mədaxil etdikdə xəzinədar funksiyalarını həyata keçirən gömrük əməkdaşı üçün mal və ya nəqliyyat vasitəsinin gömrük rüsumu tətbiq olunan obyekt haqqında məlumatlar VAİS-də öz əksini tapır. Həmin məbləğ gömrük kassasına mədaxil olunduqdan sonra gömrük əməkdaşı sistem vasitəsilə ödənişlərin həyata keçirildiyini təsdiq edir və bu barədə müvafiq təsdiqedici sənədlər ödəyiciyə təqdim edilir.

Məsul şəxs. Məsul şəxs VAİS-də mal və nəqliyyat vasitələrinin ölkəyə daxil olunmasına və ölkədən çıxmasına qərar verən gömrük əməkdaşdır. Bu zaman VAİS-də müvafiq gömrük nəzarəti prosedurları başa çatmış mal və nəqliyyat vasitələrinin göstərilən xidmətlər haqqında qeydlər əsasında mal və nəqliyyat vasitələrinin giriş-çıxışına icazə verilir.

Statistik hesabatlar: VAİS vasitəsilə mal və nəqliyyat vasitələri, dövlət rüsumları və gömrük ödənişləri, xəzinəyə daxil olan vəsaitlər, icazə blankları, maliyyə hesabatları, hüquqpozma faktları, ambarlaşdırma əməliyyatları və s. digər kəsikdə hesabatların alınması təmin edilir.

Gömrük nəzarəti və digər nəzarət formaları: Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında "Bir pəncərə" prinsipinin tətbiqi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 noyabr 2008-ci il tarixli 12 sayılı Fərmanına əsasən Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi ilə Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi Respublika Sanitariya-Karantin Müfəttişliyi, Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Dövlət Fitosanitar Nəzarəti Xidməti və Dövlət Baytarlıq Xidməti arasında informasiya mübadiləsi həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış

məntəqələrindən keçirilən mallara və nəqliyyat vasitələrinə verilən karantin icazəsi, sertifikatlar, lisenziyaları və digər icazə sənədləri VAİS vasitəsilə hazırlanır və sərhəd gömrük orqanlarına ötürülür. Bu zaman sistem Gömrük Məcəlləsi və gömrük işi sahəsində Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktları əsasında gömrük nəzarəti məsələlərinə aid edilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsinə imkan verir.

BYD (beynəlxalq yük aşımaları) kitabçası tətbiq edilməklə keçirilən yüklərə gömrük nəzarəti və gömrük rəsmiləşdirilməsi

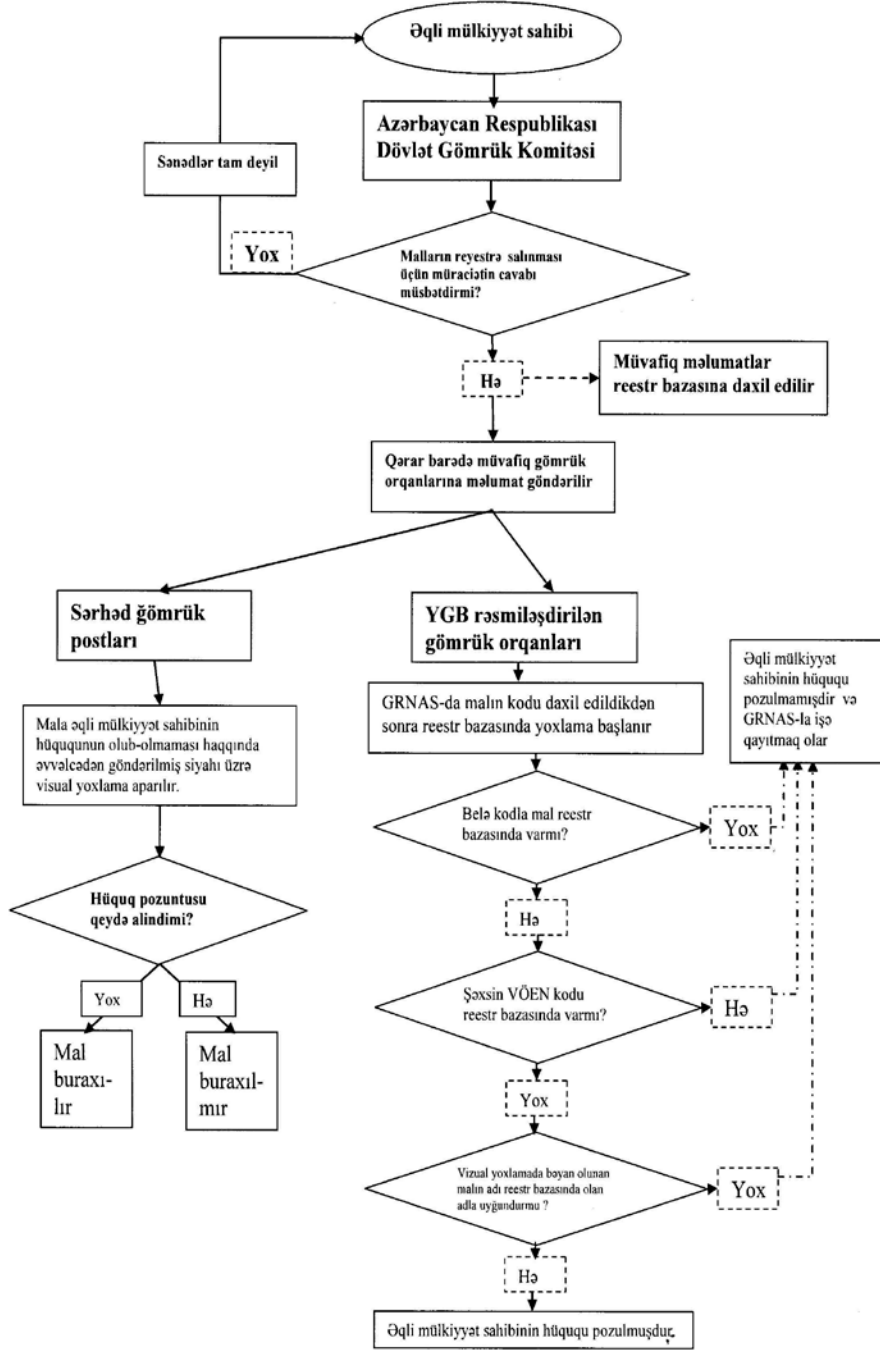
BYD daşımalarında yüklərə gömrük nəzarəti və BYD kitabçasının rəsmiləşdirilməsi BYD Konvensiyasının (BYD Konvensiyası, 1975) tələblərinə uyğun olaraq VAİS vasitəsilə həyata keçirilir. Bu əməliyyat Azərbaycan Respublikasında malların yol nəqliyyat vasitələrində, nəqliyyat vasitələri zəncirində və ya konteynerlərdə aralıq yüklənməsi həyata keçirilmədən, razılığa gələn tərəflərdən birinin göndərən gömrük orqanlarından bir və ya bir neçə sərhəd keçməklə digər razılığa gələn tərəfin təyinat gömrük orqanına daşınmasını əhatə edir. BYD daşımalarının başlanğıcı və sonu arasındakı müəyyən bir hissəsi avtomobil nəqliyyatı ilə həyata keçirilir və bu daşımaların başa çatması barədə məlumatlar Beynəlxalq Avtomobil Nəqliyyatı İttifaqına (İRU) “on line” rejimində ötürülür. BYD Konvensiyasına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisində BYD əməliyyatı zamanı mallar aralıq gömrük orqanında (idxal zamanı giriş, tranzit zamanı giriş) gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən və ya depozitə qoyulmasından azad edilir və eyni zamanda İRU tərəfindən daşınması məhdudlaşdırılmış nəqliyyat vasitələrinin hərəkətinə nəzarət VAİS vasitəsilə həyata keçirilir.

Tərkibində əqli mülkiyyət obyektləri olan malların qeydiyyatı

VAİS-də bu əməliyyat Gömrük Məcəlləsi, AR DGK-nın təsdiq etdiyi tərkibində əqli mülkiyyət obyektləri olan malların gömrük sərhədindən keçirilməsi zamanı gömrük nəzarəti qaydaları və digər qanunvericilik aktları əsasında həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi gömrük nəzarəti məqsədilə müraciət edənlərin qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən qeydiyyatdan keçirilmiş hüquqlarının müdafiəsi üçün tərkibində əqli mülkiyyət obyektləri olan malların reyestrini VAİS vasitəsilə həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən tərkibində əqli mülkiyyət obyektləri olan malların keçirilməsi zamanı gömrük nəzarətinin aparılması üçün informasiya sisteminin alqoritmi səkil 2-də verilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən tərkibində əqli mülkiyyət obyektləri olan malların keçirilməsi zamanı gömrük nəzarətinin aparılması üçün informasiya sisteminin yaradılması

Elektron Gömrük xidmətinin təşkili

“Elektron Gömrük” (e-Gömrük) layihəsi “e-Azərbaycan” proqramının bir komponenti olaraq “Azərbaycan Respublikasının gömrük sisteminin inkişafı üzrə dövlət proqramının (2007-2011)” əsas istiqamətlərindən birini əhatə edir. Bu səbəbdən, “e-Azərbaycan” proqramının həyata keçirilməsi ilə bağlı yaradılan hüquqi və normativ sənədlər əsasında “e-Gömrük” layihəsi formalaşır və icra edilir.

VAİS-in əsas funksiyalarından biri də elektron gömrük xidmətinin göstərilməsini təmin etməkdir və aşağıdakı mərhələlər üzrə yaradılır:

- 1) informasiya-kommunikasiya şəbəkəsinin müasir qaydada yenidən qurulması;
- 2) DGK-nın müasir tələblərə cavab verən internet-informasiya resurslarının yaradılması;
- 3) elektron bəyanetmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi;
- 4) rəsmiləşdirmə prosesində iştirak edən digər dövlət qurumlarının informasiya sistemləri ilə “*online*” informasiya mübadiləsinin aparılması;
- 5) elektron imzanın və elektron sənəd dövriyyəsinin bütün gömrük sistemində tətbiqi.

Elektron gömrük xidmətlər Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 fevral 2011-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının aktlarının elektron informasiya sistemləri vasitəsilə açıqlanması Qaydası”ndan və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 23 may 2011-ci il tarixli “Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında” Fərmanına uyğun olaraq həyata keçirilir. Bununla əlaqədar olaraq Dövlət Gömrük Komitəsi sistemində gömrük prosedurları və xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi, kağız sənədlərdən istifadənin məhdudlaşdırılaraq elektron formada həyata keçirilməsi və biznes proseslərin kağızsız texnologiya əsasında qurulması, hazırlanmış hüquqi aktların layihələrinin müvafiq dövlət orqanlarına razılaşdırmaya göndərilməzdən əvvəl DGK-nın internet saytında yerləşdirilməsi, eləcə də elektron gömrük xidmətləri sahəsinin daha da genişləndirilməsi və s. tədbirlər həyata keçirilir.

“e-Gömrük” sisteminin yaradılması Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyaları üzrə İnkişaf Strategiyasının əsas məqsədlərindən birini təşkil edir və əsasən üç altistemdən ibarətdir:

- 1) Gömrük Xidmətində Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi;
- 2) İnternet informasiya resurslarının idarəetmə sistemi;

Gömrük Komitəsinin daxili portalı – İntranet sistemi (İntranet - təşkilata məxsus olan daxili şəbəkədir; İntranet səhifə - daxili şəbəkəyə qoşulmuş əməkdaşların istifadəsi üçün nəzərdə tutulan web-texnologiyası əsasında qurulmuş sistemdir (portal)).

“e-Gömrük” əsasən DGK-da həyata keçirilən “Gömrük Xidmətində Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi” (VAİS) layihəsi üzərində qurulur. VAİS aşağıdakı modullardan ibarətdir:

- Gömrük nəzarəti sistemlərinin elektronlaşdırılması;
- Gömrük rəsmiləşdirilmə prosedurlarının avtomatlaşdırılması;
- Qaçqılçılıq və hüquqpozmalara qarşı mübarizə üzrə avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemləri və kompüterləşdirilmiş əməliyyat mərkəzi;
- Maliyyə fəaliyyətinin avtomatlaşdırılması;
- Valyuta sərəvlərinin avtomatlaşdırılmış qeydiyyat sistemi;
- Resursların idarəetmə sistemi;
- Sənəd dövriyyəsinin avtomatlaşdırılması;
- Risklərin idarə olunması sistemi;
- Texniki təchizat üzrə “Elektron sifariş” sistemi;
- Dövlət sərhədinin avtomobil buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında “bir pəncərə” avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi;

Elektron gömrük xidmətlər (e-Gömrük) xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçısına malları istənilən yerdən (öz ofisindən, evindən və ya istənilən digər yerdən) elektron şəkildə bəyan etməyə imkan yaradır.

“e-Gömrük” bölməsində əsasən aşağıdakı xidmətlər göstərilir:

- ***gömrük ödənişlərinin ödəyicisinin eyniləşdirmə nömrəsi (GÖÖEN):*** bu xidmət vasitəsilə vergi dəyicisi olmayan fiziki şəxslər xarici dövlətlərdən gətirdikləri və ya xarici dövlətlərə apardıqları malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsini həyata keçirmək üçün, sadəcə, öz pasport və ya şəxsiyyət vəsiqəsinin PİN-kodunu daxil etməklə GÖÖEN ala bilərlər. Həmin şəxslər üçün GÖÖEN vergi ödəyicisinin eyniləşdirmə nömrəsini (VÖEN) əvəz edir;

- ***ilkin məlumatlandırma:*** sərhədkeçmə prosedurlarının asanlaşdırılması və sürətləndirilməsi məqsədilə hüquqi və fiziki şəxslər Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirəcəkləri mal və nəqliyyat vasitələri haqqında gömrük orqanlarını elektron qaydada qabaqcadan məlumatlandırma bilərlər. Bu bölmədə müraciətin tipindən asılı olaraq müvafiq blank formaları yerləşdirilmişdir;

- ***gömrük orqanlarına xidmətə qəbul:*** bu xidmət vasitəsilə gömrük orqanlarında xidmət etmək arzusunda olan vətəndaşlar elektron qaydada ərizə ilə DGK-nə müraciət edə bilər, eyni zamanda gömrük orqanlarına xidmətə qəbulun ümumi prinsipləri, müvafiq qanunvericilik normaları və digər məlumatlarla tanış ola bilərlər;

- ***idxal-ixrac əməliyyatları:*** bu bölmə xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçılarının idxal-ixrac əməliyyatları barədə məlumatları sərbəst surətdə və təhlükəsiz qaydada əldə etmək imkanı verir. Bu xidmətdən istifadə etmək

üçün DGK ilə müqavilə imzalamaq tələb olunur. Müqavilə formasını saytdan yükləmək mümkündür;

- **nəqliyyat vasitəsi üçün uyğunluq sertifikatı:** bu xidmət vasitəsilə respublikaya nəqliyyat vasitələrinin idxalını həyata keçirən şəxslər həmin nəqliyyat vasitələrinin uyğunluq sertifikatı barədə məlumatları qabaqcadan gömrük orqanlarına təqdim edə bilirlər;

- **fiziki şəxslər üçün Gömrük Bəyannaməsi:** elektron gömrük xidmətlərinin bu bölməsindən istifadə etməklə Azərbaycan Respublikasına səfər edən və ya respublika ərazisini tərk edən fiziki şəxslər gömrük sərhədlərindən keçirdikləri malları öz dəyərli vaxtlarına qənaət etməklə elektron qaydada qabaqcadan bəyan edə bilirlər. Bunun üçün sayta yerləşdirilmiş elektron gömrük bəyannaməsini doldurmaq, çap etmək və sərhədi keçərkən gömrük əməkdaşına təqdim etmək tələb olunur. Bu xidmət artıq Hava Nəqliyyatında Baş Gömrük İdarəsində pilot layihə olaraq həyata keçirilir;

Risklərin avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi

Azərbaycan Respublikasının gömrük xidmətinin daha da səmərəli və müasir səviyyədə həyata keçirilməsi məqsədilə VAİS çərçivəsində Risklərin avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi (RAİS) modulundan istifadə edilir (RAİS - Risklərin avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi insan və kompyuter sistemidir. Bu sistem gömrük orqanlarından ilkin məlumatların toplanmasını, təhlilini, risklərin dərəcəsinin müəyyən olunmasını və müvafiq gömrük nəzarət formalarının seçilməsini təmin edir). Onun əsas vəzifələrindən biri gömrük-tarif tənzimlənməsi tədbirlərinin riayət olunmasını təmin etməklə gömrük sərhədindən keçirilən mal dövriyyəsinin sürətləndirilməsinə şərait yaratmaqdır. Göndərilən mal və nəqliyyat vasitələri barəsində məlumatların əvvəlcədən alınması, yaradıla biləcək təhlükənin səviyyəsinin müəyyən edilməsi, müvafiq nəzarət formalarının seçilməsi və gömrük sərhədindən yüklərin qısa müddət ərzində buraxılmasının təmin edilməsi VAİS-in bu bölməsinin üzərinə düşür.

DGK-nin korporativ şəbəkəsi

Hazırda bütün gömrük orqanlarını birləşdirən müasir texnologiyalar əsasında qurulmuş gömrük xidmətinin korporativ informasiya-kommunikasiya şəbəkəsi fəaliyyət göstərir. Bu şəbəkə gömrük orqanları arasında yüksək keyfiyyətlə məlumatların (data), səs və videogörüntülərin ötürülməsini təmin edir. Korporativ şəbəkənin yaradılmasında aşağıdakı rabitə kanallarından istifadə edilmişdir:

- Fiber-optik liflər (saniyədə 10 MB sürətlə);
- Peyk rabitə kanalları (saniyədə 1 MB sürətlə);
- Wi-max texnologiyalı kanallar (saniyədə 2 MB sürətlə).

Hazırda bütün gömrük orqanlarını əhatə edən rabitə kanallarının fəaliyyətinin etibarlılığını və dayanıqlılığını təmin etmək üçün paralel ehtiyat kanalların tətbiq edilməsi layihəsi həyata keçirilir.

Qlobal korporativ şəbəkə Azərbaycan Respublikasının bütün gömrük orqanları arasında informasiya mübadiləsinin aparılmasını və Dövlət Gömrük Komitəsinin vasitəçiliyi ilə hər bir gömrük orqanının internetə çıxışını təmin edir. Gömrük orqanları ilə səlahiyyətli iqtisadi operatorlar, biznes subyektləri, ayrı-ayrı dövlət orqanları, o cümlədən gömrük orqanlarının özləri arasında məlumatların, müşayiətedici sənədlərin, qərarların və bildirişlərin mübadiləsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi hallar istisna olmaqla məlumatların elektron emalı üsullarından istifadə edilməklə həyata keçirilir (GM, maddə 37).

İstifadə olunmuş normativ-hüquqi aktların və ədəbiyyatların siyahısı

Beynəlxalq hüquqi aktlar

1. BMT-nin Baş Assambleyası tərəfindən 10 dekabr 1948-ci ildə qəbul olunmuş "Ümumdünya insan haqları Bəyannaməsi".
2. Diplomatik əlaqələr haqqında Vyana Konvensiyası, 1961.
3. Konsulluq əlaqələri haqqında Vyana Konvensiyası, 1961.
4. Narkotik vasitələr haqqında Vahid Konvensiya BMT sənədləri. 1961 (1972-ci ildəki əlavələrlə).
5. Hava gəmilərinin bortunda baş verən cinayətlər və digər aktlar haqqında Konvensiya, 14 sentyabr 1963.
6. Psixotrop maddələr haqqında BMT Konvensiyası, 1971.
7. Beynəlxalq alqı-satqı müqavilələri haqqında BMT-nin Vyana Konvensiyası. 11 aprel 1980.
8. Dəniz hüquqi barədə BMT Konvensiyası, 1982.
9. Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə haqqında BMT konvensiyası. 1988.
10. Tariflər və ticarət üzrə Baş Saziş, (TTBS) 30, XI.1947.
11. Ticarət xidmətləri üzrə Baş razılaşma. TTBS (Saziş Uruqvay rəndu çərçivəsində imzalanmışdır).
12. Ümumdünya Ticarət Təşkilatının yaradılması haqqında Müqavilə (TTBS-1994).
13. Gömrük Əməkdaşlığı Şurasının (GƏŞ) yaradılması haqqında Konvensiya, 4 noyabr 1952-ci il.
14. Gömrük məqsədi üçün mal dəyərinin müəyyənəşdirilməsi haqqında Konvensiya, 28 iyul 1953-cü il.
15. Turistlər üçün gömrük güzəştləri barədə Konvensiya, 1954-cü il.
16. Brüssel tarif nomenklaturası haqqında Konvensiya, 11 sentyabr 1959-cu il.
17. Müvəqqəti ixrac haqqında İstanbul Konvensiyası, 27.11.1992-ci il.
18. Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi münasibətlər və hüquqi yardım haqqında Konvensiya, 22 yanvar 1993-cü il (MDB üzvləri arasında).
19. Gömrük proseduralarının harmonikləşdirilməsi və sadələşdirilməsi haqqında beynəlxalq Kioto Konvensiyası, 25.08.1974.
20. Malların təsvir və kodlaşdırılmasının harmonikləşdirilmiş sistemi haqqında Beynəlxalq Konvensiya (Brüssel.14.06.1983)
21. TTBS VII maddəsinin tətbiqi barədə Saziş, 01.01.1981.
22. TIR karnetindən (TIR - beynəlxalq yükdaşımalar) istifadə etməklə beynəlxalq yükdaşımalar haqqında Gömrük Konvensiyası, 1975-ci il.
23. Konteynerlər haqqında gömrük Konvensiyası, 06.12.1975.

24. MDB ölkələrinin Xarici İqtisadi Fəaliyyətinin mal nomenklaturasının, malların kodlaşdırılması və təsvirinin Harmonikləşdirilməsi sistemi haqqında Beynəlxalq Konvensiyaya uyğun aparılması haqqında. Moskva, 1996.

Azərbaycan Respublikasının Qanunları və hüquqi aktları

1. "Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası". Bakı, 1995.
2. "Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi". Bakı, 2011.
3. "Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi". Bakı, 2000.
4. "Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi", Bakı, 1999.
5. "Azərbaycan Respublikası "İnzibati-Prosessual Məcəlləsi", Bakı, 1999.
6. "Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsi". Bakı, 1999.
7. "Azərbaycan Respublikasının Hava Məcəlləsi". Bakı, 1994.
8. "Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi". Bakı, 1999.
9. "Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi". Bakı, 2000.
10. "Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi". Bakı, 2000.
11. "Xarici investisiyaların qorunması haqqında" Qanun. Bakı, 1992.
12. "Sahibkarlıq haqqında" Qanun, Bakı, 1992.
13. "Sığorta haqqında" Qanun, Bakı, 1993.
14. "Dövlət yol fondu haqqında" Qanun, Bakı, 1994.
15. "Müəssisələr haqqında" Qanun, Bakı, 1994.
16. "Normativ-hüquqi aktlar haqqında" Qanun, Bakı, 2000.
17. "Valyuta tənziimi haqqında" Qanun, Bakı, 1994.
18. "İnvestisiya fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1995.
19. "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 2013.
20. "Mühasibat uçotu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1995.
21. "Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrinin bağlanması, icrası və ləğv edilməsi qaydaları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1995.
22. "İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında" Qanun, Bakı, 1995
23. "Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1996.

24. "Azərbaycan Respublikasında banklar və bank fəaliyyəti haqqında" Qanunu, Bakı, 1996.
25. "Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1996.
26. "Standartlaşdırma haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1996.
27. "Bitki karantini haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1996.
28. "Dövlət sirri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1996.
29. "Sosial sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1997.
30. "Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması qaydası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1997.
31. "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1997.
32. "Rabitə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1997.
33. "Mədəniyyət haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1998.
34. "İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1998.
35. "Məlumat azadlığı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1998.
36. "Girov haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1998.
37. "Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1998.
38. "Əmtəə nişanları və coğrafi göstəricilər haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1998.
39. "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1999.
40. "Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1999.
41. "Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının bayrağı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2001.
42. "Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının tanınma nişanı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2001.
43. "Şərti maliyyə vahidi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2001.
44. "Malların təsviri və kodlaşdırılması üzrə harmonikləşdirilmiş sistem haqqında" Beynəlxalq Konvensiyaya və göstərilən konvensiyaya dü-

zəliş protokoluna qoşulmaq barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu, "Azərbaycan" qəzeti. 21 iyul 2000-ci il N 163. (2574).

45. AR IXM-in təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında" AR Qanununun tətbiq edilməsi barədə AR-in bəzi qanunvericilik aktlarının qüvvədən düşmüş hesab edilməsi haqqında 30.XII.2003-cü ildə qəbul olunmuş AR-nın Qanunu. "Azərbaycan" qəzeti, 2004. 15 fevral.

31. № 598-IIQD / 05.03.2004. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin tətbiq edilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında.

32. № 606-IIQ / 19.03.2004. "Azərbaycan Respublikası hökuməti və Fransa Respublikası hökuməti arasında gömrük hüquqpozmalarının qarşısının alınması, təhqiqatının aparılması, aşkar edilməsi və aradan qaldırılmasına dair qarşılıqlı inzibati yardım haqqında" sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

33. № 650-IIQD / 14.05.2004. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

34. № 667-IIQ / 21.05.2004. «GUÖAM iştirakçısı olan dövlətlərin hökumətləri arasında gömrük işlərində qarşılıqlı yardım və əməkdaşlıq haqqında» Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

35. № 737-IIQ / 10.09.2004. «Azərbaycan Respublikası hökuməti və Pakistan İslam Respublikası hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında» Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

36. № 772-IIQ / 26.10.2004. İxrac nəzarəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu

37. № 776-IIQ / 26.10.2004. «Azərbaycan Respublikası hökuməti və Belçika Krallığı hökuməti arasında gömrük məsələləri üzrə qarşılıqlı inzibati yardımın göstərilməsi haqqında» ikitərəfli sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

38. № 79-IIQ / 26.10.2004. «Azərbaycan Respublikası hökuməti və Yunanıstan Respublikası hökuməti arasında gömrük işi sahəsində qarşılıqlı yardım haqqında» sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

39. № 824-IIQ / 01.03.2005. «Azərbaycan Respublikası hökuməti və Belarus Respublikası hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında» Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

40. № 851-IIQD / 04.03.2005. «Gömrük orqanlarında xidmət haqqında» Əsasnaməyə əlavə edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

41. № 855-IIQD / 04.03.2005. «Poçt rabitəsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

42. № 910-IIQ / 10.05.2005. «Azərbaycan Respublikası Hökuməti və İtaliya Respublikası Hökuməti arasında gömrük hüquqpozmalarının qarşısının alınması, araşdırılması və aradan qaldırılmasına dair qarşılıqlı inzibati yardım haqqında» Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

43. № 922-IIQ / 31.05.2005. Baytarlıq haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. «Azərbaycan» qəzetində dərc edilmişdir (31 avqust 2005-ci il, № 201).

44. № 924-IIQ / 10.06.2005. Qiymətli metallar və qiymətli daşlar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

45. № 931-IIQ / 14.06.2005. «Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Çin Xalq Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində qarşılıqlı yardım haqqında» Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

46. № 975-IIQ / 01.09.2005. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Polşa Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında" sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

47. № 48-IIQD / 30.12.2005. «Azərbaycan Respublikasının ərazisində dövriyyəsi qadağan edilmiş, məhdudlaşdırılmış və nəzarət edilən narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, habelə Azərbaycan Respublikasının ərazisində idxalına, ixracına, tranzit nəql edilməsinə və istehsalına lisenziya (xüsusi razılıq) tələb olunan prekursorların siyahılarının təsdiq edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

48. № 102-IIIQ / 12.05.2006. Fitosanitar nəzarəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. «Azərbaycan» qəzetində dərc edilmişdir (4 avqust 2006-cı il, № 172).

49. № 143-IIIQ / 02.10.2006. «Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Moldova Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında» Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

50. № 313-IIIQD / 17.04.2007. «Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında» Azərbaycan Res-

publikası Qanununun tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi, bəzi qanunvericilik aktlarının qüvvədən düşmüş hesab edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

51. № 338-IIIQ / 22.05.2007. «Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Amerika Birləşmiş Ştatları Hökuməti arasında gömrük məsələləri üzrə qarşılıqlı yardım və əməkdaşlıq haqqında» Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

52. № 622-IIIQD / 02.06.2008. «Polis haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa, Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 7 dekabr tarixli, 768-IQ sayılı Qanunu ilə təsdiq edilmiş «Gömrük orqanlarında xidmət haqqında Əsasnamə»yə və «Prokurorluq orqanlarında qulluqkeçmə haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa dəyişikliklər və əlavə edilməsi barədə. Azərbaycan Respublikasının Qanunu. «Azərbaycan» qəzetində dərc edilmişdir (8 avqust 2008-ci il, № 174).

53. № 743-IIIQD / 16.12.2008. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə, Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinə və Azərbaycan Respublikasının 2001-ci il 29 iyun tarixli, 168- IIQ sayılı Qanunu ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında xidmətkeçmə haqqında Əsasnamə»yə əlavələr və dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu. «Azərbaycan» qəzetində dərc edilmişdir (15 fevral 2009-cu il, № 36).

54. № 822-IIIQD / 26.05.2009. Saxta və ya keyfiyyətsiz malların idxal edilməsinə, habelə gömrük qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalara görə məsuliyyətin gücləndirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinə əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. «Azərbaycan» qəzeti, (24 iyun 2009-cu il, № 135).

55. № 823-IIIQD / 26.05.2009. Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 7 dekabr tarixli, 768- IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş «Gömrük orqanlarında xidmət haqqında Əsasnamə»yə əlavə və dəyişiklik edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu. «Respublika» 26 iyun 2009-cu il, № 137.

56. № 966-IIIQ / 05.03.2010. «Avropa-Qafqaz-Asiya dəhlizinin inkişafı üzrə beynəlxalq nəqliyyat haqqında» Əsas Çoxtərəfli Sazişə dair gömrük prosedurları və sənədlərin işlənməsi üzrə Texniki Əlavəyə əlavələr edilməsi haqqında» Protokolun təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

57. № 969-IIIQD / 05.03.2010. «Gömrük orqanlarında xidmət haqqında Əsasnamə»də, «Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında xidmətkeçmə haqqında Əsasnamə»də, «Feldyeger rəbitəsi orqanında xidmətkeçmə haqqında Əsasnamə»də, «Ədliyyə orqanlarında qulluqkeçmə

haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda və «Miqrasiya orqanlarında qulluqkeçmə haqqında Əsasnamə»də dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

58. № 1046-IIIQD / 22.06.2010. Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il, 7 dekabr tarixli, 768-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş «Gömrük orqanlarında xidmət haqqında» Əsasnamə»yə əlavələr və dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

59. № 1053-IIIQD / 22.06.2010. «Gömrük tarifi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa və Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

60. № 1074-IIIQ / 30.09.2010. «Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Finlandiya Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında» Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

61. № 81-IVQD / 04.03.2011. «Gömrük tarifi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

62. № 107-IVQ / 17.05.2011. «Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Argentina Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında» Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

63. «Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilən, əlavə dəyər vergisindən azad olunan malların siyahısı haqqında» Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 13 iyul 2000-ci il tarixli, 124 sayılı qərarı.

64. «Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən aksiz vergisinə cəlb olunan malların aksiz dərəcələrinin təsdiq edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Nazirlər kabinetinin 19 yanvar 2001-ci il tarixli qərarı.

65. «Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri üçün xüsusi geyim formasının, fərqlənmə nişanlarının təsviri və onların təchizat normasının təsdiq edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 5 aprel 2001-ci il tarixli 75 sayılı qərarı.

66. «Azərbaycan Respublikasında ixrac-idxal əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri, gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınan yığımların miqdarı haqqında» Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 12 aprel 2001-ci il tarixli, 80 sayılı qərarı.

67. «Azərbaycan Respublikasında ixrac-idxal əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri, gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınan yığımların miqdarı haqqında» AR Nazirlər Kabinetinin 2001-ci il 12 aprel tarixli, 80 sayılı qərarına dəyişiklik edilməsi barədə AR NK-nın 22 dekabr 2003-cü il tarixli, 161 sayılı Qərarı.

68. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2001-ci il 12 aprel tarixli, 80 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən mallar üzrə gömrük idxal rüsumlarının dərəcələri”ndə dəyişikliklər edilməsi barədə AR NK-nın 20 aprel 2004-cü il tarixli, 58 sayılı Qərarı.

69. № 230 / 15.12.2005. «İxrac nəzarəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə bağlı bəzi normativ aktların təsdiq edilməsi barədə.

70. № 4 / 09.01.2006. «Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinə fasiləsiz xidmət illərinə görə əlavələrin ödənilməsi üçün xidmət illərinin hesablanması Qaydası»nın təsdiq edilməsi haqqında.

71. № 42 / 09.02.2006. «İxrac nəzarətinə düşən malların nomenklatura-ya uyğun kodlar üzrə, habelə işlərin, xidmətlərin, əqli fəaliyyətin nəticələrinin Siyahısı»nın təsdiq edilməsi haqqında.

72. № 53 / 18.02.2006 «Gen mühəndisliyi əsasında alınmış bitki toxumlarının Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilməsinə yol verilə bilən müstəsna hallar və gətirilmə Qaydası»nın təsdiq edilməsi haqqında .

73. № 93 / 04.04.2006. «Azərbaycan Respublikasında ixrac-idxal əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri, gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınan yığımların miqdarı haqqında» Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2001-ci il 12 aprel tarixli, 80 sayılı qərarına əlavə olunmuş Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2003-cü il 22 dekabr tarixli, 161 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən mallar üzrə gömrük idxal rüsumlarının dərəcələri»ndə dəyişikliklər edilməsi barədə.

74. № 185 / 26.07.2006. Azərbaycan Respublikasında bəzi fəaliyyət növləri üzrə ixracın stimullaşdırılması haqqında.

75. № 73 / 10.05.2007. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2001-ci il 31 may tarixli, 105 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş «Fiziki şəxslər tərəfindən istehsal və kommərsiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan malların Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilməsi Qaydaları»na əlavə edilməsi barədə.

76. № 85 / 29.05.2007. Azərbaycan Respublikasında istehsal olunan minik avtomobillərinə, istirahət və ya idman üçün yaxtalara və bu məqsədlər üçün nəzərdə tutulan digər üzən vasitələrə aksiz dərəcələrinin müəyyən edilməsi barədə.

77. № 116 / 25.07.2007. «Hazırlanması, keyfiyyətinin, təhlükəsizliyinin və səmərəliliyinin araşdırılması məqsədilə dərman vasitələrinin elmi-tədqiqat müəssisələri tərəfindən Azərbaycan Respublikasına idxalı Qaydası»nın təsdiq edilməsi haqqında.

78. № 141/25.09.2007. «Dərman vasitələrinin humanitar məqsədlər üçün Azərbaycan Respublikasına idxalı Qaydası»nın təsdiq edilməsi haqqında.

79. № 189/27.11.2007. «Azərbaycan Respublikasında ixrac-idxal əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri, gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınan yığımların miqdarı haqqında» Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2001-ci il 12 aprel tarixli, 80 nömrəli qərarında dəyişiklik edilməsi barədə.

80. № 190/29.11.2007. «Malın mənşə ölkəsinin təyin edilməsi Qaydası»nın təsdiq edilməsi haqqında.

81. 25.12.2009/ № 199. «Xüsusi iqtisadi zonanın sərhədlərində gömrük nəzarətinin, gömrük məntəqələrinin fəaliyyətinin, malların gömrük rəsmiləşdirilməsinin, nəqliyyat vasitələrinin və fiziki şəxslərin sərhəddən buraxılma rejiminin sadələşdirilmiş Qaydaları»nın təsdiq edilməsi haqqında.

82. 13.11.2009/№ 178. "Azərbaycan Respublikasında ixrac-idxal əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri, gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınan yığımların miqdarı haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2001-ci il 12 aprel tarixli, 80 sayılı qərarının əlavəsi olan Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2003-cü il 22 dekabr tarixli 161 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən mallar üzrə gömrük idxal rüsumlarının dərəcələri"ndə dəyişiklik edilməsi barədə.

83. 15.09.2009/ № 140. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin bəzi qərarlarına əlavələr edilməsi haqqında.

84. 08.04.2009/ № 58. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1998-ci il 12 yanvar tarixli, 7 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilən və bu ərazidən çıxarılan malların gömrük qiymətləndirilməsi sisteminin tətbiqi Qaydaları»na dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə.

85. 30.03.2009/. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 6 oktyabr tarixli, 181 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq müsadirə edilmiş narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının məhv edilməsi Qaydası»na əlavə edilməsi barədə.

86. 28.01.2009/ № 14. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin bəzi qərarlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi, bəzi qərarlarının qüvvədən düşmüş hesab edilməsi haqqında.

87. № 54 / 20.04.2011. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1997-ci il 25 dekabr tarixli, 140 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikası gömrük sisteminin büdcədən kənar inkişaf fondu haqqında Əsasnamə və fondun vəsaitinin xərclənməsi Qaydaları»nda dəyişiklik edilməsi barədə.

88. № 60/25.04.2011. "Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən, əlavə dəyər vergisindən azad olunan malların siyahısı haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 31 yanvar tarixli 11 nömrəli qərarında dəyişikliklər edilməsi barədə.

89. № 124/01.08.2011. «Azərbaycan Respublikasında ixrac-idxal əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri haqqında» Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1998-ci il 22 aprel tarixli, 91 nömrəli qərarında dəyişiklik edilməsi barədə.

90. № 126 / 03.08.2011. «Zabit heyətinə mənsub şəxslərə, gizirlərə, miçmanlara, müddətindən artıq xidmətdə qalan hərbi qulluqçulara, daxili işlər, ədliyyə, gömrük, miqrasiya, feldyeger rəhbəri, fəvqəladə hallar orqanlarının rəis və sırası heyətinə mənsub şəxslərə və onların ailələrinə pensiya təyin edilib verilməsi üçün uzun müddət xidmət vaxtının hesablanması qaydası haqqında» Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1992-ci il 23 noyabr tarixli, 631 nömrəli qərarında dəyişiklik edilməsi barədə.

91. «Azərbaycan Respublikasında ixrac-idxal əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri haqqında» Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1998-ci il 22 aprel tarixli, 91 sayılı qərarında dəyişiklik edilməsi haqqında. Qərar № 16 Bakı şəhəri, 24 yanvar 2012-ci il.

92. «Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin apardığı reyestrə daxil olmaq üçün banklar və bank olmayan kredit təşkilatlarının müraciətlərinə baxılması Qaydası»nın təsdiq edilməsi haqqında Qərar № 48 Bakı şəhəri, 1 mart 2012-ci il.

93. «Xarici ticarətin gömrük statistikasının nəşr olunması Qaydası»nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 92 Bakı şəhəri, 2 may 2012-ci il.

94. «Gömrük sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük ərazisinə daxil olması, çıxması və tranziti ilə bağlı əldə edilən məlumatların başqa ölkələrin gömrük və digər səlahiyyətli dövlət orqanları ilə mübadiləsi Qaydaları»nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 95, Bakı şəhəri, 7 may 2012-ci il.

95. «Əlavə dəyər vergisi üzrə gömrük borcunun məbləğinin hesablanması Qaydası»nın təsdiq edilməsi barədə. Qərar № 96 Bakı şəhəri, 7 may 2012-ci il.

96. Malların sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi qaydaları Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2012-ci il 3 avqust tarixli 163 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmişdir .

97. «Gömrük auditinin həyata keçirilməsinin nəticələrinə dair aktın forması və tərtib edilməsi Qaydası»nın təsdiq edilməsi barədə Qərar. № 165 Bakı şəhəri, 3 avqust 2012-ci il.

98. Gömrük orqanlarının elektron məlumat sistemindən istifadə qaydaları Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2012-ci il 3 avqust tarixli 164 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmişdir .

99. Gömrük işində informasiya sistemlərindən, informasiya texnologiyalarından və onların təminat vasitələrindən istifadə qaydaları Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2012-ci il 3 avqust tarixli 166 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmişdir .

100. «Gömrük nəzarətindən keçməli olan malların yoxlanılmasının sürətləndirilməsi, gömrük nəzarətinin səmərəliliyinin artırılması və həyata keçirilmə müddətinin azaldılması məqsədi ilə gömrük orqanları tərəfindən istifadə olunan texniki vasitələrin siyahısı və onlardan istifadə Qaydaları»nın təsdiq edilməsi haqqında» Qərar № 186, Bakı şəhəri, 27 avqust 2012-ci il.

101. «Gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə mütəxəssislərə ixtisas attestatının verilməsi, fəaliyyətinin dayandırılması və ləğv edilməsi Qaydaları»nın təsdiq edilməsi haqqında» Qərar № 207, Bakı şəhəri, 19 sentyabr 2012-ci il.

102. «Ayrı-ayrı gömrük əməliyyatı və ya gömrük proseduru ilə bağlı gömrük orqanının icazəsinin verilməsi Qaydaları»nın təsdiq edilməsi haqqında» Qərar № 228, Bakı şəhəri, 12 oktyabr 2012-ci il.

103. «Malların təkrar idxal gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Qaydaları»nın təsdiq edilməsi haqqında» Qərar № 229, Bakı şəhəri, 12 oktyabr 2012-ci il .

104. «Gömrük brokerlərinin dövlət reyestrinin aparılması Qaydaları»nın təsdiq edilməsi haqqında» Qərar № 230, Bakı şəhəri, 12 oktyabr 2012-ci il.

105. «Dövlət mülkiyyətinə keçirilmiş malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük hərraclarında satılması Qaydaları»nın təsdiq edilməsi barədə. Qərar № 237, Bakı şəhəri, 19 oktyabr 2012-ci il.

106. «Malların təkrar ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Qaydaları»nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 252, Bakı şəhəri, 31 oktyabr 2012-ci il.

107. "Təbii fəlakətlər və digər fəvqəladə hallar zamanı zəruri olan malların və nəqliyyat vasitələrinin, canlı heyvanların, tez xarab olan malların, radioaktiv maddələrin, kütləvi informasiya məqsədləri üçün materialların, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının ünvanlarına göndərilən, bu qəbildən olan başqa malların gömrük rəsmiləşdirilməsinin güzəştli və sadələşdirilmiş Qaydaları"nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 308, Bakı şəhəri, 12 dekabr 2012-ci il

108. «Gömrük rəsmiləşdirilməsi başa çatmamış mallardan və nəqliyyat vasitələrindən istifadə edilməsi və onlar barəsində sərəncam verilməsinə dair Şərtlər və məhdudiyyətlər»in təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 316, Bakı şəhəri, 24 dekabr 2012-ci il.

109. «Gömrük ərazisindən kənar əraziyə yola düşməyə hazırlaşan nəqliyyat vasitəsinin heyət üzvlərinin, xidmətedici heyətinin, səmşişlərinin istifadəsi və nəqliyyat vasitəsinin istismarı üçün ehtiyatlar hesab olunan malla-

rın nomenklaturası, çeşidi, miqdarı və onların gömrük rüsumlarından və vergilərdən azadolma şərtləri»nin təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 324, Bakı şəhəri, 28 dekabr 2012-ci il.

110. «Gömrük sərhədindən elektrikötürücü xətlər vasitəsilə keçirilən mallar üzərində gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi Qaydaları»nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 331, Bakı şəhəri, 30 dekabr 2012-ci il.

111.«Gömrük sərhədindən boru kəməri vasitəsilə keçirilən mallar üzərində gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi Qaydaları»nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 332, Bakı şəhəri, 30 dekabr 2012-ci il.

112.«Gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi Qaydaları»nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 7, Bakı şəhəri, 18 yanvar 2013-cü il.

113.«Gömrük ödənişlərinin qaytarılması Qaydaları»nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 25, Bakı şəhəri, 18 fevral 2013-cü il.

114. "Mallardan dövlətin xeyrinə imtina edilməsi Qaydası"nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 26, Bakı şəhəri, 18 fevral 2013-cü il.

115.«Müvəqqəti saxlanc anbarlarının və gömrük anbarlarının tiplərinə, quruluşuna, təchizatına, orada yerləşdirilən mallarla əlaqədar əməliyyatlara, uçot və hesabatın aparılmasına, gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsinə, anbar sahibinə dair Tələblər»in təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 73, Bakı şəhəri, 3 may 2013-cü il.

116.Tərkibində əqli mülkiyyət hüquqlarının obyektləri olan malların buraxılışının dayandırılması, buraxılışın dayandırılma müddətinin uzadılması, qəbul edilən qərarlar barədə ərizəçiyə və bəyannaməçiyə məlumat verilməsi Qaydaları"nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 163, Bakı şəhəri, 25 iyun 2013-cü il.

117.«Malların saxlanc xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Qaydaları»nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 229, Bakı şəhəri, 27 avqust 2013-cü il.

118. "Səlahiyyətli iqtisadi operator statusunun verilməsi, müvəqqəti dayandırılması və ləğv olunması Qaydaları"nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 230, Bakı şəhəri, 27 avqust 2013-cü il.

119. «Gömrük ekspertizasının aparılması Qaydaları»nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 232, Bakı şəhəri, 27 avqust 2013-cü il.

120.«Malların son istifadə xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Qaydaları»nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 233, Bakı şəhəri, 27 avqust 2013-cü il.

121. «Malların müvəqqəti ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Qaydaları»nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 244, Bakı şəhəri, 2 sentyabr 2013-cü il.

122. "Malların müvəqqəti idxal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Qaydaları"nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 245, Bakı şəhəri, 2 sentyabr 2013-cü il.

123. "Gömrük orqanlarına təqdim edilmiş malların məhv edilmə halları və Qaydası"nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 247, Bakı şəhəri, 5 sentyabr 2013-cü il.

124. «Təhlükəsiz ixrac sxemi çərçivəsində malların qablaşdırılması, yüklənməsi, daşınması və boşaldılması Qaydaları»nın təsdiq edilməsi barədə. Qərar № 265, Bakı şəhəri, 25 sentyabr 2013-cü il.

125. «Emal xüsusi gömrük proseduru üzrə yerinə yetirilən əməliyyatların hasilat normasının və ya orta hasilat normasının müəyyənləşdirilməsi Qaydası»nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 266, Bakı şəhəri, 25 sentyabr 2013-cü il.

126. "Fiziki şəxslər tərəfindən istehsal, yaxud kommertiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan malların gömrük sərhədindən keçirilməsinin güzəştli və sadələşdirilmiş Qaydaları"nın təsdiq edilməsi barədə. Qərar № 305, Bakı şəhəri, 14 oktyabr 2013-cü il.

127. "Rüsumsuz ticarət mağazalarının yaradılması və onların fəaliyyətinin tənzimlənməsi Qaydaları"nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 318, Bakı şəhəri, 30 oktyabr 2013-cü il.

128. "Azərbaycan Respublikasında ixrac-idxal əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri haqqında" 1998-ci il 22 aprel tarixli 91 sayılı və "Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən, əlavə dəyər vergisindən azad olunan malların siyahısı haqqında" 2005-ci il 31 yanvar tarixli, 11 nömrəli qərarlarına əlavələr edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2011-ci il 25 yanvar tarixli 17 sayılı qərarında dəyişiklik edilməsi haqqında. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti, Qərar № 325, Bakı şəhəri, 13 noyabr 2013-cü il.

129. "Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən, əlavə dəyər vergisindən azad olunan malların siyahısı haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 31 yanvar tarixli 11 nömrəli qərarında dəyişikliklər edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti, Qərar № 324, Bakı şəhəri, 8 noyabr 2013-cü il.

130. "Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən konkret sahələr üzrə elektron xidmətlər göstərilməsi Qaydaları"nın və "Elektron xidmət növlərinin Siyahısı"nın təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2011-ci il 24 noyabr tarixli 191 nömrəli qərarında dəyişikliklər edilməsi barədə Qərar № 349 Bakı şəhəri, 25 dekabr 2013-cü il

131. "Mallara dair bəyannamənin təsdiq edildiyi gündən 1 (bir) il müddətində malların qüsurlu olması ilə əlaqədar sövdələşmə qiymətinə dü-

zəlişlər edilməsi halları"nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 350, Bakı şəhəri, 25 dekabr 2013-cü il.

132. "Məlumat daşıyıcısı vasitələrinin gömrük dəyərləndirilməsi Qaydaları"nın təsdiq edilməsi. Qərar № 355, Bakı şəhəri, 27 dekabr 2013-cü il.

133. "Malların preferensial və qeyri-preferensial mənşəyinin müəyyən edilməsi Qaydaları"nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 3, Bakı şəhəri, 14 yanvar 2014-cü il.

134. "Malların daxildə emal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Qaydaları"nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 4, Bakı şəhəri, 14 yanvar 2014-cü il.

135. "Malların beynəlxalq və daxili tranzit xüsusi gömrük prosedurları altında yerləşdirilərək daşınması Qaydaları"nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 5, Bakı şəhəri, 14 yanvar 2014-cü il.

136. "Gömrük təmsilçiliyi, o cümlədən gömrük brokeri fəaliyyətini tənzimləyən Qaydalar"ın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 17, Bakı şəhəri, 23 yanvar 2014-cü il.

137. "Malların xaricdə emal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Qaydaları"nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 34, Bakı şəhəri, 6 fevral 2014-cü il.

138. "Dövlət mülkiyyətinə keçirilmiş və gömrük hərəclarında satılmamış qalan, yaxud mülki dövriyyədə olmasına yol verilməyən və mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış mallar, həmçinin, tez xarab olan və saxlanma müddəti keçmiş mallar barəsində sərəncam verilməsi Qaydaları"nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 88, Bakı şəhəri, 19 mart 2014-cü il.

139. "Gömrük işi sahəsində cinayət işləri və digər hüquqpozmalar üzrə məhkəmənin qüvvəyə minmiş qərarına əsasən müsadirə edilmiş, habelə şəxsin dövlətin xeyrinə imtina etdiyi malların və nəqliyyat vasitələrinin dövlət mülkiyyətinə keçirilməsi Qaydaları"nın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin Qərarı, № 89. Bakı şəhəri, 19 mart 2014-cü il.

140. "Gömrük auditinin həyata keçirilməsinin nəticələrinə dair aktın forması və tərtib edilməsi Qaydası"nın təsdiq edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2012-ci il 3 avqust tarixli 165 nömrəli qərarının ləğv edilməsi haqqında. Qərarı, № 261. Bakı şəhəri, 16 iyul 2014-cü il.

141. "Gömrük sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin bəyan edilməsi Qaydaları"nın təsdiq edilməsi haqqında. Qərar № 263, Bakı şəhəri, 22 iyul 2014-cü il.

142. "Sərgi, qastrol səfərləri, bərpa işləri, təqdimat, beynəlxalq mədəniyyət tədbirlərinin keçirilməsi ilə əlaqədar mədəni sərəvətlərin müvəqqəti

ixracı Qaydası"nın təsdiq edilməsi haqqında Qərar № 293, Bakı şəhəri, 29 avqust 2014-cü il.

143. "Mədəni sərəvətlərin idxalı, ixracı və Azərbaycan Respublikasının ərazisindən tranzitlə keçirilməsi Qaydası"nın təsdiq edilməsi haqqında Qərar № 294, Bakı şəhəri, 29 avqust 2014-cü il.

ƏDƏBİYYAT

1. Atakişiyev M.C., Abbasov H.M., Abbasova N.H. Mikro və makro-iqtisadiyyat. Dərslik. Bakı: Azərənəşr, 2010. 508 s.
2. Azərbaycan tarixi ən qədim dövrlərdən XX əsrin əvvəllərinə qədər. Bakı: "Elm", 1993.
3. Əliyev A.Ə. Azərbaycanın xarici ticarət-iqtisadi əlaqəsi. Bakı: "Ozan", 2001.
4. Əliyev A.Ə., Nuriyev C.Q., Nuriyeva G.C. İqtisadiyyat və hüquq. Ensiklopedik izahlı lüğət. Bakı: "Qanun" 2002.
5. Əliyev A.Ə., Şəkəraliyev A.Ş. Bazar iqtisadiyyatına keçid: Dövlətin iqtisadi siyasəti. Bakı, 2002.
6. Heydərov K.F. Gömrük işinin əsasları, gömrük işinin təşkili və texnologiyası, I cild. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1998.
7. Heydərov K.F. Gömrük işinin əsasları, gömrük orqanlarının iqtisadi fəaliyyəti, I cild. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1999.
8. Heydərov K.F. Gömrük işinin Əsasları, gömrük orqanlarının hüquq - mühafizə fəaliyyəti, III cild. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 2000.
9. Heydərov K.F. Gömrük işinin əsasları" gömrük işinin idarə edilməsi və inkişafı, Ivcild. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 2000.
10. Heydərov K.F. İbrahimov T.T. Gömrük işi-iqtisadi suverenlik və təhlükəsizlik, Bakı, 1999.
11. Heydərov K.F. Gömrük işinin əsasları. Dərslik. Bakı, 2004.
12. Hedərov K.F., Əliyev A.Ə., Nuriyev C.Q., Mehdiyev S.M. Gömrük rəsmiləşdirilməsi. Dərslik. Bakı, 2006.
13. Hüseynov A. Müstəqil Azərbaycan – 20: İqtisadi inkişaf yolu. Bakı, 2011, 328 s.
14. İmanov M. Azərbaycan Respublikasında qaçaqmalçılıq əməlləri ilə cinayət-hüquqi mübarizə məsələləri, Bakı, "Hüquq ədəbiyyatı" 1999.
15. Məmmədov S.M. və b. Vergi və gömrük işi. Bakı, 1996.
16. Məmmədov F., Musayev A., Sadıqov M., Kəlbəliyev Y., Rzayev Z. Vergilər və vergitutma. Bakı, 2010. 508 s.
17. Paşayev Q. Azərbaycanın xarici iqtisadi fəaliyyətinin cinayət və gömrük qanunvericiliyi ilə müdafiəsi, Bakı, 1997.
18. Nuriyev C., Əliyev Z., İsmayılov G. Gömrük statistikasını, Dərs vəsaiti. Bakı: "Qanun" nəşriyyatı, 2000.
19. Nuriyev C.Q. Beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin hüquqi tənzimlənməsi. Bakı, "Qanun nəşriyyatı", 2000.
20. Nuriyev C.Q. Gömrük Hüququ. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: "Təfəkkür", 2002.
21. Nuriyev C.Q., Şəkəraliyev A.Ş., Əliyev A.Ə. Gömrük ekspertizası. Bakı: "Qanun nəşriyyatı", 2003.

22. Nuriyev C.Q. Azərbaycanın gömrük tarixi. Dərs vəsaiti. Bakı, 2007.
23. Nuriyev C.Q. Gömrük etikası. Dərs vəsaiti. Bakı, 2007.
24. Nuriyev C.Q., Əliyev A.Ə., Atakişiyev M.C. Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, 2012. 292 səh.
25. Feyzullabəyli İ.Ə., İbişov E.İ., İsrailov H.A. Beynəlxalq ticarət işi. Dərslik. Bakı , 2001.
26. Şəkəraliyev A. Dövlətin iqtisadi siyasəti: dayanıqlı və davamlı inkişafın tənzimləməsi. Bakı, 2011, 542 s.
27. Алиев А.А. Таможенное дело развитие мировой экономики, Баку, 2002.
28. Агамагомедова S.A. Таможенный контроль товаров, содержащих объектов интеллектуальной собственности . Монография. М, 2015.
29. Демичев А.А., Логинова А.С. Основы таможенного дела. //-СПб; 2014.
30. Коник Н.В. Таможенное дело : учебное пособие. - Л, ОМЕГА 2014.
31. Маховикова Г.А., Павлова Е.Е. Таможенное дело. перераб. М., 2014.
32. Руденко Л.Г. Экономика таможенного дела. М., 2015.
33. Толкушкин А.В. Таможенное дело. 2015.
34. Халипов С.В. Таможенное право. – М., 2011.
35. www.customs.gov.az.
36. <http://customs-right.ru/customs>

Nəşriyyatın müdiri	<i>Kamil Hüseynov</i>
Baş redaktor	<i>İsmət Səfərov</i>
Redaktor	<i>İsabə Hüseynova</i>
Korrektor	<i>Səbiyyə Səmimi</i>
Kompyuter operatoru	<i>Təranə Baxşəliyeva</i>

Şəkərəliyev Arif Şəkərəli oğlu
*Əməkdar elm xadimi,
iqtisad elmləri doktoru, professor*

Nuriyev Cümşüd Qurban oğlu
siyasi elmlər doktoru, professor

Əliyev Aydın Əli oğlu
professor

Şəkərəliyeva Zibeydə Arif qızı
iqtisad elmləri namizədi, dosent

Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi

Dərslik

*Çapa imzalanıb 05.02. 2018. Kağız formatı 70X100 1/16.
Həjmi 23.5. ş.ç.v. Sifariş 17. Sayı 100.*

---

*"İqtisad Universiteti" Nəşriyyatı.
AZ 1001, Bakı, İstiqlaliyyət küçəsi, 6*
